

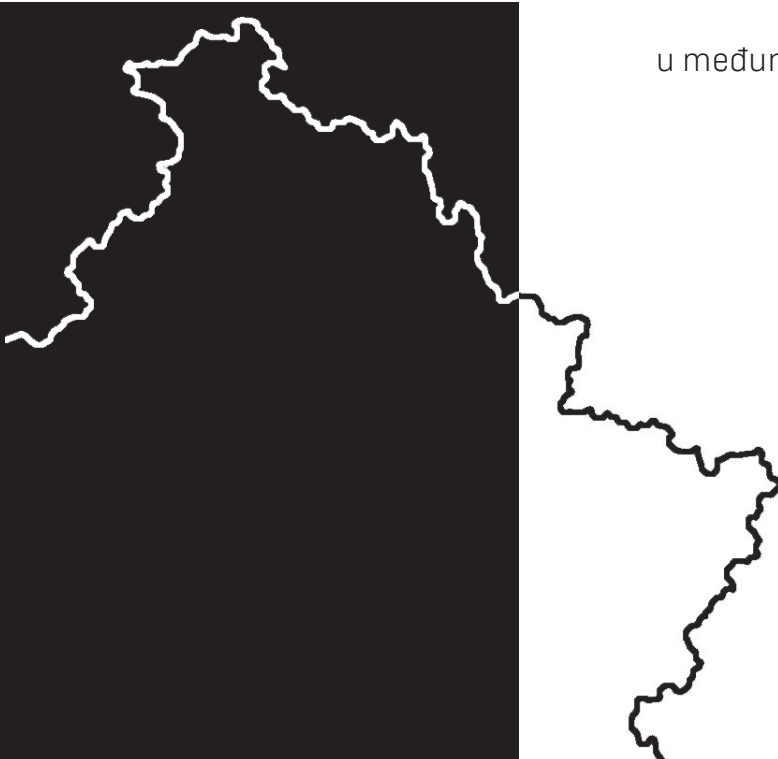
HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Rita Augestad Knudsen

IDEJA SLOBODE I "SAMOOPREDELJENJE"

Borba oko slobode
u međunarodnom diskursu
XX i XXI veka

Ova knjiga govori o tome kako su značajne izjave u XX i početkom XXI veka na temu "samoopredeljenja" odražavale borbu koja se vodila oko međunarodnog značenja slobode i bile njen deo. Ona to čini istražujući kako se u međunarodnom diskursu "samoopredeljenja" u ključnim istorijskim trenucima pojavljivao sukob između dve ideje slobode. Ove dve ideje nazivam "radikalnom" idejom slobode i "liberalno-konzervativnom" idejom slobode. Iako se borba oko međunarodnog značenja slobode pojavljivala i u mnogim drugim oblastima i vidovima diskursa, ova knjiga se koncentriše na načine na koje se sukob između ove dve ideje slobode odvijao kroz ključne međunarodne rasprave o "samoopredeljenju" u poslednjih sto godina.

(iz Uvoda knjige)

Rita Augestad Knudsen

IDEJA SLOBODE I
"SAMOOPREDELJENJE"

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ogledi 18

Rita Augestad Knudsen

IDEJA SLOBODE I "SAMOOPREDELJENJE"

Borba oko slobode u međunarodnom diskursu XX i XXI veka

BEOGRAD, 2021

Rita Augestad Knudsen

IDEJA SLOBODE I "SAMOOPREDELJENJE"

Borba oko slobode u međunarodnom diskursu XX i XXI veka

Naslov originala:

Rita Augestad Knudsen

THE FIGHT OVER FREEDOM IN 20TH AND 21ST-CENTURY INTERNATIONAL DISCOURSE

Moments of 'self-determination'

Palgrave MacMillan, 2020

(ISBN 978-3-030-46428-8)

Izdavač:

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

www.helsinki.org.rs

Biblioteka Ogledi, knjiga br. 18

Prevodilac: Marija Šola

Lektor: Živana Rašković

Oblikovanje i slog: Ivan Hrašovec

Štampa: MM graf tim, Beograd

Tiraž: 500 primeraka

CIP zapis je dostupan u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije

COBISS.SR-ID 37559305

ISBN 978-86-7208-218-0

Izdavanje knjige podržala je Ambasada Norveške u Beogradu

SADRŽAJ

Reči zahvalnosti	7
UVOD: SAMOOPREDELJENJE I IDEJE SLOBODE	9
Liberalno-konzervativna ideja	14
Radikalna ideja	22
Razumevanje "samoopredeljenja"	27
Značajni trenuci samoopredeljenja	30
Sto godina "samoopredeljenja" i ideja slobode	33
LENJIN, "SAMOOPREDELJENJE" I RADIKALNA IDEJA SLOBODE	41
Lenjin i socijalistička rasprava o nacionalnom pitanju	42
Lenjinovi protivnici: "autonomisti"	47
Lenjinovi protivnici: "odbacivači"	52
Uslovljavanje samoopredeljenja	53
Sloboda kao ravnopravnost	57
Lenjinov diskurs i Prvi svetski rat	62
VUDRO VILSON, "SAMOOPREDELJENJE" I LIBERALNO-KONZERVATIVNA IDEJA SLOBODE	75
Kontekst i kritika	76
Četrnaest tačaka	81
Sloboda kao mir i nemešanje	84
Vilsonovo "samoopredeljenje" i narodni suverenitet	87
Vilsonova internacionalizacija	91
"SAMOOPREDELJENJE" POSTAJE DEO MEĐUNARODNOG PRAVA	111
"Samoopredeljenje" posle Prvog svetskog rata: Radikalne inicijative, liberalno-konzervativni odgovori	112
Albanija	112
Olandska ostrva	118

Povelja Ujedinjenih nacija	129
Zajednička osnova	150
Protiv "samoopredeljenja"	155
Zapadne dileme, zrelost i "samoopredeljenje"	164
Samoopredeljenje i radikalna sloboda	172
Definicija "samoopredeljenja"?	175

NA SUDU: "SAMOOPREDELJENJE" I SLOBODA

U POSTUPKU O KOSOVU PRED MSP	185
Istorijska i pravna pozadina	187
Početak postupka pred MSP	196
Rasprava o "samoopredeljenju" u MSP	201
"Unutrašnje samoopredeljenje"	201
<i>Sui generis</i> i "korektivno samoopredeljenje"	206
Nezavisnost i međunarodna izgradnja države	212
Završna reč	218

ZAKLJUČCI: BORBA OKO SLOBODE

U ZNAČAJNIM MOMENTIMA SAMOOPREDELJENJA	225
Suprotstavljene ideje	225
Suprotstavljeni akteri	229
"Jedinice" samoopredeljenja i sloboda danas	233
 O autorki	 239

Reči zahvalnosti

Od mnogih srdačnih izjava zahvalnosti koje bih ovde želela da uputim, na prvom mestu mora da se nađe moja urednica u izdavačkoj kući Palgrejv, Sara Rafli, koja je omogućila da postupak zaokruživanja ovog rukopisa protekne glatko i ugodno, više nego što sam to mogla i da zamislim. Druga osoba koja je od suštinskog značaja za pojavljivanje ove knjige u štampi je dr Ino Roza Kristina Spor, koja je bila supervizor mojih doktorskih istraživanja na Odeljenju za međunarodnu istoriju Londonske škole za ekonomiju i političke nauke (LSE), a na kojima je ova knjiga zasnovana. Tokom godina koje sam provela na magistarskim i doktorskim studijama na LSE, dr Spor je snažno i predano podržavala moj akademski razvoj. Profesor Kventin Skinner bio je još jedan neprocenjiv izvor inspiracije i saveta, posebno o značenju slobode, ali i diskursa, nudeći nesebično svoje savete tokom mog istraživanja. Profesori LSE, Džon Bruli i dr Džon Hačinson, bili su od posebne pomoći u ranim fazama pripreme ovog rukopisa.

Nekoliko institucija je takođe pružilo ključnu pomoć, a iznad svega Odeljenje za međunarodnu istoriju LSE. Ovo odeljenje, Fond LSE za postdiplomska putovanja, kao i Lise i Arnfin Hehes fond obezbedili su mi stipendije tokom studija. Takođe sam zahvalna Odeljenju za istoriju i Hariman institutu Univerziteta Kolumbija (CU) u Njujorku, kao i Postdiplomskom institutu za međunarodne i razvojne studije u Ženevi (IHEID), za pruženo gostoprimstvo, te prijatno intelektualno okruženje tokom mog istraživačkog boravka u ova dva grada. LSE-CU Fond za razmenu omogućio je moju posetu Kolumbiji, a Fondacija Pjer di Boa bila je ključna u omogućavanju posete Ženevi. Tokom mog boravka na Kolumbiji, profesori Mark Mazover i Samjuel Moin posebno su bili predusretljivi, te odvojili vreme da mi daju dragocene savete, kao i profesor Jusi Hanhimaki na Postdiplomskom institutu u Ženevi. Profesor Moin nastavio je da podržava moj projekat i nakon mog boravka u Njujorku, na čemu sam mu izuzetno zahvalna.

Takođe želim da se zahvalim arhivistima i bibliotekarima Ujedinjenih nacija u Njujorku, kao i zaposlenima u arhivama i bibliotekama Ujedinjenih nacija i Društva naroda u Ženevi. U Londonu su mi u radu pomogli zaposleni u Nacionalnom arhivu Kju, kao i bibliotekari LSE i Britanske biblioteke. Zaposleni u Websteru doprineli su da moj boravak u Njujorku postane izuzetno korisno iskustvo.

Poslednja, ali ne i najmanje važna institucija na ovom spisku je moj sadašnji poslodavac, Norveški institut za međunarodne poslove (NUPI), gde su moj vođa grupe dr Karsten Fris, akademski direktor dr Ole Jakob Sendin i direktor Ulf Sverdrup pokazali razumevanje, te mi odobrili dovoljno vremena izvan mog sadašnjeg portfelja za borbu protiv terorizma, kako bih mogla da upotpunim ovu knjigu. Takođe se iskreno zahvaljujem celoj Istraživačkoj grupi za bezbednost i odbranu pri NUPI na dragocenom doprinosu i ohrabrenju u završnim fazama knjige, a posebno Oleu Martinu Stormoenu na neprocenjivoj pomoći.

Konačno, moji roditelji Kim P. Augestad i Svere Knudsen i dalje su neizmerni izvori inspiracije i podrške, bez koje bi sve ovo bilo mnogo teže postići.

Bilo koji nedostatak koji ova knjiga ima, međutim, svakako je samo moja odgovornost.

UVOD

“SAMOOPREDELJENJE” I IDEJE SLOBODE

Početak 1918. godine, jednog od poslednjih dana najhladnijeg januara do tada zabeleženog u istoriji, američki predsednik Vudro Vilson poveo je svoju ženu i svog najbližeg savetnika u laganu vožnju. Bio je to predsednikov prvi dan van Bele kuće nakon što je preležao jaku prehladu. Naizgled dobro raspoložen posle nekoliko dana u krevetu, Vilson je bio srećan što će moći da obavi “par sadržajnih razgovora” sa dve njemu najbliže osobe. U isto vreme, Prvi svetski rat ulazio je u dramatičnu fazu, koju su karakterisale intenzivna diplomatija i javna razmena stavova zaraćenih strana o najpovoljnijim uslovima za mir. U jednoj provokativnoj izjavi krajem 1917. godine, Vladimir Iljič Lenjin i ruski boljševici zapitali su saveznike šta zapravo znači njihova posvećenost “samoopredeljenju”. Neki od Vilsonovih savetnika preporučivali su mu da prisvoji ovaj način izražavanja, dok su drugi bili protiv. Početkom januara 1918. godine, Vilson je održao govor pred Kongresom Sjedinjenih Američkih Država poznat kao “Četrnaest tačaka”, ne spominjući “samoopredeljenje”. Nekoliko dana pre tog hladnog januarskog popodneva, nemački kancelar Georg fon Hertling javno je izneo svoj odgovor na Vilsonovih Četrnaest tačaka.

Sve do ovog izleta automobilom, predsednik Vilson nije bio siguran šta bi trebalo da bude njegov sledeći potez u javnosti. Činilo se da je međunarodna situacija takva da uslovi za mir postaju sve povoljniji, pa bi neka nepromišljena inicijativa mogla ugroziti ovaj razvoj događaja. U automobilu, Vilson je svojoj supruzi rekao da želi da se jasno suprotstavi sklonosti nemačkog kancelara da pribegava “starom vidu diplomatije koji je i doveo svet u ovako tešku situaciju”. Gotovo

dve nedelje kasnije, 11. februara 1918, Vilson je u još jednom govoru u Kongresu izneo ovaj stav. On je u suštini izneo tvrdnju da je Fon Hertling promašio poentu; pogubno je što je kancelar ignorisao princip “samoopredeljenja”. Pre Vilsonovog govora, “samoopredeljenje” se povezivalo sa Lenjinom, i upravo je Lenjin bio presudan da ovaj termin postane deo rasprava tokom rata. Ali svojim govorom u februaru 1918. godine, Vilson je istovremeno preuzeo i u potpunosti internacionalizovao ovaj jezik. Vilsonova uloga u istoriji samoopredeljenja često se preuveličava – pa ipak, on jeste obezbedio da termin “samoopredeljenje” dopre do svetske javnosti.¹

Ova knjiga govori o tome kako su značajne izjave u XX i početkom XXI veka na temu “samoopredeljenja” odražavale borbu koja se vodila oko međunarodnog značenja slobode i bile njen deo. Ona to čini istražujući kako se u međunarodnom diskursu “samoopredeljenja” u ključnim istorijskim trenucima pojavljivao sukob između dve ideje slobode. Ove dve ideje nazivam “radikalnom” idejom slobode i “liberalno-konzervativnom” idejom slobode. Iako se borba oko međunarodnog značenja slobode pojavljivala i u mnogim drugim oblastima i vidovima diskursa, ova knjiga se koncentriše na načine na koje se sukob između ove dve ideje slobode odvijao kroz ključne međunarodne rasprave o “samoopredeljenju” u poslednjih sto godina.

Pre nego što izložimo radikalnu i liberalno-konzervativnu ideju slobode, koje su bile od ključnog značaja za međunarodni diskurs “samoopredeljenja”, važno je skicirati mehanizam koji povezuje ovaj diskurs sa idejama slobode. Od početka XX veka, svako značajno međunarodno pominjanje “samoopredeljenja” oslanjalo se na jednu

1 O ovom sledu događaja, v. Arthur S. Link (ur.): *The Papers of Woodrow Wilson* (PWW), Vol. 46, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1984: Diary of Colonel House, 27 January 1918, s. 114; House diary 29 January, s. 167–168; To House from Woodrow Wilson 30 January, s. 169; House diary February 8, s. 290–291; House diary February 10, s. 316–318; ‘A memorandum by William Christian Bullitt’, 29 January, s. 162–167; *Washington Post*, 12. januar 2012, ‘What Is Washington, D.C.’s Weather Like in January? Breaking Down Norms and Extremes’, pristupljeno 10. decembra 2015, www.washingtonpost.com/blogs/capital-weather-gang/post/what-is-washington-dcs-weather-like-in-january-breaking-down-norms-and-extremes/2012/01/09/gIQAVBzZtP_blog.html.

od ove dve ideje slobode kao svoj *standard legitimiteta*.² Kao i svi drugi politički ili pravni akteri, ključni međunarodni akteri koji su koristili jezik “samoopredeljenja” tokom poslednjih sto godina – političari, diplomate, advokati, sudije i međunarodne institucije – tragali su za legitimitetom za svoje argumente i ideje, kako bi ubedili svoju neposrednu publiku i osnažili svoj moralni autoritet. I svaki od ovih aktera, kao što ćemo pokazati, u ovom procesu oslanjao se na jednu od dve ideje slobode.

S obzirom na logiku koja stoji iza legitimiteta diskursa, ne bi se očekivalo da ovi istorijski akteri kreiraju sopstvene standarde legitimiteta, ili da ih privuku neki neobični ili nesvakidašnji standardi. Oni su realno mogli očekivati da budu uverljivi samo ukoliko se pozivaju na standarde koji su već poznati i priznati u međunarodnim krugovima u kojima su delovali.³ Legitimišuće ideje slobode na koje su se oslanjali u svom istorijskom diskursu samoopredeljenja možda su bile čak toliko dominantne i opšteprihvaćene da neki govornici verovatno nisu ni bili svesni da ih koriste.⁴ Diskurs “samoopredeljenja” i načini na koji je on legitimisan u različitim trenucima mogu se stoga analizirati kao odraz ideja slobode koje su već bile prisutne, dominantne i prijemčive u međunarodnim arenama u kojima se takav diskurs javljao.

2 V. Quentin Skinner: ‘The Idea of a Cultural Lexicon’, s. 158–174 u Quentin Skinner (ur.): *Visions of Politics, Volume I: Regarding Method*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002. Dok Skinner misli na legitimisanje političke aktivnosti, ja to primenjujem na argumente i ideje iznete u međunarodnom diskursu. V. i Koskenniemi 2005; Hurd 1999; Martti Koskenniemi: ‘Hierarchy in International Law: A Sketch’, *European Journal of International Law*, 8, 1997, s. 566–582.

3 Skinner 2002, s. 156; Murray Edelman: ‘Political Language and Political Reality’, *PS*, Winter 1985, s. 10–19, na s. 17; Morton A. Kaplan and Nicholas deB. Katzenbach: *The Political Foundations of International Law*, Wiley, New York, 1961, s. 343. To pretpostavlja da su akteri racionalni – što smatram da bi *prima facie* trebalo i da budu: Skinner: ‘Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action’, s. 97–118 u James Tully (ur.): *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, Polity Press, Cambridge, 1988, s. 113; Mark Bevir: *The Logic of the History of Ideas*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 158–159. Međutim, *zašto* su ti standardi ‘već ovdje’, nije tema o kojoj u ovoj knjizi ima prostora za raspravu, kao ni za precizan mehanizam promena standarda tokom vremena.

4 V. i W. H. Walsh: ‘The Causation of Ideas’, *History and Theory*, 14(2), 1975, s. 186–199, na s. 191.

Fokus ove knjige odudara od fokusa većine istraživača “samoodređenja”, od kojih su mnogi bili zaokupljeni *definisanjem* “samoodređenja” – često pokušavajući da uspostave granice onog “samo” na koje bi se ovaj koncept mogao primeniti. Na primer, može li se ovo “samo” ili “jedinica samoodređenja” definisati u nacionalnom, “etničkom” ili teritorijalnom smislu? Da li se termin samoodređenje može shvatiti kao “pravo”, “pravni lek”, “princip”, “proces” ili “zahtev”? Da li je to “princip plebiscita”,⁵ “ljudska potreba ili nagon”,⁶ “samouprava”,⁷ “doktrina legitimiteta političkih institucija”⁸ ili možda “borba za inkluziju”?⁹ Može li se koncept samoodređenja poistovetiti sa procesom davanja nezavisnosti bivšim kolonijama, ili pak podrazumeva i druga politička rešenja? Koji kriterijumi bi trebalo da se primenjuju u realizaciji samoodređenja u praksi? I gde leži konceptualno poreklo ovog izraza – u Francuskoj revoluciji,¹⁰ filozofiji XIX veka,¹¹ nemačkom prosvetiteljstvu,¹² “Evropi ranog srednjeg veka”¹³ ili “dalekoj prošlosti”?¹⁴

5 Theodore Woolsey: ‘Self-Determination’, *American Journal of International Law*, 13(2), 1919, s. 302–305, na s. 302.

6 Gerry J. Simpson: ‘The Diffusion of Sovereignty: Self-Determination in the Post-Colonial Age’, *Stanford Journal of International Law*, 32, 1996, s. 255–286, na s. 275.

7 Avishain Margalit i Joseph Raz: ‘National Self-Determination’, *Journal of Philosophy*, 87(9), 1990, s. 439–461, na s. 440.

8 Summers 2007, s. 44.

9 Knop 2002, s. 13; takođe Ian Brownlie: ‘An Essay in the History of the Principle of Self-Determination’, s. 90–99 u C. H. Alexandrowicz (ur.): *Grotian Society Papers*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1968, s. 90; David B. Knight and Maureen Davies: *Self-Determination: An Interdisciplinary Annotated Bibliography*, Garland Publishing, New York, 1987.

10 Martin Griffiths: ‘Self-Determination, International Society and World Order’, *Macquarie Law Journal*, 3, 2003, s. 29–49, s. 30; Kolla 2013, s. 717; Cassese 1995, s. 11–22.

11 Betty Miller Unterberger: ‘The United States and National Self-Determination: A Wilsonian Perspective’, *Presidential Studies Quarterly*, 26(4), 1996, s. 926–941, s. 926.

12 Weitz 2015, s. 463, 471. V. i Thomas D. Musgrave: *Self-Determination and National Minorities*, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 1; Gilbert Murray: ‘Self-Determination of Nationalities’, *Journal of the British Institute of International Affairs*, 1(1), 1922, s. 6–13 o ‘nesumnjivo’ nemačkom poreklu ovog koncepta.

13 Summers 2007, s. 86

14 Simpson 1996, s. 261; za pregled nekih obuhvaćenih pitanja, v. i Uriel Abulof: ‘The Confused Compass: From Self-Determination to State-Determination’, *Ethnopolitics*, 14(5), s. 488–497, 2015.

Interesovanja za “samoopredeljenje” koja su se pojavila u novije vreme proširila su ovaj skup pitanja baveći se vezom samoopredeljenja i ljudskih prava, pri čemu često dolazi do neslaganja oko uloge samoopredeljenja u istoriji ljudskih prava.¹⁵ Usredsređujući se na proces dekolonizacije, neki istraživači tvrde da je omogućavanje samoopredeljenja i kroz davanje državnosti bivšim kolonijama doprinelo međunarodnom usponu ljudskih prava.¹⁶ Drugi smatraju da je davanje prioriteta samoopredeljenju kao nezavisnosti kolonijalnih naroda, dugoročno posmatrano, delom išlo *na štetu* individualnih ljudskih prava.¹⁷ Treći pak veruju da je samoopredeljenje samo po sebi ljudsko pravo.¹⁸ Ipak, većina istraživanja smatra da je samoopredeljenje sinonim za kolonijalnu nezavisnost, i ima tendenciju da ovaj koncept pripiše državi u kontekstu “prava države nasuprot individualnim pravima”.¹⁹

15 V. posebno Stefan-Ludwig Hoffmann (ur.): *Human Rights in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011; Lynn Hunt: *Inventing Human Rights: A History*, W. W Norton & Company, London and New York, 2007; Samuel Moyn: *The Last Utopia: Human Rights in History*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2010; Roger Normand and Sarah Zaidi: *Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2008; Roland Burke: *Decolonization and the Evolution of International Human Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 2010; Weitz 2015; Brad Simpson: ‘The United States and the Curious History of Self-Determination’, Bernath Lecture, *Diplomatic History*, 36(4), 2012, s. 675–694; Bradley R. Simpson: ‘Self-Determination, Human Rights, and the End of Empire in the 1970s’, *Humanity*, 4(2), 2013, s. 239–260; Akira Irye, Petra Goedde, and William I. Hitchcock (ur.): *The Human Rights Revolution: An International History*, Oxford University Press, 2012; Jan Eckel: ‘Human Rights and Decolonization: New Perspectives and Open Questions’, *Humanity*, Fall 2010, s. 111–135.

16 Posebno Moyn 2010; Simpson 2013.

17 Burke 2010; Hunt 2007. Takođe, Mojn ukazuje na to da je “samoopredeljenje” bacalo u zasenak ljudska prava *sve dok* se proces dekolonizacije nije završio – a da je nakon toga omogućilo da ljudska prava postanu važnija; Samuel Moyn: ‘Imperialism, Self-Determination, and the Rise of Human Rights’, s. 159–178 u Irye i dr. (ur.) 2012; Mojn 2010, s. 117, ovo objašnjava krajem imperije koji pruža priliku za “ponovno vraćanje liberalizma” za novo doba.

18 Na primer, Fabian Klose: “‘Source of Embarrassment’: Human Rights, State of Emergency, and the Wars of Decolonization”, s. 237–257 u Hoffmann (ur.) 2011; Normand and Zaidi 2008; prilozi u Mortimer Sellers (ur.): *The New World Order: Sovereignty, Human Rights and the Self-Determination of Peoples*, Berg, Oxford and Washington, 1996.

19 Moyn 2010; Burke 2010; Hunt 2007, s. 184; takođe Cassese 1995; v. i Frederick Cooper: ‘Afterword: Social Rights and Human Rights in the Time of Decolonization’, *Humanity*

Većina ovih naučnih i diskurzivnih pitanja i neslaganja oko “samoopredeljenja” traju decenijama, dominirajući na neki način nad onim što je ostalo konstantno u međunarodnom diskursu XX i XXI veka o samoopredeljenju: za njegovo legitimisanje sve vreme se koriste ideje slobode. Pored formalizacije “samoopredeljenja” u međunarodnom pravu tokom XX veka, upravo je veza između “samoopredeljenja” i ideja slobode omogućila ovom pojmu da opstane kao merodavna međunarodna referentna tačka. Preispitivanje veze između samoopredeljenja i slobode u međunarodnom diskursu nije samo ključno za razumevanje uloge samoopredeljenja u savremenim međunarodnim odnosima, već omogućava i bolje razumevanje koje su se ideje slobode, i na koji način, pojavile u međunarodnom diskursu tokom poslednjih sto godina.

LIBERALNO-KONZERVATIVNA IDEJA

Od dve ideje slobode na kojima se temeljilo legitimisanje međunarodnog diskursa “samoopredeljenja” tokom XX i XXI veka, dominantnija je bila “liberalno-konzervativna” ideja.²⁰ U nesumnjivo

3(3), 2012, s. 473–492.

- 20 Kao što će ukratko biti objašnjeno u Glavi 2, na obe ideje slobode koje se analiziraju u ovoj knjizi uticali su radovi o “republikanskoj” slobodi Kventina Skinera i Filipa Petita, npr. Quentin Skinner: *Hobbes and Republican Liberty*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008; *Liberty Before Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998; ‘The Paradoxes of Political Liberty’, *The Tanner Lectures on Human Values*, Harvard University, 1984; ‘On the Slogans of Republican Political Theory’, *European Journal of Political Theory*, 9, 2010, s. 95–102; ‘The Republican Ideal of Political Liberty’, s. 293–309 u Gisela Bock i dr. (ur.): *Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993; od Petita: ‘A Definition of Negative Liberty’, *Ratio* (nova serija), II(2), December, 1989, s. 153–168; ‘Freedom as Antipower’, *Ethics*, 106(3), 1996, s. 576–604; *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*, Clarendon Press, Oxford, 1997; ‘Freedom with Honor: A Republican Ideal’, *Social Research*, 64(1), 1997, s. 52–76; *A Theory of Freedom: From the Psychology to the Politics of Agency*, Oxford University Press, 2001; ‘Republican Freedom: Three Axioms, Four Theorems’, *Princeton Law and Public Affairs Working Paper Series*, br. 07-004, 2008; ‘The Power of a Democratic Public’, s. 73–93 u Reiko Gotoh and Paul Dumouchel (ur.): *Against Injustice: The New Economics of Amartya Sen*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009a; ‘A Republican Law of Peoples’, *European Journal of Political Theory*, 9, 2010, s. 70–94; Maria Dimova-Cookson: ‘Republicanism, Philosophy of Freedom and the History of Ideas: An Interview with Philip Pettit’, *Contemporary Political Theory*, 9, 2010, s. 477–489; Pettit: *On the People’s Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*,

liberalnom smislu, diskurs izgrađen na ovoj ideji definiše mešanje u postupke kao najveću pretnju slobodi. Po ovom shvatanju, sloboda znači nemešanje: ako postoji mešanje, sloboda je ograničena. Uspostaviti slobodu znači svesti mešanje na minimum. Kada je u pitanju međunarodni jezik “samoopredeljenja”, ovo stanovište je najčešće dovodilo do prihvatanja principa nemešanja kada su u pitanju *države* – posebno u pogledu njihovih granica i slobode trgovine – a ponekad, što je još karakterističniji liberalni interes, i kada su u pitanju slobode pojedinaca od mešanja države. Liberalno-konzervativno stanovište imalo je tendenciju da ne obraća mnogo pažnju na narode, grupe ili druge nedržavne kolektivite, i nijedan način narušavanja slobode, osim mešanja, nije smatralo potencijalno ozbiljnim.

Mir i stabilnost dodatno su definisali sadržaj liberalno-konzervativne ideje slobode, kao što se vidi kroz diskurs “samoopredeljenja” u poslednjih sto godina. Slično “tezi o liberalnom miru” u teoriji međunarodnih odnosa,²¹ liberalno-konzervativni diskurs

Cambridge University Press, Cambridge, 2012; Pettit: ‘Liberalism and Republicanism’, *Australian Journal of Political Science*, 28 (Special issue), s. 162–189, 1993a; Pettit: ‘Negative Liberty, Liberal and Republican’, *European Journal of Philosophy*, 1(1), 1993b, s. 15–38; Pettit: ‘Keeping Republican Freedom Simple: On a difference with Quentin Skinner’, *Political Theory*, 30(3), 2002, s. 339–356. Njihova konstrukcija liberalizma je kritikovana, npr. u Charles Larmore: ‘A Critique of Philip Pettit’s Republicanism’, *Noûs*, 35, Supplement s1, October 2001, s. 229–243, na s. 7. Za različita liberalna stanovišta, npr. Matthew H. Kramer (ur): *Rights, Wrongs and Responsibilities*, Palgrave, New York, 2001; Ian Carter: *A Measure of Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 1999; Robert Nozick: *Anarchy, State and Utopia*, Basil Blackwell, Oxford, 1990; John Christman and Joel Anderson (ur): *Autonomy and the Challenges to Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Geoffrey Brennan i Loren Lomasky: ‘Against Reviving Republicanism’, *Politics, Philosophy and Economics*, 5(2), 2006, s. 221–252; Richard Dagger: ‘The Sandelian Republic and the Encumbered Self’, *Review of Politics*, 61(2), 1999, s. 181–208 (Sandel je odgovorio sa: Michael Sandel: ‘Liberalism and Republicanism: Friends or Foes? A Reply to Richard Dagger’, *Review of Politics*, 61(2), 1999, s. 209–214); John Rawls: *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford, 1999 i *The Law of Peoples*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2002—v. s. 38–41 i 85 o ‘samoopredeljenju’.

21 Često se smatra da je teza o liberalnom miru povezana sa «teorijom demokratskog mira», mada se izričita veza između njih dovodi u pitanje. V. npr. Michael W. Doyle: ‘Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs’, *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 1983, s. 205–235; ‘Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part 2’, *Philosophy and Public Affairs*, 12(4), 1983, s. 323–353; Bruce M. Russett: *Grasping the Democratic Peace*:

“samoopredeljenja” predstavio je red i stabilnost, kako unutar tako i između država, kao suštinsko osiguranje od mešanja u postupke država i pojedinaca. Stoga je ovaj diskurs uspostavio duboku i blisku vezu između mira i slobode. Na jednom nivou, takav diskurs definisao je mir kao *suštinski oblik* slobode, jer se mir sam po sebi svodi na jedan oblik odsustva mešanja, poput nasilja, remećenja i nestabilnosti. Istovremeno, liberalno-konzervativna ideja uzdigla je “mir” i “stabilnost” kao *vrednije standarde* od “slobode”, kada se samo na nju poziva. Sa ove tačke gledišta, vrednost “slobode”, “samoopredeljenja” ili bilo koje druge vrednosti ili standarda povezana je sa sposobnošću da se osiguraju mir i stabilan poredak.

Posmatrajući mir na ovaj način (tj. kao ključni standard i cilj svake politike), jezik koji se oslanja na liberalno-konzervativnu ideju prikazivao je politički legitimitet kao usko povezan sa sposobnošću vlasti da očuvaju mir. Budući da održavanje mira po ovom osnovu legitimizuje moć, smatra se da je suverenitet vlasti legitimisan ako ona dovodi ili bi mogla da dovede do mirnih ishoda. U međunarodnom diskursu “samoopredeljenja”, apriorna pretpostavka onih koji su naginjali liberalno-konzervativnim stavovima glasila je da je mir u interesu svih ljudi, uključujući i one koji takav interes sami za sebe nisu formulisali. Shodno tome, prioriteti koje su iskazivali stvarni podnosioci zahteva za “samoopredeljenje” nisu bili u fokusu. Nezavisno od njihovih stavova, mir bi trebalo da bude prioritet. Prema liberalno-konzervativnom mišljenju, preduzimanje bilo kakvih radnji političke vlasti u cilju zaštite mira će se smatrati opravdanim, čak i u odsustvu konsultacija sa subjektima njihove vlasti. Ideje ove vrste pojavile su

Principles for a Post-Cold War World, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1993; Doyle: ‘Three Pillars of the Liberal Peace’, *American Political Science Review*, 99(3), 2005, s. 463–466; Christopher Layne: ‘Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace’, *International Security*, 19(2), 1994, s. 5–49; John M. Owen: ‘How Liberalism Produces Democratic Peace’, *International Security*, 19(2), 1994, s. 87–125; Henry Farber i Joanne Gowa: ‘Common Interests or Common Politics: Reinterpreting the Democratic Peace’, *Journal of Politics*, 58(2), 1997, s. 393–417; Sebastian Rosato: ‘The Flawed Logic of Democratic Peace Theory’, *American Political Science Review*, 97(4), 2003, s. 585–602; ‘Liberal Peacebuilding Reconstructed’, *International Peacekeeping*, 16(5) (Special issue), 2009; John Heathershaw: ‘Unpacking the Liberal Peace: the Dividing and Merging of Peacebuilding Discourses’, *Millennium* 36(3), 2008, s. 597–621.

se tokom istorije međunarodnog diskursa XX i XXI veka, posebno u jeziku “samoopredeljenja” Vudroa Vilsona iz Prvog svetskog rata, kao i tokom rasprave o dekolonizaciji u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija.

Ove karakteristike takođe pokazuju konzervativne sklonosti liberalno-konzervativne ideje. Polazeći od robusnog shvatanja stabilnosti i slobode kao nemešanja, izjave zasnovane na ovom stavu teže da odbace promene i umesto toga podrže učvršćivanje postojećeg poretka. U tom pogledu, ako se promena uopšte dozvoli, ona mora biti postepena, “prirodna” i uz garantovanje nemešanja i mira. Čini se da ovi konzervativni elementi čine liberalno-konzervativnu ideju posebno privlačnom onima koji već imaju koristi od postojećeg pravnog i političkog poretka. Oni kojima odgovara *status quo* mogli bi promene koje ga remete smatrati ugrožavanjem (sopstvene) slobode i odabrati konzervativizam umesto radikalizma. I zaista, tokom XX i početkom XXI veka, oni koji su u datom trenutku već imali moć, težili su da kroz svoj međunarodni diskurs “samoopredeljenja” izraze liberalno-konzervativnu ideju. To što su viđenja samoopredeljenja i slobode upravo takvih aktera “pobeđivala” u svakom ključnom trenutku, može poslužiti kao objašnjenje za, u načelu, konzervativnu tendenciju ka konsolidaciji sopstvene pozicije u međunarodnim odnosima tokom ovog perioda.

Upravo to davanje prioriteta mirnom, ustaljenom poretku, u kome nema mešanja u poslove država ili pojedinaca, karakterizovalo je liberalno-konzervativne ocene praktičnih aspekata politike samoopredeljenja. U različitim trenucima, liberalno-konzervativna ideja davala je podršku međunarodnim argumenatima za realizaciju samoopredeljenja samo ukoliko bi se ono moglo postići na načine koji služe miru. Ta ista ideja davala je i argumente kojima se ovaj koncept direktno odbacuje, na osnovu toga što bi njegovo odobravanje ili realizacija nužno povećali rizik od destabilizacije i nereda. Neki od sledbenika liberalno-konzervativnog načina mišljenja, sa nešto pozitivnijim stavom prema “samoopredeljenju”, predlagali su uslovno odobravanje, koje bi isključilo stvaranje nove države, jer bi takav ishod mogao da izazove poremećaje.

Otuda je liberalno-konzervativna ideja bila i u središtu predloga za realizaciju samoopredeljenja unutar postojećih državnih struktura koji su se periodično pojavljivali. Tokom istorije, takvi predlozi često su podrazumevali dozvoljavanje “samoopredeljenja” (samo) u vidu obezbeđivanja individualnih ljudskih prava, manjinskih prava ili, eventualno, putem neke teritorijalne autonomije unutar već uspostavljenih državnih granica. Od devedesetih godina prošlog veka, ovakvi stavovi stekli su uporište u akademskoj literaturi kroz jezik “unutrašnjeg samoopredeljenja”, izraza koja se navodi i u postupku o Kosovu pred Međunarodnim sudom pravde od 2008. do 2010.²² Prema tvrdnjama istraživača iz devedesetih koji su se opredelili za ovaj izraz u kontekstu većeg posvećivanja međunarodne pažnje ljudskim pravima, to se svodilo na “pravo na demokratsko upravljanje”,²³ ljudska prava u postojećim državama²⁴ i eventualno neki vid autonomije²⁵ ili

22 Za akademske stavove, v. McCorquodale 1994, s. 869; Jean Salmon: ‘Internal Aspects of the Right to Self-Determination: Towards a Democratic Legitimacy Principle?’, s. 253–282 u Christian Tomuschat (ur.): *Modern Law of Self-Determination*, Oxford University Press, Oxford, 2001; Hurst Hannum: ‘The Specter of Secession: Responding to Claims for Ethnic Self-Determination’, *Foreign Affairs*, 77(2), 1998, s. 13–19; Gentian Zyberi: ‘Self-Determination Through the Lens of the International Court of Justice’, *Netherlands International Law Review*, 56, 2009, s. 429–453, na s. 430; Alina Kaczorowska: *Public International Law*, Routledge, London, 2010. Za jedno vrlo rano izražavanje ovog stava, v. Lee C. Buchheit: *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*, Yale University Press, New Haven, CT, 1978, s. 14.

23 Thomas M. Franck: ‘The Emerging Right to Democratic Governance’, *American Journal of International Law*, 86(1), 1992, s. 46–91. V. i Anna Moltchanova: *National Self-Determination and Justice in Multinational States*, Springer, London and New York 2009, s. 83.

24 V. npr. Simpson 1996, s. 283; Hannum 1996, posebno s. 458–468; Hannum 1993b, s. 66; McCorquodale 1994, s. 872; Cassese 1995, s. 337; takođe Ian Brownlie: ‘The Rights of Peoples in Modern International Law’, u Crawford (ur.) 1988, s. 1–16; Georg Nolte: ‘Secession and External Intervention’, s. 65–93 u Marcelo G. Kohen (ur.): *Secession: International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 72–73; James Anaya: *Indigenous Peoples in International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2004, s. 103–106; Rhona K. M. Smith: *Textbook on International Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 276; Allen Buchanan: *Justice, Legitimacy and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2004, s. 373.

25 Patrick Thornberry: ‘Images of Autonomy and Individual and Collective Rights on International Instruments on the Rights of Minorities’, s. 97–124 u M. Suksi (ur.):

federalizma.²⁶ Oni koji zagovaraju “unutrašnje samoopredeljenje” po pravilu tvrde da međunarodno pravo dozvoljava da se samoopredeljenje realizuje samo interno, posebno nakon što je Deklaracija o dekolonizaciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1960. samoopredeljenje kroz stvaranje države ograničila isključivo na kolonije.²⁷

Međutim, jezik “unutrašnjeg samoopredeljenja” se od početka devedesetih godina prošlog veka ne može više naći nigde u zakonodavstvu na koje se ovo shvatanje oslanja, kao što su dve međunarodne konvencije o ljudskim pravima (1966). Umesto toga, čini se da je ovaj pojam bio rezultat prihvatanja liberalno-konzervativne ideje u tolikoj meri da je “samoopredeljenje” postalo gotovo neprepoznatljivo u odnosu na shvatanje ovog pojma pre devedesetih. Otkako je Lenjin početkom XX veka počeo da govori o “samoopredeljenju”, za njega se

Autonomy: Applications and Implications, Kluwer Law International, The Hague, 1998, na s. 111; Chris Armstrong: ‘Global Egalitarianism or National Self-Determination?’, s. 253–268 u Keith Breen i Shane O’Neill (ur.): *After the Nation? Critical Reflections on Nationalism and Postnationalism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010; Musgrave 1997, npr. s. 207; Adina Preda: ‘The Principle of Self-Determination and National Minorities’, *Dialectical Anthropology*, 27, 2003, s. 205–225; Cassese 1995, s. 348–352.

26 Patrick Thornberry: ‘The Democratic or Internal Aspect of Self-Determination with Some Remarks on Federalism’, s. 101–138; i Otto Kimminich: ‘A “Federal” Right of Self-Determination?’, s. 83–100, oba u Tomuschat (ur.) 2001; Edward McWhinney: *Self-Determination of Peoples and Plural-Ethnic States in Contemporary International Law: Failed States, Nation Building and the Alternative, Federal Option*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2007. V. i Marc Weller: ‘Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments’, *European Journal of International Law*, 20(1), 2009, s. 111–165, posebno s. 115–158; Simpson 1996; takođe Jorge Vladéz: *Deliberative Democracy, Political legitimacy, and Self-Determination in Multi-Cultural Societies*, Routledge, New York, 2001.

27 Ostali dokumenti navedeni u prilog ovom shvatanju su “Deklaracija o prijateljskim odnosima”, Rezolucija Generalne skupštine UN 2625 (XXV) “Deklaracija o principima međunarodnog prava u vezi s prijateljskim odnosima i saradnjom među državama u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija”, od 24. oktobra 1970; Helsinški završni akt, od 1. avgusta 1975. (neobavezujući sporazum između severnoameričkih i evropskih država), i kasnije, Deklaracija o pravima autohtonih naroda, Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 61/295, iz 2007. V. npr. Cassese, 1995, s. 52–53, 65–66 i 70; Hannum 1996, s. 49 i 469. Za ranije stavove koji izražavaju istu orijentaciju, v. npr. Karl Josef Partsch: ‘Fundamental Principles of Human Rights: Self-Determination, Equality and Non-Discrimination’, s. 61–86 u Karel Vasak (gen. ur.) i Philip Alston (engl. ur.): *The International Dimensions of Human Rights, Vol. I*, Greenwood Press, Westport, CT, 1982, na s. 65; Zvaničnik UN John S. Humphrey: *Human Rights and the United Nations: A Great Adventure*, Transnational Publishers, New York, 1984, s. 129.

po pravilu, mada ponekad implicitno, vezivala mogućnost stvaranja nove države. U skladu sa liberalno-konzervativnom idejom slobode, “unutrašnje samoopredeljenje” je potom ukinulo ovu vezu – i pretvorilo “samoopredeljenje” u nešto što se svodi na unutrašnja prava, umesto koncepta koji otvara mogućnost mešanja u postojeće države stvaranjem novih.²⁸ Ali dok bi varijanta samoopredeljenja bez secesije mogla biti izbor onih koji već imaju “sopstvenu” državu, zanemarivanje nezavisnosti kao mogućeg ishoda čini ovaj koncept besmislenim za većinu onih koji traže samoopredeljenje. Čini se da je namera promovisanja ovog “unutrašnjeg” pojma da “ukloni žaoku” iz šireg koncepta i ograniči njegov opseg.²⁹

28 V. i Moyn 2010, s. 208; Weitz 2015, s. 466; Moltchanova 2009, s. 5; Miéville 2005, s. 269; Christopher H. Wellman: ‘A Defense of Secession and Political Self-Determination’, *Philosophy and Public Affairs*, 24(2), 1995, s. 142–171; James Crawford: *Creation of States in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 2006, s. 107; Lea Brillmayer: ‘Secession and Self-Determination: A Territorial Interpretation’, *Yale Journal of International Law*, 16, 1991, s. 177–202; Tomuschat (ur.) 2001, s. 11; Arnold Toynbee: ‘Art 7: Self-Determination’, *The Quarterly Review*, London, 1925, s. 317–338, na s. 317; Hannum 1993b, s. 39; Hannum 1996, s. 39; Tilly 1993.

29 Jan Klabbers: ‘The Right to be Taken Seriously: Self-Determination in International Law’, *Human Rights Quarterly*, 28(1), 2006, s. 186–206, posebno s. 191 i 202–203; McCorquodale 1994, s. 878, 884; Hannum 1996, s. 473; Wayne Norman: *Negotiating Nationalism: Nation-building, Federalism, and Secession in the Multinational State*, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 73; Eileen F. Babbitt: ‘Negotiating Self-Determination: Is it a Viable Alternative to Violence?’, s. 159–166 u Hurst Hannum i Eileen F. Babbitt (ur.): *Negotiating Self-Determination*, Lexington Books, Oxford, 2006, na s. 165 i Weller 2009, s. 112, 114; Marc Weller: *Escaping the Self-Determination Trap*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2008; Paul R. Williams i Francesca Jannotti Pecci: ‘Earned Sovereignty: Bridging the Gap Between Sovereignty and Self-Determination’, *Stanford Journal of International Law*, 40(2), 2004, s. 347–386; Asbjørn Eide: ‘In Search of Constructive Alternatives to Secession’, s. 139–176 u Tomushcat (ur.) 2001; Asbjørn Eide: ‘Peaceful Group Accommodation as an Alternative to Secession in Sovereign States’, s. 87–110, na s. 87 i Kumar Rupesinghe: ‘Conflict Resolution: Current Options and New Mechanisms’, s. 337–355, na s. 340, oba u Donald Clark i Robert Williamson (ur.): *Self-Determination: International Perspectives*, Macmillan, London, 1996; Donald Horowitz: ‘Self-Determination: Politics, Philosophy, and Law’, s. 181–214 u Margaret Moore (ur.): *National Self-Determination and Secession*, Oxford University Press, Oxford, 1998. Nasuprot tome, Antonio Cassese (ur.): *UN Law/Fundamental Rights: Two Topics in International Law*, Sijthoff & Noordhoff, Alpen aan den Rijn, 1979, i Burke 2010 (s. 47–55) ukazuju da “unutrašnje” samoopredeljenje proširuje ovaj pojam.

U suštini, interdisciplinarna nauka u celini – i to ne samo onaj njen deo koji favorizuje “unutrašnje samoopredeljenje” – pokazala je sveukupnu tendenciju da implicitno prihvati liberalno-konzervativnu ideju kao svoju. Zanimljivo je da većina istraživača predstavlja zahteve za samoopredeljenje kao reakciju *protiv mešanja*. Ne preispitujući da li je odbrana nečije slobode od mešanja uopšte vredan cilj, oni umesto toga po pravilu prelaze direktno na raspravu o tome koja *vrsta* mešanja može da legitimiše podnosiocima zahteva za samoopredeljenje. Neki od njih navode konkretne vrste mešanja protiv kojih bi moglo da se odobri samoopredeljenje, poput nedemokratske “spoljne” ili “strane” vladavine.³⁰ Međutim, do sada je samo kolonijalizam bio opštepriznat kao vid mešanja koji zaslužuje da se nekome odobri samoopredeljenje.³¹

Istraživači koji su “protiv” samoopredeljenja oslanjaju se po pravilu upravo na ovu liberalno-konzervativnu ideju, na primer, kada upozoravaju da ovaj koncept ugrožava slobodu država dopuštanjem mešanja u njihov suverenitet ili tvrde da bi realizacija samoopredeljenja mogla prouzrokovati anarhiju i nasilje.³² Do sada nijedno istraži-

30 Thomas M. Franck: *The Power of Legitimacy Among Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1990, s. 169–170; Margalit i Raz 1990, s. 460; Moltchanova 2009, s. xvii; Hurst Hannum: ‘Self-Determination in the Post-Colonial Era’, s. 12–44 u Clark i Williamson (ur.) 1996, na s. 35; takođe David Lefkowitz: ‘On the Foundation of Rights to Political Self-Determination, Secession, Non-Intervention, and Democratic Governance’, *Journal of Social Philosophy*, 39(4), 2008, s. 492–511.

31 Buchheit 1978, s. 18; Hannum 1996, s. 469; takođe Burke 2010, s. 37–39; Jonathan I. Charney: ‘Self-Determination: Chechnya, Kosovo, and East Timor’, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 34, 2001, s. 455–468, s. 467; Hannum 1993b, s. 57; Kaczorowska 2010, s. 581; Smith, s. 281. Čak i istraživači koji se zalažu protiv ograničavanja samoopredeljenja na kolonijalizam, samo pozivaju na njegovo primenu na dodatne vrste mešanja, McCorquodale 1994, s. 883; Tomuschat 2001, s. 2; S. Prakash Sinha: ‘Is Self-Determination Passé?’, *Columbia Journal of Transnational Law*, 12(2), 1973, s. 260–273, na s. 272.

32 V. npr. Musgrave 1997, s. 181; Matthew Craven: ‘Statehood, Self-Determination, and Recognition’, u Malcolm D. Evans (ur.): *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 203–251, na s. 233; Thomas Franck i Paul Hoffman: ‘The Right of Self-Determination in Very Small Places’, *New York University Journal of International Law and Politics*, 1976, s. 331–386, na s. 384; Cassese 1995, s. 333–334; Daniel Patrick Moynihan: *Pandaemonium: Ethnicity in International Politics*, Oxford University Press, 1993, s. 148.

vanje nije pokrenulo pitanje da li “samoopredeljenje” i ideje slobode povezane sa navođenjem ovog pojma i raspravom o njemu mogu obuhvatiti (zahtev za) slobodu od nečega sasvim drugačijeg od mešanja.

RADIKALNA IDEJA

Ono što su ovi naučni, pravni i politički stavovi prevideli jeste druga ideja slobode, koja je takođe funkcionisala kao standard legitimiteta tokom poslednjih sto godina međunarodnog diskursa “samoopredeljenja”, ideja koju ćemo ovde označiti kao “radikalnu”.³³ Odbacujući liberalno-konzervativni stav da je mešanje u postupke

33 Shodno kratkom razmatranju u drugom poglavlju, “radikalna” ideja delimično podseća na Petitovu i Skinnerovu ideju o “republikanskoj” slobodi, ali se od nje razlikuje u nekoliko aspekata. Pre svega, “republikanska” sloboda povezana je sa određenim delovima istorijske i filozofske nauke, koji se bave ranim modernim republikanskim misliocima, dok se ova knjiga bavi radikalnom idejom samo u pogledu njene pojave u iskazima o “samoopredeljenju” na međunarodnom nivou. Pored ranijih pozivanja na Petita i Skinera, v. Richard Dagger: ‘Autonomy, Domination and the Republican Challenge to Liberalism’, s. 177–203 u Christman i Anderson (ur.) 2005; za istorijsko stanovište, v. Martin van Gelderen i Quentin Skinner (ur.): *Republicanism: A Shared European Heritage, Volume II: The Values of Republicanism in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002; Z. S. Fink: *The Classical Republicans: An Essay in the Recovery of a Pattern of Thought in Seventeenth-Century England*, Northwestern University Press, Evanston, IL, 1962; Bock i dr. (ur.) 1993; Daniel J. Kapust: *Republicanism, Rhetoric, and Roman Political Thought: Sallust, Livy, and Tacitus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011; John W. Maynor: *Republicanism in the Modern World*, Polity Press, Cambridge, 2003; Hans Baron: *The Crisis of the Early Italian Renaissance: Civic Humanism and Republican Liberty in an Age of Classicism and Tyranny*, Princeton University Press, New Jersey, 1966. Za političku teoriju, v. Cécile Laborde and John Maynor: *Republicanism and Political Theory*, Blackwell, Oxford, 2008; Michael Sandel: *Democracy’s Discontent: America in Search of a Public Philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996; Anita L. Allen i Milton C. Regan Jr. (ur.): *Debating Democracy’s Discontent: Essays on American Politics, Law, and Public Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 1998; David Boucher: ‘Oakeshott, Freedom and Republicanism’, *BJPIR*, 7, 2005, s. 81–96; Patricia Springborg: ‘Republicanism, Freedom from Domination, and the Cambridge Contextual Historians’, *Political Studies*, 49, 2001, s. 851–876; M. Victoria Costa: ‘Neo-Republicanism, Freedom as Non-Domination, and Citizen Virtue’, *Politics, Philosophy and Economics*, 8(4), 2009, s. 401–419; Maurizio Viroli: *Republicanism*, Hill i Wang, New York, 2002; Gerald Lang: ‘Invigilating Republican Liberty’, *Philosophical Quarterly*, 62(247), 2012, s. 273–293, na s. 288; Ian Shapiro: ‘On Non-Domination’, *University of Toronto Law Journal*, 62, 2012, s. 293–335; Michael David Harbour: ‘Non-domination and Pure Negative Liberty’, *Politics, Philosophy and Economics*, 11(2), 2001, s. 186–205.

jedini način na koji se sloboda može umanjiti, međunarodni diskurs koji se oslanja na ovu “radikalnu” ideju slobodu suprotstavlja pre svega dominaciji, zavisnosti i nejednakosti, a ne samo mešanju. Po radikalnom mišljenju, čak i ako nije došlo do mešanja u neki postupak, akteri se mogu smatrati neslobodnim ako moraju da zavise od subjektivne volje nekoga drugog. Zavisnost i dominacija, u ovom načinu razmišljanja, podrazumevaju određen nivo nepredvidivosti i neodgovornosti, kao i *status* nejednakosti koji nekome ukida slobodu, čak i ako se nadređena strana zapravo nije ni mešala. Sve dok ova strana ima *moć* da se umeša i *sposobnost* da to učini proizvoljno, podređeni, zavisni akter je neslobodan. Sličnostima i razlikama između ove radikalne ideje, onako kako je ona uočena u međunarodnom diskursu “samoopredeljenja”, i ideje o “republikanskoj” slobodi, o kojoj su teoretisali Kventin Skinner i Filip Petit, vratićemo se u narednom poglavlju ove knjige.³⁴

Međunarodni jezik “samoopredeljenja” koji je ukorenjen u radikalnoj ideji implicitno prikazuje, kao glavni standard legitimiteta, *slobodu kao jednakost*, a ne *slobodu kao mir*, kao što je to slučaj sa liberalno-konzervativnom orijentacijom.³⁵ Takav radikalni diskurs smatra zahteve naroda za samoopredeljenje legitimnim ako njihov status predstavlja status nejednakosti i zavisnosti od volje dominirajućeg aktera. Njegovi

34 V. i Michael Thompson: ‘Reconstructing Republican Freedom: A Critique of the Neo-Republican Concept of Freedom as Non-Domination’, *Philosophy and Social Criticism*, 29. januar 2013; Philip Pettit: *Just Freedom: A Moral Compass for a Complex World*, W. W. Norton & Company, New York, 2014; Pettit: ‘The Republican Ideal of Freedom’ u David Miller (ur.): *The Liberty Reader*, Routledge, New York, 2006; Horacia Spector: ‘Four Conceptions of Freedom’, *Political Theory*, 12. august, 2010; Charles Larmore: ‘Liberal and Republican Conceptions of Freedom’, *Critical Review of International, Social and Political Philosophy*, s. 96–119, 2010; Ian Shapiro: ‘Reflections on Skinner and Pettit’, *Hobbes Studies*, 22, s. 185–191, 2009.

35 Ovo predstavlja još jednu razliku u odnosu na ideje Petita i Skinera. Nije jasno koliko je ravnopravnost bitna za njihove ideje o republikanskoj slobodi. V. Pettit 1993a, s. 162; 1996, s. 586; Nadia Urbinati: ‘Competing for Liberty: The Republican Critique of Democracy’, *American Political Science Review*, 106(3), 2012, s. 607–621, s. 613–614; Daniel Kapust: ‘Skinner, Pettit and Livy: The Conflict of the Orders and the Ambiguity of Republican Liberty’, *History of Political Thought*, 25(3), 2004, s. 377–401; Miguel Vatter: ‘The Quarrel between Populism and Republicanism: Machiavelli and the Antinomies of Plebeian Politics’, *Contemporary Political Theory*, 11(3), 2012, s. 242–263; Maurizio Viroli: *Republicanism*, Hill i Wang, New York, 2002, s. 10.

zagovornici podržavaju realizaciju samoopredeljenja kao slobode da se (ponovo) uspostavi status sopstvenog zakonodavca. Oslobođanjem jedne grupe iz stanja zavisnosti i obezbeđenjem takvog, ravnopravnog statusa, po radikalnom mišljenju, realizuje se sloboda te grupe. U pogledu praktičnih ishoda, u radikalnom diskursu “samoopredeljenja” navodi se da ovaj koncept mora ostaviti sve opcije otvorenim, uključujući mogućnost naroda da uspostavi novu državu, ravnopravno s drugima, u okviru međunarodnog sistema. To pokazuje da se opseg poželjnih političkih ishoda radikalne ideje razlikuje od političkih ishoda samo naizgled sličnog pojma “samoopredeljenja kao odsustva dominacije”, koji daje prednost rešenjima koja *ne* dovode do secesije. Pristup samoopredeljenju kroz “odsustvo dominacije”, inspirisan republikanskim teorijama slobode, promovisali su pre svega istraživači iz oblasti političkih nauka koji su tragali za kompromisnim rešenjima stvarnih sukoba.³⁶

Za to vreme, stvarni podnosioci zahteva za samoopredeljenje su obično isticali radikalnu ideju slobode zahtevajući “samoopredeljenje” kroz sopstvenu državu. Ponekad su, međutim, radikalni pozivi na samoopredeljenje kao ravnopravnost izražavani kao zahtevi za ujedinjenje sa nekim drugim političkim telom, kao u slučaju Olandskih ostrva i Kosova u nekim trenucima njegove istorije. Povezan, iako “manje radikalnan” politički zahtev bilo je *ponovno* istorijsko uspostavljanje država, kao što je bio slučaj sa ponovnim ujedinjenjem Nemačke

36 V. Iris Young, npr. u: ‘Self-Determination as Non-Domination: Ideas Applied to Palestine/Israel’, *Ethnicities*, 5(2), 2005, s. 139–159; ‘Two Concepts of Self-Determination’, s. 176–198 u Stephen May i dr. (ur.): *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights*, Cambridge University Press, New York, 2004; i *Global Challenges: War, Self Determination and Responsibility for Justice*, Polity Press, Cambridge, 2007; takođe Michael Murphy i Siobhán Harty: ‘Post-Sovereign Citizenship’, *Citizenship Studies*, 7(2), 2003, s. 181–197; Derek Kornelsen: ‘Circumscribed Spheres of Belonging and Action: Framing Indigenous Self-Determination in Terms of “Non-Domination”’, *APSA Annual Meeting Paper*, 2011; James Bohman: ‘Republican Cosmopolitanism’, *Journal of Political Philosophy*, 12(3), 2004, s. 336–352; David Held: *Cosmopolitanism: Ideals and Realities*, Polity Press, Cambridge, 2010, s. 83–84; Kristina Roeppstorff: *The Politics of Self-Determination: Beyond the Decolonization Process*, Routledge, New York, 2013. Za jednu isto tako praktično orijentisanu kritiku Janga, v. Jacob T. Levy: ‘Self-Determination, Non-Domination, and Federalism’, *Hypatia*, 23(3), 2008, s. 60–78, na s. 69.

1990. godine i obnavljanjem nezavisnosti Estonije, Letonije i Litvanije 1991. godine, po okončanju sovjetskog perioda.

Iako je ovde težište na međunarodnom jeziku “samoopredeljenja”,³⁷ treba pomenuti da se čini da oni koji iznose radikalnu ideju vode računa i o uslovima koji postoje unutar političkog tela. Kao što i samo ime govori³⁸, “radikalna” briga za jednakost išla je od “korena” naviše: radikalno legitimizovan diskurs “samoopredeljenja” ukazuje na brigu za pojedinačne članove grupe, na primer pozivanjem na referendum u kome je reč svih jednaka. Smatra se da niko ne može legitimno govoriti ili delati u ime grupe ukoliko mu takav položaj nisu dodelili ravnopravni članovi grupe. Čini se da ova ideja predstavlja ravnopravnost grupe ne samo kao pitanje *kolektivne* slobode, već i kao preduslov za *individualnu* slobodu. Stoga se radikalna ideja ne može pozicionirati kao “kolektivna” ideja protiv isključivo “individualne” liberalno-konzervativne orijentacije. Obe ideje su se pojavile u međunarodnom diskursu “samoopredeljenja” koji je usmeren na grupe, ali su obe obraćale pažnju i na slobodu pojedinca.

Kada je reč o suštinskom razilaženju ove dve ideje – prema radikalnoj ideji, sloboda je pitanje ravnopravnog i nezavisnog *statusa*, dok se liberalno-konzervativna ideja usredsredila na slobodu kao mir, kao ishod ili *fazu*. Pored toga, jezik zasnovan na radikalnoj ideji ne identifikuje mir kao vrhovni standard legitimacije. Sa radikalnog staništa, način koji bi grupa mogla izabrati da postigne svoju slobodu ili da postupi na osnovu nje je nebitan, čak i u slučaju da njeni postupci imaju za posledice pretnje miru. Zapravo, radikalni diskurs “samoopredeljenja” je često zanemarivao i mir i postojeći zakonski poredak. Umesto toga, predstavljao je slobodu i jednakost kao standarde legitimiteta same po sebi, bez obzira na njihov doprinos stabilnosti.³⁹

37 Ovo je još jedna karakteristika po kojoj se radikalna ideja razlikuje od konvencionalnih shvatanja republikanske slobode (posebno Sandel 1996). Iako su se Petit, Skinner i drugi dotakli međunarodnih implikacija republikanske slobode, ova staništa su i dalje relativno malo proučena. V. celo izdanje *European Journal of Political Theory*, 9(1), 2010, uključujući Skinner 2010, Pettit 2010 i Cecile Laborde: ‘Republicanism and Global Justice: A Sketch’, s 48–69.

38 Reč “radikalna” potiče od latinske reči “radix” koja znači “koren”. (Prim. prev.)

39 Ovo je u potpunosti suprotno sa republikanskim idejama slobode, koje zakon vide kao moguć oblik mešanja koji nije proizvoljan, a koji bi mogao sačuvati i poboljšati slobodu

Zaista, oni koji se oslanjaju na ovu ideju kada govore o samoopredeljenju na međunarodnom nivou, uglavnom su ispoljavali težnju ka kršenju ustaljenih zakonskih okvira i cepanju legalno postojećih država. Često su pravdali upotrebu sile u nasilnim oslobodilačkim borbama u ime postizanja slobode.⁴⁰

Radikalna ideja naglasila je političke dimenzije samoopredeljenja na drugačiji način od liberalno-konzervativne ideje. Do sada je bilo uobičajeno i među istraživačima i među akterima međunarodne istorije da jezik “samoopredeljenja” odbacuju kao politički, ponekad tvrdeći da je taj jezik suviše nejasan, “manipulativan”, besmislen i nedosledan, da “liči na slogane” i da su sa njime povezani “klizavost” i “zlo”⁴¹. Čini se da radikalna ideja ima posebnu sposobnost da provocira ovakve epite. Iako su obe ideje o slobodi političke, i obe su “negativne” ideje, u smislu pozicioniranja slobode *protiv* i *od* nečeg drugog,⁴² radikalna

ljudi. Pettit: ‘Law and Liberty’, s. 39–59 u Samantha Besson i José Louis Martí (ur.): *Legal Republicanism: National and International Perspectives*, 2009b.

40 Za relevantne međunarodno-pravne analize, v. Heather A. Wilson: *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Clarendon Press, Oxford, 1988; Noelle Higgins: *Regulating the Use of Force in Wars of National Liberation—The Need for a New Regime: A Study of the South Moluccas and Aceh*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2010.

41 Simpson 1996, s. 259; Franck 1990, s. 153–156 i 162; Eirin Jenne: ‘National Self-Determination: A Deadly Mobilizing Device’, s. 7–36 u Hannum i Babbitt (ur.) 2006, na s. 7; Amitai Etzioni: ‘The Evils of Self-Determination’, *Foreign Policy*, 89, Winter 1992/1993, s. 21–35. V. i Elizabeth Chadwick: *Self-Determination in the Post-9/11 Era*, Routledge, London, 2011, s. 141; Griffiths 2003. Čini se da su politički filozofi spremniji da priznaju konfrontacijsku prirodu samoopredeljenja, npr. Charles Tilly, ‘National Self-Determination as a Problem for All of Us’, *Daedalus*, 122(3), 1993, s. 31; *The Politics of Collective Violence*, Cambridge University Press, New York, 2003; v. i Rogers Brubaker: ‘Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism’, s. 233–260 u Moore (ur.) 1998, posebno s. 234 i 240.

42 Najznačajnije razlikovanje “pozitivnog” i “negativnog” koncepta slobode napravljeno je u Isaiah Berlin: ‘Two Concepts of Liberty: an Inaugural Lecture Delivered before the University of Oxford on 31 October 1958’, Clarendon Press, London, 1959; postoji i nekoliko drugih razlikovanja: Benjamin Constant: ‘The Liberty of the Ancient Compared with that of the Moderns: Speech Given at the Athenee Royal in Paris’, s. 307–328 u Biancamaria Fontana (prev. i ur.): *Political Writings: Benjamin Constant*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988; Charles Taylor: ‘What’s Wrong with Negative Liberty’, u Alan Ryan (ur.): *The Idea of Freedom, Essays in Honour of Isaiah Berlin*, Oxford University Press, Oxford, 1979, s. 175–193; Philip Pettit: ‘Agency-Freedom

ideja je nedvosmisleno agonistična u pozivanju na slobodu od dominacije nekog “neprijatelja” i “određivanja od strane drugog”.⁴³ U praksi, oni koji favorizuju radikalnu ideju zagovaraju potpuno oslobođanje od takvog “drugog”, uspostavljanjem novog političkog tela putem secesije ili ujedinjenja.

U stvari, normativnim zahtevom za novim političkim i pravnim poretom radikalna ideja označavala je “suštinski” oblik političkog razilaženja.⁴⁴ Podnosioci zahteva za samoopredeljenje, poput aktera koji su ovu ideju izražavali na međunarodnom nivou u novijoj istoriji, nisu samo nastojali da *unaprede* neki postojeći poredak u smislu, na primer, ljudskih prava. Umesto toga, oni su zahtevali oslobođenje u vidu sticanja moći da odlučuju o osnovnom okviru u kome se donose zakoni i štite prava. Tako je jezik “samoopredeljenja”, otkako je ono postalo deo međunarodnog prava, otvorio mogućnost razlaganja državnih jedinica na kojima počiva ovo pravo, podrivajući ga na taj način iznutra.

RAZUMEVANJE “SAMOOPREDELJENJA”

Možda je upravo zbog ovog subverzivnog kapaciteta “samoopredeljenje” često suprotstavljano teritorijalnom integritetu država, kao antonimijsko uparivanje koje mnogim istraživačima i akterima daje dodatne razloge za oprez. Iako ova navodna suprotnost između jezika i ideja samoopredeljenja i teritorijalnog integriteta delimično odgovara suprotnosti između radikalne i liberalno-konzervativne ideje, one nisu identične. Pre svega, liberalno-konzervativna ideja nije bila

and Option-Freedom’, *Journal of Theoretical Politics*, 15(4), 2003, s. 387–403; Efraim Podoksik: ‘One Concept of Liberty: Towards Writing the History of a Political Concept’, *Journal of the History of Ideas*, 71(2), 2010, s. 219–240; takođe Gerald C. MacCallum Jr.: ‘Negative and Positive Freedom’, *Philosophical Review*, 76(3), 1967, s. 312–334; John N. Gray, ‘On Negative and Positive Liberty’, *Political Studies*, 28, 1980, s. 507–526.

43 V. Chantal Mouffe: *On the Political*, Routledge, London, 2005; Carl Schmitt: *The Theory of the Partisan: A Commentary/Remark on the Concept of the Political*, Bunker & Humboldt, Berlin, 1963, s. 65; Jacques Rancière: ‘Ten Theses on Politics’, *Theory and Event*, 5(3), 2001, s. 1–16.

44 V. Schmitt 1963, s. 24; Brillmayer 1991, s. 187, 191; Bill Bowring: *The Degradation of the International Legal Order? The Rehabilitation of Law and the Possibility of Politics*, Glasshouse, Oxford, 2008.

jednostavno “protiv samoopredeljenja”. Ona je na međunarodnom planu prevladala među protivnicima i među zagovornicima tog termina. Štaviše, ni liberalno-konzervativna ideja se nije ograničavala samo na stav “proteritorijalnog integriteta”: diskurs izgrađen na ovoj ideji fokusiran je na mir, red, odsustvo mešanja, kao i na mirnu promenu (ukoliko do nje uopšte dođe). S druge strane, radikalna ideja nije značila samo podršku samoopredeljenju u smislu državnosti. Njena prepoznatljiva karakteristika, kada funkcioniše kao standard legitimiteta za diskurs samoopredeljenja, bila je davanje prioriteta ravnopravnosti i slobodi od dominacije i zavisnosti.

Pored toga, nijedna od dve ideje slobode nije postavila samoopredeljenje kao koncept koji je suštinski u suprotnosti sa principom teritorijalnog integriteta država, iako je radikalna ideja posebno osporila integritet država koje već postoje. Na idejnom nivou, međutim, radikalna ideja je sadržala i konzervativne odlike. Pristalice radikalne ideje obično nisu tražile stvaranje potpuno nove vrste političkog udruživanja. Umesto toga, svojim zahtevima za “samoopredeljenje”, stremili su novim državama sa potpunim teritorijalnim integritetom, poput onih koje već postoje. U XX i XXI veku, glavni cilj radikalno legitimisanog diskursa samoopredeljenja bio je postizanje statusa ravnopravnosti sa državama i sistemima koji već postoje. Takav jezik nije težio da uzdigne status već postojećih država ili da uredi politiku na potpuno drugačijim organizacionim principima.⁴⁵

U još jednoj od retkih tačaka konvergencije dveju ideja, i radikalna ideja je osporavala mešanje, posebno proizvoljne prirode. Za razliku od liberalno-konzervativnog jezika, međutim, radikalni diskurs samoopredeljenja predstavljao je mešanje kao suštinski povezano sa zavisnošću i nejednakošću. Ovaj diskurs je odbacivao zavisnost i nejednakost zbog uloge koju imaju u izlaganju potčinjenih naroda proizvoljnom mešanju i osuđivao mešanje zato što stvara uslove za zavisnost, ali i zbog činjenice da je simptom zavisnosti. I premda su ove dve ideje ponekad bile ujedinjene u odbacivanju

45 Craig Calhoun: *The Roots of Radicalism: Tradition, the Public Sphere and Early Nineteenth Century Social Movements*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 2012, s. 82–120 istakao je da je tokom istorije poštovanje tradicije takođe predstavljalo deo radikalnih pokreta.

mešanja, razdvajao ih je standard legitimiteta koji su predstavljale kao *primarni* – liberalno-konzervativni mir i nemešanje (za države i pojedince) nasuprot radikalnoj ravnopravnosti i nezavisnosti (za grupe trenutno “bez države” i pojedince unutar tih grupa).

Takođe, ove dve ideje načelno su odbacivale *različite vrste* mešanja. Akteri koji su izražavali liberalno-konzervativno gledište osuđivali su ometanje slobode delovanja država, uključujući ekonomsku sferu, a ponekad su bili protiv mešanja države u postupke pojedina. Nasuprot tome, radikalna stanovišta osuđivala su ugnjetavanje i eksploataciju nedržavnih grupa – i posredno, ometanje slobode pojedinca koje bi takvo ugnjetavanje podrazumevalo.

Kao što je već pomenuto, prvo od ova dva stanovišta, liberalno-konzervativno, dominiralo je jezikom “samoopredeljenja” u svakom od ključnih trenutaka u kojima se ovaj termin pominjao na međunarodnoj sceni tokom poslednjih sto godina. Ta ideja se odražavala u svim važnim međunarodnim pravnim dokumentima koji su koristili jezik “samoopredeljenja” u XX veku, dok se radikalna ideja, na primer, pojavljivala u Lenjinovim izjavama, a povremeno i tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama koje su se doticale samoopredeljenja, u periodu 1950–1960. No čini se da je istovremeno radikalna ideja funkcionisala kao stvarni pokretač ponovnog pojavljivanja diskursa “samoopredeljenja” na međunarodnoj sceni. Svaki “značajan trenutak samoopredeljenja”, uključujući i prvi takav trenutak tokom Prvog svetskog rata koji je zacementirao mesto ove fraze u međunarodnom diskursu, započeo je radikalnom deklaracijom koja je bila podsticaj za liberalno-konzervativne pokušaje redefinisanja značenja ovog termina. Pokrećući faktički sve značajne trenutke samoopredeljenja u poslednjih sto godina kroz ovakvu dinamiku, radikalna ideja slobode stalno je obnavljala značaj međunarodnog diskursa “samoopredeljenja” i demonstrirala njegovu trajnu snagu.

Danas je uobičajeno da se “samoopredeljenje” navodi pre svega uz pozivanje na liberalno-konzervativnu ideju, pri čemu su mir i red glavni standardi u odnosu na koje ovaj koncept treba procenjivati i utvrđivati njegov legitimitet. Pa ipak, radikalna ideja, zajedno sa svojim zahtevom za ravnopravnost kroz stvaranje nove države, i dalje je povezana sa ovim konceptom. Stalni sporovi oko značenja

“samoopredeljenja” u nauci, pravu i politici ne ukazuju samo na neslaganje oko toga šta bi trebalo da se smatra mešanjem – ili akterima – kada su u pitanju međunarodni odnosi, već i na stalno prisutnu nelagodnu oko značenja “slobode” u međunarodnom diskursu.

ZNAČAJNI TRENUCI SAMOOPREDELJENJA

Istražujući kako je međunarodni diskurs samoopredeljenja u XX i XXI veku obuhvatao i otkrivao borbu između dve ideje slobode, ova knjiga se fokusira na značajne trenutke u kojima je jezik “samoopredeljenja” bio u središtu međunarodnih odnosa. Ova knjiga svakako nije pokušaj sveobuhvatnog istorijskog istraživanja međunarodnog značenja slobode. Drugi autori posvetili su ovoj temi posebnu pažnju.⁴⁶ Umesto toga, ova knjiga objašnjava kako su se, u svakom od identifikovanih ključnih trenutaka, dve ideje o slobodi smenjivale u ulozi standarda legitimiteta međunarodnog diskursa “samoopredeljenja” na visokom nivou.

Treba naglasiti da se nijedan akter koji je govorio o “samoopredeljenju” na međunarodnom nivou nikada nije pozvao ni na jednu od dve ideje, ni u eksplicitnom ni u “idealnom” obliku. Pre svega, “radikalna” i “liberalno-konzervativna” su oznake koje su ovde odabrane za opisivanje ovih dveju ideja zbog njihovih karakteristika koje su se pojavile kroz diskurs aktera, kao što je ranije već izloženo. Štaviše, obe ideje slobode bile su prisutne u svakom identifikovanom značajnom trenutku, a ponekad je jedan te isti akter iskazivao elemente obe ideje. Čak i dva čoveka koje ova knjiga smatra ključnim za stavljanje jezika “samoopredeljenja” na međunarodnu agendu – Vilson i Lenjin – nisu personifikovali “čiste” verzije bilo koje od ove dve ideje. I premda su obojica bili presudni u podizanju diskursa “samoopredeljenja” na međunarodni nivo, oni svakako nisu svesno smislili niti kreirali odgovarajuće ideje slobode. Umesto toga, dve ideje o slobodi pojavile su se

46 V. npr. Patrick Herron: *State Freedom and International Relations*, PhD thesis, European University Institute, Florence, 2015; Dustin Howes: *Freedom Without Violence*, Oxford University Press, Oxford, 2016; Antonio Franceschet: ‘Sovereignty and Freedom: Immanuel Kant’s Liberal Internationalist Legacy’, *Review of International Studies*, 27(2), s. 209–228, 2001; Jürgen Habermas: ‘The European Nation-State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship’, *Public Culture*, 10(2), 1998.

u njihovom međunarodnom diskursu “samoopredeljenja” indirektno i naizgled bez ikakvog promišljenog plana za promociju ovih konkretnih ideja slobode, kao što je to slučaj sa retorikom drugih međunarodnih aktera citiranih u ovoj knjizi.

Uprkos tome što nikada nije došlo do artikulisanog sukoba između dve ideje slobode u trenucima u kojima je jezik “samoopredeljenja” igrao važnu ulogu na međunarodnoj sceni, rivalstvo dveju ideja karakterisalo je svako ključno pominjanje ovog termina na međunarodnom planu. U svim značajnim trenucima “samoopredeljenja”, svaka od dve ideje slobode posredno je nastojala da preuzme značenje ovog jezika služeći mu kao standard legitimiteta. Iako nisu koristili izraze “radikalna” i “liberalno-konzervativna”, akteri su ukazivali na prihvatanje jedne od ove dve ideje odabirom reči kao što su “mir”, “stabilnost” i “ravnopravnost”, ili hvaljenjem nasilne borbe, kao i pozivanjem na stvaranje nove države koje za sobom nije povlačilo nikakve dodatne uslove.

Ova knjiga se usredsređuje na međunarodni diskurs “samoopredeljenja” na visokom nivou i na to kako je on obuhvatao i izražavao ideje slobode. Otuda se njegova hronologija ne proteže u istoriju dalje od Vilsonove i Lenjinove upotrebe ovog jezika. Iako nisu ni konceptualni ni teorijski začetnici “samoopredeljenja” ili dve ideje slobode, obojica su imali ključni značaj za podizanje ovog jezika na visok međunarodni nivo. “Samoopredeljenje” nije bilo važan izraz u međunarodnoj politici ili pravu pre njihovog vremena – ali su Vilson i Lenjin svojim diskursom učinili da on to postane. I premda njihovi stavovi nisu predstavljali “čiste” verzije bilo koje od ideja slobode, oni su u širem smislu predstavljali jednu od njih: Lenjinov radikalnu ideju slobode, a Vilsonov liberalno-konzervativnu ideju.

Naime, izbor polazne istorijske tačke u vremenu pre Lenjina i Vilsona – na primer u XIX ili XVIII veku – zahtevao bi proučavanje drugih načina na koje se borba za značenje slobode odvijala u međunarodnoj istoriji, a ne kroz diskurs “samoopredeljenja”. Takav pristup prevazilazio bi okvire ove knjige i predstavljao bi izazov da se utvrdi koji su drugi termini mogli biti uključeni u ovu borbu. S tim u vezi, pomeranje diskurzivne istorije “samoopredeljenja” dublje u prošlost, pre vremena u kome je ovaj izraz izričito pomenut, predstavljalo bi značajnu dodatnu poteškoću, jer kako bismo onda definisali

kriterijume za identifikaciju jezičkih ekvivalenata ili prethodnika termina “samoopredeljenje” u trenucima kada ovaj izraz sam po sebi nije bio vredan pažnje u međunarodnim odnosima?

Sa konceptualne tačke gledišta, moglo bi se tvrditi da bi takav izazov bio nepremostiv ako bi se *koncept* samoopredeljenja smatrao neodvojivim od *izraza* “samoopredeljenje”. U tom slučaju ovaj koncept se jednostavno *ne bi* mogao u potpunosti izraziti drugim rečima.⁴⁷ Čini se da istorija jezika “samoopredeljenja” u međunarodnoj politici i pravu takođe obeshrabruje takve pokušaje definisanja. Tokom prošlog veka ovaj izraz je podrazumevao široku lepezu različitih značenja za različite ljude u različitim okruženjima.⁴⁸ Umesto genealogije “samoopredeljenja” ili predistorije pojavljivanja ovog konkretnog izraza u međunarodnom diskursu na visokom nivou, ili pak kataloga njegovih mogućih značenja, ova knjiga nudi detaljnu analizu načina na koji se međunarodna borba oko značenja slobode odražavala kroz upotrebu specifičnog jezika “samoopredeljenja” u ključnim međunarodnim trenucima.⁴⁹

47 V. Annabel Brett: ‘What Is Intellectual History Now?’, s. 113–131 u David Cannadine (ur.): *What Is History Now?*, Palgrave Macmillan, London, 2002, na s. 117; Quentin Skinner: ‘A Genealogy of the Modern State’, *Proceedings of the British Academy*, 162, 2009, s. 325–370, s. 325; Reinhardt Koselleck: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Columbia University Press, New York, 2004, s. 84–85. Koselek razlikuje “koncepte”, koje vidi kao međusobno povezane rečima, za razliku od “ideja”, koje to nisu, ali razlika između “konceptata” i “ideja” nije relevantna u ovoj knjizi.

48 Na ovom mestu u knjizi, razumevanje samoopredeljenja donekle je skloni ideji onoga što Ernesto Laclau opisuje kao “plutajući označitelj” – pojam koji sam po sebi ne nudi precizno značenje koje nakon što se artikuliše ostaje konstantno, već se (re)definiše u situacijama kad dođe do neke promene: umesto da težimo ka definisanju takvih označitelja, trebalo bi da ih razumemo kao neprekidne pokušaje hegemonizacije njihovog sadržaja i utvrđivanja njihovog značenja. Međutim, ova knjiga odstupa od Laclaua po pitanju *neprestano promenljivog* sadržaja plutajućih označitelja. Kao što će se pokazati, nešto je ostalo konstantno u međunarodnim artikulacijama “samoopredeljenja”, posebno u njegovom legitimitetu u odnosu na ideje slobode. Ernesto Laclau: *New Reflections on the Revolution of Our Time*, Verso, London, 1993, s. 28, 18–19 i 31, respektivno.

49 Najnoviji ključni doprinosi uključuju Eric D. Weitz: ‘Self-Determination: How a German Enlightenment Idea Became the Slogan of a National Liberation and a Human Right’, *The American Historical Review*, april 2015, s. 462–496, koji istražuje intelektualnu istoriju samoopredeljenja od onoga što Vajc definiše kao poreklo ovog koncepta u nemačkom prosvetiteljstvu; Jörg Fisch: *The Right of Self-Determination of Peoples:*

Fokusiranje na načine na koje su dve ideje o slobodi izražavane i na to kako se oko njih vodila borba prilikom pojavljivanja konkretnog termina “samoopredeljenje” na visokom međunarodnom nivou,⁵⁰ jasno je pokazalo da se ova istorija nije odvijala ravnom, linearnom putanjom. Umesto toga, jezik “samoopredeljenja” iznenada bi postajao važan u određenim *trenucima* XX i XXI veka, često u razmaku od nekoliko decenija: u kasnijim fazama oba svetska rata, neposredno nakon njih, u periodu kada su Ujedinjene nacije formalno demontirale kolonijalizam, kao i u međunarodnom okruženju koje je nastalo nakon hladnog rata, a koje je jasno prikazao i ilustrovao predmet pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) u vezi s proglašenjem nezavisnosti Kosova. Svaki od ovih “momenata samoopredeljenja” odlikovao se dramatičnom međunarodnom promenom, te se činilo da svaki od njih sadrži mogućnosti regeneracije političkih i pravnih poredaka.

STO GODINA “SAMOOPREDELJENJA” I IDEJA SLOBODE

Prvi značajan trenutak samoopredeljenja bio je specifičan na nekoliko načina. Kada su Vilson i Lenjin tokom Prvog svetskog rata pominjali “samoopredeljenje”, oni su ovom jeziku i idejama koje su povezivane sa njim dodeljivali globalnu ulogu u okončanju sukoba koji su, u čemu su se na neki način složili, proizvele korupcija i neodrživost “starog sveta”. Obojica su period u kojem su živeli doživljavali kao izazovan, ali i kao vreme koje nudi velike mogućnosti. Činilo se da su i Lenjin i Vilson, premda na različite načine, nameravali da iskoriste rat kao katalizator za novi i bolji poredak, oblikovan u skladu sa njihovim političkim idejama. Iako su se u ostalim aspektima znatno razilazili,

The Domestication of an Illusion, Cambridge University Press, Cambridge, 2015 — konceptualna istorija inspirisana Koselekom, zainteresovana za teoriju i praktične aspekte samoopredeljenja “samog po sebi”, umesto za obuhvaćene ideje slobode; i Edward James Kolla: ‘The French Revolution, the Union of Avignon, and the Challenges of National Self-Determination’, *Law and History Review*, 31(4), 2013, s. 717–747, koja je usredsređena na ono što Kola vidi kao ključne rane artikulacije ovog koncepta.

50 Na engleskom jeziku, u tekstu ove knjige samo Lenjinova pominjanja “samoopredeljenja” nisu izvorno ili zvanično bila na engleskom jeziku. Odluka da se ipak oslonimo na engleske verzije Lenjinovih reči rezultat je njihovog *međunarodnog* prihvatanja, posebno uticaja na Vudroa Vilsona, čija internacionalizacija “samoopredeljenja” nije bila samo reakcija na Lenjinove šire ideje, već i na Lenjinovu upotrebu ove *reči*, budući da je Vilson o tome čitao na engleskom.

obojska su predstavili “samoopredeljenje” kao srž svojih vizija novog i boljeg sveta, i obojska su koristili ovaj jezik kako bi pridobili svoju publiku. S obzirom na važnost ova dva čoveka u diskurzivnoj istoriji samoopredeljenja i ideja slobode, ova knjiga svakom od njih posvećuje po jedno poglavlje.

Nakon ovog prvog značajnog trenutka u kome su Vilson i Lenjin upotrebili jezik “samoopredeljenja”, o čemu će biti reči u drugom i trećem poglavlju ove knjige, ključne situacije u kojima je pominjan ovaj izraz nisu uključivale same političke lidere, već državne predstavnike koji su raspravljali o jeziku prava, međunarodne pravnike i sudije, kao i dokumenta međunarodnog prava. Nijedan od ovih izvora nije se bavio ovom temom u privatnom svojstvu, već su svi oni predstavljali zvanične stavove svojih država ili institucija.

Uprkos širokom spektru aktera i izjava koji su se u ključnim trenucima međunarodnih odnosa pozivali na “samoopredeljenje”, političke izjave Lenjina i Vilsona, kao i kasnija pominjanja ovog pojma u pravnom kontekstu od strane drugih aktera, predstavljali su doprinos istom polju međunarodnog diskursa. Ova knjiga sledi Martija Koskeniemija i druge koji smatraju da se nastanak i kodifikacija međunarodnog prava ne odvijaju na planu odvojenom od politike, sukoba ili morala, već se pozivaju upravo na one standarde legitimiteta koji u određenom trenutku oblikuju međunarodnu politiku i odražavaju te standarde.⁵¹ Otuda je percepcija ove knjiga da se jezici međunarodne

51 V. Martti Koskeniemi: *The Politics of International Law*, Hart, Oxford, 2011a; Martti Koskeniemi: *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; James Crawford i Martti Koskeniemi (ur.): *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011; Ian Hurd: ‘Legitimacy and Authority in International Politics’, *International Organization*, 53(2), 1999, s. 379–408; China Miéville: *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*, Pluto Press, London 2005; Antony Anghie: *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Cass R. Sunstein: *Legal Reasoning and Political Conflict*, Oxford University Press, Oxford, 1996; Ronald Dworkin: *A Matter of Principle*, Oxford University Press, Oxford, 1985. Za stanovišta diplomatske istorije, v. Mark Mazower: *No Enchanted Palace: The End of Empire and the Ideological Origins of the United Nations*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009; Mark Mazower: ‘The Strange Triumph of Human Rights, 1933–1950’, *Historical Journal*, 47(2), 2004, s. 379–398, na s. 380; Andrew Moravcsik: ‘The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in

politike i međunarodnog prava javljaju u istom polju, u istom širokom kontekstu, i da čine *jednu* sferu diskursa usmerenu ka istom cilju legitimacije.

Drugi ključni trenutak u kojem je “samoopredeljenje” postalo međunarodno važno pojavio se posle Prvog svetskog rata. Rešavanje, na međunarodnom nivou, albanskog pitanja proizašlog iz ovog rata, ilustruje koje su ideje slobode u to vreme povezivane sa “samoopredeljenjem”, kao što to čini i slučaj Lige naroda 1921–1922. u vezi sa Olandskim ostrvima. U oba slučaja, nedugo nakon Vilsonove internacionalizacije ovog jezika, stanovništvo se u cilju postizanja svoje vizije nezavisnosti pozivalo na “samoopredeljenje”: Albanci su želeli posebnu državnost, dok su stanovnici Olandskih ostrva težili da se odvoje od Finske i pridruže Švedskoj. Četvrto poglavlje ove knjige analizira ova dva slučaja, međunarodnu ulogu diskursa “samoopredeljenja” u njima, te načine na koje je on iskazivao konkurentne ideje slobode. Oba slučaja ukazuju na to kako je samoopredeljenje koncipirano u periodu nakon što su Vilsonove ideje postale globalne. Iako su se slučajevi odigrali veoma različito, međunarodni tretman svakog od njih ukazivao je da je Vilson, a ne Lenjin, bio taj koji je postavio referentni okvir za međunarodno razumevanje “samoopredeljenja” nakon Prvog svetskog rata.

Uključivanje “samoopredeljenja” u Povelju Ujedinjenih nacija 1945. godine, koje je proisteklo iz slučaja Olandskih ostrva, verovatno je najvažniji pravni trenutak u istoriji ovog jezika. U vreme kada je svet ponovo težio da formuliše viziju za bolji posleratni poredak, termin “samoopredeljenje” postao je deo međunarodnog prava. Jasno je da su prava i međunarodno pravo sami po sebi sporni pojmovi,⁵² a i dalje

Postwar Europe, *International Organization*, 54(2), Spring 2000, s. 217–252; G. Fox and B. Roth (ur.): *Democratic Governance and International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000. Za jedno drugo stanovište, v. Martin Loughlin: *Sword and Scales: an Examination of the Relationship Between Law and Politics*, Hart, Oxford, 2000, npr. s. 217. U ovoj knjizi “diskurs” se direktno odnosi na izjave i dokumente iznete u političkom, pravnom i diplomatskom kontekstu visokog nivoa.

52 V. npr. Costas Douzinas: *The End of Human Rights: Critical Legal Thought at the Turn of the Century*, Hart, Oxford, 2000; Susan Marks: *The Riddle of All Constitutions: International Law, Democracy, and the Critique of Ideology*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Matti Koskeniemi: *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of*

postoji neslaganje oko preciznog pravnog statusa pojma “samoopredeljenja”, kao i oko obaveza koje ono nameće državama i međunarodnim organizacijama.⁵³ Bez obzira na to, čini se da je uključivanje “samoopredeljenja” u Povelju Ujedinjenih nacija pretvorilo ovaj koncept u neku vrstu zakonskog prava, mada još uvek bez definisanih načina primene.⁵⁴ Međutim, kada je reč o idejama slobode, ovaj “trenutak Povelje Ujedinjenih nacija” niti je osporio suštinske komponente

International Law 1870–1960, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 500; Miéville 2005; Costas Douzinas: *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Routledge, New York, 2007, s. 113; Duncan Kennedy: *A Critique of Adjudication (fin de siècle)*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1997, s. 318–319; Lauri Malksoo: ‘Justice, Order and Anarchy: the Right of Peoples to Self-Determination and the Conflicting Values of the Law’, *Juridica International*, IV, 1999, s. 75–79, takođe Allen Buchanan: ‘What’s So Special About Rights?’, *Social Philosophy and Policy*, 2(1), 1984, s. 61–83, na s. 81; Stephen S. Marks: ‘Emerging Human Rights: A New Generation for the 1980s?’, *Rutgers Law Review*, 33, 1980/1981, s. 435–452, s. 435; Eugene Kamenka, ‘Human Rights: Peoples’ Rights’, s. 127–139 u James Crawford (ur.): *The Rights of Peoples*, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 135; Philip Alston: ‘Conjuring up New Human Rights: A Proposal for Quality Control’, *American Journal of International Law*, 78, 1984, s. 607–621, na s. 607; Martti Koskenniemi: ‘The Effect of Rights on Political Culture’, s. 99–116 u Philip Alston (ur.): *The EU and Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 110.

53 V. npr. Karen Knop: *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge University Press, New York, 2002, s. 10; James Crawford: ‘The Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future’, u Philip Alston (ur.): *People’s Rights*, Oxford University Press, Oxford 2000a, s. 7–67, s. 9; David Raic: *Statehood and the Law of Self-Determination*, Kluwer Law International, New York, 2002, s. 145; Robert McCorquodale: ‘Self-Determination: A Human Rights Approach’, *International Comparative Law Quarterly*, 43, oktobar 1994, s. 857–885, na s. 858; James Summers: *Peoples and International Law: How Nationalism and Self-Determination Shape a Contemporary Law of Nations*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2007, s. 379, 387, 393; Antonio Cassese: *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 134–140; James Anaya: ‘A Contemporary Definition of the International Norm of Self-Determination’, *Transnational Law and Contemporary Problems*, 3(1), 1993, s. 131–164.

54 Hurst Hannum: *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 1996a, s. 33, 45; Hurst Hannum: ‘Rethinking Self-Determination’, *Virginia Journal of International Law*, 34(1), 1993b, s. 1–69, na s. 31; McCorquodale 1994, s. 858; Michla Pomerance: *Self-Determination in Law and Practice: The New Doctrine in the United Nations*, Martinus Nijhoff, The Hague 1982, s. 73. Međutim, Jan Hendrik W. Verzijl: *International Law in Historical Perspective*, A. W. Sijthoff, Leyden, 1968, npr. s. 324, kao i Fisch 2015, npr.

Vilsonovog diskursa niti im je nešto dodao. Ovaj trenutak Povelje Ujedinjenih nacija praktično je funkcionisao kao konceptualni nastavak trenutka nakon Prvog svetskog rata i stoga je obrađen u četvrtom poglavlju, zajedno sa slučajevima Albanaca i Olandskih ostrva.

Tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama o dva međunarodna pakta o ljudskim pravima u periodu između 1950. i 1960. godine (ICCPR i ICESCR u njihovom konačnom obliku – koje ćemo, kratkoće radi, u tekstu označiti zajedno sa ICHR, a koji su konačno usvojeni 1966) i o Deklaraciji o dekolonizaciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1960, jezik “samoopredeljenja” ponovo je stekao međunarodni značaj.⁵⁵ U ovom značajnom periodu, koji je trajao jednu deceniju, ideje o “samoopredeljenju” i njegovim vezama sa slobodom bile su duže vreme na uvidu na međunarodnom planu tokom diskusija i preispitivanja ovog jezika od strane predstavnika država u Ujedinjenim nacijama. Ako se izuzme pojava pojma “samoopredeljenje” u međunarodnim odnosima na visokom nivou početkom XX veka, nijedan drugi trenutak samoopredeljenja nije bio važniji za njegovu istoriju. Kao i u vreme Prvog svetskog rata, u ovom značajnom periodu između 1950. i 1960. godine, “samoopredeljenje” je ponovo postalo važna referentna tačka u vremenima globalne promene i intenzivnog ideološkog nadmetanja. Argumenti izneti tokom ovih godina rasprave u Ujedinjenim nacijama odražavali su hladnoratovske tenzije, kao i proces razgrađivanja i delegitimizacije kolonijalizma koji je bio u toku. Često uzavrela retorika ukazivala je na to da je ulog bio velik.

Tri dokumenta Ujedinjenih nacija koja su proizašla iz ovog značajnog perioda “samoopredeljenja” uključili su ovaj jezik u jedan član, identično formulisan u sva tri slučaja, što je dodatno učvrstilo položaj ovog izraza u međunarodnoj politici i pravu. Štaviše, jedan od

s. 196, ne slažu se sa tim da je, uključivanjem u Povelju, “samoopredeljenje” postalo zakonsko pravo.

55 Puni naslovi ova tri dokumenta su “Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima”, “Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima” i “Deklaracija o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima, Rezolucija 1514 Generalne skupštine UN (UNGA)”.

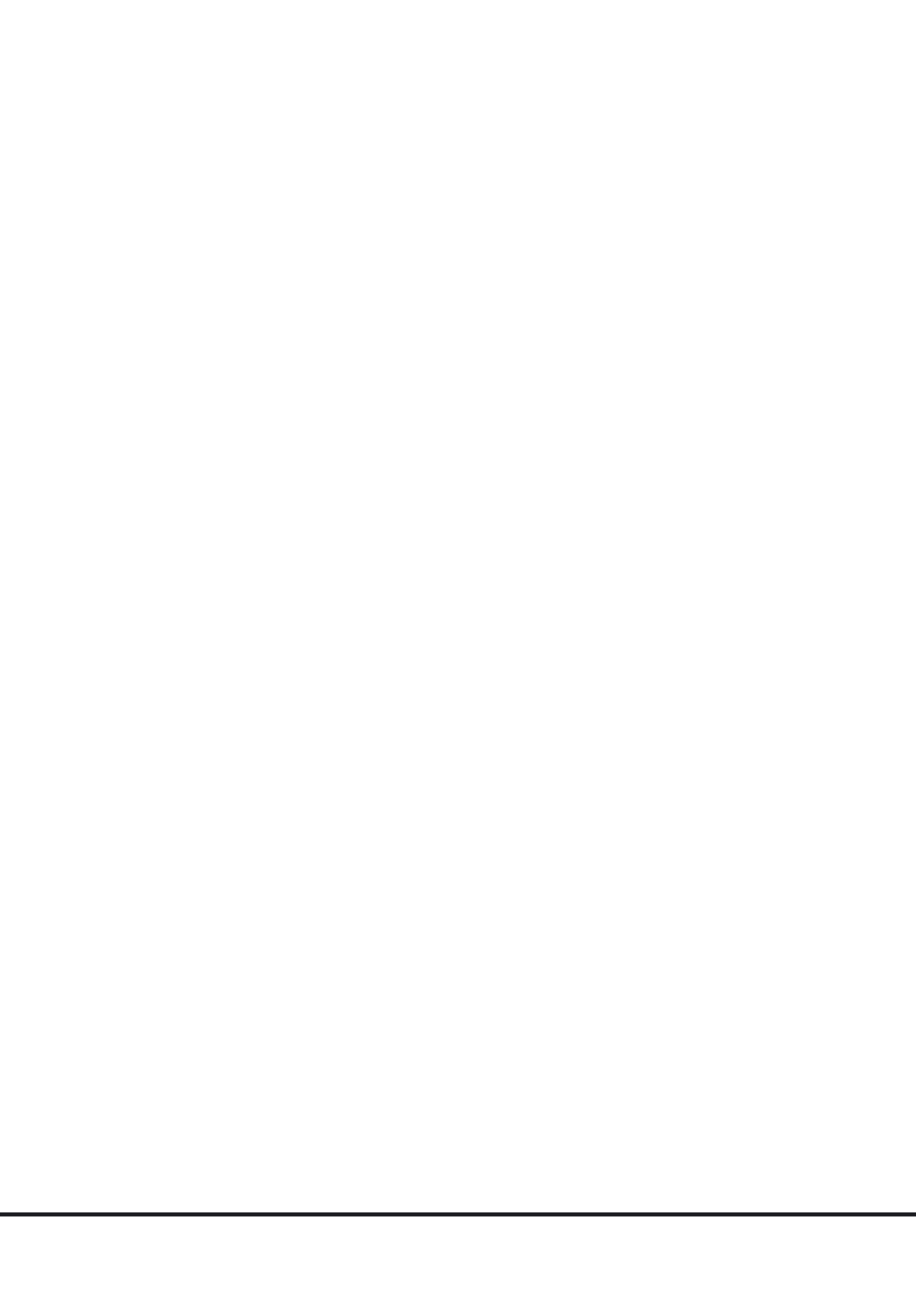
ovih dokumenata, Deklaracija o dekolonizaciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1960. godine, učinio je da “samoopredeljenje” postane zakonski primenjivo u formi dekolonizacije, istovremeno pak ograničavajući izgleda za nezavisnost na osnovu njega samo na kolonije. Tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine, koje su prethodile usvajanju ovih tekstova, brojni državni zvaničnici i zvaničnici Ujedinjenih nacija iznosili su svoja shvatanja “samoopredeljenja” i s njima povezanih ideja slobode, ponavljajući na različite načine i Lenjinov i Vilsonov stav. Zanimljivo je da dok je pripadnost jednom od hladnoratovskih “blokova” očigledno proizvodila oprečne argumente o *politici* i pravu samoopredeljenja, verzije “samoopredeljenja” (radikalna naspram liberalno-konzervativne), predstavljane tokom ovih rasprava, nisu se mogle usko svrstati prema hladnoratovskim “stranama”.

Najskoriji ključni međunarodni trenutak samoopredeljenja bio je postupak pred MSP-om u vezi s proglašenjem nezavisnosti Kosova u periodu od 2008. do 2010. godine. Slučaj kosovske nezavisnosti potekao je iz sloma socijalističke Jugoslavije početkom devedesetih, i uključivao je nekoliko tema koje su se nadmetale u definisanju pravnog, političkog i bezbednosnog poretka posle hladnog rata. “Samoopredeljenje” se izričito pominjalo tokom postupka pred MSP, pri čemu je većina država učesnica u procesu taj izraz navodila nezavisno od toga da li se zalagala za pravo ili protiv prava Kosova na državnost. Slučaj je na jedinstven i eksplicitan način izložio savremena međunarodna poimanja samoopredeljenja, kao i odnos ovog koncepta i ideja slobode, ali i odnos prema širim pitanjima međunarodnih odnosa. Iako je većina država učesnica u procesu govorila o “samoopredeljenju” u terminima koji su se pozivali na liberalno-konzervativnu ideju, konačni jezik savetodavnog mišljenja MSP ukazao je na drugačije i radikalnije pravce.

Tokom godina nakon zaključenja slučaja pred MSP o Kosovu 2010. godine, jezik “samoopredeljenja” pojavio se u vezi sa nekoliko gorućih pitanja međunarodne politike, između ostalog i u vezi sa postsovjetskim prostorom, kao što su slučajevi Gruzije i Ukrajine. Međutim, ni u jednom od ovih slučajeva diskurs “samoopredeljenja” nije ponovo dostigao toliki značaj na visokom međunarodnom nivou kao što je to

bio slučaj u značajnim trenucima ranog XX i XXI veka, a koji su odabrani za istraživanje u ovoj knjizi. U međuvremenu, iako se može činiti da su jezik i moć diskursa “samoopredeljenja” trenutno dobrim delom u neaktivnoj fazi, ideje slobode snažno su izbile u prvi plan međunarodnog diskursa, politike i prava.

Danas, lideri na svetskoj sceni, koji žele da pridobiju za sebe kako međunarodnu tako i domaću publiku, očigledno sve češće koriste eksplicitni jezik “slobode”, a njegovo značenje i prihvatanje postali su neodvojiv deo kontroverzi koje uključuju, na primer, obaveze i kompromise vezane za pristupanje međunarodnim sporazumima i poštovanje tih sporazuma, uključujući one o trgovini, nuklearnom razvoju i klimatskim promenama, kao i oprečne ideje i predstave o “narodu” i o načinima da on postane slobodniji. Sa brisanjem jasnih političkih linija podele na levo i desno, razumljiva konceptualna topologija takvog trenutnog razvoja događaja čini se nedostižnom. U tom kontekstu, istorija borbe dve ideje slobode oko značenja “samoopredeljenja” u XX i ranom XXI veku teži da doprinese preko potrebnom razjašnjavanju tumačenja trenutnog međunarodnog diskursa, tako što će omogućiti bolje razumevanje šta se konceptualno dovodi u pitanje i kako razumeti ideje slobode.

LENJIN, “SAMOOPREDELJENJE” I RADIKALNA IDEJA SLOBODE

Međunarodni značaj jezika “samoopredeljenja” proizlazi pre svega iz legitimisanja ovog koncepta u odnosu na slobodu, kao i njegovog položaja u međunarodnom pravu. Obe ove karakteristike moraju se razumeti u svetlu pojave specifičnog izraza “samoopredeljenje” u jeziku međunarodnih odnosa početkom XX veka. Kada je američki predsednik Vudro Vilson 1918. godine postavio jezik “samoopredeljenja” na međunarodnu agendu, pomenuo ga je u odgovoru na prethodne Lenjinove izjave. Obojica su, na različit način, odredili preduslove za kasnije pojavljivanje “samoopredeljenja” u međunarodnom diskursu, kao i za način na koji će ovaj jezik biti legitimisan u odnosu na ideje slobode.

Lenjin se pozivao na “pravo naroda na samoopredeljenje” u brojnim publikacijama između 1903. i 1917. godine.⁵⁶ Ideološki, njegov je diskurs bio proizvod marksističkog mišljenja. Politički, njegove najranije ideje o samoopredeljenju formulisane su u kontekstu rasprave unutar socijalističkih krugova o tome kako pristupiti “nacionalnom pitanju”, dok je kasnije ključni politički uticaj imao Prvi svetski rat. Za

56 Pristup radovima Lenjina i drugih marksista bio je prvenstveno putem Internet arhive marksista (MIA): www.marxists.org, poslednji put 30. maja 2013. godine. Ova arhiva je digitalizovala Lenjinova sabrana dela, koja je prvobitno objavila izdavačka kuća Progress Publishers iz Moskve. Nadalje, navodim originalne datume objavljivanja dela, kao i njihovu veb-adresu. Ruski nazivi publikacija navode se u skladu sa standardom transkripcije korišćenim na veb-sajtu.

Lenjina su “nacionalno pitanje” i “samoopredeljenje” pripadali istoj konceptualnoj *problematici*. Zanimljivo je da je kasnija intenzivna naučna i politička rasprava o tome koja “jedinica” bi mogla da ispunjava uslove za samoopredeljenje bila u oštroj suprotnosti sa fokusom socijalista u Lenjinovo vreme. Definisane ove jedinice nije bilo u središtu marksističkih rasprava o samoopredeljenju ili nacionalnom pitanju, već se u njima, umesto toga, uopšteno pozivalo na “narode”.⁵⁷

LENJIN I SOCIJALISTIČKA RASPRAVA O NACIONALNOM PITANJU

U momentu kada je Lenjin počeo da pominje pravo naroda na samoopredeljenje nije postojao “standardni” socijalistički pristup nacionalnom pitanju. I Karl Marks i Prva internacionala (1864.) ostavili su za sobom nerešene antagonizme između marksizma i nacionalizma. Ostalo je nerazjašnjeno da li, i kako, pomiriti “nacionalnu” solidarnost sa insistiranjem socijalizma na klasi kao glavnom temelju političkog delovanja. U vreme najranijih Lenjinovih pominjanja “samoopredeljenja”, precizan odnos između socijalističke slobode i nacionalnog oslobođenja još uvek nije bio definisan. Pravo naroda na samoopredeljenje bilo je izuzetno kontroverzna tema među Lenjinovim socijalističkim savremenicima.⁵⁸

Značajna zbivanja na političkoj sceni koja su zahtevala političku akciju nisu inicijalno pokrenula stavljanje “samoopredeljenja” na agendu socijalista. Sem toga, ni Lenjinove kolege socijalisti u to vreme nisu bili u mogućnosti da takvu akciju preduzmu. Istina, Lenjinovi spisi o “samoopredeljenju” ponekad su se odnosili na politička pitanja,

57 Međutim, Staljin se bavio specifičnim karakteristikama “naroda” u svom tekstu iz 1913. *Marxism and the National Question, Prosveshcheniye*, 3-5, mart–maj 1913, pristupljeno 9. februara 2011, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1913/03.htm>.

58 Za praktična stanovišta o marksizmu i nacionalizmu, v. John Breuilly: *Nationalism and the State*, St. Martin's Press, New York, 1982, s. 21–28; Walker Connor: *The National Question in Marxist Leninist Theory and Strategy*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1984; Joseph A. Petrus: ‘Marx and Engels on the National Question’, *Journal of Politics*, 33(3), 1971, s. 797–824; i Bill Bowring: ‘Marx, Lenin and Pashukanis on Self-Determination: Response to Robert Knox’, *Historical Materialism*, 19(2), 2011, s. 113–127. V. takođe Weitz 2015, s. 481.

poput situacije u kojoj su se nalazili pripadnici različitih nacionalnosti koji su živeli u Ruskom carstvu.⁵⁹ Štaviše, on je koncept “samoopredeljenja” kasnije ugradio u svoje međunarodne političke teorije imperijalizma i Prvog svetskog rata. Jezik “samoopredeljenja” počeo je da dobija na značaju i u spisima koje je Lenjin objavljivao, a pojavljivao se i u rezolucijama Ruske socijaldemokratske radničke partije (u daljem tekstu RSDRP ili “partija”) od 1903. godine, u doba rasprave socijalista o stvarnom položaju nacionalnih grupa unutar socijalističkih partija u Rusiji i u Evropi.⁶⁰ Međutim, bavljenje Lenjina i njegovih savremenika samoopredeljenjem nije bilo prevashodno inspirisano takvim konkretnim političkim pitanjima, već je njima taj koncept bio važan iz teorijskih i ideoloških razloga.

Ovim se želi reći da su Lenjin i njegovi socijalistički savremenici teoretske i ideološke sporove shvatali krajnje ozbiljno. Početkom devedesetih godina prošlog veka, diskusije koje su socijalisti vodili o samoopredeljenju po pravilu su se odvijale uz zauzimanje čvrstih stavova i tvrdih pozicija. Ove diskusije su se pojavile u vreme koje je ukazivalo na dramatičnu mogućnost da socijalisti steknu moć da uspostave nov politički poredak, što je dodatno podizalo temperaturu ovih diskusija. Kada je u debatu o samoopredeljenju počeo da se uključuje Lenjin, RSDRP je bila u procesu ideološke i organizacione konsolidacije, iako bez čvrsto uspostavljenog vođstva. Lenjin je početkom XX

59 Npr. Lenin: ‘The National Question in Our Programme’, *Iskra*, 44, 15. jul 1903, pristupljeno 8. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1903/jul/15.htm; Lenin: ‘The Agrarian Programme of Social-Democracy in the First Russian Revolution, 1905–1907’, *Zhizn i Znaniye*, 1917, pristupljeno 14. maja 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1907/agrprogr/index.htm; takođe Lenin: ‘Critical Remarks on the National Question’, *Prosveshcheniye*, 10–12, 1913, pristupljeno 7. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1913/crnq/index.htm. O političkoj ulozi manjina u Rusiji u to vreme, v. npr. Rex A. Wade: *The Bolshevik Revolution and Russian Civil War*, Greenwood Press, Westwood, CT, 2001, s. 87; David R. Marples: *Lenin’s Revolution: Russia, 1917–1921*, Pearson Education, Essex, 2000, s. 5; Edward Acton: *Rethinking the Russian Revolution*, Routledge, New York, 1990, s. 145.

60 Ovaj jezik je bio uključen i u rezolucije RSDRP iz 1913. i 1917. godine. “Partija” se ovde koristi za socijalističku partiju koju je vodio Lenjin, bez obzira na njeno ime u to vreme – RSDRP je nazivana i Ruskom socijaldemokratskom radničkom partijom i Ruskom socijaldemokratskom partijom, a kasnije, od strane boljševika, kao i nakon uspostavljanja Sovjetskog Saveza, i Komunističkom partijom Sovjetskog Saveza.

veka uglavnom živeo van Rusije, ali je tokom ovog perioda aktivno pratio razvoj prilika u domovini.

Kada su aktivnosti grupe menjševika dovele do konačnog raseca partije 1912. godine, Lenjin se priklonio većinskoj boljševičkoj frakciji. Lenjinovo mesto na čelu partije nije bilo sigurno sve do njegovog povratka u Rusiju nakon februarske revolucije 1917, dok su u oktobru te iste godine boljševici preuzeli vlast.⁶¹ Upravo tokom ovog perioda unutrašnjih sukoba među socijalistima i intenzivnog rasta političkih ambicija u periodu između 1903. i 1917. godine, samoopredeljenje je, kao deo borbi za premoć, postalo pitanje od “suštinskog” i “posebnog značaja” za Lenjina i partiju.⁶²

“Samoopredeljenje” se tako pojavilo u Lenjinovom diskursu kroz ideološki obojenu polemiku sa njegovim drugovima socijalistima. Čini se kao da se njegovo početno učešće u debati socijalista odnosilo kako na pozicioniranje sebe kao vodeće ličnosti savremenog marksizma tako i na samoopredeljenje samo po sebi. Gotovo sve Lenjinove diskurzivne intervencije, kada je u pitanju ovaj koncept, bile su antagonistički usmerene protiv različitih kritičara njegovih stavova, a svojim prvim izjavama ciljao je pre svega na svoje protivnike među socijalistima. Sticanje moći da ostvari svoju političku viziju zahtevalo je ubeđivanje drugova socijalista u ispravnost svog pristupa ključnim pitanjima, a pošto je “samoopredeljenje”, u najmanju ruku od 1903.

61 U navođenju datuma ove dve revolucije koristi se “stari” julijanski kalendar koji je tada bio u upotrebi. O preuzimanju vlasti od strane boljševika v. Christopher Read: *Lenin: A Revolutionary Life*, Routledge, New York, 2005, s. 78; Stanley W. Page: *Lenin and World Revolution*, New York University Press, New York, 1959, s. 353; Leon Trotsky: *Lenin*, G. G. Harrap, London, 1925, s. 79–80.

62 Lenin: “Aleksandri Kolontai”, napisano posle 19. marta 1916, u *Lenin on the United States*, International Publishers, New York, 1970, s. 138–139; takođe Lenin: ‘The Discussion On Self-Determination Summed Up’, napisano u julu 1916. i objavljeno u oktobru 1916. u *Sbornik Sotsial-Demokrata 1*, pristupljeno 8. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/jul/x01.htm. Za sumarni pregled marksističke rasprave o samoopredeljenju v. npr. Neil Harding: *Lenin’s Political Thought*, Haymarket Books, Chicago, IL, 2009, s. 298–299. Za povezane unutarpartijske nesuglasice v. npr. Edward Hallett Carr: *The Bolshevik Revolution 1917–1923*, Norton, New York, 1978, Vol. I, s. 26, 37; Read 2005, s. 73; Stephen J. Lee: *Lenin and Revolutionary Russia*, Routledge, London, 2003, s. 8; takođe Neil Harding: ‘The Russian Revolution: An Ideology in Power’, u Cambridge, 2003, s. 239–266, na s. 242.

godine, postalo centralni deo debatnog programa socijalista, ubedi-
vanje drugih da prihvate njegov stav po ovom pitanju postalo je deo
Lenjinovog opšteg nastojanja da stekne moć.⁶³

U suštini, ceo Lenjinov ključni diskurs o “samoopredeljenju” bio
je artikulisan u periodima kada se borio za partijsku, državnu ili glo-
balnu prevlast, ciljeve koje je malo ko očekivao da će moći da posti-
gne.⁶⁴ Možda je baš to podsticalo njegovu jaku želju za pobedom u
raspravi. U svakom slučaju, intenzitet sa kojim se zalagao za samo-
opredeljenje ukazivao je da je u tome bilo mnogo toga za njega zna-
čajnog. Prema Lavu Trockom, koji je 1917. godine postao boljševički
komesar spoljnih poslova, Lenjin je imao tendenciju da svu svoju
energiju i svoje celokupno *biće* koncentriše na ono za šta se borio.⁶⁵
Njegovo zalaganje za “pravo naroda na samoopredeljenje”, u periodu
između 1903. i 1917. godine, svakako je doprinelo da taj intenzitet izbije
u prvi plan.

S obzirom na to da se debata socijalista prvenstveno odnosila na
ideološku ispravnost podrške “samoopredeljenju”, kao odgovoru na
nacionalno pitanje, Lenjin je nastojao da taj koncept potvrdi kao ide-
ološki ispravan.⁶⁶ U nastojanju da pridobije druge socijaliste za svoj
stav, Lenjin je citirao određene relevantne tekstove. Osim Markso-
vih prilično nerazrađenih osvrta na pitanja nacionalnosti i naciona-
lizma, Lenjin se oslanjao na izveštaj sa Londonskog kongresa Druge
internacionale 1896. godine. U vezi s pitanjem “samoopredeljenja”,
Lenjin je 1914. godine napisao: “Niko ne može ozbiljno dovoditi u
pitanje Londonsku rezoluciju.” Citirajući nemačku verziju izveštaja
Komisije za političku akciju sa Londonskog kongresa, Lenjin je izja-
vio da je Druga internacionala podržala “puno pravo svih naroda na

63 O Lenjinovom putu ka moći v. i Robert Service: *Lenin: A Biography*, Macmillan, Basin-
gstoke, 2000, s. 330; Rex A. Wade: *The Russian Revolution, 1917*, Cambridge University
Press, Cambridge, 2005, s. 210; Read 2005, s. 67; Lee 2003, s. 25; Marples 2000, s. 10.

64 V. npr. Orlando Figes: *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891–1924*, Pimlico
Random House, London, 1996, s. 386, 388–389.

65 Trotsky 1925, s. 161–162.

66 V. npr. Lenin 1903: ‘The National Question’.

samoopredeljenje”.⁶⁷ Kasnije je koristio navodnu podršku Druge internacionale samoopredeljenju kako bi potkrepio svoj stav.

Lenjin je tvrdio da je u ruskoj verziji izveštaja sa Druge internacionale “pogrešno” preveden nemački izraz *Selbstbestimmungsrecht*, tako što mu je dodeljen ruski ekvivalent pojma “autonomija” umesto “samoopredeljenje”.⁶⁸ Međutim, nije jasno zašto bi u ovom slučaju nemački izraz trebalo smatrati za original. Postoje razlozi da se dovede u pitanje da li je nemački zapravo bio službeni jezik Kongresa Druge internacionale, i da li se konferencija doista uopšte odvijala na bilo kom službenom jeziku. Kongres je održan u Londonu i kako je navedeno u izveštaju sa ovog događaja sačinjenom na engleskom jeziku: “Svaki govor ili komentar [trebalo je] da bude preveden na francuski i nemački jezik” (tj. reklo bi se *sa* engleskog).⁶⁹ U engleskoj verziji izveštaja se ne spominje “samoopredeljenje”, već se umesto toga govori o “punoj *autonomiji* svih nacionalnosti”.⁷⁰ Tako je stvarni stav Druge internacionale o “samoopredeljenju” ostao nejasan.

Pa ipak, Lenjin nikada nije predstavljao navodnu podršku Druge internacionale samoopredeljenju kao *razlog* za svoje stavove i ideje. Međutim, koristio je nemački izveštaj da bi potkrepio svoje konkretne argumente za termin koji će se kasnije uvek prevoditi na engleski kao “samoopredeljenje”, uključujući, što je najvažnije, i tekstove koje je

67 Lenin: *The Right of Nations to Self-Determination*, napisano u periodu februar-maj 1914, objavljeno u periodu april–jun 1914, *Prosveshcheniye* br. 4, 5 i 6, pristupljeno 1. februara 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/self-det/index.htm, zaključak; takođe ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’, napisano u periodu januar–februar 1916, objavljeno aprila 1916, *Vorbate*, 2 — na ruskom, oktobra 1916, *Sbornik Sotsial-Demokrata*, 1, pristupljeno 3. februara 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/jan/x01.htm. V. i Dick Geary: ‘The Second International: Socialism and Social Democracy’, s. 219–24 Cambridge, 2003.

68 Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*, deo 7, napomena 1.

69 Will Thorne, sekretar organizacionog komiteta: ‘Full report of the Proceedings of the International Workers’ Congress, London, July and August 1896 (the Fourth Congress of Second International)’, *The Labour Leader*, Glasgow, bez datuma, s. 14. Engleski je takođe bio maternji jezik izvestioca Komisije za političku akciju G. Lansburija. Wilhelm Liebknecht: ‘Our Recent Congress’, *Justice*, 15. avgust 1896, pristupljeno 30. maja 2011, www.marxists.org/archive/liebkecht-w/1896/08/our-congress.htm raspravlja o problemu prevođenja tokom Kongresa, ukazujući da na njoj nije bilo zvaničnog jezika.

70 Thorne 1896, s. 32, kurziv dodat.

Vilson čitao, i na koje je reagovao 1918. godine.⁷¹ Lenjinova upotreba izveštaja Druge internacionale naglašava pre svega njegovu želju da legitimiše samoopredeljenje kao ideološki ispravno. Problemi dvosmislenosti prevoda, vezani za Lenjinov konkretan izbor reči, nameću pitanje koliko je slučajnost mogla igrati ulogu u momentu kada je on prvi put upotrebio egzaktni termin koji će Vilson kasnije učiniti međunarodno poznatim kao “samoopredeljenje”. Lenjin nije objasnio zašto daje prednost terminu “samoopredeljenje” nad “autonomijom”, niti su se drugi kasnije time bavili: ni njegovi drugovi socijalisti u to vreme, niti međunarodni akteri koji su se oslanjali na jezik “samoopredeljenja” u kasnijem periodu, nisu imali tendenciju da problematizuju ili osporavaju *termin* kao takav.

LENJINOVİ PROTIVNICI: “AUTONOMISTI”

Kada je zagovarao “samoopredeljenje” u raspravama socijalista početkom XX veka, Lenjin je izričito napadao dva gledišta koja su tada zastupali drugi socijalisti. Budući da se Lenjinov diskurs samoopredeljenja oblikovao u direktnom sučeljavanju sa ova dva druga stava socijalista, njihovo razumevanje može olakšati razumevanje Lenjinovih izjava. Prvi od stavova socijalista sa kojima se Lenjin nije složio, na nacionalno pitanje odgovorio je, ukratko, “autonomijom”. Dve grupe socijalista iznosile su takav argument, pri čemu je svaka od njih promovisala nešto različite verzije kako davanje *autonomije* grupama (umesto prava na potpunu nezavisnost) treba da bude način za ispunjavanje zahteva za većom nacionalnom samoupravom.

Jedna od varijanti takvog “autonomističkog” stava smatrala je da Socijaldemokratska partija treba da bude decentralizovana po nacionalnim linijama. Nacionalno pitanje na koje su pokušali da odgovore socijalisti naklonjeni ovom stavu bilo je, dakle, unutarstranačko, i oni svoj odgovor nisu formulisali u smislu “samoopredeljenja”. Lenjinovo neslaganje sa takvim “autonomistima” dostiglo je vrhunac 1903. godine, kada je došlo do razlaza sa “bundistima”, jevrejskom grupom u RSDRP koja je tražila devoluciju po nacionalnoj osnovi i formiranje sopstvene stranke, pod nazivom *Bund*. Suprotstavljajući

71 Npr. 'David Roland Francis ro Robert Lansing', Petrograd 31. decembar 1917, zabeleženo 1. januara 1918, s. 411–412 u PWW, Vol. 45, 1984.

se bundistima, Lenjin je tvrdio da proletarijat ne bi trebalo da bude politički podeljen po jeziku ili nacionalnosti, iz ideoloških i organizacionih razloga. Po njegovom mišljenju, takve podele mogle su samo naštetiti socijalističkoj agendi. Ovaj sukob doveo je 1903. godine do raskola između bundista i partije.⁷²

Austrijski socijalisti Oto Bauer i Karl Renner bili su predstavnici drugačijeg tipa “autonomizma” među “autonomistima”, protiv kojeg je Lenjin iznosio argumente vezane za samoopredeljenje i nacionalno pitanje. Odgovor ovih socijalista na nacionalno pitanje bio je zahtev da se reformišu postojeće političke strukture i obezbedi ograničena samouprava za nacionalne grupe unutar velikih multinacionalnih država. Oni su smatrali da je nacionalna i kulturna autonomija unutar granica takvih država ispravan marksistički odgovor na nacionalno pitanje, a ne prekrajanje spoljnih državnih granica. Isključujući secesiju i podržavajući rešenja unutar postojećih država, ovi austromarksisti nagoveštavali su ono što će istraživači krajem XX veka zagovarati koristeći jezik “unutrašnjeg samoopredeljenja”. Međutim, oni svoj stav nisu artikulirali na takav način. Iznoseći argumente za “unutrašnja” rešenja *umesto* “samoopredeljenja”, oni nisu tvrdili da bi rešenje kome su davali prednost bilo način za stvarnu realizaciju ovog koncepta.

Lenjin je svoj stav protiv austromarksističkih “autonomista” formulisao oštro, čvrsto odbijajući bilo kakav “unutrašnji” odgovor na nacionalno pitanje. Težnja austromarksista da prave kompromise kako bi postigli isključivo autonomiju, napisao je, bila je “besmislena, pompezna” i “u suprotnosti sa *celokupnom* istorijom demokratije”.⁷³

72 Lenin: ‘Do the Jewish Proletariat Need an “Independent Political Party”?’, *Iskra*, 34, 15. februar 1903, pristupljeno 8. februara 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1903/feb/15.htm; Drugi kongres RSDRP, 17 (30) jul —10 (23) avgust 1903: ‘Draft Resolution on the Place of the Bund in the Party’, napisano u junu/julu 1903, objavljeno u Lenin Miscellany VI, 1927, pristupljeno 8. februara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1903/2ndcong/2.htm; Lenin: ‘The Latest Word in Bundist Nationalism’, *Iskra*, 46, 15. avgust 1903, pristupljeno 12. februara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1903/avg/15b.htm; Lenin 1903: ‘Do the Jewish Proletariat’. V. i R. Craig Nation: *War on War: Lenin, the Zimmerwald Left, and the Origins of Communist Internationalism*, Duke University Press, Durham, NC, 1989, s. 106–109.

73 Lenin: ‘National-Liberalism and the Right of Nations to Self-Determination’, *Proletarskaya Pravda*, 12, 20. decembar 1913, pristupljeno 30. januara 2011, www.marxists.org/

Zauzimajući stav protiv onih koji su tvrdili da je nuđenje autonomije zadovoljavajući odgovor na zahteve naroda, Lenjin je zagovarao pravo na “samoopredeljenje” koje podrazumeva slobodu otcepljenja i ostvarenja državnosti, ravnopravne sa onom koju imaju druge postojeće države. Za njega je sloboda u formi samoopredeljenja neizbežno podrazumevala mogućnost izbora secesije i pune političke nezavisnosti. Bez takve mogućnosti, narod ne bi bio slobodan. Lenjin nikada nije razmatrao mogućnost da se samoopredeljenje ostvari bez postizanja statusa nezavisne državnosti⁷⁴, a ponekad je čak reči “nezavisnost”, “sloboda” i “samoopredeljenje” koristio naizmenično.⁷⁵ Jedino ispravno rešenje nacionalnog pitanja, kako je tvrdio, bilo je podrška samoopredeljenju kao pravu na stvaranje nove države.

U praksi, Lenjin je pod “samoopredeljenjem” podrazumevao slobodu grupe da se zalaže za otcepljenje, kao i njeno pravo da pitanje otcepljenja reši održavanjem referendumu u kome učestvuju ravnopravni članovi te grupe.⁷⁶ Kada je 1913. godine rezolucija RSDRP definisala “samoopredeljenje” kao “pravo na otcepljenje i formiranje nezavisnih država”, to je odražavalo partijsku potvrdu Lenjinovog stava kao ideološki ispravnog. “Samoopredeljenje” je, prema toj rezoluciji, značilo “ustavnu garanciju apsolutno slobodnog i demokratskog načina odlučivanja o pitanju otcepljenja”.⁷⁷

archive/lenin/works/1913/dec/20.htm; takođe ‘The Socialist Revolution’, 1916.

74 Lenin 1914: ‘The Right of Nations’; Lenin: ‘The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination’, napisano na nemačkom najranije 16 (29) oktobra 1915, objavljeno u Lenin: Miscellany VI, 1927, pristupljeno 29. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/oct/16.htm; Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution’; Lenin: ‘A Caricature of Marxism and Imperialist Economism’, napisano u periodu avgust–oktobar 1916, objavljeno u *Zvezda* 1–2, 1924, pristupljeno 29. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/carimarx/index.htm.

75 Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’; Lenin 1903: ‘The National Question in Our Programme’.

76 Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’, deo 3.

77 ‘Resolutions of the Summer, 1913, Joint Conference of the Central Committee of the R.S.D.L.S. and Party Officials’, septembar 1913 u Notification and Resolutions of the Summer, 1913, Joint Conference of the Central Committee of the RSDLP and Party Officials, RSDLP Central Committee, pristupljeno 29. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1913/sep/30b.htm, članovi 4 i 5, respektivno.

Nedvosmisleno izjednačavanje “samoopredeljenja” sa pravom i slobodom uspostavljanja nove, ravnopravne države, ostaće referentna tačka u međunarodnom diskursu pri svakom narednom međunarodnom pojavljivanju jezika samoopredeljenja tokom XX i XXI veka. Predloženi kriterijumi za sprovođenje samoopredeljenja koji su se pojavili u međunarodnom diskursu na visokom nivou, u periodu nakon Lenjina, zasigurno se nisu zasnivali na njegovom radikalnom socijalizmu. Pa ipak, njegovo postavljanje okvira za sadržaj pojma “samoopredeljenje” kao prava na nezavisnu državnost biće zastupljeno u svim kasnijim značajnim međunarodnim pojavama diskursa o samoopredeljenju. Zapravo, svaki put kada se “samoopredeljenje” kasnije spominjalo u značajnom međunarodnom kontekstu, činilo se da je stvaranje nove države “podrazumevani” metod primene ovog koncepta i opcija koju je svako ko se na ovaj koncept pozivao morao ili da podrži ili da opori.

Značajna i interesantna činjenica vezana za debate socijalista o samoopredeljenju s početka XX veka jeste da je stav Jozefa Staljina u suštini bio sličan “autonomističkom” pogledu na nacionalno pitanje, mada Lenjin nikada nije pominjao Staljina kao protivnika po tom pitanju. Početkom 1913. godine, na Lenjinov zahtev, Staljin je izradio prvu opsežnu međupartijsku analizu nacija i nacionalizma, “Marksizam i nacionalno pitanje”. Lenjin se polagao velike nade u ovu studiju, ali konačni rezultat za njega je sigurno predstavljao razočarenje. Iako je potvrdila mnoge Lenjinove ideje, Staljinova studija je odstupila od Lenjinovog koncepta samoopredeljenja, insistirajući da je “jedino ispravno rešenje” nacionalnog pitanja “*regionalna* autonomija”. Ovaj stav bio je u suprotnosti sa odgovorom na ovo pitanje koji je Lenjin glasno podržavao, a to je da samoopredeljenje predstavlja apsolutno pravo na nezavisnu državnost.⁷⁸

Pored toga, primarni legitimitet za stav o pravu naroda na samoopredeljenje Staljinova studija potražila je u odnosu na slobodu od mešanja, ključni standard u liberalno-konzervativnom, a ne radikalnom viđenju slobode, a standard koji nije bio tako snažno istican u Lenjinovom diskursu u to vreme. Iako je Staljinov tekst iz 1913. godine

78 Stalin 1913; v. i Michael V. Kryukov: ‘Self-Determination from Marx to Mao’, *Ethnic and Racial Studies*, 19(2), 1996, s. 352–378, posebno s. 355–356.

pomenu “jednaka prava”, koja su zvučala radikalnije, kao vrednost koju takođe treba sačuvati, glavna formulacija “samoopredeljenja” u Staljinovom radu o nacionalnom pitanju bila je sledeća:

Pravo na samoopredeljenje znači da samo narod ima pravo da određuje svoju sudbinu, da niko nema pravo da se nasilno *meša* u život naroda, *razara* njegove škole i druge institucije, *krši* njegove navike i običaje, *potiskuje* njegov jezik ili *umanjuje* njegova prava.⁷⁹

Ovakvim pristupom Staljinov tekst iz 1913. godine osudio je oblike mešanja koje će Lenjin još oštrije osuditi u svojim kasnijim spisima o “samoopredeljenju” (koja su nastala u kontekstu Prvog svetskog rata). U suštini, Staljin je legitimitet za svoje ideje tražio prvenstveno u odnosu na liberalno-konzervativnu, a ne radikalnu ideju slobode.

Pored toga, fokus Staljinovog teksta donekle se razlikovao od Lenjinovog po pitanju šta čini “narod”, ili šire, koji *akteri* mogu imati koristi od samoopredeljenja. Staljin je konkretno definisao “narod” kao “istorijski konstituisanu, stabilnu zajednicu ljudi, nastalu na osnovu zajedničkog jezika, teritorije, ekonomskog života i psihološke strukture koja se manifestuje u zajedničkoj kulturi”.⁸⁰ Njegova podrška “pravu naroda na samoopredeljenje” u formi regionalne autonomije, obuhvatala je koncept samoopredeljenja kao slobodu od mešanja za grupe čiji identitet je ispunjavao ove precizne kriterijume.

Iako nije iznosio argumente protiv ove definicije, i mada se činilo da podržava opšteprihvaćen stav da bi narodi mogli biti pravi korisnici samoopredeljenja u datom istorijskom momentu, Lenjin nije insistirao na bilo kakvoj preciznoj listi uslova koji treba da postoje unutar grupe da bi se ona kvalifikovala kao narod, odnosno za samoopredeljenje.⁸¹ Nasuprot tome, Lenjin je naglašavao da bi bilo bolje izbegavati “nacionalno” definisane povezanosti. Lenjin je 1913. godine zadatak podrške “samoopredeljenju” opisao kao “uglavnom negativan” i napravio sledeću ključnu razliku: “Boriti se protiv svakog nacionalnog

79 Stalin 1913, kurziv u originalu.

80 Ibid., kurziv izostavljen.

81 Ovo je u suprotnosti sa tvrdnjama inače pronicljivog Trigvea Trontvajta ‘What Was Wilson Thinking? A Review of Recent Literature on Wilsonian Foreign Policy’, *White House Studies*, 10(4), 2011a, s. 459–474, na s. 460.

ugnjetavanja? Da, naravno! Boriti se za bilo koju vrstu nacionalnog razvoja, uopšte za “nacionalnu kulturu”? Naravno da ne.”⁸²

Postavljajući samoopredeljenje u širi ideološki kontekst, Lenjinov fokus bio je na ekonomskoj i političkoj, a ne na “etničkoj” ulozi koju bi koncept “naroda” ili nacionalnosti mogao igrati u razvoju ka socijalizmu. Da upotrebim izraz koji je uveden dugo posle njegovog vremena, Lenjin bi grupu smatrao mogućom “jedinicom samoopredeljenja”, nezavisno od činjenice da li se ona nije kvalifikovala prema etnolingvističkim kriterijumima koje je postavio Staljin. Iako se čini nemogućim da se definitivno utvrdi da li su razlike između Lenjina i Staljina po pitanju samoopredeljenja odražavale manja taktička razilaženja ili ozbiljan teorijski rascep, njihova retorika, kao i ideje slobode koje su koristili za legitimisanje po tom pitanju, svakako su se razlikovali.

LENJINOV I PROTIVNICI: “ODBACIVAČI”

Iako Lenjin u svojim spisima o samoopredeljenju nije spominjao Staljina, dok se činilo da ostale “autonomiste” ignoriše, on je sopstvene ideje suprotstavio jednom drugom široko prihvaćenom i uticajnom stavu socijalista, koji je iznela Roza Luksemburg, pripadnica poljskih socijaldemokrata. Ona se čvrsto protivila bilo kom pravu na samoopredeljenje. Konzistentno je odbacivala taj koncept, smatrajući ga za nejasno i destruktivno odvracanje pažnje od važnijih pitanja klase i klasne borbe. Klasna, a ne nacionalna pripadnost, insistirala je Roza Luksemburg, bila je ideološki ispravna polazna tačka političke mobilizacije. Prema njenom mišljenju, jedina uloga samoopredeljenja bila bi da poremeti ovaj fokus. Štaviše, prema Rozi Luksemburg, prihvatanje ovog koncepta omogućilo bi buržoaziji da ga iskoristi za podelu proletarijata po nacionalnim linijama.⁸³ Njena grupa poljskih socijaldemokrata odvojila se od Poljske socijaldemokratske partije 1903. godine,

82 Lenin 1913: ‘Critical Remarks on the National Question’; v. i Kryukov 1996, s. 357; G. Starushenko: *The Principle of National Self-Determination in Soviet Foreign Policy*, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1963, s. 13–19.

83 Rosa Luxemburg: ‘The National Question’ 1909, prvi put objavljeno u seriji članaka ‘The National Question and Autonomy’ u *Cracow Magazine, Przegląd Socialdemokratyczny* Roze Luksemburg, 1908–1909, pristupljeno 27. januara 2011, www.marxists.org/archive/luxemburg/1909/national-question/index.htm; Rosa Luxemburg: ‘Foreword to the Anthology: *The Polish Question and the Socialist Movement*’ 1905, pristupljeno

upravo zbog pitanja samoopredeljenja. Dok je partija zahtevala nezavisnost Poljske, frakcija Roze Luksemburg se tome usprotivila.

Čini se da je Lenjin to što se Roza Luksemburg nije slagala s njim po nacionalnom pitanju video kao posebno ozbiljan izazov. Spisi koje je objavljivao iznosili su argumente protiv njenih stavova sa žestinom većom od one koju je ispoljavao u odnosu na bilo kog od autonomista. Njegova glavna rasprava o samoopredeljenju iz 1914. godine, "Pravo naroda na samoopredeljenje", formulisana je kao izričito suprotstavljanje Rozi Luksemburg, nudeći detaljnu analizu i kritiku svakog od njenih argumenata pojedinačno. Po Lenjinovom viđenju, svi argumenti socijalista koji su na sličan način odbacivali "samoopredeljenje" nakon objavljivanja *Nacionalnog pitanja i autonomije* Roze Luksemburg 1908–1909, samo su ponavljali njene osnovne stavove.⁸⁴

USLOVLJAVANJE SAMOOPREDELJENJA

Lenjin je odgovorio na stav Roze Luksemburg prvenstveno tvrdnjom da postoji ogromna razlika između njegove ideološki ispravne podrške "bezuslovnom" pravu na samoopredeljenje, koje znači secesiju, i podrške konkretnim zahtevima za ostvarivanje tog prava u praksi.⁸⁵ Bilo koji zahtev za samoopredeljenje, isticao je Lenjin, uvek bi trebalo da bude podvrgnut detaljnoj analizi, pre nego što se donese odluka da li u tom konkretnom slučaju treba podržati političku nezavisnost. Još 1903. godine, Lenjin je istakao razliku između podrške *pravu* na samoopredeljenje i podrške konkretnim zahtevima za njegovu realizaciju.⁸⁶ Zastupanje prava na samoopredeljenje u formi ravnopravne državnosti, prema njegovom mišljenju, nije isključivalo neophodnost snažnog suprotstavljanja konkretnim secesionističkim zahtevima u određenim momentima. Po ovom pitanju, Staljinov tekst o nacionalnom pitanju iz 1913. godine bio je u skladu sa Lenjinovim mišljenjem, i ponovo ga je afirmisao, nagoveštavajući uključivanje ovog mišljenja u načelni partijski stav.

27. januara 2011, www.marxists.org/archive/luxemburg/1905/misc/polish-question.htm.

84 Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*.

85 Ibid.; Lenin 1903: 'The National Question in Our Programme'.

86 Lenin 1903: 'The National Question in Our Programme'.

U svom daljem odgovoru Rozi Luksemburg na odbacivanje prava na samoopredeljenje, Lenjin je detaljno naveo precizne istorijske, ekonomske i geopolitičke uslove pod kojima bi, po njegovom mišljenju, bilo ideološki ispravno da socijalisti podrže realizaciju ovog prava. Između 1913. i 1916. godine, Lenjin je detaljno opisao okolnosti pod kojima se u praksi može zagovarati samoopredeljenje. Stoga, iako nije naveo nijedan interni standard za identifikovanje teorijske “jedinice” samoopredeljenja, Lenjin je izneo određene spoljne kriterijume za ovaj koncept. Svi ovi kriterijumi bili su u vezi sa njegovim opštim ciljem postizanja socijalističke slobode, a takođe su naglašavali marksistički okvir u kome je Lenjin konceptualizovao svoju ideju samoopredeljenja. Ovi kriterijumi su, takođe, ukazivali na slučajeve koji bi mogli proisteći iz Lenjinovih stavova o samoopredeljenju i o “narodu”.

Konkretnije, Lenjin je 1913. godine nagovestio da postoje istorijski određeni uslovi za samoopredeljenje i državnost. Pozivajući se na Marksa, izjavio je da su nacionalni identitet i nacionalizam proizvodi određene faze buržoaskog kapitalizma.⁸⁷ Činjenica da je samoopredeljenje smatrao delom nacionalnog pitanja, povezalo je Lenjinovu podršku samoopredeljenju sa istorijskim razvojem kapitalizma. Lenjinovo *Pravo naroda na samoopredeljenje* iz 1914. godine detaljnije je objasnilo tezu da se svaki zahtev za samoopredeljenje mora analizirati u svetlu faze kapitalizma u kojoj je pokrenut. Potrebno je da način na koji se pristupa svakom konkretnom slučaju bude određen onim što bi u tom istorijskom momentu najbolje služilo napretku kapitalizma ka socijalizmu.

Prema Lenjinovoj analizi iz 1914. godine, dve različite etape kapitalističkog razvoja opravdavale su dva suprotstavljena stava prema samoopredeljenju. Prvu od ovih etapa opisao je kao etapu okarakterisanu raspadom feudalizma i apsolutizma, te formiranjem država i buržoasko-demokratskih društava, kroz proces kojim bi se nacionalni pokreti transformisali u masovne pokrete. Po Lenjinovom mišljenju, budući da je kapitalizam zahtevao od buržoazije da “zauzme domaće

87 Lenin 1913: ‘Critical Remarks on the National Question’. O istorijskim pojavama nacionalizma i samoopredeljenja, v. i Lenin: ‘Draft Theses on National and Colonial Questions for the Second Congress of the Communist International’, 5. jun 1920, pristupljeno 9. januara 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/jun/05.htm.

tržište”, ona je nastojala da se organizuje na politički ujedinjenim teritorijama na kojima se govorilo istim jezikom. U takvim okolnostima, nacionalni pokreti su tokom istorije doprinosili globalnoj pobedi kapitalizma nad feudalizmom. Po Lenjinovom viđenju, tadašnja faza kapitalističkog razvoja učinila je neophodnim ujedinjenje svih klasa u borbi za slobodu kao “prava naroda”. Stoga su, u ovoj fazi, zahtevi naroda za samoopredeljenje bili primereni, te ih je trebalo podržati.⁸⁸

Nasuprot tome, pozive na samoopredeljenje ne bi trebalo podržavati tokom druge istorijske etape, opisane u Lenjinovom traktatu iz 1914. godine. On je predviđao da će, tokom napredovanja istorije ka socijalizmu, ova druga faza, “predvečerje pada kapitalizma”, biti faza u kojoj će postojati potpuno formirane kapitalističke države sa jasno izraženim antagonizmom između proletarijata i buržoazije. U tom momentu istorije, masovni buržoasko-demokratski, nacionalno definisani pokreti više neće postojati, a antagonizam između ujedinjenog kapitala i pokreta radničke klase preći će na međunarodni nivo. Upravo će taj antagonizam, predviđao je Lenjin, imati za posledicu poraz kapitalizma kroz socijalističku revoluciju, pri čemu će međunarodna solidarnost imati prednost nad nacionalnim samoopredeljenjem.

Godine 1915, Lenjin je dodao još jednu, ekonomsku dimenziju svom uslovljavanju podrške socijalista samoopredeljenju.⁸⁹ “Podela naroda na tlačitelje i potlačene”, napisao je, postavila je posebne zahteve u pogledu zauzimanja ispravnog marksističkog stava o nacionalnom pitanju. Shodno ovoj podeli, proletarijat naroda tlačitelja treba da ohrabruje pravo potlačenih naroda na samoopredeljenje. U isto vreme, radnici potlačenih naroda treba da se zalažu za “jedinstvo i ujedinjenje radnika potlačenih naroda sa radnicima naroda tlačitelja”. U suprotnom, upozorio je, radnici potlačenih naroda “nehotice bi postali saveznici sopstvene nacionalne *buržoazije*”, što bi dovelo do izdaje “njihovog” naroda i anektiranja drugih naroda.

Lenjin je, 1913. godine, takođe izjavio da bi secesija mogla biti prihvatljiva samo tamo gde su oslobodilački pokreti bili progresivni i

88 Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*.

89 Lenin 1915: ‘The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination’.

borili se protiv kapitalističkih tlačitelja. Svaki narod koji se zalagao “za *sopstveni* buržoaski nacionalizam” kod njega nije nailazio na podršku.⁹⁰ Kao što je ponovio 1914. godine: “Borimo se protiv privilegija i nasilja tlačiteljskog naroda, ali ni na koji način ne odobravamo težnje za privilegijama potlačenog naroda.”⁹¹

Još jedna, poslednja, geopolitički definisana klasifikacija, takođe je oblikovala Lenjinove kriterijume za podršku pravu naroda na samoopredeljenje. Godine 1916, Lenjin je izjavio da tri različite kategorije naroda imaju različite obaveze u pogledu samoopredeljenja.⁹² Jednu od ovih grupa činile su napredne kapitalističke zemlje, poput Sjedinjenih Država i zapadnoevropskih sila. Za ove napredne kapitalističke zemlje, objasnio je Lenjin, prošlo je doba buržoaskih, progresivnih, nacionalnih pokreta, te one sada potčinjavaju druge narode kako u svojim kolonijama tako i u svojoj zemlji. Lenjin je zahtevao da proletarijat takvih tlačiteljskih zemalja podrži samoopredeljenje potčinjenih naroda, što bi ubrzalo napredovanje potlačenih naroda ka socijalističkoj revoluciji, a zauzvrat bi donelo korist i dominirajućim državama.⁹³ Citirajući Marksa, Lenjin je izjavio: “nijedan narod ne može biti slobodan ako ugnjetava druge narode”.⁹⁴

Drugu grupaciju u Lenjinovom geopolitičkom modelu činili su Austrija, Balkan i Rusija. Tamo su se, pisao je on, buržoasko-demokratski nacionalni pokreti tek nedavno razvili, i proletarijat bi trebalo da podrži pravo na samoopredeljenje kao način za ujedinjenje klase borbe radnika tlačiteljskih i potlačenih naroda. Trećoj i poslednjoj Lenjinovoj geopolitičkoj grupaciji pripadale su “polukolonijalne” zemlje, Kina, Persija i Turska, kao i kolonije. U njima, objasnio je, buržoasko-demokratski pokreti još nisu bili razvijeni i treba podsticati podršku njihovim revolucionarnim elementima. Za ovu kategoriju,

90 Lenin 1913: ‘Critical Remarks on the National Question’.

91 Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*.

92 Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’.

93 Ibid.; v. i Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination* i ‘Resolutions of the Summer’ iz 1913.

94 Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’.

samoopredeljenje bi trebalo podržati kao безусловnu i neposrednu slobodu naroda.⁹⁵

SLOBODA KAO RAVNOPRAVNOST

Lenjin je ove višeznačne kriterijume izneo kao odgovor na ideološki izazov Roze Luksemburg po pitanju samoopredeljenja. U isto vreme, nastavio je da insistira na tome da bi odobravanje narodima ili “nacijama” *prava* na samoopredeljenje značilo da im se daje ravnopravan status slobode, što bi u suštini otklonilo njihovu inicijativu za otcepljenje.⁹⁶ U međunarodnom poretku tog doba, Lenjin je, poput Marksa, smatrao da su blagodeti većih država očigledne, i mislio je da će i narodi to prepoznati, ukoliko im se dozvoli puna ravnopravnost.⁹⁷ Davanje prava na samoopredeljenje narodima u formi nezavisnosti, tvrdio je Lenjin, imalo bi za posledicu njihovo “privlačenje” da stupe u “zajednicu sa velikim socijalističkim državama”.⁹⁸ Godine 1915, objasnio je na sledeći način zašto podržava ovaj koncept:

[Ne] zato što smo mi [socijaldemokrate] sanjali o ekonomskoj podeli zemlje ili o idealu malih država, već naprotiv, zato što želimo velike države i veće jedinstvo, pa čak i spajanje naroda, samo na istinski demokratskoj, istinski internacionalističkoj osnovi, što je nezamislivo bez prava na otcepljenje.⁹⁹

95 Ibid.; Čini se da su Lenjinove analize ovde bile zasnovane na njegovom praćenju različitih događaja širom sveta; v. npr. Lenin: ‘Lenin’s Remark on the Arrest of B. G. Tilak in 1908’, 1911, s. 134–135 u Ravindra Kumar (ur.): *Selected Documents of Lokamaya Bal Gangadhar Tilak 1880–1929*, Vol. II, Anmol, New Delhi, 1992; ‘Lenin’s Comments on Indian Political System and the Conviction of B. G. Tilak’, 1913, na s. 166; takođe, dopune koje je predložio za rezoluciju Internacionale iz 1896. godine, u Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’.

96 Lenin: ‘Is a Compulsory Official Language Needed?’, *Proletarskaya Pravda*, 14(32), 18. januar 1914, pristupljeno 1. maja 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/jan/18.htm; Lenin 1913: ‘Critical Remarks on the National Question’.

97 Lenin 1913: ‘Critical Remarks on the National Question’; Lenin 1916: ‘The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination’; takođe njegova ‘Note to the Theses “Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination”’, 1916, pristupljeno 27. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/feb/00.htm.

98 Lenin 1916: ‘The Discussion on Self-Determination Summed Up’.

99 Lenin 1915: ‘The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination’.

Prema Lenjinovom mišljenju, u okviru veće, međunarodno orijentisane političke strukture, narod koji nije potčinjen i ima jednaka prava koja podrazumevaju i puno pravo na samoopredeljenje, ne bi imao ni potrebu ni želju da se otcepi. Status slobode i ravnopravnosti koji im *pravo* na samoopredeljenje daje, tada bi obesmislio njegovo stvarno *korišćenje* u formi nezavisne državnosti. Čak i u malo verovatnom slučaju da se narodi ipak odluče na otcepljenje, njihov ravnopravan status omogućio bi bliže međusobne veze solidarnosti. Stoga samoopredeljenje, tvrdio je Lenjin, suprotstavljajući se Rozi Luksemburg, ne bi podelilo radničku klasu, već bi, umesto toga, ojačalo prekogranično jedinstvo među ravnopravnim narodima.¹⁰⁰ Do koje mere su Lenjinovi stavovi uspeli da zadobiju podršku naroda u Rusiji i Sovjetskom Savezu pitanje je o kome se mišljenja razilaze.¹⁰¹

Ovi argumenti pokazuju da se Lenjinov diskurs “samoopredeljenja” direktno i implicitno oslanjao na *slobodu kao ravnopravnost*, kao standard legitimiteta. Odluka da traži legitimitet za svoje rasprave o samoopredeljenju pozivajući se na ravnopravnost ukazuje na to da je Lenjin očekivao da je ravnopravnost ideal koji će privući njegovu tadašnju publiku. Lenjin je 1914. godine objasnio kako on vidi ovaj standard: “Pod političkom ravnopravnošću [mi] socijaldemokrate podrazumevamo *jednaka prava*, a pod ekonomskom ravnopravnošću [...] *ukidanje klase*.”¹⁰² On je kasnije suprotstavio svoju ideju o slobodi kao ravnopravnosti lažnoj buržoaskoj viziji, za koju je rekao da bi značila samo “najamničko ropstvo”.¹⁰³

100 Lenin 1913: ‘The Working Class and the National Question’, *Pravda*, 10/6, 10. maj 1913, pristupljeno 8. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1913/may/10.htm; Lenin 1920: ‘Draft Thesis’; takođe Lenin: ‘A Letter to S. G. Shahumyan’, *Bakinsky Rabochy*, 4/8, mart 1918 [napisano 1913], pristupljeno 1. februara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1913/nov/23.htm.

101 Lee (2003, s. 105), na primer, ukazuje na to da u tome nije imao uspeha; Wade (2005, s. 151) da je imao uspeha u nekim regionima.

102 Lenin: ‘A Liberal Professor on Equality’, *Put Pravdy*, 3/3, 11. mart 1914, kurziv u originalu, pristupljeno 3. decembra 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/mar/11.htm.

103 Lenin 1920: ‘Draft Theses’, kurziv izostavljen; Lenin: ‘Forward to “Deceptions of the People with Slogans of Freedom and Equality”’; ‘Two Speeches at the First All-Russia Congress on Adult Education, Moscow’, 1919, pristupljeno 2. decembra 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/jun/23.htm.

Dakle, dok su precizna formulacija Lenjinovih argumenata o samoopredeljenju i izbor trenutaka u kojima ih je iznosio bili podstaknuti internom raspravom socijalista o nacionalnom pitanju, njegovo oslanjanje na ovaj konkretni standard ravnopravnosti pokazalo je da Lenjinov diskurs ima koren u njegovim širim shvatanjima. U osnovi, Lenjin je uvek podržavao samoopredeljenje u kontekstu postizanja slobode kao ravnopravnosti u besklasnom, internacionalističkom socijalizmu bez nacionalnih kategorija.¹⁰⁴ Verujući da samoopredeljenje može igrati ulogu u postizanju ovog cilja, on je pretpostavio da će, kada se socijalizam jednom bude ostvario, celokupno nacionalno pitanje, uključujući i problem samoopredeljenja, nestati s pojavom internacionalističke ravnopravnosti. U Lenjinovim spisima stalna tema bio je internacionalizam, a ne nacionalna pripadnost. Kao što je Trocki kasnije objasnio, za Lenjina je internacionalizam imao funkciju “vodiča za revolucionarnu akciju koja obuhvata sve narode”, pri čemu je cela planeta “posmatrana kao jedinstveno bojno polje”.¹⁰⁵

Lenjinova odbrana samoopredeljenja s početka XX veka, uz pozivanje na slobodu kao ravnopravnost, uspostavila je negativnu ideju o slobodi kao glavnom standardu legitimiteta tog koncepta. Lenjin je tvrdio da je pravo na samoopredeljenje legitiman način ostvarivanja slobode naroda kroz status ravnopravnosti i nezavisnosti, kao slobode *protiv* i *od* određenih nevolja. Ponekad je Lenjin navodio konkretne oblike ograničenja slobode, protiv kojih bi se moglo odobriti samoopredeljenje, poput tiranije, apsolutizma, monarhije, aneksije i kapitalističkog ugnjetavanja. Svi ovi oblici za njega su predstavljali uslove neravnopravnosti, zavisnosti i određenog vida mešanja koji su davali legitimitet samoopredeljenju.¹⁰⁶ Iako je Lenjin verovao da

104 Lenin: 'The Fight for Freedom and the Fight for Power', *Volna*, 9, 5 maj 1906, pristupljeno 2. decembra 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1906/may/05.htm; Lenin 1916: 'Note to the Thesis'; Lenin 1914: 'The Right of Nations'.

105 Trotsky 1925, s. 143; takođe Lenin 1916: 'The Discussion'; Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*.

106 Lenin: 'The Social Significance of the Serbo-Bulgarian Victories', *Pravda*, 162, 7. novembar 1912, pristupljeno 27. januara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1912/nov/07.htm; 1903: 'The National Question in Our Programme'; i 1916: 'The Discussion on Self-Determination Summed Up'; Lenin 1916: 'The Socialist Revolution and the Right of Nations to Self-Determination'; i Lenin 1914: *The Right of Nations to Self-Determination*.

će se samoopredeljenje, ako se dodeli kao pravo, retko primenjivati u praksi, on mu je više puta davao legitimitet pozivajući se na njega u odbrani slobode od mešanja.

Ovim diskursom i ovim idejama Lenjin je povezao međunarodni jezik “samoopredeljenja” sa idejama slobode, ispunjavajući koncept samoopredeljenja pozitivnim moralnim asociacijama. U nekim aspektima, ideja slobode koju je povezao sa ovim konceptom slična je onome što su rani moderni republikanski teoretičari, vekovima ranije, artikulisali kao slobodu od dominacije i zavisnosti. Međutim, Lenjin se razilazio sa ovim misliocima po ključnim tačkama, te je “samoopredeljenje” artikulisao pozivajući se na *radikalnu*, a ne na “republikansku” ideju slobode.

Na primer, dok su ranije republikanske teorije bile orijentisane na uslove unutar neke postojeće države, Lenjin je svoj koncept samoopredeljenja fokusirao na međunarodni domen. Sloboda kao samoopredeljenje, prema njegovom mišljenju, podrazumevala je jednako pravo naroda da stvori novu, nezavisnu državu, ravnopravnu sa ostalim državama u međunarodnom sistemu. Štaviše, za razliku od slobode koju su promovisali republikanski teoretičari, Lenjinovo “samoopredeljenje” nije davalo veliki značaj poštovanju reda i zakona. Čak suprotno, ukoliko bi upotreba nasilja ili totalne revolucije dovela do napredovanja slobode u formi ravnopravnosti u socijalizmu, on je aktivno podsticao takav razvoj događaja.¹⁰⁷

Lenjin je svojim kompleksnim konceptom samoopredeljenja pružio važan ideološki odgovor na antagonizme između marksizma i nacionalizma. Da je njegov koncept pobedio i u debati socijalista o nacionalnom pitanju s početka XX veka, vidi se iz činjenice da je njegova teorija bila ugrađena u ključne partijske rezolucije, posebno one iz 1913. i 1917. godine. Narodi Rusije, prema ovim rezolucijama, treba

Karl Kaucki je iznosio slične ideje, v. ‘The Road to Power’, *Der Weg zur Macht*, Ch. 9, ‘A New Period of Revolutions’, Berlin, 1910, u Patrick Goode (ur. i prev.): Karl Kautsky: *Selected Political Writings*, Palgrave Macmillan, London, 1983, s. 75.

107 Npr. prvo poglavlje u Lenjinovom *The State and Revolution: The Marxist Theory of the State & the Tasks of the Proletariat in the Revolution*, napisano 1917, objavljeno 1918, pristupljeno 24. maja 2013, www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/ch01.htm.

da imaju puno pravo na samoopredeljenje, u formi prava “na otcepljenje i formiranje nezavisnih država”. Pozivajući na “punu ravnopravnost svih naroda”, ove rezolucije su podržale samoopredeljenje kao način za eliminisanje “ugnjjetavanja naroda” “obežbeđivanjem pune solidarnosti među radnicima različitih naroda”.¹⁰⁸ Rezolucije su prihvatile i Lenjinovo razlikovanje podrške pravu na samoopredeljenje od “celishodnosti otcepljenja određenog naroda”, koju uvek treba procenjivati pažljivo vodeći računa o “borbi za socijalizam”.¹⁰⁹

Nedugo nakon što su ove partijske rezolucije formalizovale Lenjinove ideje o samoopredeljenju, boljševici su, Oktobarskom revolucijom 1917. godine, preuzeli vlast u Rusiji. Lenjin se tada suočio sa izazovom primene svojih teorija na stvarne pozive na nezavisnost koji su stizali od naroda poput Finaca, Ukrajinaca i baltičkih naroda.¹¹⁰ I mada suprotnosti između Lenjinovog zalaganja za samoopredeljenje i njegovog odbacivanja konkretnih zahteva za nezavisnost mogu izgledati više nego upadljive, on je svoju politiku uvek iznosio unutar ovde opisanog ideološkog okvira.¹¹¹ Objavljujući svoje odluke davanjem prioriteta socijalističkom razvoju, Lenjin do kraja nije odustao

108 RSDLP 1917: 'Resolution on the National Question'.

109 RSDLP 1913: 'Resolutions of the Summer'. Isti jezik korišćen je u 'Resolutions of the Summer' i u 'Resolution on the National Question' iz 1913, u The Seventh (April) All-Russia Conference of the R.S.D.L.S.(B.), 24–29. april 1917, pristupljeno 28. januara 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/7thconf/29e.htm. O Lenjinovoj borbi za uključivanje jezika “samoopredeljenja” u partijske programe iz 1917. i 1919. godine v. Wade 2005, s. 151; Carr 1978, s. 261–263 i 269; Read 2005, s. 226.

110 V. npr. Jurij Borys: *The Sovietisation of Ukraine: 1917–1923. The Communist Doctrine and Practice of National Self-Determination*, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton, 1980; Harold Temperley: *A History of the Peace Conference of Paris*, Vol. VI, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, London 1924, s. 311–333; Figes 1996, s. 375–377 i 703–713; Edward Hallett Carr: *The Bolshevik Revolution 1917–1923*, Vol. III, Macmillan, London, 1953, s. 258–270; Carr 1978, s. 265, 270–273 i 286–289; Richard K. Debo: *Survival and Consolidation: The Foreign Policy of Soviet Russia 1918–1921*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 1992; takođe Johannes Socher: 'Lenin, (Just) Wars of National Liberation, and the Soviet Doctrine on the Use of Force', *Journal of the History of International Law*, 19(2), 2017, s. 219–243.

111 Za optužbe o dvostrukim standardima, v. Debo 1992; Service 2000, s. 403–413 i 452–455; H. Seton-Watson: 'Soviet Nationality Policy', *Russian Review*, 15(1), 1956, s. 3–13, na s. 4; Winston Churchill: *The World Crisis: The Aftermath*, Thornton Butterworth, London, 1929, s. 85.

od svoje teorijske podrške samoopredeljenju.¹¹² Koliko je prepuštanje odluka o samoopredeljenju partiji, i u krajnjem ishodu Lenjinu kao partijskom vođi, bilo pravedno i pravično, ostaje, naravno, upitno. Pa ipak, unutrašnja logika njegovog koncepta samoopredeljenja ostala je netaknuta.

LENJINOV DISKURS I PRVI SVETSKI RAT

Prvi svetski rat uticao je na Lenjinov diskurs o samoopredeljenju. Rat je, istovremeno, oblikovao i Vilsonov odgovor na Lenjinov diskurs, kao i način na koji je američki predsednik 1918. godine internacionalizovao ovaj koncept. Na kraju krajeva, mnogi Lenjinovi spisi o samoopredeljenju nastali su tokom rata i iznosili su ono što je on video kao njegove uzroke, njegovu prirodu i njegove mogućnosti. Lenjin je rat video kao proizvod kapitalizma, tačnije njegove najviše, “imperijalističke” faze. U svojoj brošuri *Imperijalizam* iz 1917. godine, on je ovaj period okarakterisao kao vreme u kome su veliki monopoli zamenili slobodnu konkurenciju, a kapitalističke sile se nadmetale za isključivu ekonomsku i političku kontrolu.¹¹³

Sam rat je, po Lenjinovim rečima, bio “imperijalistički (to jest aneksionistički, pljačkaški)”.¹¹⁴ S obzirom na specifične karakteristike imperijalizma, on je izbijanje rata smatrao neizbežnim. Budući da je imperijalizam isključivo težio kontroli, on je nužno proizveo nasilje, koje je proisteklo iz rivalstva među kapitalističkim silama, k i imperijalističkog ugnjetavanja kolonija. Po Lenjinovom mišljenju, Prvi svetski rat proizvelo je, pre svega, kapitalističko rivalstvo.¹¹⁵ Lenjin je smatrao da je kapitalistička borba za kolonije bila ključni faktor

112 V. npr. Lenin: ‘The Question of Nationalities or “Autonomisation”’, napisano 30/31 decembra 1922, pristupljeno 20. februara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1922/dec/testamnt/autonomy.htm.

113 Lenin: *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, Pluto Press, London 1996 [izvorno napisano 1916. i objavljeno 1917] 1996, s. 101, 89, 77; takođe njegova *Collected Works: Notebooks on Imperialism*, Vol. 39, Progress Publishers, Moscow, 1968. Za uticaj rata na Lenjinovu političku misao, v. i Harding 2009, s. 20–26; Read 2005, s. 116–126; Jan Nederveen Pieterse: *Empire and Emancipation: Power and Liberation on a World Scale*, Praeger, New York, 1989: s. 4–13.

114 Lenin 1996, predgovor francuskom i nemačkom izdanju, napisan 1920. godine, s. 3–4.

115 Ibid., s. 83, 97 i 125. V. i ‘Resolution on the National Question’, 1917.

neobuzdane, nasilne konkurencije koja je karakterisala imperijalizam. U “*potpuno* podeljenom” svetu, pisao je, kolonijalne aneksije bile su motivisane kapitalističkom težnjom da se ostvari monopolistička kontrola nad što više novih teritorija i sirovina.¹¹⁶ Iako “očigledno nije” načelno bio protiv upotrebe sile, Lenjin je odbacivao aneksije, budući da su kršile pravo naroda na samoopredeljenje.¹¹⁷ Aneksije, napisao je 1916. godine, “uspostavljaju državne *granice suprotno volji stanovništva*”.¹¹⁸ On je to objasnio na sledeći način: “Nacionalno samoopredeljenje znači političku nezavisnost. Imperijalizam nastoji da naruši takvu nezavisnost, jer politička aneksija često olakšava ekonomsku aneksiju.”¹¹⁹ Za Lenjina su suprotstavljanje imperijalističkoj dominaciji i podržavanje prava naroda na samoopredeljenje predstavljali jedno te isto.¹²⁰

Po Lenjinovom mišljenju, nasilje, koje je on očekivao da će imperijalizam izazvati kršenjem samoopredeljenja kolonijalnih naroda, sadržalo je potencijal za emancipaciju. Takvo nasilje, verovao je, biće podstaknuto kada imperijalističko ugnjetavanje probudi nacionalnu svest eksploatisanih naroda. Budući da je u mogućnosti da održi ekonomski rast samo pojačanom represijom, imperijalizam će isprovocirati ove narode na oružanu borbu. Ta dinamika će, objasnio je Lenjin u *Imperijalizmu*, pogoršati antagonizme unutar kapitalizma i potom pokrenuti revolucionarno oslobođenje.¹²¹

Lenjin nije bio prvi socijalista koji je ukazao na ono što je video kao imperijalistički šovinizam. Karl Kaucki, na primer, primetio je 1910. godine da je imperijalizam “odbacivao i obmanjivao strane narode kao da su stoka”, a prema kolonijalnim narodima se odnosio “kao prema deci, idiotima ili teglećoj marvi”.¹²² U svojoj isto tako oštroj

116 Lenin 1996, s. 90, 83.

117 Lenin 1916: ‘The Discussion on Self-Determination Summed Up’; Lenin 1996, s. 125.

118 Lenin 1916: ‘The Discussion on Self-Determination Summed Up’, kurziv u originalu.

119 Lenin 1916: ‘A Caricature of Marxism and Imperialist Economy’.

120 V. i Radha D’Souza: ‘Imperialism and Self Determination: Revisiting the Nexus in Lenin’, *Economic and Political Weekly*, 48(15), 2013, s. 60–69.

121 Lenin 1996, s. 125 i 97. V. i Lenin 1916: ‘A Caricature of Marxism and Imperialist Economy’.

122 Kautsky 1910, s. 75–76. V. i Rosa Luxemburg: *The Accumulation of Capital*, Routledge, London 2003 (prvi put objavljeno 1913); Karl Kautsky: ‘Imperialism and the War’.

i još detaljnijoj kritici imperijalizma tokom rata, Lenjin je naglašavao da njegov koncept samoopredeljenja ne pridaje veliku vrednost miru. On je, naprotiv, smatrao da je nasilje ponekad neophodno da bi se dostigla stvarna sloboda.

Pravo kolonijalnih naroda pod dominacijom na samoopredeljenje u formi nezavisnosti, “bez izuzetka”, koje je Lenjin zagovarao tokom rata, oslanjalo se na istu onu logiku koja je podržavala njegov opšti konceptualni okvir. Iako je u načelu očekivao da će kolonijalne pobune doprineti razvoju ka socijalizmu, on je insistirao na vrednovanju svakog konkretnog slučaja imajući posebno u vidu ovaj cilj. Stoga je neodrživa ustaljena naučna pretpostavka da je Lenjin “prvo i pre svega” video samoopredeljenje kao “postulat antikolonijalizma”.¹²³ Lenjin ne samo da je samoopredeljenje predstavio kao šire rešenje sveukupnog “nacionalnog pitanja”, već u skladu sa svojom logikom, *ne* bi podržao kolonijalnu nezavisnost u slučaju da ona ometa socijalistički razvoj.

Činilo se da je podrška koju je Lenjin izražavao ovoj ideji samoopredeljenja bila u kontradikciji sa njegovim odbijanjem široko rasprostranjenih poziva u Rusiji i Evropi tokom Prvog svetskog rata na “odbranu otadžbine”, definisane u nacionalnom smislu. Tokom rata, talas patriotizma se širio kroz zaraćene zemlje, a ljudi širom političkog i klasnog spektra okupljali su se oko svojih zastava i nacionalnih vođa. Lenjin je sa prezrenjem odbacivao takvu podršku nacionalnoj “otadžbini”, izjavljujući da je smatra distrakcijom i “izdajom socijalizma dostojnom prezira”.¹²⁴ Iako Lenjinovi argumenti u ovom slučaju liče na argumente Roze Luksemburg protiv samoopredeljenja, postojala je jedna ključna razlika: Roza Luksemburg se protivila nacionalnom

International Socialist Review, novembar 1914, pristupljeno 20. februara 2011, www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/war.htm; Karl Kautsky: ‘Ultra-imperialism’, *Die Neue Zeit*, septembar 1914, pristupljeno 20. februara 2011, www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/ultra-ims.htm.

123 Cassese 1995, s. 44; takođe Bowring 2011, s. 125.

124 Lenin 1920: ‘Draft Resolution’; takođe Lenin 1916: ‘The Discussion’. V. Geary 2003, s. 237, o tome kako su ova dešavanja uticala na grupe unutar Druge internacionale. O stepenu opštenarodne mobilizacije u ratu se još uvek raspravlja, v. npr. Jeffrey Verhey: *The Spirit of 1914: Militarism, Myth, and Mobilization in Germany*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

samoopredeljenju i “odbrani otadžbine” u *svim* kontekstima,¹²⁵ dok je Lenjin podržavao samoopredeljenje potlačenih naroda, posebno onih koji su se pobunili protiv imperijalizma. Po njegovom mišljenju, njih je trebalo podsticati na pobunu, a oni bi svoju borbu za slobodu čak mogli i nazvati “odbranom otadžbine”.¹²⁶ Štaviše, tokom rata, Lenjinova podrška kolonijalnoj nezavisnosti i kritika “odbrane otadžbine” predstavljale su stavove usmerene protiv imperijalizma, a oba stava bila su legitimisana u odnosu na njegovu marksističku ideologiju i na ono što bi po njemu moglo da koristi socijalističkom napretku.

Lenjinova optužba imperijalizma putem jezika “samoopredeljenja” uvela je nove elemente u negativnu ideju slobode koju je koristio kao standard legitimiteta ovog koncepta. Osuđujući imperijalizam zbog ugnjetavanja, eksploatacije i aneksija, Lenjin je samoopredeljenje predstavljao kao rešenje koje oslobađa. Od samog početka, njegov diskurs o “samoopredeljenju” odbacivao je oblike kapitalističkog mešanja, uključujući zavisnost i dominaciju. Ipak, pre rata, njegov fokus je bio na neravnopravnosti, a mešanje nije predstavljao kao ključni oblik ograničenja slobode. Ono po čemu su se Lenjinovi napadi na imperijalizam tokom rata razlikovali od njegovog ranijeg diskursa bilo je prikazivanje mešanja kao *jednog od glavnih* načina na koji se sloboda može ugušiti, a za koje je samoopredeljenje opravdan korektiv. On je u suštini tvrdio da kapitalističko i imperijalističko mešanje sprečava stvarnu slobodu u formi ravnopravnosti. Ovim idejama Lenjin je izneo prvu varijantu koncepta, koji će nauka s kraja XX veka nazvati “korektivnim” samoopredeljenjem, a ovaj termin će imati i važno mesto tokom postupka o Kosovu pred MSP u periodu između 2008. i 2010. godine.

Ova promena ključnih elemenata u verziji slobode koju je Lenjin koristio za legitimisanje svojih argumenata i stavova o samoopredeljenju ne samo što potvrđuje uticaj Prvog svetskog rata na tok njegovih misli, već takođe sugeriše da je Lenjin svoj diskurs tokom rata možda usmeravao ka drugačijoj publici. S obzirom na to da se različiti

125 V. Rosa Luxemburg: ‘Either/Or’, *Ausgewählte Reden und Schriften*, II, Berlin: Dietz Verlag, 1951, u Dick Howard (ur.): *Selected Political Writings of Rosa Luxemburg*, Monthly Review Press, New York, 1971, s. 347–351.

126 Lenin 1916: ‘The Discussion on Self-Determination Summed Up’.

akteri, u potrazi za legitimitetom za svoje stavove, pozivaju na standarde za koje veruju da će njihovoj publici biti uverljivi, promena standarda legitimiteta može nagoveštavati odgovarajuću promenu ciljne publike. I zaista, Lenjin je tokom rata svoj diskurs usmerio na publiku daleko širu od grupe socijalista sa kojom je ranije raspravljao o samoopredeljenju. Time je on, takođe, nagovestio i širenje svojih ambicija.

Jedna od svrha Lenjinovog zalaganja za “samoopredeljenje” tokom rata bila je da inspiriše svoju publiku širom sveta za pokretanje svetske revolucije. On se najpre nadao da će promovisanje samoopredeljenja, kao prava na slobodu od imperijalističkog ugnjetavanja, podstaći pobunu u kolonijama, i time ugroziti kapitalističku dominaciju i podstaći globalni revolucionarni talas.¹²⁷ Štaviše, jedan od njegovih ciljeva bila je pobuna u Evropi. Prema Lenjinu i boljševicima, takav destabilizirajući razvoj događaja na unutrašnjim frontovima imperijalista “zaoštrio bi revolucionarnu krizu” unutar kapitalističkih sila. A ovo bi, verovali su oni, moglo dovesti do trenutnog, revolucionarnog i potpunog kraja rata, što bi opet ubrzalo početak nastanka socijalizma.¹²⁸ Odražavajući takve interese, Lenjinove izjave tokom rata bile su okrenute protiv spoljnih, kapitalističkih protivnika, za razliku od predratne retorike “samoopredeljenja” koja se bavila pre svega internim kritičarima među socijalistima.¹²⁹

Čini se da je i na jednom drugom nivou Lenjin u svojim pominjanjima “samoopredeljenja” tokom rata prizivao revolucionarne događaje. Uvođenje takvog diskursa u ideološko rivalstvo između zaraćenih strana bilo je, reklo bi se, njegovo pokušaj da pridobije širu publiku za svoju sveukupnu radikalnu viziju. Ideologija i propaganda postale su moćno oružje tokom Prvog svetskog rata, uz pomoć masovnih medija i propagandnih mašinerija koji su obezbeđivali da poruke dopru do

127 V. i Trotsky 1925, s. 93.

128 Lenin 1916: ‘The Discussion on Self-Determination Summed Up’; Lenin: ‘The Tasks of the Proletariat in Our Revolution (Draft Platform for the Proletarian Party)’ (The ‘April Theses’), Priboi Publishers, 1917, pristupljeno 20. februara 2011, www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/tasks/index.htm.

129 V. npr. Lenin 1915: ‘The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination’ i ‘The Discussion in Self-Determination Summed Up’ iz 1916.

ljudi širom sveta.¹³⁰ Zaraćene strane upućivale su različitim grupama u zemlji i inostranstvu poruke o svojim ratnim naporima, ideologijama i vrednostima. Čini se da su u ovim okolnostima ideoloških borbi, i Lenjin i predsednik SAD Vudro Vilson, o kome će biti reći u sledećem poglavlju, prepoznali propagandnu vrednost jezika “samoopredeljenja”. To, međutim, ne znači da su njih dvojica *isključivo* taktički zagovarali koncept samoopredeljenja, kao što se do sada uglavnom sugerisalo.¹³¹ Iako je za očekivati da su taktički obziri igrali ulogu unutar političkih okruženja visokog rizika u kojima su obojica funkcionisali, činilo se da su, govoreći o “samoopredeljenju”, oni u načelu bili “iskreni”. I mada je to daleko izvan opsega ove knjige, njihovo pominjanje tog pojma moglo bi se smestiti negde unutar njihovih opštih političkih i filozofskih opredeljenja, kao i njihovih širih vizija slobode.¹³²

130 Za širenje boljševičke propagande, v. Gerard J. De Groot: *The First World War*, Palgrave, New York, 2001, s. 146–148. Mayer 1959, s. 7–8; Figes 1996, s. 541; o propagandi SAD, v. George Creel: *How We Advertised America: The First Telling of the Amazing Story of the Committee of Public Information that Carried the Gospel of Americanism to Every Corner of the Globe*, Harper, New York, 1920a; George Creel: *The War, the World, and Wilson*, Harper, New York, 1920b; takođe Herbert E. Brekle: ‘War with Words’, s. 81–91 u Ruth Wodak (ur.): *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse*, John Benjamins, Amsterdam, 1989, posebno s. 83–87; takođe Laurence W. Martin: *Peace Without Victory: Woodrow Wilson and the British Liberals*, Yale University Press, New Haven, CT, 1958. Churchill (1929) primećuje da je u vreme Pariske mirovne konferencije 500 “specijalnih dopisnika” svakodnevno pratilo njeno odvijanje, s. 137.

131 I dok su neki sugerisali da su obojicu zaista motivisala taktička, pragmatična pitanja (npr. Page 1959, s. 347, 353; De Groot 2001, s. 181; James Mayall: ‘Nationalism and Imperialism’, s. 104–122 u Cambridge 2003, na s. 115; Mayer 1959, s. 301, 377–380 i 393; Pomerance 1982, s. 12; Muriel Evelyn Chamberlain: *Decolonization*, Blackwell, Oxford 1999, s. 10) — drugi su naginjali idealizovanju jednog od njih dvojice, npr. William G. Carleton: ‘A New Look at Woodrow Wilson’, *Virginia Quarterly Review*, 38(4), 1962, s. 545–566; John Milton Cooper: *Woodrow Wilson: A Biography*, Knopf, New York 2009; Erez Manela: *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, Oxford University Press, New York, 2007; Ray Stannard Baker: *What Wilson Did at Paris*, Doubleday, Page, New York, 1920; Unterberger 1996; Arthur S. Link: *Wilson: The New Freedom*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1967; B. I. Zhuchkov: *Lenin on the Nationality Problem*, Novosti, Moscow, 1968; S. Gilov: *The Nationalities Question: Lenin’s Approach*, Progress Publishers, Moscow, 1983; Elizabeth Mauchline Roberts: *Lenin and the Downfall of Tsarist Russia*, Methuen, London, 1966.

132 V. i August Nimitz: *The oktobar Revolution and End of the Great War: Lenin Versus Wilson*, Palgrave Macmillan, London, 2019; Erez Manela: ‘Wilson and Lenin’, *Diplomatic*

Ideološke implikacije rata postajale su sve snažnije tokom 1917. godine, nakon dve ruske revolucije te iste godine, kao i ulaska Sjedinjenih Država u rat aprila 1917. godine (kao “pridružene” sile na strani saveznika). Američki predsednik Vilson je u to vreme rat predstavljao kao pitanje morala i vrline, te nastojao da legitimiše angažman svoje zemlje u njemu pozivajući se na standarde slobode od mešanja, a pre svega slobode kao mira. Za to vreme, a nasuprot takvom jeziku i idealima, Lenjin je do 1917. već pozicionirao samoopredeljenje prvenstveno kao revolucionarno oružje protiv imperijalizma, a u cilju dostizanja slobode kao ravnopravnosti.

Godina 1917. donela je Rusiji dramatične i trajne promene. Najpre je februarska revolucija te godine dovela do svrgavanja cara i uspostavljanja privremene vlade, koja je delimično delila, a delom se nadmetala za vlast sa revolucionarnim socijalističkim Sovjetom radničkih deputata u Petrogradu.¹³³ Zatim se, nakon Oktobarske revolucije 1917. godine, sudbina Rusije iznenada našla u rukama boljševika. Iako se o njima relativno malo znalo, bilo je jasno da se njihova ideologija radikalnog socijalizma razlikuje od vizija vlada drugih zemalja koje su se borile u Prvom svetskom ratu.

Iako su Rusija i Sjedinjene Države bile formalni saveznici do marta 1918. godine, činilo se da se tadašnja američka administracija osetila ugroženom, i bila donekle zbunjena dolaskom boljševika na vlast. Istovremeno, boljševici i američko rukovodstvo smatrali su jedni druge za ideološke konkurente. U 1917. godini još uvek nije bilo jasno da će se rat završiti raspadom imperija i teritorijalnom reorganizacijom Evrope. Pa ipak, “zastarela” diplomatija i imperijalizam već su delovali istrošeno. U tom kontekstu, i boljševici i pristup koji je

History, 42(4), 2018, Arthur Herman: *Lenin, Wilson and the Birth of the New World Disorder*, HarperCollins, London, 2017.

133 Naziv je kasnije promenjen u “Petrogradski sovjet radnika i vojnih deputata”. Menjševici su dominirali ovim sovjetom do septembra 1917. godine. Od oktobra su u Petrogradskom i Moskovskom sovjetu većinu imali boljševici, v. Wade 2005, s. 64, 70; Harding 2003, s. 240; Marples 2000, s. 87; takođe Sheila Fitzpatrick: *The Russian Revolution*, Oxford University Press, Oxford 2008, s. 43, 49; Peter Holquist: *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis, 1914–1921*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2002, s. 50; Peter Gatrell: *Russia's First World War: A Social and Economic History*, Pearson, Harlow, 2005, s. 197.

predstavljao američki predsjednik Wilson bili su nešto novo. Sa većim moralnim kredibilitetom od ostalih zaraćenih strana, i boljševici i Wilson promovisali su svoje koncepte posleratnog poretka i standarde kojima bi trebalo da se rukovodi novi i bolji svet. Ova dva koncepta bila su međusobno suprotstavljena, dok su Lenjin i Wilson predstavljali glavne političke ličnosti koje su učestvovala u ideološkom rivalstvu Prvog svetskog rata. Predstavljajući svoje dramatično različite ideje, obojica su bili odlučni u svojoj nameri da ubede ključnu međunarodnu publiku u svoj pristup.

Iz perspektive Sjedinjenih Američkih Država i njihovih zapadnih saveznika, sve veća moć Lenjina i boljševika, kao i njihovi beskompromisni pozivi na revoluciju, bili su uznemiravajući.¹³⁴ Pre rata, interesovanje za boljševike je van Rusije bilo ograničeno, ali su njihovi zahtevi za neposredni mir i emancipatorske promene, artikulisani tokom rata, naišli na odjek među stanovništvom u ratom iscrpljenoj Evropi, pa čak i šire. U ovoj situaciji, izjave obeju strana tokom rata postale su usmerene prvenstveno ka zapadnom javnom mnjenju i evropskoj levicu.¹³⁵ Jedan od strahova zapadnih saveznika bio je da će boljševički poziv na trenutni mir značiti da će se Rusija povući iz

134 Ovo pitanje se često javlja u Wilsonovoj korespondenciji tokom 1917. i 1918. godine, v. PWW 1984, Vol. 45, npr. 'A Memorandum by William Boyce Thompson', 3. januar 1918, s. 442; 'From George Jan Sosnowski', 11. januar 1918, s. 574; 'A Memorandum by Sidney Edward Mezes, David Hunter Miller, and Walter Lippmann' — tj. 'The Memorandum of the Inquiry' — 'The Present Situation: The War Aims and Peace Terms Its Suggests. Our Objectives', s. 459–464; takođe 'A Memorandum by George Creel', 31. januar 1918, s. 200–203 i 'Sir William Wiseman to Lord Reading', 12. februar 1918, s. 333–334, u PWW 1984, Vol. 46; Memorandum Vilijama Bulita koji je Wilson dobio 18. novembra 1918, s. 121–123 u PWW 1986, Vol. 53; Robert Lansing: *The Peace Negotiations. A Personal Narrative*, Constable, London, 1921, s. 171; Edward Mandell House: *The Intimate Papers of Colonel House* (u daljem tekstu: 'House'), Vol. III, Ernest Benn, London, 1928, s. 297–298. I Rusija je takođe razmatrana na Pariskoj mirovnoj konferenciji: v. npr. 'Hankey's notes of the Council of Four', 20. maj 1919, s. 301–302 u PWW 1988, Vol. 59; v. i New York Times: 'Prey of Agitators', 23. avgust 1919.

135 House 1928, Vol. III, s. 329; Memorandum Lojda Džordža, 'Some Considerations for the Peace Conference', 25. mart 1919. u Ray Stannard Baker: *Woodrow Wilson and World Settlement* (u daljem tekstu: 'Baker'), Vol. III, Doubleday, Page, New York, 1922, s. 449 i 451–452. V. i Lenin 1915: 'The Revolutionary Proletariat and the Right of Nations to Self-Determination' i 1916. 'The Discussion on Self-Determination Summed Up', u kome se posebno pominju nemački i poljski levičari.

rata, ostavljajući ih u strateški nepovoljnom položaju. To se zaista i dogodilo: u martu 1918. godine potpisan je Brest-Litovski sporazum između boljševičke Rusije i Centralnih sila, što je ove druge oslobodilo potrebe da se bore na Istočnom frontu. Ali i pre toga, Nemačka je aktivno pokušavala da destabilizuje Rusiju iznutra, i tim stavom podsticala savezničke i američke sumnje da iza uspona boljševika na vlast zapravo stoje Nemci.¹³⁶

S Lenjinove tačke gledišta, Vilsonov moralni i politički prestiž širom sveta, njegova "liberalna" reputacija i efikasna američka propagandna mašinerija ometali su Lenjinove planove da pridobije ljude u svetu za svoj radikalni marksizam.¹³⁷ Američki predsednik delimično se služio jezikom uporedivim sa jezikom boljševika i, poput Lenjina, suprotstavio je svoju novu svetsku viziju starom sistemu carstva i aneksija. Pa ipak, Vilson je pozivao na promene u skladu sa onim što ova knjiga naziva liberalno-konzervativnim pristupom, a ne radikalnim ili socijalističkim. Nakon rata, Lenjin je sažeto izrazio svoj prezir prema onima koje je smatrao dvoličnim evropskim liberalima, ljudima koje je bilo lako prevariti, a koje je Vilson ideološki zaveo tokom rata. Oni su, napisao je, lažno "sebe nazivali pacifistima i socijalistima, na sva usta hvalili 'vilsonijanizam' i insistirali da su mir i reforma mogući pod imperijalizmom".¹³⁸

Čini se da je Lenjin, kada je prilagođavao svoje standarde legitimiteta za "samoopredeljenje" tokom rata, uzeo u obzir Vilsonovu privlačnost koja se brzo širila. Iako Vilson gotovo nikad nije koristio konkretni termin "samoopredeljenje", ideje povezane sa ovim konceptom, a od 1918. godine i sam termin, smatrali su se ključnim za

136 V. tajni 'Memorandum on the Formula of "the Self-Determination of Peoples" and the Moslem World', Britanski obavestajni biro, Nacionalni arhiv Kju, UK (TNA): FO 608/203, Odeljenje za informisanje, Sekcija E, 30. januar 1918, br. 6289/1, s. 2–3; takođe memorandum koje je Vilson dobio 20. i 22. novembra 1918, u PWW 1986, Vol. 53, s. 136–137 i 169–180. Za raspravu o ruskim sporazumima iz tog vremena, v. npr. Charles G. Fenwick: 'The Russian Peace Treaties', *American Political Science Review*, 12(4), 1918a, s. 706–711.

137 V. uvodnik u *New York Tribune* prenet u House 1928, Vol. III, s. 354; Baker 1922, Vol. I, s. 45; takođe Klaus Schwabe: *Woodrow Wilson, Revolutionary Germany, and Peacemaking, 1918–1919: Missionary Diplomacy and the Realities of Power*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC, 1985, s. 25.

138 Lenin 1996, s. 5, iz njegovog predgovora napisanog 1920.

predsednikove poruke i stavove, dok je Lenjin izgledao odlučan da to sabotira. Koristeći “samoopredeljenje” *protiv* Sjedinjenih Država i njenih saveznika, pominjanjem mešanja tih zemalja u slobodu kolonijalnih naroda, Lenjin je izgledao odlučan da zadrži vlasništvo nad konceptom, kao i da istakne licemerje normativnih opredeljenja kapitalista.¹³⁹

Ovaj jezik, kome je prethodila debata o “samoopredeljenju” među socijalistima, a iz koje je i nastao, postajao je sve važniji deo ideoloških borbi tokom Prvog svetskog rata. Najpre je, u martu 1917. godine, pod pritiskom Lenjinove ideologije i konkurentskog legitimiteta Petrogradskog sovjeta, ruska privremena vlada u svojoj “Deklaraciji o ratnim ciljevima” poručila: “Cilj slobodne Rusije nije dominacija nad drugim narodima, ni eksproprijacija njihove ... [sic] imovine, ni prisilno preuzimanje stranih teritorija, već ratifikacija stabilnog mira na osnovu samoopredeljenja naroda.”¹⁴⁰ Kasnije te godine, ubrzo nakon Oktobarske revolucije, boljševici su podržali pravo na samoopredeljenje svih naroda u Rusiji i pozvali na demokratski mir “bez aneksija i obeštećenja”, zasnovan na “samoopredeljenju naroda”.¹⁴¹ U daljem pokušaju da potkopaju moralni autoritet svojih ideoloških protivnika, boljševici su obavili i sve tajne međunarodne sporazume sklopljene tokom carske ere.¹⁴²

Najznačajnija međunarodna artikulacija Lenjinovog koncepta samoopredeljenja usledila je ubrzo nakon toga, u obraćanju

139 V. i Trotsky 1925, s. 93.

140 ‘Provisional Government’s Declaration of War Aims’, 27. mart 1917, s. 48 u Ronald I. Kowalski: *The Russian Revolution 1917–1921*, Routledge, London, 1997, Dokument 4.2. Deklaraciji privremene vlade prethodio je tekst Petrogradskog sovjeta ‘Appeal to all the Peoples of the World’, koji je osudio aneksije: *Izvestiya*, 15. mart 1917, u Martin McCauley (ur.): *The Russian Revolution and the Soviet State 1917–1921: Documents*, Macmillan, London, 1975, s. 78–79.

141 Boljševički dekret od 2. novembra 1917, ‘Declaration of the Rights of the Peoples of Russia’, koji su potpisali Lenjin i Staljin, pristupljeno 30. aprila 2011, www.marxists.org/history/ussr/government/1917/11/02.htm. Manela 2007, s. 7, pogrešno tvrdi da je Lenjinova ideja “samoopredeljenja” imala globalni uticaj tek nakon proleća 1919.

142 V. L. Trotsky: ‘Note of Foreign Minister Trotsky to the Allied Embassies in Petrograd Offering an Armistice’, 21. novembar 1917, s. 188–189 u James Brown Scott: *Official Statements of War Aims and Peace Proposals, decembar 1916 to novembar 1918*, Carnegie Endowment for Intl. Law, Washington, DC, 1921.

boljševičkog komesara spoljnih poslova Trockog “Narodima i vladama savezničkih zemalja”, 31. decembra 1917. godine. U tom obraćanju boljševici su zahtevali da saveznici pojasne svoje ratne ciljeve i svoju realnu posvećenost “samoopredeljenju”.¹⁴³ Ciljajući na navodne dvostruke standarde saveznika, boljševici su postavili pitanje da li su savezničke sile “spremne da sa svoje strane daju pravo na samoopredeljenje [*sic*] narodima Irske, Egipta, Indije, Madagaskara, Indokine, itd.” – kao što je ruska revolucija ovo pravo dala narodima Finske i Ukrajine:

Jasno je da zahtev za samoopredeljenje [*sic*] naroda koji se nalaze unutar granica neprijateljskih država, uz istovremeno uskraćivanje samoopredeljenja narodima svoje države i svojih kolonija, predstavlja odbranu najogoljenijeg, najciničnijeg imperijalizma.¹⁴⁴

Ova izjava proklamovala je Lenjinov koncept samoopredeljenja, kao direktan izazov zapadnim kolonijalnim silama, naglašavajući njegovu snagu u borbi protiv imperijalizma.

Nakon što su ove javne izjave učinile da Lenjinov jezik “samoopredeljenja” postane deo borbene, moralizatorske retorike Prvog svetskog rata, taj termin su u svoje govore ugradile i druge strane. Decembra 1917. godine, Vilson je u svom Govoru o stanju nacije tek nagovestio tvrdnju da koncept samoopredeljenja prihvata kao sopstveni, kada je pozvao da se taj “princip” “stavi pod pokroviteljstvo njegovih pravih prijatelja”.¹⁴⁵ Tog istog meseca, u svom božićnom obraćanju, tadašnji austrougarski ministar inostranih poslova Otokar Černin izrazio je izričitu podršku “samoopredeljenju”.¹⁴⁶ Takođe, 5. januara 1918. godine, britanski premijer Dejvid Lojd Džord izjavio je da se “borimo za pravedan i trajan mir”, koji zahteva da se “obezbedi

143 Vilsonov savetnik “pukovnik” Haus pozvao je predsednika da formuliše strategiju za ratne ciljeve još 17. avgusta 1917. House 1928, Vol. III, s. 161.

144 Engleska verzija ‘David Francis to Robert Lansing’, Petrograd 31. decembar 1917, zabeleženo 1. januara 1918, PWW 1984, Vol. 45, s. 411–413.

145 Wilson: ‘Fifth Annual Message’, 4. decembar 1917, Miller Center of Public Affairs, University of Virginia, pristupljeno 21. februara 2011, millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3799.

146 ‘Statement of Count Czernin at Brest-Litovsk of the Terms on which the Central Powers Were Willing to Conclude a General Peace’, 25. decembar 1917, s. 221–222 u Scott (ur.) 1921.

teritorijalno poravnanje, na osnovu prava na samoopredeljenje ili saglasnosti onih kojima se upravlja”.¹⁴⁷ Tri dana nakon obraćanja Lojda Džoržda, Vilson je održao svoj čuveni govor “Četrnaest tačaka”, a nekih mesec dana kasnije predsednik je u potpunosti internacionalizovao jezik “samoopredeljenja”.

Do tog momenta, međutim, Lenjin se već petnaest godina bavio ovim konceptom i ovim jezikom. Njegovo intenzivno zagovaranje indirektno je podiglo ulog za međunarodno “vlasništvo” nad diskursom o samoopredeljenju. Da nije bilo okruženja koje je proizvela Lenjinova dugogodišnja rasprava na ovu temu, Vilson možda uopšte ne bi pomenuo “samoopredeljenje” na međunarodnoj sceni. Kroz Lenjinove reči je, dakle, radikalna ideja slobode, izražena jezikom “samoopredeljenja”, postala iskra koja je učinila ovaj koncept međunarodnim. Zapravo, takva dinamika će se ponavljati u svim narednim značajnim momentima u kojima će jezik “samoopredeljenja” postajati predmet međunarodnog interesa. Takođe, u ovim periodima, tokom XX i XXI veka, radikalno legitimizovan diskurs pokrenuće liberalno-konzervativne retoričke napore da koncept samoopredeljenja uzmu pod svoje.

147 Lloyd George, David: ‘British War Aims’, 5. januar 1918, WWI Document Archive, pristupljeno 21. februara 2011, wwi.lib.byu.edu/index.php/Prime_Minister_Lloyd_George_on_the_British_War_Aims. Govor je bio toliko sličan onome što je Vilson tada planirao da kaže u svom govoru ‘Četrnaest tačaka’, da je on navodno razmišljao da od tog govora odustane: Victor S. Mamatey: *The United States and East Central Europe 1914–1918: A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1957, s. 175–176. V. i Trygve Throntveit: ‘The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination’, *Diplomatic History*, 35(3), 2011b, s. 445–481, posebno s. 459–460; Trygve Throntveit: *Power Without Victory*, Chicago University Press, Chicago, 2017.

VUDRO VILSON, “SAMOOPREDELJENJE” I LIBERALNO- -KONZERVATIVNA IDEJA SLOBODE

Američki predsjednik Vudro Vilson suštinski je internacionalizovao diskurs o “samoopredeljenju” 1918. godine. Sa pozicije svetskog autoriteta, on je ovaj jezik ispunio svojim političkim vrednostima i obezbedio mu globalnu publiku. Bez Vilsonovog međunarodnog diskursa o “samoopredeljenju”, kasnija institucionalizacija ovog koncepta i njegova kodifikacija u međunarodnom pravu bile bi mnogo manje verovatne. Vilson se smatra toliko važnim za “samoopredeljenje” da se pozicioniranje ovog koncepta u međunarodni okvir povezuje čak i sa delovima Vilsonove politike i stavovima koji ovaj koncept nisu eksplicitno ni uključivali. Jedan takav primer je njegov govor “Četrnaest tačaka”. Iako u ovom govoru “samoopredeljenje” nijednom nije bilo pomenuto, on je postao ključna referentna tačka za taj koncept.

Vilsonove ključne javne izjave o “samoopredeljenju” date su u periodu kada je ideološko rivalstvo Prvog svetskog rata bilo na vrhuncu.¹⁴⁸ Iznoseći oprečne vizije za mir u svojim zvaničnim izjavama, zaraćene

¹⁴⁸ Vilsonovim govorima pristupljeno je prvenstveno putem Američkog predsedničkog projekta (American Presidency Project – APP) www.presidency.ucsb.edu; predsedničke biblioteke Vudroa Vilsona (Woodrow Wilson Presidential Library – WWPL) <http://>

strane su se međusobno nadmetale u veličanju svojih vlastitih ratnih napora, istovremeno omalovažavajući svoje protivnike. U ovom međunarodnom okruženju ispunjenom tenzijama, američka administracija imala je značajna očekivanja u pogledu propagandne vrednosti Vilsonovih reči. Nakon rata, šef američkog Komiteta za javno informisanje opisao je Vilsonove ratne govore kao “najefikasnije oružje” SAD koje je svetu prenosilo “motive, ciljeve i ideale Amerike, tako da su i prijatelji, i neprijatelji i oni koji su bili neutralni, mogli da nas sagledaju kao narod koji nije sebičan, a voli pravdu”.¹⁴⁹ Vilson je ozbiljno shvatao sliku koju je svet imao o njemu, i brinuo je o međunarodnom prestižu Sjedinjenih Država. Činilo se da je po svojoj privlačnosti bio u prednosti nad ostalim liderima, posebno u Evropi.¹⁵⁰

KONTEKST I KRITIKA

Neposredni politički kontekst u kojem se pojavio Vilsonov diskurs o “samoopredeljenju” bio je suprotan okolnostima koje su uticale na Lenjinovu početnu artikulaciju ovog koncepta. Lenjin je o samoopredeljenju počeo da govori u vreme kada nije bio na političkoj poziciji da odlučuje o stvarnim zahtevima za samoopredeljenje. Vilson je, nasuprot tome, bio na mestu sa takvim ovlašćenjima u trenucima kada je davao ključne izjave o ovom konceptu. Shodno tome, dok se Lenjinov diskurs uglavnom fokusirao na teorijsku koherentnost i ideološku “ispravnost” samoopredeljenja, Vilsonove reči su se koncentrisale na ratna, praktična i diplomatska pitanja.

presidentwilson.org/collections/browse; i Skripts biblioteke i multimedijalne arhive (Scripps Library and Multimedia Archive – SLMA) www.millercenter.org/Scripps.

149 Creel 1920a, s. 288, 237.

150 O tome svedoči “neviđeni entuzijazam” sa kojim je Vilson pozdravljen pri dolasku na Parisku mirovnu konferenciju na kraju rata, Viscount Cecil: *A Great Experiment: An Autobiography*, Jonathan Cape, London, 1941, s. 59. V. i Harley Notter: *The Origins of the Foreign Policy of Woodrow Wilson*, Johns Hopkins Press, Baltimore, MD, 1937, s. 285, 294; Arthur S. Link: *The Higher Realism of Woodrow Wilson and Other Essays*, Vanderbilt University Press, Nashville, TN, 1971, s. 125, i ‘From the diary of Dr. Cary T. Grayson’, 14. decembar 1918, PWW 1986, Vol. 53, s. 383, kao i Hausov dnevnik za isti datum, s. 389–391. O konferenciji, v. Margaret MacMillan: *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, Random House, New York, 2001.

Štaviše, Lenjin je započeo energično zagovaranje tog koncepta dok se borio za moć u okviru male, opskurne grupe predanih ideologa. U krhkom političkom okruženju, unutar marksističke zajednice duboko posvećene ideološkim raspravama, Lenjin se mogao bojati gubitka uticaja u slučaju da ne uspe da ubedi svoje drugove. Nasuprot tome, Vilson je svoj diskurs o “samoopredeljenju” koristio na vrhuncu svoje moći, kao predsednik države koja je uživala globalno poštovanje. Prigovori na njegove izjave ne bi neposredno ugrozili njegov predsednički položaj, pa je verovatno smatrao da može sebi da dozvoli da ih ignoriše.

Karakterne osobine Vilsona i Lenjina možda su dodatno pojačale kontrast u načinu na koji se “samoopredeljenje” prvi put pojavilo u njihovom političkom rečniku. Iako se čini da su obojica vrlo loše podnosili kritike, različito su reagovali na povratne informacije, savete i suprotne stavove. Za razliku od intenzivne polemike u koju se Lenjin upuštao sa svojim protivnicima, nigde nije zabeleženo da je Vilson pokušavao da ubedi druge u svoje stavove o samoopredeljenju.¹⁵¹ Njegovi savremenici su ga čak okarakterisali kao nezainteresovanog i “netolerantnog prema stavovima drugih” i kao “punog predrasuda kada je u pitanju kako ono što mu se dopada, tako i ono što mu se ne dopada”.¹⁵² Vilsonovi saradnici su kasnije primetili da je predsednik imao tendenciju da se oglašuje o savete i da je “izbegavao da primeti ili prouči neprijatne istine koje bi ga odvrćale od njegovih unapred donetih zaključaka”.¹⁵³ Bivše kolege tvrdile su da je Vil-

151 Kada je Vilson jednom prilikom, 17. septembra 1919, odgovarao na pitanja Radničkog veća San Franciska o samoopredeljenju, pokušavao je, defanzivno, da ublaži njihovu zabrinutost zbog praktičnih implikacija tog koncepta, umesto da se za njega zalaže na pozitivan način. Zapisi sa sastanka, WWPL.

152 Citirano u Louis Siebold: ‘The Extraordinary Career of Woodrow Wilson Who Left the Quiet of University Life for the Turmoil of Politics and Became the Leader of the World’s Greatest Nation During the World’s Most Stirring Times,’ *Post-Dispatch*, 18. jun 1920, WWPL; Cecil 1941, s. 68–69; Hausov dnevnik od 22. novembra 1915, House 1926, Vol. I, s. 128.

153 David Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*, Vol. I, Yale University Press, New Haven, CT, 1939, s. 140; takođe Lansing 1921, s. 38; Cecil 1941, s. 64; George Curry: ‘Woodrow Wilson, Jan Smuts, and the Versailles Settlement,’ *American Historical Review*, 66(4), 1961, s. 968–986, posebno s. 977–979; Robert W. Tucker: *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America’s Neutrality 1914–1917*, University of Virginia Press, Charlottesville, VA, 2007, s. 21; John Maynard Keynes: *The Economic Consequences of*

son imao “jednosmeran um” i bio “dogmatičan, a istovremeno [bez] sasvim jasne ideje o tome šta je zaista potrebno učiniti”.¹⁵⁴

Vilsonovo očigledno zanemarivanje mišljenja i saveta njegovog državnog sekretara Roberta Lansinga po pitanjima samoopredeljenja bilo je posebno upečatljivo. Tako je, na primer, u svom govoru “Četrnaest tačaka”, iz januara 1918. godine, Vilson odlučio da formuliše eksplicitni odgovor na boljševičku izjavu iz decembra 1917. godine u kojoj su oni izazivali saveznike da razjasne svoje ratne ciljeve u vezi sa “samoopredeljenjem”.¹⁵⁵ Učinio je to uprkos Lansingovom energičnom upozorenju da se ne upušta u tu vrstu rasprave sa boljševicima. Boljševička ideja “samoopredeljenja”, upozoravao je Lansing, samo bi prouzrokovala “međunarodnu anarhiju”, te bi bilo najbolje ostaviti je bez odgovora.¹⁵⁶ Predsednik je, ipak, u svoj govor “Četrnaest tačaka” uključio direktan odgovor boljševicima.

Moguće je da je Vilson, u ovom konkretnom slučaju, ignorisao Lansinga jer nije delio apsolutno neprijateljstvo svog državnog sekretara prema boljševicima. U leto 1918. godine, Vilson je, navodno, priznao svom savetniku da nije siguran kako da postupi prema ruskom rukovodstvu: “Krvavi me znoj obliva kad se pitam šta je ispravno i izvodljivo uraditi u Rusiji. Kad god se dotaknem tog pitanja, ono se razliva kao živa.”¹⁵⁷ Iako je Vilson, kao i neki drugi iz američke administracije, Rusku februarsku revoluciju 1917. godine posmatrao blagonaklono i sa nekom nadom, preuzimanje vlasti od strane boljševika te jeseni prihvatio je sa sumnjom. I dok je smatrao da su boljševici s pravom reago-

the Peace, Labour Research Department, London, 1920, s. 38; Llewellyn Woodward: ‘A British View of Mr. Wilson’s Foreign Policy’, s. 141–176 u Edward H. Buehrig (ur.): *Wilson’s Foreign Policy in Perspective*, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1957, na s. 142.

154 House 1926, Vol. I, dnevničke beleške od 10. jula 1915, s. 129; Cecil 1941, s. 68, v. i Sigmund Freud i William C. Bullitt: *Woodrow Wilson: A Psychological Study*, Transaction, London, 1966; Alexander L. George i Juliette L. George: *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*, Dover, New York, 1964.

155 Woodrow Wilson: ‘Address to a Joint Session of Congress on the Conditions of Peace [“The Fourteen Points”]’, 8. januar 1918, APP, pristupljeno 21. februara 2011, www.presidency.ucsb.edu/node/206651. V. i A. J. S. Taylor: *The Origins of the Second World War*, Penguin, Harmondsworth, 1991, s. 567; Manela 2007, s. 42; Mayer 1959, s. 342 and 353–355. Boljševici su, međutim, ostali sumnjičavi; v. House 1928, Vol. III, s. 356.

156 ‘From Robert Lansing’, Vašington, 2. januar 1918. u PWW 1984, Vol. 45, s. 429, 427.

157 Vilson Hausu, 8. jula 1918, House 1928, Vol. III, s. 398; v. i s. 324–325.

vali protiv predratne prakse tajne diplomatije i aneksija, Vilson je imao problem sa njihovim pozivom na radikalne promene. Iako se slagao sa delom njihovih kritika carstva, oštro je osuđivao neredu.¹⁵⁸

U isto vreme, Vilson je bio svestan ideološke privlačnosti boljševika, posebno u delovima evropskog kontinenta sve više iscrpljenim ratom. U trenutku održavanja govora "Četrnaest tačaka", američka strana već je bila prihvatila da je veoma važno da se Rusija zadrži na savezničkoj strani u ratu. Sem toga, Amerikanci su bili zabrinuti zbog mirovnih pregovora između boljševika i Centralnih sila, započetih u decembru 1917. godine. Imajući u vidu ovako podeljena osećanja, Vilsonova odluka da na tako otvoren način odgovori boljševicima u govoru "Četrnaest tačaka" mogla bi se delimično protumačiti i kao pokušaj da se oni uključe u dijalog, te posredno ubede da ostanu angažovani na savezničkoj strani u ratu.¹⁵⁹ Čini se da je Vilson iskoristio taj govor i da se nadmeće sa globalnom privlačnošću socijalističkih ideja, kako bi svet, a posebno zapadnu levicu, udaljio od boljševičke vizije i usmerio ka ideologiji i politici svoje zemlje.¹⁶⁰ Pa ipak, u govoru "Četrnaest tačaka" "samoopredeljenje" nije bilo pomenuto.

Odsustvo "samoopredeljenja" u govoru "Četrnaest tačaka" ne bi, međutim, trebalo shvatati prvenstveno kao posredan efekat Lansingovog snažnog protivljenja ovom konceptu. Vilson je internacionalizovao ovaj jezik samo mesec dana kasnije, uprkos Lansingovom protivljenju. Kritika koju je Lansing formulisao protiv samoopredeljenja ostala je zapravo ključna referenca za kasnija naučna razmatranja.¹⁶¹ Po obrazovanju

158 'To Robert Lansing, with Enclosure', 20. januar 1918, PWW 1984, Vol. 46, s. 45 i (Isaiah) 'Bowman Memorandum on Conference with President Wilson', 10. decembar 1918, House 1928, Vol. IV, s. 291. V. i David Stevenson: *The First World War and International Politics*, Clarendon Press, Oxford, 1991, s. 194; Georg Schild: *Between Ideology and Realpolitik: Woodrow Wilson and the Russian Revolution, 1917–1921*, Greenwood Press, Westport, CT, 1995; MacMillan 2001, s. 79; Simon Litman: 'Revolutionary Russia', *American Political Science Review*, 12(2), 1918, s. 181–191.

159 V. i Linda Killen: 'Self-Determination vs. Territorial Integrity', *Nationalities Papers*, 10(1), 1982, s. 65–78.

160 Vilson se možda nadao i da će podstaći narodni ustanak u Nemačkoj, Throntveit 2011b, s. 459; Charles Seymour: 'Woodrow Wilson and Self-Determination in the Tyrol', *Virginia Quarterly Review*, 38(4), 1962, s. 567–587, posebno s. 570–571.

161 Na primer, Cassese 1995, s. 316, Pomerance 1982, s. 74; Musgrave 1997, s. 31; Moynihan 1993, s. 81–84.

pravnik, Lansing je smatrao da je, u odsustvu jasno definisanog korisnika, ovaj koncept istovremeno opasan i besmislen. Po njemu, koncept “samoopredeljenja” imao je potencijal da bude “krajnje destruktivan za političku tkivo društva i dovede do stalnih previranja i promena”.¹⁶² Često citirani razlozi protiv samoopredeljenja, koje je Lansing zapisao 1918. godine, a preneo ih i Vilsonu, kasnije će se ponovo pojavljivati u mnogim značajnim momentima u međunarodnom kontekstu:

Što više razmišljam o predsednikovoj izjavi o pravu na “samoopredeljenje”, sve sam više uveren u opasnost stavljanja takvih ideja u umove određenih rasa. To će neminovno biti osnova za nemoguće zahteve na Mirovnom kongresu i stvoriti probleme u mnogim zemljama. Kakav će to efekat imati na Irce, Indijce, Egipćane i nacionaliste među Burima? Neće li to radati nezadovoljstvo, nereda i pobunu? [...] Taj izraz je jednostavno nabijen dinamitom. Probudiće nade koje se nikada ne mogu ostvariti. Plašim se da će koštati na hiljade života. Sva je prilika da će na kraju biti diskreditovan, nazvan snom idealiste, koji nije uspeo da shvati opasnost sve dok nije bilo prekasno da se zaustave oni koji pokušaju da taj princip primene u praksi. Kakva nesreća što je taj izraz ikada pomenut! Kakvu će on bedu izazvati!¹⁶³

Predsednik, međutim, nije pokazao veliko interesovanje za Lansingove argumente. Umesto da pokuša da pridobije Lansinga za svoje stavove, Vilson je mišljenje potražio na drugom mestu. U pitanjima spoljne politike, kao i u većini drugih pitanja, Vilson se više oslanjao na svoj “alter ego” i najbližeg savetnika, “pukovnika” Edvarda Hausa.¹⁶⁴ Pa ipak, i sam Haus se ponekad osećao ostavljenim po strani kada su u pitanju neke Vilsonove misli i političke odluke, uključujući i one o samoopredeljenju.¹⁶⁵

162 Lansing 1921, beleške od 20. decembra 1918, s. 86; ‘From Robert Lansing’, Washington, 2. januar 1918, PWW 1984, Vol. 45, s. 428.

163 Citirano u Lansing 1921, s. 86–87. V. i Lansing: ‘Notes on Sovereignty in a State’, *American Journal of International Law*, 1(105), 1907, s. 105–128, na s. 128.

164 Vilson citiran u House 1926 Vol. I, s. 118. Zvanje ‘pukovnik’ bilo je počasno. V. i Charles Seymour: ‘The Role of Colonel House in Wilson’s Diplomacy’, s. 11–33 u Buehrig (ur.) 1957, na s. 20; Lansing 1921, s. 38; Edith Bolling Galt Wilson: *Memoirs of Mrs Woodrow Wilson*, Putnam, London, 1939, s. 179, 282–283 i 300; Tucker 2007, s. 31–38; Springfield Republican: ‘A Picture of Chaos and Black Night’, 29. maj 1919, WWPL; House 1926, Vol. II, s. 113, citira *Atlantic City Review*, 26. decembar 1915; Hausove dnevničke beleške, 14. decembar 1918, PWW 1986, Vol. 53, s. 390.

165 George i George 1964, s. 188, 191.

Tokom Prvog svetskog rata na "samoopredeljenje" se uglavnom gledalo kao na pitanje povezano sa teritorijalnim poravnanjima koja bi trebalo da proisteknu iz završetka ovog sukoba. Sve strane koje su koristile jezik "samoopredeljenja" u toku rata, uključujući Lenjina, činile su to imajući u vidu njegove očekivane teritorijalne implikacije. I dok se čini da se Vilson opirao savetima na većini drugih frontova, kada su u pitanju bila teritorijalna poravnanja tražio je mišljenja onih koje je smatrao stručnjacima.¹⁶⁶ Jedan slikovit primer je pitanje koje je Vilson, na putu do Mirovne konferencije krajem 1918. godine, navodno postavio stručnjacima koje je odabrao da ga prate: "Recite mi šta je ispravno i boriću se za to. Dajte mi stav koji je zagarantovan."¹⁶⁷

Godine 1917, četiri meseca pre govora "Četrnaest tačaka", a pet meseci pre nego što će Vilson internacionalizovati diskurs "samoopredeljenja", predsednikovo poverenje u mišljenja stručnjaka dobilo je konkretnu formu kroz uspostavljanje američke "Istražne komisije". Pod vođstvom predsednikovih savetnika, a sastavljena od akademskih eksperata, ova komisija je dobila zadatak da preporuči teritorijalne aranžmane u okviru priprema za buduće mirovne pregovore. Neposredno pre održavanja govora "Četrnaest tačaka", Vilson je dobio memorandum koji je sadržao preporuke Istražne komisije.¹⁶⁸ Brojne teritorijalne odredbe koje je Vilson izneo u govoru "Četrnaest tačaka" proistekle su neposredno iz predloga Istražne komisije.¹⁶⁹

ČETRNAEST TAČAKA

Vilsonovih "Četrnaest tačaka" nisu bile samo najpoznatiji govor održan tokom Prvog svetskog rata i najdetaljnija izjava predsednika SAD o teritorijalnim pitanjima. Smatra se, takođe, da je Vilson u tom govoru izložio svoj koncept samoopredeljenja, iako bez konkretne

166 Baker 1922, Vol. I, s. 112; DHM 1928 Vol. II, Dokument 18: 'The Council of Ten, januar 30, 1919: Secretary's Notes of a Conversation Held at M. Pinchon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Thursday, januar 20, 1919, at 11 AM', s. 198; Seymour 1962, s. 575.

167 Boumanov memorandum, os. cit., s. 113.

168 DHM 1928 Vol. II, s. 110; Baker 1922, Vol. III, s. 23; House 1928, Vol. III, s. 328.

169 Prema Baker (1922, Vol. I, s. 110), šest od četrnaest tačaka proistekle su neposredno iz memoranduma. V. i Liliana Riga o James Kennedy: 'Mitteleuropa as Middle America?: "The Inquiry" and the Mapping of East Central Europe in 1919', *Ab Imperio*, 4, 2006, s. 271-300; Throntveit 2011a, s. 463; Mamatey 1957, s. 179; Martin 1958, s. 145.

upotrebe ovog jezika. Diplomatski okvir “Četrnaest tačaka” već je ukratko skiciran,¹⁷⁰ ali vredi podsetiti da je Vilson govor održao sedam dana nakon što je dobio englesku verziju zahteva koji su boljševici uputili saveznicima, a u kome su od njih tražili da razjasne svoje ratne ciljeve u vezi sa “samoopredeljenjem”. Govor je postao ključni izraz Vilsonove bliske povezanosti sa “samoopredeljenjem”, kao i njegove ukupne ratne vizije. Tokom rata, a i kasnije, Vilson je smatran za otelovljenje koncepta samoopredeljenja, a vrednost i značenje ovog koncepta na međunarodnoj sceni bili su tesno vezivani za Vilsonov širi diskurs, politiku i ideje slobode. U većini od četrnaest tačaka izloženih u Vilsonovom govoru izneti su predlozi za teritorijalna poravnanja u Evropi, na osnovu kriterijuma koji su kasnije povezivani sa njegovim razumevanjem koncepta samoopredeljenja.

Konkretno, Vilson je izjavio da nezavisna Poljska treba da bude “naseljena nesporno poljskim stanovništvom” (XIII), a granice Italije treba da se koriguju “duž jasno prepoznatljivih nacionalnih linija” (IX). Narodima Austrougarske (X) i Osmanskog carstva (XII) treba dati “priliku za autonomni razvoj”, a odnosi na Balkanu treba da se uspostave “duž istorijski utvrđenih linija lojalnosti i nacionalnosti”. Pored toga, potrebno je garantovati “političku i ekonomsku nezavisnost i teritorijalni integritet nekoliko balkanskih država” (XI).

Štaviše, Vilsonov govor pozvao je na rešavanje kolonijalnih zahteva “na osnovu strogog poštovanja principa da u odlučivanju o svim takvim pitanjima suvereniteta interesi stanovništva o kome je reč moraju imati jednaku težinu kao i pravični zahtevi vlade čije pravo treba da se utvrdi” (V). Pozvao je na “odlazak stranih snaga sa celokupne ruske teritorije” (VI), obnovu punog suvereniteta Belgije (VII) i ispravljanje “nepravde koju je Francuskoj učinila Pruska” u Alzasu i Loreni (VIII). U svom obraćanju, Vilson je zatražio prestanak prakse tajnih ugovora (I), garantovanje slobode pomorske plovidbe i slobodne trgovine (II i III), kao i smanjenje naoružanja (IV), zajedno sa uspostavljanjem “opšteg društva naroda”, sa ciljem da se zaštite “politička nezavisnost i teritorijalni integritet kako velikih tako i malih država”.

170 Za više detalja, v. posebno Stevenson 1991, s. 183–198; Mamatey 1957, s. 153–233; Temperley 1920, Vol. I, s. 166–203; takođe s. 28–52 u Derek Heater: *National Self-Determination: Woodrow Wilson and his Legacy*, Macmillan Press, New York, 1994.

S obzirom na usku povezanost između “Četrnaest tačaka” i “samoopredeljenja”, govor je doprineo postavljanju novog okvira i načina prezentacije ideja povezanih sa ovim konceptom na međunarodnom nivou, a da ga zapravo nije ni pomenuo. Tako je, na primer, pominjanjem da određivanje državnih granica treba da se upravlja karakteristikama definisanim na nacionalnoj osnovi, Vilson pružio osnov mnogim međunarodnim akterima i naučnim radovima da u narednom periodu raspravljaju o samoopredeljenju kao o nacionalno definisanom konceptu. Tačke vezane za Belgiju i Francusku nagoveštavale su ono što će kasnije biti izraženo kao koncept samoopredeljenja kojim se može ponovo uspostaviti državni suverenitet nakon okupacije i aneksije. Istovremeno, Vilsonovo pominjanje Rusije je izgleda bilo pod uticajem njegove zabrinutosti koju su izazvali boljševici, sa kojima je on u to vreme vodio borbu. Pritom se činilo da je njegovo pominjanje “kolonijalnih zahteva” reakcija na boljševički antiimperijalistički jezik “samoopredeljenja”.

Ono što je suštinski važno jeste to da je Vilson tražio legitimitet za svojih četrnaest tačaka pozivajući se na ideale mira, poretka, kao i slobode od mešanja različitog od onog koje se javljalo u Lenjinovom i boljševičkom jeziku “samoopredeljenja”. Lenjinov raniji diskurs o samoopredeljenju prvenstveno je osuđivao dominaciju, zavisnost i neravnopravnost, kao i mešanje u život naroda u obliku kapitalističkog i imperijalističkog ugnjetavanja i eksploatacije. Vilson je, nasuprot tome, izjednačio slobodu “slobodnih nacija” – “država” po današnjoj terminologiji¹⁷¹ – sa njihovim *mirom* i neometanom trgovinom.¹⁷²

171 Ovo je jasno, npr. iz Vilsonove ‘Address delivered at the First Annual Assemblage of the League to Enforce Peace’, 27. maj 1916, APP, pristupljeno 8. februara 2012, www.presidency.ucsb.edu/node/206570; njegovih “Četrnaest tačaka”, Hausovih dnevnika beleški od 15. avgusta 1918, u House 1928, Vol. IV, s. 49; v. i L. Oppenheim: *The League of Nations and Its Problems: Three Lectures*, Longmans, Green, London, 1919, s. 33; Inis L. Claude, Jr.: *Swords into Ploughshares: The Problems and Progress of International Organization*, Random House, New York, 1984, s. 52–53.

172 Na primer, tačke II i III, kao i tačke VI (o Rusiji) i VII (o Belgiji).

Kroz svoje ratne poruke, Vilson je na sličan način predstavljao nestabilnost, kao i druge oblike mešanja koji mogu izazvati poremećaje, kao glavne pretnje slobodi države. Iako je “samoopredeljenje” i “slobodu” retko izričito pominjao, prevlađujući ideali u njegovom diskursu tokom rata bili su mir i delovanje država bez ograničenja.¹⁷³ S obzirom na ratni kontekst, ne treba se čuditi što se Vilson oslanjao na *slobodu kao mir*, prihvatajući ovaj vid slobode kao ključni standard legitimiteta. U svakom slučaju, to je bio ključni pomak od ideje slobode kao radikalne ravnopravnosti, koju je Lenjin pre toga povezoao sa međunarodnim jezikom “samoopredeljenja”.

Vilsonove izjave tokom rata ukazivale su na to da on posebnu pažnju obraća na nemešanje u poslove država na ekonomskom polju, uz često isticanje značaja slobodne trgovine.¹⁷⁴ Ograničavanje međudržavne trgovine, upozoravao je, ugrozilo bi slobodu država shvaćenu kao nemešanje. Ekonomski liberalizam je, po njegovom viđenju, bio od vitalnog značaja za osiguravanje mira i omogućavanje slobode. U aprilu 1918. godine, Vilson je upozorio da bi jedna od posledica nemačke pobede u Prvom svetskom ratu bila da “trgovina [...] sledi

173 U njegovom Govoru o stanju nacije iz 1915. godine više puta se pominju sloboda i nezavisnost (7. decembar 1915, WWPL), ali nakon ulaska SAD u rat, takva pominjanja postaju ređa; v. Vilsonov ‘Speech at the Opening of the Third Liberty Loan Campaign, delivered in the Fifth Regiment Armory, Baltimore’ (‘Force to the Utmost’), 6. april 1918, APP, pristupljeno 2. februara 2011, www.presidency.ucsb.edu/node/206655; ‘Address of the President of the United States Delivered at a Joint Session of the Two Houses of Congress’, Washington, 11. februar 1918, (‘Four Principles’), World War One Document Archive, pristupljeno 18. decembra 2019, www.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Address_to_Congress_Analyzing_German_and_Austrian_Peace_Utterances; Boumanov memorandum iz 1918, os. cit.; v. i Vilsonov govor u Koloseumu u Indijanolisu, 4. septembar 1919, u Ray Stannard Baker i William E. Dodd (ur.), *War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917–1924)*, Vol. I, Harpers, New York, 1927, s. 610–621.

174 Na primer, Wilson: Obraćanje Senatu SAD: ‘Address to the United States: “A World League for Peace”’, 22. januar 1917, APP, pristupljeno 25. februara 2011, www.presidency.ucsb.edu/node/206603; Wilson 1915: ‘State of the Union’, u Vilsonovom: *The State: Elements of Historical and Practical Politics*, D. C. Heath, London 1919 (original 1889), s. 309, on je izjavio da mešanje treba dozvoliti samo “tamo gde su akcija (i) uniformno zakonodavstvo neophodni”.

zastavu”, bez slobodne morske plovidbe.¹⁷⁵ Za njega je protekcionizam predstavljao mešanje u trgovinu (posebno SAD) na nelegitiman način, na štetu slobode država i međunarodnog mira u celini. Shodno tome, kada je predlagao konkretna posleratna poravnanja, Vilson je nastojao da obezbedi nesmetanu trgovinu za određene zemlje, tako što je insistirao da imaju pristup moru.¹⁷⁶

Nekoliko izjava koje je Vilson dao tokom rata, a koje su zapravo sadržale eksplicitni jezik “samoopredeljenja”, zasnivale su se na tim istim standardima legitimiteta. Pre ulaska SAD u rat, ključni događaj u kome je predsednik pomenuo “samoopredeljenje” odigrao se u domaćem kontekstu, 1915. godine. Naime, Vilson je tada uputio zahtev Kongresu da se povećaju odbrambene snage SAD kako bi se ovoj zemlji obezbedila nezavisna pomorska trgovina, što je predstavljalo jedan vid razumevanja samoopredeljenja, koje još uvek nije bilo internacionalizovano.¹⁷⁷ Vilson je tek u govoru “Četiri principa”, 11. februara 1918. godine, prvi put na značajan način upotrebio jezik “samoopredeljenja” na međunarodnoj sceni. U to vreme su Sjedinjene Države bile uključene u rat već skoro godinu dana. Rusija je još uvek bila formalno na savezničkoj strani, mada je pregovarala sa Centralnim silama. U kontekstu rastućih pritisaka, Vilsonovo pominjanje “samoopredeljenja” u govoru “Četiri principa” može se smatrati i njegovom najvažnijom međunarodnom artikulacijom ovog koncepta.

Poput Lenjina u njegovim ratnim spisima, i Vilson je u svoj govor “Četiri principa” pominjanje “samoopredeljenja” ugradio u analizu uzroka i prirode rata. Vilson je primetio: “Ovaj rat imao je korene u zanemarivanju prava malih naroda i nacionalnosti, kojima su nedostajali zajedništvo i sila potrebni za ostvarenje zahteva da sami odrede svoju pripadnost i sopstvenu formu političkog života.” Oспорavajući “zauvek diskreditovanu” igru “odnosa snaga”, Vilson je izneo stav da bi, u cilju osiguravanja mira, “svako teritorijalno poravnanje vezano za ovaj rat moralo da se izvrši u interesu i u korist stanovništva o kome je reč”.

175 Wilson 1918: ‘Force to the Utmost’.

176 Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’. On je takav pristup dodao u teritorijalna poravnanja za Poljsku i Srbiju u “Četrnaest tačaka”, PWW 1984, Vol. 45, s. 478.

177 Wilson 1915: ‘State of the Union’.

Zatim je predložio “samoopredeljenje” kao korektiv za nestabilnost, a u cilju osiguravanja mirnog posleratnog poretka: “Nacionalne težnje se moraju poštovati. Od sada, narodima se može dominirati i upravljati samo uz njihov vlastiti pristanak. ‘Samoopredeljenje’ nije puka fraza. To je imperativni princip delovanja, koji će državnici od sada ignorisati isključivo na sopstveni rizik.”¹⁷⁸

Ovakvom formulacijom “samoopredeljenja” Wilson je pokazao da je, poput Lenjina, ovaj koncept legitimizovao kao sredstvo za postizanje višeg cilja, iako su se Vilsonovi i Lenjinovi ciljevi jasno razlikovali. Za Lenjina je “samoopredeljenje” bilo legitimno sve dok je podsticalo napredak ka slobodi kao ravnopravnosti u internacionalističkom socijalizmu. Težeći revolucionarnom svrgavanju kapitalizma, Lenjin je podržavao upotrebu sile od strane naroda, kao i kršenje zakona i poretka, ako je to bilo potrebno za postizanje ovog cilja. Nasuprot tome, Vilsonov standard legitimiteta za samoopredeljenje bila je sloboda kao mirni poredak i nemešanje u postojeće države. Odbacujući nasilje i revolucionarne promene, on je mir video kao prirodno i idealno stanje stvari.

Ove vrednosti, svojstvene Vilsonovom jeziku “samoopredeljenja”, bile su u skladu sa njegovim širim političkim stavovima, koje je on izgradio u akademskim krugovima, pre ulaska u politiku, a koji su detaljno analizirani u drugim radovima.¹⁷⁹ Istovremeno, Vilsonovi politički stavovi bili su puni dvosmislenosti i protivrečnosti. Važno je naglasiti i da je njegovo pominjanje “samoopredeljenja” bilo toliko retko, nejasno i prepuno antagonizama, da bi traženje tačnog mesta koje ovaj koncept zauzima u Vilsonovom sveukupnom konceptualnom

178 Wilson 1918: ‘Four Principles’.

179 V. Wilson 1919; za pregled novije literature o Wilsonovoj političkoj misli, v. Throntveit 2011a; takođe David Steigerwald: ‘The Synthetic Politics of Woodrow Wilson’, *Journal of the History of Ideas*, 50(3), 1989, s. 465–484; Stephen Wertheim: ‘The League That Wasn’t: American Designs for a Legalist-sanctionist League of Nations and the Intellectual Origins of International Organization 1914–1920’, *Diplomatic History*, 35(5), 2011a, s. 797–836. Zanimljivo je da je Vilsonov omiljeni filozof bio Edmund Berk: Notter 1937, s. 29, 68; Arthur S. Link: *Wilson: The Diplomatist. A Look at His Major Foreign Policies*, Johns Hopkins Press, Baltimore, MD, 1957, s. 91–125; David Hunter Miller: *The Drafting of the Covenant* (DHM), Vol. I, Knickerbocker Press, New York, 1928, s. 43, Boumanov memorandum, os. cit., i Vilsonove ‘Remarks to Foreign Correspondents’, u PWW 1984, Vol. 47, s. 288.

i političkom vidokrugu podrazumevalo značajno odstupanje od istraživanja diskursa o samoopredeljenju i ideja slobode kojima se legitimise.¹⁸⁰

VILSONOVO "SAMOOPREDELJENJE" I NARODNI SUVERENITET

Razlika koju je Vilson u govoru "Četiri principa" napravio između "naroda" i "državnika" svakako je vredna pažnje. Ne samo da se on u nekoliko navrata pozivao na ovu razliku, već je ona izražavala i jedan od antagonizama u njegovom diskursu. S jedne strane, Vilson je govorio da su vlade, a ne narodi, bile uzročnici Prvog svetskog rata,¹⁸¹ i da Sjedinjene Države, iako su bile u ratu sa Nemačkom, nisu bile "u svađi sa nemačkim narodom".¹⁸² Čini se da je Vilson, osuđujući "autokratske vladare", ponekad smatrao da nemačka autokratija na nelegitiman način ograničava slobodu naroda koji je pod njenom kontrolom.¹⁸³

Pa ipak, u Vilsonovom diskursu o samoopredeljenju bilo je malo prostora za ideje o narodnom suverenitetu "koji kreće odozdo". Njegov

180 Može se, međutim, napomenuti da je Vilson, kada je u pitanju samoopredeljenje, smatrao da je pod uticajem Đuzepea Macinija – kome je odao počast u Đenovi, 5. januara 1919. godine. 'Remarks about Giuseppe Mazzini' i 'Further remarks in Genoa', PWW 1986, Vol. 53, s. 614–615; takođe Giuseppe Mazzini: 'On Nationality', 1852, Modern History Sourcebook, pristupljeno 11. maja 2011, www.fordham.edu/halsall/mod/1852mazzini.asp; zatim Stefano Recchia i Nadia Urbinati (ur.): *A Cosmopolitanism of Nations: Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building, and International Relations*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009. Macini je, međutim, nasuprot onome što tvrde urednici u uvodu te knjige (s. 3), retko pominjao samoopredeljenje, npr. s. 194 i 233.

181 Na primer, u intervjuu za *Vašington post* 5. novembra 1916, citiranom u Notter 1937, s. 568, v. i s. 480.

182 Wilson: 'Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany', 2. april 1917, APP, pristupljeno 21 Februar 2011, www.presidency.ucsb.edu/node/207620.

183 Wilson 1918: 'Four Principles'; takođe njegova poruka Sveruskom kongresu sovjeta 11. marta 1918, Baker 1922, Vol. I, s. 45; takođe House, Vol. III, s. 433. Za odgovor boljševika na ovo obraćanje, koji je napisao Lenjin, v. 'Draft Resolution on Lenin's Message', 15. mart 1918, pristupljeno 20. decembra 2012, www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/mar/13.htm. V. i William Langer: 'Peace and the New World Order' s. 67–68 u Arthur Dudden (ur.): *Woodrow Wilson and the World Today*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 1957.

diskurs nije zagovarao stav da narodi treba sami da odlučuju, već je bio fokusiran na visoko obrazovane državne lidere, koji bi intuitivno tumačili opštu volju.¹⁸⁴ U suštini, Vilson je smatrao da je “narod” sklon donošenju problematičnih odluka koje mogu ugroziti mir, koji je on cenio iznad svega.¹⁸⁵ Godine 1917. on je sebe navodno opisao kao “demokratu poput Džefersona, sa aristokratskim ukusom”. Govorio je da sebe intelektualno smatra demokratom, što nije neka sreća, jer se “njegov ukus pobunio zbog pravca u kome ga je njegov um poveo”.¹⁸⁶ Ovo je na pomalo zbunjujući način nagoveštavalo da on svoju racionalnu podršku demokratiji smatra izrazom “lošeg ukusa”.

U suštini, Vilson je svoj koncept “samoopredeljenja” u “Četiri principa” formulisao kao upozorenje *državnicima* da će ignorisanje ovog koncepta ugroziti njihove pozicije. Predložio je taj koncept kao način da se uklone razlozi za nezadovoljstvo naroda, pre nego što ono izmakne kontroli vođa.¹⁸⁷ Iz tog razloga, Vilson je smatrao da samoopredeljenje mora biti “imperativni princip delovanja” za državnike, jer ukoliko ga suviše dugo budu zanemarivali, njihova vladavina će postati nestabilna, a mir u njihovoj državi ugrožen. Drugim rečima, “realizatori” samoopredeljenja ne bi trebalo da budu oni kojima će se upravljati na osnovu tog koncepta. Sem toga, samoopredeljenje svakako ne bi trebalo da se ostvaruje kroz narodne zahteve za ravnopravnost ili posebnu državnost.

Veoma je neobično da je, u to vreme, Vilson koristio jezik “samoopredeljenja” kako bi apelovao na državnike, kao da su oni iznad naroda, a ne obrnuto. Stoga se predstavljanje Vilsonove ideje samo-

184 V. i Stephen Wertheim: ‘The Wilsonian Chimera: Why Debating Wilson’s Vision Hasn’t Saved American Foreign Relations’, *White House Studies*, 10(4), 2011b, s. 343–359, posebno s. 349 i 351.

185 Posebno određene vrste naroda, kao što ću pokazati. V. i House 1928, Vol. IV, s. 28, napomena 1.

186 House 1928, Vol. III, s. 181–182, dnevničke beleške od 10. septembra 1917.

187 Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’; takođe Edward M. House: ‘The Versailles Peace in Retrospect’, s. 425–444 u Edward Mandell House i Charles Seymour (ur.): *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference 1918–1919 by American Delegates*, Hodder & Stoughton, London, 1921, s. 429; Boumanov memorandum, os. cit., s. 43; takođe Steigerwald 1989, s. 484; Throntveit 2011b, s. 446.

opredeljenja kao “narodnog suvereniteta”¹⁸⁸ i “samouprave”,¹⁸⁹ kao i tvrdnje o njegovoj “dubokoj posvećenosti demokratiji”, moraju dovesti u pitanje.¹⁹⁰ Njegov koncept demokratije je u svakom slučaju bio u priličnoj meri u suprotnosti sa današnjim shvatanjima ovog pojma.¹⁹¹ Doduše, Vilson se povremeno obraćao određenoj publici, na primer zapadnoj lewici, da bi je udaljio od boljševika, ili narodima neprijateljskih država, da bi ih podstakao na pobunu. Ali takvi, usko ograničeni populistički apeli nisu bili u skladu sa njegovim celokupnim diskursom o “samoopredeljenju”, pa izgledaju više kao taktički potezi, nametnuti neposrednim ratnim problemima.

Zanimljivo je da su se te iste ideje o (ne)narodnom suverenitetu, koje su se pojavile kada je Vilson govorio o “samoopredeljenju”, takođe pojavljivale i kada je koristio izraz “saglasnost onih kojima se upravlja”.¹⁹² Predsednik je povremeno koristio jezik “samoopredeljenja” i “saglasnosti onih kojima se upravlja” bez razlike,¹⁹³ ali je potonji izraz upotrebljavao češće. Na primer, 1917. godine, Vilson je izjavio da trajni mir zavisi od “principa da sva pravična ovlašćenja vlada slede iz saglasnosti onih kojima se upravlja”.¹⁹⁴ U stvari, nejasna i povremeno naizmenična upotreba ova dva izraza izazivala je zabunu kada je u pitanju njihovo stvarno značenje, i omogućila je ljudima da tumače “samoopredeljenje” onako kako im je odgovaralo. Međutim, sva Vilsonova spominjanja “samoopredeljenja” i “saglasnosti onih kojima se upravlja” nagoveštavala su njegovu trajnu posvećenost

188 Manela 2007, s. 42.

189 Throntveit 2011b, s. 451.

190 Unterberger 1996, s. 930.

191 V. Wilson 1919 *The State*; Wertheim 2011b, s. 349.

192 Na primer, u Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’; takođe i 26. maja 1917. godine, kada se Vilson obratio novoj ruskoj vladi, House 1928, Vol. III, s. 135. Stoga Manelina tvrdnja (2007, s. 22) da je Vilson zamenio “samoopredeljenje” “saglasnošću onih kojima se upravlja” tek nakon februara 1918. godine, nije u skladu sa Vilsonovim korišćenjem ova dva izraza u stvarnosti.

193 Na primer, Wilson: ‘The Pueblo Speech’, 25. septembar 1919, *Voices of Democracy*, The US Oratory Project, pristupljeno 15. decembra 2012, voicesofdemocracy.umd.edu/wilson-the-pueblo-speech-speech-text. V. i gore navedeno pozivanje na “saglasnost” u “Četiri principa”.

194 Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’. V. i njegov ‘Force to the Utmost’.

istim standardima legitimiteta, miru, stabilnom poretku i nemešanju, makar i po cenu da se, ukoliko je to potrebno, političkim subjektima uskrati pravo da iznesu svoje mišljenje.

Iako se Vilson nikad nije potrudio da sam razjasni svoj izbor reči, njegovim saradnicima pojam “saglasnosti onih kojima se upravlja”, koji je on favorizovao, izgledao je kao blaža verzija “samoopredeljenja”.¹⁹⁵ Moglo bi se reći da i semantičko poređenje ukazuje na to da “saglasnost” uspostavlja slabije veze između naroda i suvereniteta od “opredeljenja”. “Saglasnosti onih kojima se upravlja” otvara, reklo bi se, put za pasivno prihvatanje uspostavljene političke vlasti, a ne za aktivno određivanje političkog okvira, ili za odvajanje od njega stvaranjem nove političke jedinice. Izraz implicira političko zastupanje, a ne političko vlasništvo. A bez naznake bilo kakvog standarda ravnopravnosti, “saglasnost onih kojima se upravlja” sugerise stavljanje naroda kao pasivne i *upravljane* jedinice na dno političke lestvice. Čini se da taj pojam ne priznaje narod kao izvor političkog legitimiteta, niti kao subjekt koji upravlja ili donosi zakone.

Važno je pomenuti da je Vilson predstavio ovaj koncept, koji bi se mogao nazvati “samoopredeljenje kao saglasnost onih kojima se upravlja”, u vreme kada je Lenjin već artikulisao “samoopredeljenje” u odnosu na slobodu kao ravnopravnost i stvaranje nove države. Vilson je odgovorio na Lenjinov radikalni diskurs umanjivanjem razlika između “samoopredeljenja” i “saglasnosti onih kojima se upravlja”, i usmeravanjem značenja jezika samoopredeljenja u manje radikalnom smeru. Nezavisno od toga da li je ovo bilo rezultat Vilsonovog promišljenog plana ili nije, ono se ipak dogodilo na vrhuncu ideološkog rivalstva u Prvom svetskom ratu, kada su Sjedinjene Države nastojale da oslabe autoritet boljševika. Može se pretpostaviti da se Vilson nadao da će prisvojiti Lenjinov globalno privlačan jezik “samoopredeljenja”, lišiti ga radikalnih konotacija, i povezati ga sa svojom liberalno-konzervativnom idejom slobode, što bi podstaklo slobodnu trgovinu i nemešanje u postojeće države.

195 Lansing 1921, s. 85; Ray Stannard Baker: ‘The Versailles Treaty and After’, *Current History*, 88(534), 1989. (izvorno objavljeno 1924), s. 20–23, na s. 21; DHM 1928, Vol. II, Dokument 7: ‘Wilson’s Second Draft or First Paris Draft, 10. januar 1919. with comments and suggestions by Hunter Miller: Covenant’, s. 87.

VILSONOVA INTERNACIONALIZACIJA

Nakon što je Vilson internacionalizovao jezik “samoopredeljenja”, narodi širom sveta slušali su njegove poruke i pozivali se na njegove izjave u svojim apelima za slobodu.¹⁹⁶ Vilsonove reči očigledno su *bile važne* i mogle su uticati na odvijanje rata, kao i na obim u kome će narodni zahtevi biti ispunjeni. Vilsonov međunarodni diskurs tokom rata oblikovan je uz svest o mogućem uticaju ovog diskursa. Kao što je pomenuto, na Vilsona je, da pomene “samoopredeljenje”, verovatno uticala zabrinutost SAD zbog ideološke privlačnosti boljševika i mogućnosti ruskog povlačenja iz rata. Umanjujući značaj “samoopredeljenja” u korist “saglasnosti onih kojima se upravlja”, Vilson je verovatno imao na umu odnose svoje zemlje sa drugim učesnicima u ratu.

Uzmimo, na primer, odnos Sjedinjenih Država sa Austrougarskom. Najmanje do proleća 1918. godine, američka strana nadala se da će sklopiti separatan mir sa tom multinacionalnom imperijom, a jasno pozivanje na “samoopredeljenje” moglo bi da ugrozi ovakav ishod.¹⁹⁷ S druge strane, zagovaranje samoopredeljenja na toj neprijateljskoj teritoriji moglo je da posluži podsticanju pobune među raznolikim stanovništvom Austrougarske, za šta su se zapravo zauzimali Britanci i američka Istražna komisija.¹⁹⁸ Potonja je direktno zagovarala politiku “podsticanja nacionalističkog nezadovoljstva, a zatim [...] odbijanja da se prihvati ekstremni logični ishod ovog nezadovoljstva, a to je rasparčavanje Austrougarske”.¹⁹⁹ U tom svetlu, “pristanak onih kojima se upravlja” mogao je izgledati kao razuman kompromis između ćutanja i “samoopredeljenja”.

196 Na primer, privremena vlada Litvanije: ‘Lithuanian Delegation to Woodrow Wilson, 23. januar 1919’, WWPL; Manela 2007, s. 196.

197 V. Lansingov ‘Memorandum on the Policy of the United States in Relation to Nationalities Included Within the Austro-HUNGsrian Empire’, jun 1918, citiran u Mamatey 1957, s. 267; takođe s. 56–57 i 107. Mamatei tvrdi da se ova politika promenila kada je Lansing 29. maja 1918. izrazio američke “iskreno razumevanje” za “nacionalističke težnje za slobodom” Čeho-Slovačka i Jugo-Slovena [sic], s. 261. V. i Dragan Zivojinovic: *America, Italy and the Birth of Yugoslavia*, Columbia University Press, New York, 1973.

198 Telegram Balfura Hausu, 27. februar 1918, House 1928, Vol. III, s. 386; Pomerance 1982, s. 12; takođe Charles G. Fenwick: ‘Jugoslavica National Unity’, *American Political Science Review*, 12(4), 1918b, s. 718–721, na s. 718.

199 PWW 1984, Vol. 45, s. 459, 463.

Odnos Amerike sa saveznicima takođe je iziskivao ublažavanje Vilsonovog diskursa o “samoopredeljenju”. Godine 1918, u vreme kada je predsednik SAD javno upotrebio ovaj jezik, Lenjin je već na međunarodnom planu povezo “samoopredeljenje” sa oslobođenjem kolonija i antiimperijalizmom. U isto vreme, saveznici su vladali ogromnim teritorijama i nadali se daljem proširenju. Britanija i Francuska nisu imale planove za davanje nezavisnosti narodima svojih kolonija, pa su već sumnjičavo gledale na Vilsonove principe i predloge.²⁰⁰ U ovakvom okruženju, jasno američko ohrabrivanje samoopredeljenja moglo je poremetiti odnose SAD i Saveznika. Shodno tome, zvanično pojašnjenje govora “Četrnaest tačaka”, koje su Sjedinjene Države dale u jesen 1918. godine a koje je odobrio Vilson, poslalo je poruku Britaniji i Francuskoj da ne brinu zbog mogućnosti da “samoopredeljenje” utiče na njihove kolonijalne posede.²⁰¹ Nakon ovih uveravanja, saveznici su se suzdržano složili da sklope mir zasnovan na “Četrnaest tačaka” “i principima poravnanja jasno izraženim u [Vilsonovom] naknadnom obraćanju”.²⁰² Iako su ovi principi uključivali samoopredeljenje, Saveznici nisu odobravali nijednu verziju ovog koncepta koja bi otvorila mogućnost oslobađanja kolonija.²⁰³

200 Čerčil je 1929. godine insistirao da se niko od Saveznika ne oseća obavezanim Vilsonovim programom “osim načelnog razumevanja”, s. 105; v. i TNA: FO 608/41, 503, Mirovna konferencija (Britanska delegacija), dokumenta 97/1/22 do 98/1/2 (To S. S. 18113), 1919, čiji je autor bio Heron 30. aprila 1919, Ženeva. Žorž Klemanso (u *Grandeur and Misery of Victory*, Harrap, London, 1930) delovao je iznervirano i opisao je “Četrnaest tačaka” kao “isključivo američku ideju”, s. 156. V. i Franz Ansprenger: *The Dissolution of the Colonial Empires*, Routledge, London, 1989, s. 31.

201 Haus je inicirao ovaj komentar u okviru priprema za Mirovnu konferenciju – na kojoj je počeo da se koristi u pregovorima sa Saveznicima. Konačno je završen 29. oktobra 1918, nakon izrade nacрта, pre svega od strane Voltera Lipmana, koji je bio i sekretar Istražne komisije, House 1928 Vol. IV, s. 156–158; takođe Churchill 1929, s. 106; House 1928 Vol. III: ‘Official American Commentary on the Fourteen Points’, oktobar 1918, s. 198, 201. V. i Churchill 1929, s. 106; Seymour 1962, s. 567–558 i 571; Riga i Kennedy 2006.

202 Uz rezerve po pitanju “slobodne morskog plovidbe”, kao i zahteva Nemačkoj za odštetu, André Tardieu: *The Truth About the Treaty*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, IN, 1921, s. 71. Izjava Saveznika data je u odgovoru na ‘President Wilson’s consent to propose an armistice to the Allies’, Department of State, Washington, DC, 23. oktobar 1918, u Scott 1921, s. 434–436.

203 Francuska je navela “samoopredeljenje” u svom “planu procedure” za Parisku mirovnu konferenciju (Tardieu 1921, s. 88), ali je Klemanso kasnije negirao da su saveznici ikada

U vreme Pariske mirovne konferencije, Vilsonovo prisvajanje jezika “samoopredeljenja” učinilo je taj koncept kompatibilnim sa kolonijalizmom. Ovo je naizgled bilo temeljno preinačavanje njegovog značenja u odnosu na antiimperijalne poruke koje je kroz “samoopredeljenje” zagovarao Lenjin. Predsednik Vilson je dosledno legitimisao svoj diskurs pozivanjem na vrednosti reda, mira i nemešanja u države, a prihvatio je i kolonijalnu vladavinu, dokle god nije ugrožavala ove standarde.²⁰⁴ Na Pariskoj mirovnoj konferenciji kolonijalizam je očuvan u praksi, uz teritorijalna poravnanja oblikovana u skladu sa nacionalnim interesima moćnih država. Konferencija je završena stvaranjem nekoliko država koje nisu postojale pre završetka rata.²⁰⁵ Velike, nezadovoljne manjine ostale su izvan onoga što su videle kao svoje “matične” zemlje. Neke od njih, umesto vlastite države, dobile su manjinska prava unutar drugih država.²⁰⁶

Činilo se da je, tokom Pariske mirovne konferencije, čak i Vilson bio neobično malo posvećen samoopredeljenju. U svakom slučaju, nije se postavio prema tom konceptu onako kako su se njegovi pobornici nadali, a posebno je bio skeptičan prema promenama granica.²⁰⁷ Tokom rata, stanovništvo širom sveta videlo je Vilsona kao personifikaciju samoopredeljenja. On je bio taj kome su upućivali molbe za slobodu putem pisama, poseta i peticija.²⁰⁸ Međutim, Vilson nije bio od velike pomoći. Nakon što je izneo svoje “naučne” stavove pre mirovne

imali u vidu bilo kakav “program oslobađanja”: Mayer 1959, s. 184; takođe De Groot 2001, s. 197, 193.

204 V. diskusiju zabeleženu u DHM 1928, Vol. I–II.

205 V., npr. Hannum 1996, s. 28, 30. Nasuprot tome, Paul Gordon Lauren (*The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, PA, 2011, s. 99), tvrdi: “Nikada ranije nije stvoreno toliko nacionalnih država odjednom u ime prava na samoopredeljenje.”

206 V. Liliana Riga i James Kennedy: ‘Tolerant Majorities, Loyal Minorities, and “Ethnic Reversals”: Constructing Minority Rights at Versailles 1919’, *Nations and Nationalism*, 15(3), 2009, s. 461–482, posebno s. 463–464; takođe Mamatey 1957; Temperley 1921, Vol. V, s. 112–132, kao i Vol. I–VI, 1920–1921; Cobban 1969, s. 57–84; Seymour 1962.

207 V. i Lloyd E. Ambrosius: *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2002, s. 131.

208 William Allen White: *Woodrow Wilson: The Man, His Times and His Task*, Houghton Mifflin, Boston, 3rd ur., 1925, s. 388; Ivo J. Lederer: *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: A Study in Frontiermaking*, Yale University Press, New Haven, CT, 1963, s. 25.

konferencije, novi zahtevi ostavljali su ga hladnim.²⁰⁹ Vilson je uvek legitimisao “samoopredeljenje” u službi mira, međunarodnog poretka i nemešanja u poslove država. Za njega ono *samo po sebi* nije predstavljalo obavezan princip delovanja. Umesto toga, on se u Parizu zalagao za *Društvo naroda*, kao najbolji put ka miru.

Kajanje i antagonizmi

Postoje neke naznake da se, u periodu koji je prethodio Pariskoj mirovnoj konferenciji, Vilson pokajao što je jezik “samoopredeljenja”, koji je koristio tokom rata, protumačen na globalnom nivou kao obećanje pune slobode. Neposredno pre konferencije, Vilson je, navodno, svom šefu propagande, koji je distribuirao njegove govore na međunarodnom nivou, rekao:

Pitam se, niste li mi nesvesno ispleli mrežu iz koje se ne može pobeći. Danas se Americi obraća čitav svet, ne samo zbog nepravdi, već i sa svojim nadanjima i žalbama. [...] Ono što mi se čini da vidim – a svim srcem se nadam da grešim – jeste tragedija razočaranja.²¹⁰

Najjasniji izraz Vilsonove uznemirenosti time što se uopšte pozivao na “samoopredeljenje”, zabeležen je na sastanku sa predstavnicima Irske u Parizu, 11. juna 1919. godine.²¹¹ Iako nije jasno da li je razgo-

209 Kao primer, videti slučaj indijskih i turskih predstavnika, Grejsonov dnevnik sa Mirovne konferencije, 17. maj 1919, WWPL. V. i zapise od 6. februara 1919, citirane u House 1928, Vol. IV, s. 322; takođe DHM 1928, Vol. I, s. 158 i 165, o Indiji. Stoga se Sejmorova tvrdnja (1962, s. 569) da je Vilson imao snažne “emocionalne simpatije za slabije nacionalnosti koje se bore za slobodu” čini upitnom. Haus je takođe (1921, s. 431) izrazio svoju iritiranost zahtevima malih entiteta za samoopredeljenje. V. i Manela 2007. u vezi s Korejcima, s. 123–127; Egipćanima, s. 153; Indijom, s. 166.

210 Creel 1920b, s. 163; takođe Baker 1922, Vol. I, s. 7.

211 Zapisnik je Komitetu za spoljne poslove Senata SAD, 30. avgusta 1919, US Senate: ‘Interview between President Wilson and Messrs. Edward F. Dunne and Frank S. Walsh, at the President’s House, 11 Place des Etats Unis, Paris, Wednesday, June 11, 1919’, dostavio Valš za saslušanje pred Komitetom za spoljne poslove, Senat SAD, 66. Kongres, Prvo zasedanje: ‘On the Treaty of Peace with Germany, signed at Versailles on June 28, 1919, and submitted to the Senate on jul 10, 1919, by the President of the United States’, Državna kancelarija za štampu, Vašington, DC, 1919, Dokument 106, od subote 30. avgusta 1919, s. 838. Citat su pogrešno pripisali govoru koji je Vilson navodno održao u Senatu SAD, 19. avgusta 1919, u Tim Potier: *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: A Legal Appraisal*, Lower Law International, The Hague, 2001, s. 23 i Cassese 1995, s. 22, n. 33, pozivajući se na Temperley 1921, Vol. IV (Temperley 1921, Vol. IV, s. 429, zapravo ne sugeriše da je Vilson tog dana i održao taj govor; umesto

vor zapisan doslovno ili je parafraziran, u zapisniku stoji da su irski predstavnici izjavili da je Vilson govorio u ime brojnih naroda kada je “izgovorio te reči kojima je izjavio da sve nacije imaju pravo na samoopredeljenje”. U svom odgovoru, Vilson je navodno izrazio žaljenje zbog nepredviđenih posledica svog diskursa: “Kada sam izgovorio te reči, nisam ni znao da postoje te nacionalnosti koje nam sad dolaze, dan za danom.”²¹²

Takva zabrinutost zbog snage njegovog jezika u stvarnom životu, nije u skladu sa percepcijom Vilsona kao *onog* pravog zagovornika “samoopredeljenja”. Dok bi čvrsto verovanje u ovaj koncept logično podrazumevalo težnju za njegovim širenjem i realizacijom, čini se da Vilsonova uznemirenost zbog potencijalnog uticaja samoopredeljenja ukazuje na slabu posvećenost. Moglo bi se nagađati da li bi se Vilsonovo retko i dvosmisleno pominjanje “samoopredeljenja”, kao i njegova očigledna nezainteresovanost za taj koncept u Parizu, dalo objasniti nedostatkom privrženosti ovom konceptu ili čak kajanjem. U isto vreme, predsednik nikada nije u javnosti izričito izjavio da je njegov jezik “samoopredeljenja” pogrešno shvaćen, niti da je pogrešio što ga je koristio.²¹³

Verovatnije objašnjenje bi moglo biti da je Vilson shvatio da su njegove reči shvaćene drugačije nego što je nameravao: *njegovo* razumevanje “samoopredeljenja” nije bilo isto kao ono koje je internacionalizovao. Zaista, u vreme kada je Vilson međunarodnoj publici govorio o “samoopredeljenju”, s tim jezikom se uglavnom povezivala Lenjinova radikalna ideja slobode kao ravnopravnosti svih naroda, uključujući i kolonije. Vilson je odgovorio na Lenjinov diskurs obraćajući se državicima jezikom “samoopredeljenja”, pri čemu je ovaj koncept legitimisao pozivajući se na standarde reda, mira i nemešanja. Istovremeno, on se nadao da će politički lideri preduzeti određene

toga, Temperley 1920 Vol. III, s. 66 tvrdi da je “rasprava između predsednika Vilsona i Senatskog komiteta za spoljne poslove” održana 19. avgusta 1919. Čini se da je Kaseze u svojoj referenci spojio ova dva događaja]. Joan Hoff: *A Faustian Policy from Woodrow Wilson to George W. Bush: Dreams of Perfectibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 49 pogrešno pripisuje ovaj citat “pisanoj izjavi” koja je navodno poslata Kongresu “krajem 1919”.

212 Senat SAD, 1919, s. 838.

213 V. i Baker 1922, Vol. II, s. 107; Baker 1989, s. 21; Throntveit 2011b, s. 478.

korake u vezi sa samoopredeljenjem kako bi sprečili neredne i obezbedili trajnu stabilnost. On svakako nije želeo da podstakne narode da sami krenu u svoje oslobađanje, i to na nepredvidljive ili potencijalno problematične načine. Međutim, umesto da ojača njemu drage vrednosti mira, slobodne trgovine i nemešanja, Vilsonova internacionalizacija “samoopredeljenja” pokrenula je radikalnije težnje za slobodom.

Takva interpretacija takođe bi objasnila prividni paradoks sa sastanka sa irskim predstavnicima u Parizu. Nešto kasnije tokom tog sastanka, Vilson je navodno izrazio kajanje, naizgled u kontradikciji sa svojom gore navedenom izjavom, reklo bi se još uvek na temu samoopredeljenja: “Voleo bih da imate na umu da sam ovde došao sa vrlo velikim nadama da sprovedem principe onako kako su postavljeni. Nisam uspeo da dobijem sve ono što sam planirao.”²¹⁴ I dok je u prvoj citiranoj izjavi Vilson izrazio zabrinutost da je učinio previše samim pominjanjem samoopredeljenja, u drugoj je rekao da je učinio *pre-malo*, jer nije sproveo princip onako kako se nadao.²¹⁵ Možda se nije pokajao zbog toga što je upotrebio jezik “samoopredeljenja”, već zato što je shvatio da je ovaj koncept inspirisao narode, a ne njihove vođe, da nešto preduzmu po tom pitanju.

Još jedna izjava koja nije bila javna, dodatno komplikuje sliku o Vilsonovoj posvećenosti samoopredeljenju. Predsednikova želja za stvaranjem Društva naroda dobro je poznata, a francuski premijer Žorž Klemanso je to opisao kao Vilsonov “motor”.²¹⁶ Vilsonov prvi nacrt Konvencije Društva naroda, od 7. septembra 1918. godine, pominje “samoopredeljenje”, mada kao princip uslovljen svetskim mirom, na sledeći način:

Ugovorne sile se ujedinjuju u međusobnom garantovanju političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, ali se među njima podrazumeva da se teritorijalna prilagođavanja, ako ih bude, a koja bi u budućnosti mogla postati neophodna zbog promena u sadašnjim

214 U.S. Senate 1919, s. 838.

215 V. i Baker 1922, Vol. II, s. 107; Baker 1989, s. 21.

216 Clemenceau 1930, s. 161. Za istorijat Društva naroda (sa fokusom na Stalnu mandatnu komisiju), v. Susan Pedersen: *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2015.

rasnim uslovima i težnjama, ili sadašnjim društvenim i političkim odnosima, u skladu sa principom samoopredeljenja, a takođe i teritorijalna prilagođavanja koja, po sudu tri četvrtine delegata, zahteva dobrobit i očigledni interes naroda koji su u pitanju, mogu izvršiti, ako je to prihvatljivo tim narodima, pri čemu teritorijalne promene mogu da uključuju pravičnu materijalnu nadoknadu. Ugovorne sile prihvataju bez rezerve princip da mir u svetu po važnosti nadmašuje sva pitanja političke nadležnosti ili granica.²¹⁷

Vilsonov savetnik Haus bio je taj koji je u ovaj nacrt člana Konvencije ugradio jezik "samoopredeljenja". Gornji pasus je doslovno prepisan iz nacrtu koji je Haus napisao i predao Vilsonu.²¹⁸ Čini se da je predsednik dugo držao u tajnosti nacрте tekstova koji su izričito pominjali "samoopredeljenje".²¹⁹ Kada su Lansing i Vilsonov savetnik Dejvid Hanter Miler kasnije saznali za uključivanje koncepta u predloženu Konvenciju, oštro su se usprotivili: "samoopredeljenje" bi, rekli su oni, samo donelo destabilizaciju. Nagoveštavajući česte pokušaje, u periodu koji je sledio, da se učutkaju pozivi na samoopredeljenje kao državnost, uz nuđenje "unutrašnjih" ili ljudskih prava kao zamene, Hanter Miler je predložio da se "samoopredeljenje" u Konvenciji zameni odredbama za dodeljivanje manjinskih prava.²²⁰

217 DHM 1928, Vol. II, Document 3: 'Wilson's First Draft: Covenant', s. 12–13, kurziv dodat. Tri meseca kasnije, Vilson je navodno tvrdio da teritorijalna prilagođavanja treba razmatrati samo "u vreme kad se strasti smire": House 1928, Vol. IV, s. 292. V. i Temperley 1920 Vol. III, s. 56: 'Revision of the Text of the Covenant of the League'; PWW 1986, Vol. 53, s. 655, note 1; DHM 1928, Vol. I, s. 15.

218 Vilson je formulisao načelno sročен zahtev za takav nacrt nakon britanskog "Filimor izveštaja". Hausov nacrt poslat je Vilsonu 16. jula 1918. House 1928, Vol. IV, s. 22, 27 i 34; takođe DHM 1928, Vol. II, Dokument 2: 'Suggestion for a Covenant of a League of Nations', s. 10, kao i DHM 1928, Vol. I, s. 12 i 14–15. Drugi deo koji je u citatu označen kurzivom je bio jedini bitan Vilsonov dodatak Hausovom nacrtu – sve ostale izmene bile su manje. Vilson je predstavio nacrt svojim članovima pariske komisije uz neznatne amandmane. PWW 1986, Vol. 53, s. 655–656. Cooper 2009, s. 651, napomena 28, pogrešno sugerise da je Vilson napisao Hausov nacrt.

219 Kopije su imali samo Vilson i Haus, DHM 1928, Vol. I s. 14. V. i John Milton Cooper: *Breaking the Heart of the World: Woodrow Wilson and the Fight for the League*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, s. 30.

220 10. januara 1919, DHM 1928, Vol. II, s. 70; Lansing 1921, s. 85; DHM 1928, Vol. II, s. 70 i DHM 1928, Vol. I, s. 52, i s. 45, sa tekstom Hantera Milera koji sadrži njegove primedbe, s. 45.

Reagujući na takve primedbe, Vilson je zatim ublažio pozivanje na “samoopredeljenje” u nacrtu Konvencije uvođenjem klauzule koja je omogućavala državama da stave veto na sva buduća teritorijalna prilagođavanja.²²¹ Kada je, u kasnijim nacrtima, “samoopredeljenje” u potpunosti odbačeno, nema dokaza da se Vilson tome usprotivio.²²² On se nije borio da se u Konvenciju uključi jezik “samoopredeljenja”, koji je smatrao tako značajnim za posleratni poredak. Tokom izrade nacрта, “samoopredeljenje” je prvo zamenjeno frazom “saglasnost onih kojima se upravlja”,²²³ pre nego što je i to uklonjeno.²²⁴ Na kraju, član (X) konačne verzije Konvencije u celosti je glasio:

Članovi Društva obavezuju se da će poštovati i očuvati teritorijalni integritet i postojeću političku nezavisnost svih članova Društva od spoljne agresije. U slučaju bilo kakve takve agresije, ili u slučaju bilo koje pretnje ili opasnosti od takve agresije, Savet će preporučiti na koji način će se ova obaveza ispuniti.²²⁵

Iako je imao priliku da u Konvenciju Društva naroda unese pravnu definiciju “samoopredeljenja”, Vilson je odlučio da to ne učini. Kao posledica toga, čak i nakon što je Vilson internacionalizovao “samoopredeljenje” i proširio privlačnosti ovog diskursa, samoopredeljenje je ostalo vanpravni pojam. Vilson je, dakle, ojačao *političku* moć jezika “samoopredeljenja”, ali ga nije učinio delom međunarodnog prava, ostavljajući ga bez bilo kakvih formalizovanih mogućnosti primene.

221 U svom nacrtu od 20. januara 1919, DHM 1928, Vol. II, Dokument 9, s. 99. V. i Riga i Kennedy 2006 i 2009; Throntveit 2011b, s. 445–446.

222 Zapisi u DHM 1928, Vol. II, posebno Dokument 7, sa komentarima Hantera Milera na ovaj član, s. 70, kao i Dokument 8, s. 94; Dokument 12: ‘Cecil-Miller Draft, januar 27, 1919’, s. 134; takođe Dokument 14: ‘Wilson’s Fourth Draft or Third Paris Draft, Februar 2, 1919’, s. 146. Hausu je bilo žao zbog uklanjanja “elastičnosti” originalne formulacije, House 1928, Vol. IV, s. 35. Vilson nije pomenuo koncept ni kada je gorenavedeni član objašnjavao Boumanu, njegov memorandum, os. cit.; takođe House 1928, Vol. IV, s. 292.

223 Na sugestiju Hantera Milera, DHM 1928, Vol. II, s. 87. V. i Dokument 11, s. 119, sa istom tom sugestijom, koju je dao lord Eustas Persi.

224 DHM 1928, Vol. I, s. 71.

225 Društvo naroda: Konvencija (sa amandmanima usvojenim do decembra 1924), Avalon Project, pristupljeno 8. februara 2011, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leag-cov.asp.

Ako se pogleda malo unazad, čini se da čak i Vilsonova najempatičnija upotreba jezika “samoopredeljenja”, u govoru “Četiri principa”, nije bila sa punim uverenjem. U tom obraćanju, u okviru svog verbalnog napada na Nemačku i kancelara Georga fon Hertlinga, Vilson se zapitao:

Zar grof fon Hertling nije svestan da govori pred sudom čovečanstva, da svi probuđeni narodi sveta sada sude o tome šta svaki javni čovek, bilo koje nacije, izgovori o pitanjima sukoba koji se proširio na sve regione sveta?

Upravo se taj “sud”, rekao je Vilson, izjasnio protiv aneksija i obeštećenja, i zaključio da: “‘Samoopredeljenje’ nije puka fraza. To je imperativni princip delovanja, koji će državnici od sada ignorisati isključivo na sopstveni rizik.”²²⁶ Dakle, čak i u obraćanju koje je bilo njegov najsnažniji izraz “samoopredeljenja”, Vilson se donekle distancirao od ovog koncepta predstavljajući ga kao izbor “suda čovečanstva”, a ne kao princip koji predstavlja njegovo lično uverenje.

Štaviše, u istom govoru Vilson je takođe izjavio da je smisao pominjanja “samoopredeljenja” bio da se pokaže da je Fon Hertling ignorisao ovaj koncept, a ne da ga on sam čvrsto podržava. Takođe, govor je održan osam dana nakon što je američki diplomata Vilijam Bulit savetovao Vilsona da koristi jezik “samoopredeljenja” protiv Centralnih sila, te četiri dana nakon što je Vilson dobio memorandum o štrajku nemačkih radnika koji su zahtevali “samoopredeljenje”.²²⁷ Stoga, nakon bližeg uvida u činjenice, njegovo pominjanje “samoopredeljenja” u “Četiri principa” deluje reaktivno, pa čak i pomalo nezainteresovano.

Vilsonovo drugo i poslednje ključno pominjanje “samoopredeljenja” bilo je izuzetno slično onom iz “Četiri principa”.²²⁸ Dva meseca nakon “Četiri principa”, Vilson je pomenuo “samoopredeljenje” u

226 Wilson 1918: ‘Four Principles’.

227 Navedeno u korespondenciji sa Gordonom Okinklosom, PWW 1984, Vol.46, s. 227, 266.

228 Vilson je u kasnijim prilikama pominjao “samoopredeljenje”, uključujući “Pueblo govor” iz 1919, ali tada samo usput, i to kada se zalagao za Društvo – a ne za “samoopredeljenje”. Ostala pominjanja bila su još manje značajna: videti njegov sastanak sa Radničkim većem San Franciska u septembru 1919. godine, kao i njegov razgovor sa Grejsonom 8. decembra 1918; Grayson’s ‘Peace Conference Diary Entry’, WWPL.

svom govoru “Sila do krajnjih granica” u američkom vojnom skladištu oružja u Baltimoru. U to vreme, njegove izjave su se širile svetom, a globalna publika nestrpljivo je iščekivala njegove reči, posebno one koje su nagoveštavale kako bi mogao izgledati posleratni svet. U “Sili do krajnjih granica”, Vilson je osudio ono što je nazvao “programom” Nemačke. U okviru tog “programa”, tvrdio je, “naši ideali, ideali pravde i humanosti i slobode, princip slobodnog samoopredeljenja naroda, na kome insistira čitav savremeni svet, ne mogu igrati nikakvu ulogu”. Ni ovom prilikom Vilson nije aktivno promovisao jezik “samoopredeljenja” kao sastavni deo sopstvenog “programa”, niti pak svojih političkih stavova. Ponovo je ovaj jezik upotrebio reaktivno, kako bi umanjio efekat ideja i ideala suparničke strane u ratu.

Možda su najjasniji antagonizmi unutar Vilsonovog diskursa “samoopredeljenja” izašli na videlo kada je taj koncept povezao sa svojim idealom *ravnopravnosti*. Kao i Lenjin pre njega, i Vilson se oslanjao na pojam ravnopravnosti kada je govorio o samoopredeljenju. Ali za razliku od Lenjina, činilo se da Vilson ravnopravnost vrednuje samo kao deo vizije stabilnog mira. Na primer, u “Četrnaest tačaka” Vilson je rekao da je njegov cilj mir, zasnovan na “pravu ljudi da žive pod ravnopravnim uslovima slobode i sigurnosti”. Takođe, podržao je “ravnopravne uslove trgovine” za miroljubive države. Ovu poruku Vilson je ponovio i u “Četiri principa”. U svom govoru iz 1918. godine “Sila do krajnjih granica”, Vilson je izjavio da je spreman za “mir u kojem će i snažni i slabi prolaziti na isti način”.²²⁹

Vilson je, međutim, u svoj diskurs “samoopredeljenja” uključio pojam ravnopravnosti imajući na umu samo određene aktere. Za Lenjina se ideal ravnopravnosti odnosio u najširem smislu na “nacije”, pri čemu je pod tim podrazumevao narode, uključujući i one koji u datom trenutku nisu imali državu ili političku moć. S druge strane, Vilson je, koristeći rečnik u skladu sa kontekstom u kome je govorio, prvenstveno pominjao ravnopravnost “nacija”, pri čemu je pod tim podrazumevao *države*. Vilson je stoga hvalio ravnopravnost država kao način da se održi mir, a ravnopravnost je razumevao kao jednako pravo država da budu oslobođene mešanja u njihove političke

229 V. i njegov 1917: ‘Peace Without Victory’; 1916: ‘Address’, kao i Hausov dnevnik od 15. avgusta 1918, House 1928, Vol. III, s. 49.

i komercijalne poslove.²³⁰ U prilikama u kojima je Vilson koristio šire osvrtne na “narode” i nacije bez država, diskvalifikovao je svaku grupu koju nije smatrao prikladnom za samoopredeljenje. Dajući prednost stabilnosti i poretku, Vilson je smatrao kvalifikovanim za samoopredeljenje samo one grupe koje su mogle da se nose sa ovim konceptom odgovorno, zrelo i na miran način.²³¹ Vilson je, stoga, umesto da se zalaže za ravnopravno širenje samoopredeljenja na sve narode bez razlike, pozivao na kontrolisanu implementaciju, za koju je verovao da će biti od koristi međunarodnoj stabilnosti. Stoga se može zaključiti da su i Vilson i Lenjin samoopredeljenje shvatali pre svega u građanskom, a ne u etničkom smislu, iako je Vilson više od Lenjina bio zaokupljen unutrašnjim karakteristikama moguće “jedinice samoopredeljenja”.

Ukoliko se vratimo na Vilsonov ideal ravnopravnosti država, postaje jasno da je i njegov diskurs po ovom pitanju sadržao antagonizme. Najuočljivije je da su u predsednikovim izjavama tokom rata neke države predstavljene kao ravnopravnije od drugih, a Sjedinjene Države kao najbolje od svih. Izgleda da je Vilson verovao da su Sjedinjene Države izuzetne u tome kako “služe čovečanstvu”, te da je on sam imao posebnu ulogu u izvršavanju ovog zadatka.²³² Izjavljujući

230 V., npr., 1917 ‘Peace Without Victory’. Posvećenost ravnopravnosti u njegovoj unutrašnjoj politici se takođe čini sumnjivom: v., npr. Wilson: ‘An Address at New Rochelle, New York,’ 27. februar 1905, kada je kritikovao težnju sindikata za ravnopravnošću rekavši da “najvišeg čoveka vuku na nivo najnižeg”, u PWW 1974, Vol. 16, s. 15. Vilson se takođe protivio jednakim pravima za one koji nisu belci, v. npr. Manela 2007, s. 26–29; Gary Gerstle: ‘Race and Nation in the Thought and Politics of Woodrow Wilson’, s. 93–124 u John Milton Cooper (ur.): *Reconsidering Woodrow Wilson: Progressivism, Internationalism, War, and Peace*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2008, s. 115; Siba N’Zatioula Grovogui: *Sovereigns, Quasi sovereigns, and Africans: Race and Self-Determination in International Law*, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN, 1996, s. 120–121. Skepticizam prema određenim “rasama” kao i prema masovnoj demokratiji u to vreme bio je rasprostranjen; Richard Bellamy: ‘The advent of the Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy’, s. 70–103 u Cambridge 2003. pruža koristan pregled.

231 V. i Wilson 1919. (izvorno 1889), npr. s. 27, i ‘The Modern Democratic State’ (Wilson 1885, reprodukovano u PWW 1968, Vol. 5, posebno s. 90, 92). Za suprotne tvrdnje, v. Baker 1922, Vol. I, s. 103; Link 1957, s. 14; Dnevničke beleške Edite Benam, 10. januar 1919, u PWW 1986, Vol. 53, s. 707–709.

232 Baker 1922, Vol. I, s. 17, 22.

da je snaga Sjedinjenih Država “[iznikla] iz slobode i [bila] u službi slobode”, Vilson je rekao da samo Sjedinjene Države mogu “da spasu svet”.²³³ Tokom rata, hvalio je takođe Sjedinjene Države kao jedinu “nezainteresovanu” stranu u ratu,²³⁴ a taj stav ponovio je i u svom govoru “Mir bez pobjede” iz 1917. godine. Vilson je smatrao da se njegov lični, kao i jedinstven moralni cilj njegove zemlje u ratu, manifestuju kroz njegovo zalaganje za bolji mir, nasuprot starom poretku koji je uključivao tajne sporazume, aneksije i zatvorenu diplomatiju.²³⁵ Zato je Vilsonov diskurs bio više fokusiran na podršku američkoj izuzetnosti nego na ravnopravnost država.

Čini se da je Vilson takođe žarko želeo da svojim izjavama tokom rata promovise i univerzalizuje svoje istinske i bolje “američke vrednosti”, a manje voljan da dozvoli narodima da se razvijaju na svoj, jednako ispravan način. U govoru “Četiri principa”, Vilson je tvrdio da “ne misli da mir u svetu zavisi od prihvatanja bilo kog određenog skupa preporuka”. Ali u drugim prilikama, uključujući ključnu izjavu datu godinu dana ranije, on je insistirao na konkretnim preporukama. Novi svetski poredak, rekao je tada, trebalo bi da se zasniva na “saglasnosti onih kojima se upravlja”, slobodi morske plovidbe i smanjenju naoružanja. Zatim je zaključio:

To su američki principi, američka politika. Ne možemo se zalagati za bilo koje druge. A to su takođe principi i politike svih naprednih muškaraca i žena, svakog modernog naroda, svake prosvetlene zajednice. To su principi čovečanstva i oni moraju prevladati.²³⁶

I dok je takve misionarske ciljeve zagovarao na međunarodnoj sceni, Vilson je očigledno imao u vidu i svoju domaću publiku, kada je svoju spoljnu politiku i ratne napore SAD predstavljao kao nacionalni interes. Tokom celog rata naglašavao je da bi u najboljem interesu SAD bio mir koji bi ovoj zemlji garantovao nemešanje, posebno na

233 Wilson 1918: ‘Four Principles’; Wilson 1918: ‘Force to the Utmost’.

234 Prema Boumanovim beleškama, citiranim u DHM 1928, Vol. I, s. 41.

235 Baker 1922, Vol. I, s. 27–29 i 100; takođe Notter 1937, s. 114–119; kao i Lloyd E. Ambrosius: *Woodrow Wilson and American Internationalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

236 Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’.

polju slobodne trgovine.²³⁷ Godine 1918, izjavio je da će, u slučaju da rat bude izgubljen, time “biti izgubljeni i mesto i misija njegove sopstvene velike nacije u svetu”.²³⁸ Iako je ovo verovatno odražavalo Vilsonova sopstvena uverenja, čini se da su takve izjave imale na umu i publiku u američkom Kongresu u kome su republikanci imali većinu, koja je ispoljavala oprez prema uplitanju u složene svetske probleme.²³⁹

Vilsonovo samoopredeljenje u praksi

Ideal ravnopravnosti, koji se pojavio u implementaciji Vilsonovih ideja o samoopredeljenju, bio je opterećen sličnim antagonizmima. Zbog bliske povezanosti ovog koncepta sa Vilsonom, kao svojim začetnikom, i predsednikovi stavovi postali su deo međunarodnog nasleđa njegovog međunarodnog diskursa o “samoopredeljenju”.²⁴⁰ Kao što je već pomenuto, Vilson je, u načelu, zanemarivao konkretne ljude koji su tražili njegovu pomoć, ukoliko su se pozivali na koncept samoopredeljenja. U pogledu moguće budućnosti nemačkih kolonija u Africi, predsednikova retorika bila je posebno antagonistička, otpisujući sve afričke narode kao “varvare”, nepodobne za samoopredeljenje.²⁴¹ U evropskom kontekstu, Vilson je imao posebno negativan stav prema irskim i albanskim zahtevima za samoopredeljenje. O albanskom pitanju biće reči u sledećem poglavlju, a što se irskog zahteva tiče, njihovi nacionalni predstavnici su, na sastanku u Beloj kući početkom 1918. godine, zatražili od Vilsona da ih podrži. Predsednik je, međutim, ostao indiferentan.²⁴² Kasnije je, navodno, priznao da su ga Irci

237 Pre ulaska SAD u rat, u Vilsonovom: ‘State of the Union’ iz 1915; nakon ulaska, u: ‘Peace Without Victory’ iz 1917.

238 Wilson 1918: ‘Force to the Utmost’.

239 V. reference na kritike republikanaca u Creel 1920b; Wilson 1939, s. 187; takođe Anne R. Pierce: *Woodrow Wilson and Harry Truman: Mission and Power in American Foreign Policy*, Routledge, Oxon, 2017.

240 V. i sećanja američkih delegata sa Mirovne konferencije u House i Seymour (ur.), 1921.

241 Kada je, 26. decembra 1918. godine, sa uzbuđenjem primio predlog južnoafričkog premijera Jana Smatsa (finalizovan 16. decembra), DHM 1928, Vol. I, s. 34, 28; v. PWW 1986, Vol. 53, s. 515, napomena 1. V. i plan Hantera Milera ‘Summary Observations’ on Smuts’ za američke članove komisije, 13. januar 1919. u DHM 1928, Vol. I, s. 35–36, kao i J. C. Smuts: *The League of Nations. A Practical Suggestion*, Hodder & Stoughton, London, 1918.

242 ‘An Address and a Reply’, 10. januar 1918, u PWW 1984, Vol. 45, s. 559–561. V. i Vilsonov odgovor Radničkom veću San Franciska u septembru 1919, os. cit.

“mnogo naljutili” i “da je želeo da im (Ircima) kaže da idu dođavola”.²⁴³ Čini se da je Vilson smatrao irelevantnim irsko neprihvatanje vladavine Velike Britanije, države koja je u tom trenutku bila važan američki saveznik.

Kada se bavio političkom realizacijom samoopredeljenja, Vilson je svoj jezik ravnopravnosti prilagođavao svojoj sklonosti da uzima u obzir samo one koje smatra dovoljno “prosvećenim”. Čini se da je, za američkog predsednika, ravnopravnost bila standard primenljiv prvenstveno na “slobodne države”, koje su svoju zrelost dokazivale poštovanjem zakona na miran način.²⁴⁴ Nasuprot tome, akteri koji su se ponašali protivzakonito predstavljali su pretnju redu i miru, pa stoga nisu zasluživali ravnopravan status. Godine 1917, Vilson je izjavio da se ravnopravnost mora “steći” na miran i postepen način.²⁴⁵ Po njemu je takav, uslovljen pristup ravnopravnosti bio neophodan radi mira, jedinog standarda koji je zasluživao njegovu bezrezervnu podršku. Po završetku Prvog svetskog rata, sličan pristup uslovljavanju pojavio se kada je diplomatsko priznavanje novih država uslovljeno usvajanjem posebnih sporazuma o manjinskim pravima.²⁴⁶

Nenaklonjen politici bezuslovne ravnopravnosti i državnosti za “nekvalifikovane”, Vilson je krajem 1918. godine, u *sistemu mandata* pronašao globalno osiguranje za ono što je smatrao moralnim

243 DHM 1928, Vol. I, s. 294; takođe Joseph S. Tumlulty: *Woodrow Wilson as I Know Him*, The Echo Library, Fairford, 2006, s. 264; Ambrosius 2002, s. 119–122.

244 V. njegov prvi nacrt Konvencije u House 1928, Vol. IV, s. 27–28; Hausovo pismo lordu Robertu Sesilu od 25. juna 1918, House 1928, Vol. IV, s. 18; takođe Throntveit 2011b, s. 470; Notter 1937, s. 69–71; Steigerwald 1989, s. 473.

245 Wilson 1917: ‘Peace Without Victory’. Iz sličnih razloga, Vilson je sugerisao da “samoopredeljenje” ne bi trebalo (bar ne odmah) da bude primenjivo na Austriju, u kojoj se govori nemački jezik, Grejsonove beleške od 8. decembra 1918, os. cit., takođe PWW 1986, Vol. 53, s. 336–340, na s. 339. Britanci su izrazili isti stav, na primer, u pogledu izgleda za egipatsku samoupravu, Memorandum visokog komesara, Egipat, 11. maj 1922, TNA: FO 141/790, no 14549/1. V. i Link 1971, ‘Woodrow Wilson and His Presbyterian Inheritance’, s. 3–20.

246 Konkretno, Bugarska, Čehoslovačka, Grčka, Mađarska, Poljska, Rumunija, Turska i Jugoslavija. Za kritiku ove prakse, v. Riga i Kennedy 2009. V. i Jan Herman Burgers: ‘The Road to San Francisco: The Revival of Human Rights Idea in the Twentieth Century’, *Human Rights Quarterly*, 14, 1992, s. 447–477, posebno s. 449–450.

i uređenim upravljanjem.²⁴⁷ Taj sistem će postati ključna politička materijalizacija njegovog koncepta samoopredeljenja u praksi. U svojoj konačnoj kodifikaciji, u Konvenciji Društva naroda, sistem mandata dodelio je Društvu suverenitet i “pravo konačnog raspolaganja” nad narodima koji su ranije bili pod ruskom, osmanskom i habzburškom vlašću, a za svaki mandat bio je određen član Društva kao “mandatar”.²⁴⁸ Po slovu Konvencije, takvim narodima trebalo je upravljati kao mandatima, jer “nisu sposobni da opstanu sami u tegobnim uslovima savremenog sveta”.²⁴⁹

Vilsonovo prihvatanje sistema mandata inspirisano je tekstom *Društvo naroda: jedan praktični predlog* južnoafričkog premijera Jana Smatsa.²⁵⁰ Ovaj “Smatsov plan”, s kraja 1918. godine, svrstao je razne narode u kategorije, u skladu sa njihovom (ne)sposobnošću za samoupravu, konstatujući da su neki za to potpuno nesposobni, a da je druge potrebno “mnogo negovati”, kako bi dostigli tu sposobnost.²⁵¹ Izričito se pozivajući na “samoopredeljenje”, Smatsov plan je tvrdio da “izuzetne sposobnosti zapadne civilizacije” povlače za sobom posebne odgovornosti u svetu nakon Prvog svetskog rata.²⁵² Vilson je, čitajući Smatsov predlog, navodno bio “impresioniran idejom da je moralna dužnost velikih i prosvetljenih naroda da pomažu onima koji su manje srećni, a posebno da štite nacionalnosti koje su oslobođene autokratske vladavine, sve dok ne postanu sposobne za samoupravu i

247 Njegova razmišljanja zapisana su u DHM 1928, Vol. II, Dokument 18: ‘The Council of Ten, januar 30, 1919’, s. 196–197.

248 V. i Smuts 1918, s. 12; kao i zvanični komentar SAD na “Četrnaest tačaka”, House 1928, Vol. III, s. 202.

249 V. i Vilsonove nacрте koji sadrže istu formulaciju, npr. DHM 1928, Vol. II, Dokument 14, s. 151–152.

250 Smuts 1918; o tome su se vodile brojne diskusije među saveznicima krajem 1918. V. i Curry 1961, s. 975; N. Gordon Levin: *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to War and Revolution*, Oxford University Press, 1968, s. 186; Thomas J. Knock: *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Oxford University Press, New York, 1992, s. 202. Za Smatsov kasniji uticaj na uspostavljanje UN, v. Mazower 2009.

251 Smuts 1918, s. 11; DHM 1928, Vol. II, Dokument 5: ‘The Smuts Plan: The League of Nations. A Practical Suggestion’, s. 26.

252 Reprodukivano u DHM 1928, Vol. II, s. 26–27.

samozaštitu”.²⁵³ Vrlo brzo, ovaj sistem uključio je u svoje nacрте Konvencije Društva naroda.²⁵⁴

I predsednikova administracija i njegovi saveznici odobrili su uključivanje sistema mandata u Konvenciju. O sistemu se govorilo kao o nečemu što nudi starateljstvo nad “necivilizovanima”, tako što prosvেćeni, “napredni narodi” štite nezrele narode, kao i svet u celini od potencijala takvih naroda da izazovu destabilizaciju.²⁵⁵ Međutim, iako je sistem mandata tražio svoj legitimitet u pozivanju na mir za sve, činilo se da ipak prvenstveno služi samo jednoj od dve strane. U konačnom tekstu Konvencije, narodima koji su stavljeni pod mandatnu upravu ostavljen je vrlo mali uticaj, dok su svi članovi Društva mogli da koriste prirodne resurse naroda pod mandatnom upravom, a u skladu sa principom “otvorenih vrata”.²⁵⁶ Lansing je kasnije pisao da je entuzijazam savezničke strane za ovakav sistem bio rezultat nade da će nemačke kolonije biti podeljene između pobednika rata, bez ikakvog umanjenja njihovih obaveza obeštećenja.²⁵⁷

Širom sveta, sistem mandata postao je tesno povezan sa Vilsonovim diskursom o samoopredeljenju. Na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine, narodi koji nisu imali samoupravu a kojima je mandatni sistem bio namenjen, ispitivali su zapadne sile o njegovim implikacijama. Takođe, tražili su od Vilsona odgovor na pitanje o razlikama između sistema mandata i “samoopredeljenja”, ukoliko takve razlike postoje.²⁵⁸ Vilson je zagonetno odgovorio: “U svakom pojedini

253 Lansing 1921, s. 142–143.

254 U prvom redu primenjeno na bivše nemačke kolonije, DHM 1928, Vol. II, s. 40. Odgovarajući na to, Churchill 1929, primetio je: “Ovo je jedan ispravan princip odvelo predaleko”, s. 150.

255 Konvencija Društva naroda, član XXII; takođe 1929, s. 139; Lojd Džordž na dan 30. januara 1919, citiran u DHM 1928, Vol. II, Dokument 18, s. 194–195.

256 Član XXII konačne verzije Konvencije omogućava samo konsultovanje naroda koji su ranije bili pod delovima Otomanskog carstva o pitanjima u vezi sa ovlašćenjima njihovog mandata, kao što je predložio Smats 1918, s. 19. Vilson je hvalio princip otvorenih vrata u razgovoru sa Boumanom u decembru 1918, House 1928, Vol. IV, s. 293. Komentar SAD na “Četrnaest tačaka” tvrdio je da bi to bilo u interesu mandata, House 1928, Vol. IV, s. 201.

257 Lansing 1921, s. 140.

258 DHM 1928, Vol. II, s. 196–197; Sastanak saveta desetorice, 30. januara, pitanja iz Australije, DHM 1928, Vol. II, Dokument 18: ‘The Council of Ten, januar 30, 1919’, s. 202; plenarna

načnom slučaju mandat bi trebalo da pristaje konkretnom slučaju onako kako rukavica pristaje ruci.”²⁵⁹ Predsednik je kasnije objasnio da je cilj sistema da pomogne narodima pod mandatom da se postepeno razvijaju ka “punopravnom članstvu u porodici naroda”, za njihovo dobro i u cilju očuvanja mira.²⁶⁰ Čini se da je Vilson donekle gledao na ulogu mandatnog sistema i narode pod mandatom u skladu sa svojim viđenjem sopstvene uloge, kao i uloge SAD u svetu: kao otelotvorenje i realizaciju interesa i volje tih naroda, bez obzira na stavove koje su oni izrazili. A pošto sistem mandata omogućava miran razvoj, on će, prema njegovom mišljenju, zapravo pomoći da se ostvari istinska sloboda naroda.²⁶¹

Sistem mandata, onako kako je bio izložen u Konvenciji Društva naroda i primenjivan u praksi, sprečio je narode pod mandatnom upravom da imaju bilo kakvu ulogu u svojim političkim, ekonomskim ili pravnim poslovima, navodno zbog pretpostavke da su previše nezreli za mirno političko delovanje. Iako se jedna manja grupa ovih naroda mogla obratiti Društvu po određenim jasno definisanim pitanjima, nijedan od njih nije mogao osporiti mandatni oblik upravljanja. Samo su Društvo i nadležni mandatar mogli da odlučuju o eventualnoj samoupravi, sve dok narodi pod mandatnom upravom, ostajući pod tom upravom u neodređeno dugom periodu, prirodno ne dostignu “zrelost”.

Sem toga, iako je narodima pod mandatnom upravom u principu bilo dozvoljeno da daju svoju saglasnost na sistem mandata, nije postojao mehanizam za registrovanje njihove saglasnosti, interesa ili volje. Plebisciti, o kojima se raspravljalo kada su dogovarana neka posleratna poravnanja, nisu bili primenjivi na mandate.²⁶² Čini se da

sednica 14. februara 1919, pitanja koja su postavili Turci, DHM 1928, Vol. II, s. 194; takođe s. 23, 561.

259 DHM 1928, Vol. II, s. 198.

260 Prema Grayson 1919. V. i drugi od Vilsonova “Četiri principa” iz 1918. godine. Koristeći sličan način rezonovanja na domaćem frontu, Vilson je tvrdio da bi segregacija bila najbolje rešenje i za “crnce”, Gerstle 2008, s. 109.

261 Vilson u DHM 1928, Vol. II, Dokument 15: ‘Plenary Session of the Peace Conference, januar 25, 1919’, s. 155.

262 Plebisciti su razmatrani, na primer, u vezi sa Alzasom i Lorenom, Fiumom (Rijekom), Istrom i Poljskom: House 1928, Vol. IV, dnevničke beleške od 31. maja 1919, s. 487;

su vodeći principi bili zaštita stabilnog međunarodnog poretka, kao i sloboda delovanja mandataru prema njihovim mandatima. Sistem mandata je na ovaj način institucionalizovao neke od najkonzervativnijih elemenata sadržanih u Vilsonovom diskursu “samoopredeljenja”, iako bez formalnog pozivanja na ovaj jezik.

Neposredne veze koje su u to vreme bile uspostavljene između sistema mandata i Vilsonovog jezika “samoopredeljenja”, pokazuju kako je predsednikova čvrsta veza sa ovim konceptom obezbedila da se čak i njegovi stavovi i izjave, u kojima samoopredeljenje nije izričito ni pominjano, na globalnom nivou povezuju sa ovim konceptom. Nejasnoće i antagonizmi u njegovim konkretnim pominjanjima “samoopredeljenja” ovome su dodatno doprineli, omogućivši čitav niz tumačenja šta bi ovaj termin mogao značiti u praksi.

Preinačavanje značenja “samoopredeljenja”

Ono što je ostalo konstantno u Vilsonovom diskursu o “samoopredeljenju” jeste njegovo legitimisanje ovog koncepta u smislu liberalno-konzervativne, a ne radikalne ideje o slobodi, kao i umanjivanje značaja mogućnosti ovog koncepta da izazove poremećaje. Vilson je citirao “samoopredeljenje” i “saglasnost onih kojima se upravlja” naizmenično, sugerišući da ovaj koncept ne mora zahtevati stvaranje novih država. On je odbacio pominjanje “samoopredeljenja” u Konvenciji Društva naroda i, umesto toga, koncentrisao se na sistem mandata, a samoopredeljenje je uvek predstavljao kao podređeno stabilnom poretku. Predsednikova sklonost stabilnosti i zrelih, “zaslužnim” političkim akterima, učinila je da to postanu relevantna svojstva međunarodnog poimanja “samoopredeljenja”.

Na taj način, Vilson je efikasno prisvojio Lenjinov diskurs “samoopredeljenja”, predstavljajući ovaj koncept u novim bojama. Pre nego što je Vilson pomenuo samoopredeljenje na međunarodnoj sceni, Lenjin se zalagao za ovaj koncept, pozivajući se na ideju slobode kao ravnopravnosti. U konkretnim slučajevima, Lenjin je pozivao

Baker 1922, Vol. III, Dokument 65, ‘Memorandum of Mr. Lloyd George, entitled, “Some Considerations for the Peace Conference Before They Finally Draft Their Terms”’, 25. mart 1919, s. 483; PWW 1984, Vol. 45, ‘From Frank William Taussig’, 3. januar 1918, s. 441; PWW 1988, Vol. 59, ‘Hankey’s Notes of a Meeting of the Council of Four’, 13. maj 1919, s. 86; takođe Temperley 1924, Vol. VI, s. 556–559.

te narode da sami donesu odluku, ostavljajući sve mogućnosti otvorenim, uključujući i nezavisnu državnost. On je čak bio spreman da odobri upotrebu nasilja, ako bi to pomoglo postizanju slobode kao ravnopravnosti.

Kada je, kao reakcija na Lenjinov diskurs, Vilsonov koncept samoopredeljenja dao prednost stabilnosti i prirodnom poretku, pri čemu je krajnji cilj, uslov i standard legitimiteta bio *mir*, predsednik je u osnovi preinačio viziju samoopredeljenja koju je Lenjin predstavljao, i pokrenuo liberalno-konzervativni diskurs o samoopredeljenju na međunarodnom planu. Imajući u vidu državnike koji predstavljaju oličenje opšte volje, Vilson je samoopredeljenje predstavio kao sredstvo koje lideri mogu da koriste da bi sprečili destabilizujući otpor. Povezujući “samoopredeljenje” sa idejom slobode u formi mirnog nemešanja, pre svega u postupke država, Vilson je iz ovog jezika isključio radikalnu ideju, te suzio vrstu slobode sa kojom će se ovaj koncept povezivati na međunarodnom planu.

Istovremeno, ono što je bilo zajedničko za koncepte “samoopredeljenja” i Lenjina i Vilsona jeste uključivanje “klauzule o izbegavanju”²⁶³, koja je bila u skladu sa njihovim, međusobno različitim ideologijama. Za Lenjina je primena ovog koncepta u praksi zavisila od njegovog krajnjeg cilja, internacionalističkog socijalizma. Socijalisti – a posebno on sam – treba da odluče kada samoopredeljenje može da se ostvari. Pod suprotstavljenim, ali upečatljivo sličnim uslovima, Vilson bi dozvolio samoopredeljenje samo ukoliko bi poslužilo međunarodnom miru i nemešanju aktera koji su imali njegovu saglasnost. Oni od kojih se očekivalo da utvrde kada su ispunjeni odgovarajući kriterijumi, morali su biti prosvećeni, kvalifikovani svetski lideri, a posebno on sam.

Danas se na Vilsona gleda kao na “oca” “samoopredeljenja”²⁶⁴, a njegova globalna privlačnost nesumnjivo je ovom konceptu obezbedila publiku širom sveta, kao i visok moralni status u istoriji međunarod-

263 Za ovu formulaciju zahvalnost dugujem Džonu Bruiliju.

264 V., npr. Joshua Castellino: *International Law and Self-Determination*, Martinus Nijhoff, The Hague, 2000, s. 13; Karl Geršman, savetnik misije SAD pri Ujedinjenim nacijama, 9. oktobar 1981: ‘Self-Determination and the Soviet Empire’, *World Affairs*, 144(3), 1981/1982, s. 229–236; Michla Pomerance: ‘The United States and Self-Determination:

nog diskursa. Nakon što su njegova pominjanja iz 1918. godine pove-
zala jezik “samoopredeljenja” sa nejasnim, ali pozitivnim idealima
mira, slobode i ravnopravnosti, termin ne samo što se podrazume-
vao u međunarodnim poslovima, već je bilo teško i osporavati ga. Iako
je ovaj izraz izostavljen u Konvenciji Društva naroda, Vilsonov dis-
kurs je otvorio put za njegovo pojavljivanje u slučaju Olandskih ostrva
pred Društvom naroda 1920. i 1921. godine, kao i za njegovu kodifika-
ciju u međunarodnom pravu kroz Povelju Ujedinjenih nacija iz 1945.
godine. U kasnijim pominjanjima “samoopredeljenja” na međuna-
rodnom nivou, ovaj koncept je predstavljan kao *Vilsonov*, a ideje koje
je Vilson povezao s njim prevladavale bi kad god bi se samooprede-
ljenje pojavljivalo.

Međutim, široko rasprostranjeno gledište da je Vilsonov uticaj
na “samoopredeljenje” u potpunosti zasenio Lenjinov, moglo bi biti
posledica preovlašivanja liberalno-konzervativnih ideja u međuna-
rodnim poslovima u periodu koji je sledio. Preispitivanjem uloge koju
je svako od njih dvojice igrao u međunarodnoj diskurzivnoj istoriji
“samoopredeljenja”, postaje jasno da su i Lenjin i Vilson svojom upo-
trebom ovog jezika proširili politička shvatanja u međunarodnim
poslovima. Stoga je svako kasnije značajno pojavljivanje koncepta
samoopredeljenja na neki način odražavalo njihov jezik i stavove. Iako
nijedan od njih nije bio tvorac izraza “samoopredeljenje”, niti ijedne
od dve ideje slobode, obojica su odigrali ključnu ulogu u povezivanju
ovog izraza sa tim idejama, kao i u njegovom širenju po celom svetu.
I dok su Vilsonovi stavovi imali snažniji odjek u kasnijim ključnim
pojavljivanjima “samoopredeljenja” na međunarodnom planu, i Lenji-
nova i Vilsonova upotreba ovog diskursa oblikovala je međunarodnu
konceptualizaciju slobode.

Perspectives on the Wilsonian Conception', *American Journal of International Law*,
70(1), 1976.

“SAMOOPREDELJENJE” POSTAJE DEO MEĐUNARODNOG PRAVA

Pred kraj Prvog svetskog rata, jezik “samoopredeljenja” našao se u središtu međunarodnog političkog diskursa, ali još uvek nije bio kodifikovan u međunarodnom pravu. To će se dogoditi tek formalizacijom ovog termina u Povelji Ujedinjenih nacija, 1945. godine. Dva slučaja, Albanije i Olandskih ostrva, koja su tome prethodila, na dobar način su ilustrovala kako je diskurs o “samoopredeljenju” koncipiran na međunarodnom nivou nakon Vilsonove internacionalizacije, te ukazala na ideje slobode povezane s njim. Iako su se razlikovala na više načina, oba slučaja su uključivala radikalne pozive na slobodu kroz formiranje novih država: Albanija je želela nezavisnost, dok su Olandska ostrva tražila ujedinjenje sa Švedskom. Zbog različitih interesa velikih sila, oba slučaja su stigla na međunarodnu agendu na kraju Prvog svetskog rata.

Iako se u ovoj knjizi (kao što je objašnjeno u prvom poglavlju) ne postavlja oštra granica između jezika međunarodne politike i međunarodnog prava, ovo poglavlje donekle odražava razvojni put “samoopredeljenja”, od prevashodno političkog diskursa do kodifikacije u međunarodnom pravu, kroz dva konkretna zahteva za samoopredeljenje. I Albanija i Olandska ostrva predstavljali su dva realna, veoma složena politička slučaja, na čije ishode je uticala međunarodna konceptualizacija “samoopredeljenja” nakon Vilsona, kao i vrste slobode na koje je bilo moguće pozivati se u vezi sa njima. Posebno je slučaj Olandskih ostrva, kroz raspravu u Društvu naroda, otvorio put ka

uključivanju pravne formulacije “samoopredeljenja” u Povelju Ujedinjenih nacija, do čega je došlo nešto kasnije.

“SAMOOPREDELJENJE” POSLE PRVOG SVETSKOG RATA: RADIKALNE INICIJATIVE, LIBERALNO-KONZERVATIVNI ODGOVORI

Albanija

Slučaj Albanije, pred kraj Prvog svetskog rata, nije u Društvu naroda dobio isti tretman kao slučaj Olandskih ostrva, a u ovom slučaju nije bilo ni relevantnih međunarodnih pominjanja “samoopredeljenja”. Ipak, način na koji se međunarodna zajednica bavila albanskim pitanjem, početkom XX veka, nudi uvid u političko značenje diskursa “samoopredeljenja”, kao i u njegovo povezivanje sa idejama slobode, neposredno nakon Vilsonovih izjava. Slučaj takođe pruža određeni istorijski kontekst zahtevu za nezavisnost Kosova, sa pretežno albanskim stanovništvom, a koji je došao nešto kasnije (što će biti tema šestog poglavlja).²⁶⁵

Albanija je postala nezavisna zemlja 1912. godine, ali je status Albanaca, kao i mnogih drugih naroda, tokom Prvog svetskog rata postao nejasan. Uprkos tome što je ostala neutralna u ratu, Albanija se našla pod ratnom okupacijom različitih snaga, uključujući italijanske i srpske. Italijani su 1917. godine Albaniju proglasili “nezavisnom”, ali pod “zaštitom” italijanske uprave.²⁶⁶

Zanimljivo je da je, u svetlu shvatanja mandatnog sistema, pred kraj Prvog svetskog rata, kao jedne od materijalizacija Vilsonovih ideja samoopredeljenja, Albanija bila jedina zemlja u Evropi (izuzev evroazijske Jermenije), za koju su Sjedinjene Države i njeni saveznici u

265 Kosovo nije sprovelo potpuni popis stanovništva od 1981. godine (rezultati popisa stanovništva iz 2011. godine ne smatraju se potpunim), ali se, prema kosovskom Zavodu za statistiku, procenjuje da njegovo stanovništvo čini 91% Albanaca, 3,4% Srba i 5,6% ostalih manjina, ask.rks-gov.net/ENG/pop/tables/, pristupljeno 2. decembra 2015. V. i ‘The Clemenceau–Lloyd George Proposals as submitted to the President on the 10th septembar’, TNA: FO 608/41: 329, 331, 333.

266 Za opsežnu analizu albanske istorije tokom poslednjih sto godina, v. Alexandra DeRenzy Channer: *Defeat and Resurrection: A Political History of the Pan-Albanian National Revolutionary Movement 1912–2010*, PhD diss., University of Pennsylvania, 2012; v. i Lederer 1963, s. 57.

tom trenutku smatrali da bi najbolje bilo da bude stavljena pod sistem mandata. Ova ideja je proistekla iz Londonskog sporazuma, koji su Britanija i Francuska u tajnosti sklopile sa Italijom 1915. godine, kako bi obezbedile njeno savezništvo u Prvom svetskom ratu. I mada Londonski sporazum nije definisao kako će izgledati mandat Albanije na sasvim isti način kao uticajni Smatsov plan iz 1918. godine, on je Italiji dao puni suverenitet nad nekim delovima Albanije, kao i mandatna ovlašćenja nad jednim delom drugih. Ugovorom su takođe podeljene preostale albanske teritorije između Srbije, Crne Gore i Grčke, dok je Srbiji obećano Kosovo, naseljeno albanskim stanovništvom, a koje je Srbija okupirala 1912. godine.²⁶⁷

U svojim raspravama tokom 1919. godine o teritorijalnim poravnanjima koja će proizaći iz Prvog svetskog rata, i Britanija i Francuska su jedno vreme davale prednost stavljanju Albanije pod mandat Italije, uprkos tome što su i Britanci i Francuzi 1912. godine priznali Albaniju kao nezavisnu državu. Sem što je bila zainteresovana da ostane u dobrim odnosima sa Italijanima, Britanija je ubrzo posle rata zaključila da se “unutrašnja bezbednost” Albanije može “održati samo stavljanjem pod zaštitu neke velike sile”.²⁶⁸ Čini se da je na ovaj zaključak uticalo to što su Britanci shvatili da su Albanci većinom muslimani, a to je, po njihovom shvatanju, bio potencijalni izvor nestabilnosti.²⁶⁹ Prema britanskom obaveštajnom memorandumu s početka 1918. godine, muslimanskim “orijentalcima” nedostajala je politička sposobnost, te im je pripadao manji opseg prava nego “Evropljanima”.²⁷⁰ Takav način rasuđivanja bio je u skladu s Vilsonovim idejama o prosvetljenim državicima, koji uspostavljaju stabilne oblike upravljanja,

267 Londonski sporazum, 26. april 1915, pristupljeno 20. maja 2012, WWI Document Archive, [www.lib.byu.edu/index.php/The_Treaty_of_London_\(1915\)](http://www.lib.byu.edu/index.php/The_Treaty_of_London_(1915)); v. Temperley 1921, Vol. IV, s. 278–319.

268 Poverljivi izveštaj britanskog Ministarstva spoljnih poslova ‘South Eastern Europe and the Balkans’ 13, 1919, TNA: FO 925/30210, s. 11.

269 Kako je to formulisano u tajnom memorandumu britanskog Obaveštajnog biroa ‘Memorandum on the Formula of “the Self-Determination of Peoples” and the Moslem World’, TNA: FO 608/203, s. 14–15. Autor dokumenta je navodno bio Arnold Toynbi, 10. januara 1918: v. i William H. McNeill: *Arnold J. Toynbee: A Life*, Oxford University Press, Oxford, 1989.

270 Britanski obaveštajni biro 1918, s. 1, 33.

zavisno od nivoa sposobnosti naroda, a u cilju međunarodnog mira i nemešanja.

Štaviše, postojala je bojazan da bi muslimansko samoopredeljenje moglo da inspiriše stvaranje muslimansko-boljševičkog saveza. Gorepomenuti memorandum takođe je upozoravao da muslimani i boljševici veruju da su “suočeni sa istim neprijateljem, ‘kapitalizmom’, odnosno evropskom srednjom klasom”. Budući da bi savez između ovih snaga imao potencijal da izazove revolucionarne poremećaje, oprez prema muslimanima na svakom mestu bio je opravdan.²⁷¹ Bez obzira na problematičan osnov za takve stavove, strah od širenja boljševičke ideologije i radikalnog samoopredeljenja preovlađivao je i među britanskim saveznicima, uključujući Sjedinjene Američke Države.

Američka administracija u početku je takođe odbijala albansku nezavisnost, i zalagala se za to da Albanija postane mandat Italije ili Srbije.²⁷² Američka Istražna komisija izjavila je 1918. godine da je “nezavisna Albanija u svakom slučaju nepoželjan politički entitet”, ne nudeći nikakva dodatna objašnjenja.²⁷³ Tokom 1918. i 1919. godine Sjedinjene Američke Države nastavile su da odbacuju albansku samoupravu, držeći se ove politike kao neupitne.²⁷⁴ Iako je Vilson svoju međunarodnu reputaciju delimično dugovao odbacivanju tajnih sporazuma, upravo onakvih kakav je bio Londonski sporazum, on je u ovom slučaju podržao predlog sporazuma da se Albanija stavi pod mandat.²⁷⁵

271 Ibid., s. 17.

272 Lansing 1921, pozivajući se na sastanke 21. septembra 1918, s. 172–173; takođe ‘Official American Commentary’, u House 1928 Vol. IV, s. 206, 209.

273 U PWW 1984, Vol. 45, s. 470.

274 V. npr. kako je H. Nikolson to zapisao 9. januara 1919, a podneo dan kasnije: ‘Record of Conversation with Members of United States Delegation regarding Bulgaria, Macedonia, Greeko-Bulgarian Frontier, Thrace, Dobrudja, Albanija, Italian Treaty, Greece, Serbia, Constantinople and Asiatic Turkey’, 578 in TNA: FO 608/30, Mirovna konferencija (Britanska delegacija) 76/2/8 to 79/1/1 1919, 575.

275 Prema zapisu britanskog Ministarstva spoljnih poslova, ‘British Delegation, Paris, oktobar 3, 1919, Draft telegram No 1410, Cypher’, TNA: FO 608/41, 49. Vilson je za sporazum saznao u junu 1917. godine: Seymour 1962, s. 570.

Tokom proleća 1919. godine, pojavio se još jedan razlog da zapadne sile dozvole da Albanija, u ime mira i reda, potpadne pod italijanski mandat. U to vreme je na Pariskoj mirovnoj konferenciji došlo do sukoba oko grada Fjume (danas Rijeka), zajedno sa okolnom teritorijom.²⁷⁶ U ovom području živelo je većinsko jugoslovensko (hrvatsko) stanovništvo, te ga Londonski sporazum, za koji se tada smatralo da maksimalno podržava zahteve Italije, nije dodelio Italiji. Vilson je odbacio italijanske pretenzije prema Fjumeu. Imajući, u načelu, simpatije za srpske i jugoslovenske zahteve za “samoopredeljenje”, Sjedinjene Američke Države su, u ovom slučaju, podržale stav protiv Italije.²⁷⁷ No kada je zbog ovog Italija dramatično napustila Parisku konferenciju, došlo je do krize među saveznicima. Britanija i Francuska su na ovu krizu reagovala predlogom da se Italiji da mandat nad Albanijom, u zamenu za to što se “odrekla” Fjumea. Međutim, čini se da je Vilson ubrzo pozeleo da se povuče iz rešavanja ovog pitanja, te se ograničio na davanje izjave da rešenje sa mandatom *može značiti* da su Italijani dobili previše.²⁷⁸

Brojna svedočanstva o zaokupljenosti saveznika italijansko-jugoslovenskom krizom pokazuju odsustvo njihovog interesovanja za stav Albanaca o sopstvenom samoopredeljenju, odnosno za njihova očekivanja od mandata.²⁷⁹ Na direktno pitanje Vilsonu da li može da spreči rasparčavanje njihove zemlje, Albanci izgleda nisu dobili odgovor. Jedini odgovor predsednikovog savetnika Bejkera na njihovo obraćanje bio je komentar da su se Vilsonu svi obraćali isključivo iz sopstvenog egoističnog interesa.²⁸⁰ Isto tako, saveznici su odbili zahtev

276 Za stav savremenika o ovim pitanjima, v. Robert William Seton-Watson: *The Balkans, Italy and the Adriatic*, Nisbet & Co., London, 1916; *Absolutism in Croatia*, Richard Clay & Sons, Suffolk, 1912. V. i Mayer 1967, s. 673–716; Stevenson 1991, s. 283–289.

277 Lederer 1963, s. 25, 35.

278 ‘Substance of telegram from Wilson to Mr. Polk’, 22. septembar (primljen 2. oktobra) 1919, TNA: FO 608/41: 335—v. i TNA: FO 925/30210, s. 3 i s. 11; takode PWW 1988, Vol. 59, ‘Manteaux’s Notes of a Meeting of the Council of Four’, 28. maj 1919, s. 565.

279 Postoji obilje podataka o krizi, uključujući korespondenciju koja upozorava na mogućnost nastavka rata, kao i socijalističke revolucije u Italiji, ukoliko se ova kriza ne reši, npr. TNA: FO 608/41, telegram Ser R. Roda, Rim, No. 607, poslat 23. septembra, primljen 24. septembra 1919, No. 90: 8.

280 Baker 1922, Vol. I, s. 8.

albanskog predsjednika da mu se odobre zasebni predstavnici na Pariškoj mirovnoj konferenciji.²⁸¹ Ne dozvoljavajući samoopredeljenje u formi državnosti nijednom narodu, čini se da su se saveznici ponašali u skladu sa Vilsonovom naklonjenošću uređenom miru, sa prijateljski nastrojenim, prosvেćenim državnici, koji upravljaju zrelim, “slobodnim narodima”.

Na drugoj strani političkog spektra, još 1917. godine pojavio se radikaln poziv na albansko “samoopredeljenje”, kada je nezavisnost Albanije podržao moskovski Muslimanski izvršni komitet. Britanci su sa nervozom primetili da je komitet svojim obraćanjem upozorio da je stav saveznika po albanskom pitanju izazvao “sumnje i nedoumice među brojnim ruskim muslimanima, posebno u svetlu gorkih iskustava iz prošlih vekova, kada su muslimani širom sveta [...] videli šta znači ono što se naziva evropskom pravdom”.²⁸²

Inicijativa moskovskog komiteta, međutim, bila je redak primer spoljne podrške albanskoj stvari i nije imala vidljivih rezultata. Uvidevši da je malo onih koji bi ih podržali, albanski predstavnici su se, u proleće 1919. godine, obratili Sjedinjenim Američkim Državama, tražeći od ove zemlje da bude njihov mandatar, u nadi da bi im to pružilo bolju zaštitu nego mandat pod Italijom.²⁸³ Nakon što ni ovaj zahtev nije prihvaćen, činilo se da je budućnost Albanije, da bude mandat pod Italijom, odlučena.

U međuvremenu su se, 1919. godine, na terenu pojavile različite ideje o praktičnom značenju samoopredeljenja. Iako je vođstvo u Albaniji, koje je podržavala Italija, bilo bez narodne podrške, tamošnja britanska misija izvestila je da je nakon Vilsonovog govora “Četrnaest tačaka” formiran “Kosovski komitet”, sa ciljem da se bori za istinsku

281 ‘From the President of the Albanian Government’, 23. januar 1919, TNA: 110/1/2, 25. januar 1919, u FO 608/47, Dokumenta britanske delegacije sa Mirovne konferencije 109/1/2 do 110/2/1 1919: 267 takođe TNA: ‘Cypher telegram from Mr Balfour to Lord Curtishizon, D. 1205, 16. februar 1919’ 9–110/1/2/2210/19, u FO 608/47: 272.

282 Reprodukivano u Britanskom obaveštajnom birou 1918, s. 14–15.

283 ‘Albanians Want Us to Act as Mandatory’, New York Times, 8. mart 1919, s. 1; ‘American Mandatory Asked by Albanians’, Los Angeles Times, 1. maj 1919, s. 12. Slična opcija razmatrana je za Jermeniju, ali je odbačena, PWW 1988, Vol. 59, ‘Hankey’s and Mantoux’s Notes of a Meeting of the Council of Four’, 21. maj 1919, s. 345.

nezavisnost Albanaca.²⁸⁴ U to vreme, jugoslovenski predstavnici su veoma rado koristili jezik "samoopredeljenja" pri obraćanju zapadnim državama u vezi sa sopstvenim težnjama ka državnosti.²⁸⁵ Ali dok su se Jugosloveni takođe zalagali za albansku državnost, nasuprot ideji o italijanskom mandatu, istovremeno su imali sopstvene ambicije da dominiraju albanskim zemljama, te da slabe svog italijanskog rivala.²⁸⁶

Uključivanje Kosova, 1918. godine, u "prvu Jugoslaviju", Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, otkrilo je antagonizme u posvećenosti ove države samoopredeljenju: konkretno, albansko većinsko stanovništvo na Kosovu predstavljalo je problem za srpske nacionalističke aspiracije.²⁸⁷ Već 1919. godine, posmatrači su upozoravali da Srbi proteruju i masakriraju Albance sa Kosova i iz Severne Albanije, u pokušajima da se demografija te teritorije "uklopi" u srpske ciljeve za prevlast, a u skladu sa njihovim stavom o "samoopredeljenju".²⁸⁸ U situaciji u kojoj su se potom našli Albanci pod jugoslovenskom vlašću, bilo je malo interesovanja za njihovo samoopredeljenje, ako ga je uopšte i bilo, dok je Društvo naroda i dalje dobijalo izveštaje o diskriminaciji i zločinima.²⁸⁹

284 Prema zapisu Filipa, šefa Britanske vojne misije u Albaniji, 10. jula 1919, upućenom D. M. I. TNA: FO 608/30, Poverljiv izveštaj br. 22, s. 13, 20.

285 FRUS, 1921, Vol. II, Europe, s. 948, 'Yugoslavia', pismo premijera i ministra spoljnih poslova Crne Gore državnom sekretaru SAD, 15. april 1921; Intervju Rojtersa sa srpskim liderom Pašićem od 28. oktobra 1918, registrovan stav crnogorskog kralja Nikole iz 1918. i 1919. godine, Jugoslovenski program iz 1919. godine, sve citirano u Lederer 1963, s. 41, 71, 94, respektivno.

286 TNA: pismo Ante Trumbića Džordžu Heronu, br. 4176, poslato 13. marta, primljeno 14. aprila 1919; pismo od 19. februara 1919, sa prilogom: 'A Copy of a Resolution Passed at a Mass Meeting of Serb Croat and Slovenes at New York', 17. februar 1919, FO 608/41: 495, 438, i 441, respektivno; 'Confidential Report from G. F. Phillips, Brig-Gen, Head of British Military Mission, Albania, Scutari' (Skadar), 29. jun 1919, br. 20, FO 608/30: 20; Lederer 1963, s. 96, 285.

287 Statistički podaci o stanovništvu pre 1919. godine u TNA: FO 608/47, 43–53; Macmillan 2001, s. 361.

288 Pismo Idit Daram britanskom Ministarstvu spoljnih poslova, TNA: FO 608/47, s. 4–6; izveštaji drugih britanskih posmatrača, s. 9, 119.

289 U LNA: kutija 1657, sekcija 41, uključujući dokument 32213, 'Albanian Minorities in Yugoslavia', 1923; dokument 58664, dosije 11379, nemačkog konzula u Ženevi, 8. april 1927, 'Albanian Minorities in Yugoslavia': 'Towards a Petition Addressed by a former Albanian Minister, Hassan Bey Prishtina to the Presidency of the League Council Demanding

U leto 1919. godine, šef britanske vojne misije u Albaniji pokazao je određeno razumevanje za sposobnost Albanaca za samoupravu, kada je sa uvažavanjem pomenuo lidera “Kosovskog komiteta” Hasan-Bega Prištinu i njegovu borbu za albansku nezavisnost.²⁹⁰ Međutim, uprkos takvim sporadičnim izrazima odobravanja, saveznici nisu odušajali od ideje o mandatu, sve dok 1920. godine Albanci nisu svrgnuli privremenu vladu i proterali italijanske snage iz strateški važnih područja. Verovatno shvatajući da je u tom trenutku nezavisnost postala rešenje koje je davalo najviše šanse da se održi mir, Vilson je pozvao na priznavanje albanskih granica iz 1913. godine, bez mandata. Dana 17. decembra 1920. godine, Društvo naroda priznalo je Albaniju kao punopravnu državu članicu.²⁹¹

Olandska ostrva

Dok je albansko pitanje pokazalo sudbinu jednog konkretnog zahteva za “samoopredeljenje” iz vremena kada je Vilson internacionalizovao ovaj pojam, slučaj Olandskih ostrva doveo je do prvog zvaničnog pominjanja ovog jezika na međunarodnom *institucionalnom*

Protection for the Albanians in Yugoslavia, 15. mart 1927; dokument, 12416, dosije 11379. V. i telegram Iliaza Vrionija, predsednika ministarskog saveta Albanije, Drač, bez datuma, primljen u Ženevi 5. marta 1921; dokument 12479, dosije 11379, 29. april 1921: ‘Precis of Attached Correspondence from M Frasheri, President of the Albanian delegation, Paris, to the Secretary-General, League of Nations’ kao i pismo: ‘From Midhat Frasheri, President of the Albanian Delegation to the Peace Conference’, 3. mart 1921, sa priloženim memorandumom od 26. aprila 1921; dokument 39302, dosije 11379, 26. septembar 1924: Pismo predsedniku Saveta Društva naroda, od 25. septembra 1924, koje su potpisali Bajram Curi, Hasan Priština i B. Pejami; dokument 12394, dosije 11379, iz ‘Colony of Cossova in Central Albania’, 4. april 1921: ‘Protection of Albanian minorities in Jugo-Slavia’; dokument 38248, dosije 11379, ‘Massacre d’Albanais à Kossovo’; telegrami u dokumentu 39301, dosije 11379, npr. ‘M Azcarate, from E.C 29. septembar 1924’; dokument 23109, dosije 11379: 11. septembar 1922, predstavka Albanaca; dokument 33547, dosije 11379: 23. januar 1924, o diskusijama sa M Tadić [sic]; dokument 41214, dosije 11379: 15. decembar 1924, o zapaljivom jeziku u srpskoj štampi; dokument 41229, dosije 11379: ‘Albanian minorities in Yougoslavia’, ‘Letter from EC to Cadogan’, Ženeva, 26. mart 1925; dokument 31166, dosije 11379: 21. septembar 1923, Rostingu od EC, o jugoslovenskom odgovoru. Za jedno viđenje jugoslovenske države u nastanku u to vreme, v. Fenwick 1918b, s. 721.

290 Phillips, TNA: FO 608/47, 10.

291 Za ovaj sled događaja, v. Temperley 1921, Vol. IV, s. 342–344; Lederer 1963, s. 291.

nivou. Pominjanja “samoopredeljenja” u Društvu naroda u slučaju Olandskih ostrva, tokom 1920. i 1921. godine, nisu bila važna samo kao prethodnica kasnijeg uključivanja tog izraza u Povelju Ujedinjenih nacija iz 1945. godine. Ova pominjanja uključivala su i nekoliko argumenata i ideja, koji su kasnije ponavljani u određenim momentima na međunarodnom nivou, između ostalog i tokom slučaja Kosova pred MSP u periodu između 2008. i 2010. godine.

Slučaj Olandskih ostrva pojavio se na međunarodnom nivou otprilike u isto vreme kada i slučaj Albanije, a na sličan način odnosi se na stanovništvo koje je zahtevalo da odlučuje o svojoj političkoj sudbini. Međutim, zbog različitih interesa velikih sila u ova dva slučaja, oni su imali različit tretman. Albanske predstave i njihovi zahtevi za samoopredeljenje u početku su ignorisani, a zatim bili u senci prioriteta Italije, dok su, u slučaju Kosova, ostavljeni po strani zarad Jugoslovena. Albanci su ipak uspeli da povrate svoju državu, ali su Albanci na Kosovu ostali još skoro ceo vek pod srpskom vlašću. Nasuprot tome, želja olandskih ostrvljana da se ujedine sa Švedskom dobila je značajnu međunarodnu pažnju, uključujući duži postupak pred Društvom naroda koji se bavio “samoopredeljenjem”. Ipak, ovaj postupak se nije završio novom državnošću.

Slučaj Olandskih ostrva direktno se ticao nekoliko moćnih država, te je pretio da izazove međunarodnu destabilizaciju, narušavajući odnose među njima. Smešten između Švedske i Finske, arhipelag Olandskih ostrva bio je pod finskim suverenitetom na kraju Prvog svetskog rata, uprkos izričitoj želji njegovog švedskog stanovništva da se otcepi. Zbog svog strateškog značaja, ostrva su, od Krimskog rata, koji se vodio od 1853. do 1856. godine, doživljavala višestruke invazije i pokušaje demilitarizacije i remilitarizacije. U to su bile umešane Britanija, Francuska, Rusija, Nemačka i Finska, a svaka od njih je imala svoj interes kada je sudbina ostrva bila u pitanju.²⁹²

292 Za istorijsku pozadinu ovog slučaja, v. Markku Suksi: ‘The Åland Islands as a Continued Asymmetrical Feature of Finnish Governance—With Some Convoluting Tendencies of Resymmetrisation’, s. 133–153 u Ferran Requejo i Klaus-Jürgen Nagel (ur.): *Federalism Beyond Federations: Asymmetry and Processes of Resymmetrisation in Europe*, Ashgate, 2011; Norman J. Padelford i K. Gösta A. Andersson: ‘The Aaland Islands Question’, *American Journal of International Law*, 33, 1939, s. 465–487; James Barros: *The Aaland Islands Question: Its Settlement by the League of Nations*, Yale University

Godine 1917, ostrvljani su zatražili od švedskog monarha da se založi za njihov slučaj, a u cilju ujedinjenja sa Švedskom. Kao odgovor na to, Švedska je pokušala da se ovo pitanje razmotri na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine. Međutim, pitanje je u tom trenutku privremeno odloženo, zajedno sa ostalim sporovima koji su se odnosili na bivše ruske teritorije.²⁹³ Ubrzo nakon toga, u junu 1920. godine, i Britanija se pozabavila ovim pitanjem, te je zatražila da Savet Društva naroda raspravlja kako na pravi način rešiti pitanje Olandskih ostrva.²⁹⁴

Britansko pismo Društvu naroda pozvalo se na član XI Konvencije Društva, prema kojem je svaki član Društva imao "prijateljsko pravo" da pred Društvo iznese "bilo koju okolnost koja se tiče međunarodnih odnosa a koja preti da naruši međunarodni mir ili međusobno razumevanje naroda od kojih zavisi mir".²⁹⁵ Po mišljenju Britanaca, pitanje Olandskih ostrva uticalo je na međunarodna pitanja, preteći da poremeti dobre međudržavne odnose, koji su bili neophodni za svetsku stabilnost. Britansko pismo je napomenulo da su i Finska i Švedska uključene u slučaj, te da su obavestene o inicijativi Britanije.

Nekoliko drugih obraćanja Društvu naroda reagovalo je na sličan način na britansku inicijativu, pozivajući se na mir i međunarodnu sta-

Press, New Haven, CT, 1968; Markku Suksi: 'The Aaland Islands in Finland', u *Local Self-Government, Territorial Integrity and Protection of Minorities, Proceedings of the UniDem Seminar in Lausanne*, 16, Council of Europe, 1996, s. 20–50; Rudolf Bernhardt (ur.): *Encyclopedia of Public International Law, Vol I: Aaland Islands to Dumbarton Oaks Conference (1944)*, Elsevier Science, London 1992; Nathaniel Berman: "'But the Alternative is Despair": European Nationalism and the Modernist Renewal of International Law', *Harvard Law Review*, 106, 1993, s. 1792–1903, posebno s. 1862–1873; Hannum 1996, s. 370–375; Cassese 1995, s. 27–33; Charles Noble Gregory: 'The Neutralization of the Aaland Islands', *American Journal of International Law*, 17(65) 1923, s. 63–76; Philip Marshall Brown: 'The Aaland Islands Question', *American Journal of International Law*, 15(2), 1921, s. 269–270.

293 LNA: serija 468, sekcija 11, kutija R 544, dokument 2137: FO, London, 28. novembar 1919: 'To Harold Nicholson, Paris'.

294 LNA: serija 468, kutija R 545, sekcija 11, dokument 5020: Pismo lorda Kerzona od Kedlstonu generalnom sekretaru Društva naroda, 19. jun 1920; takođe LNA: Zapisnici sa prve skupštine, 1920, Ekonomska sekcija, Društvo naroda, plenarna zasedanja (sednice držane od 15. novembra do 18. decembra 1920), Ženeva 1920; LNA: kutija R 544, dokument 2660: 'Note from the Foreign Office', FO, London, 2. januar 1920.

295 'Letter from Earl Curzon' 1920; Konvencija Društva naroda.

bilnost, pri čemu su neki od njih koristili jezik “samoopredeljenja”.²⁹⁶ Dokumenti koje je podnela Švedska predstavili su pravo olandskih ostrvljana na samoopredeljenje kao pitanje od međunarodnog značaja i tvrdili da im, kao izraz tog prava, treba dozvoliti da se ujedine sa Švedskom.²⁹⁷ Predstavnici Olandskih ostrva izneli su svoj slučaj na sličan način, pozivajući Društvo da im dozvoli da se odvoje od Finske i pridruže Švedskoj. Pored ukazivanja na volju stanovništva ostrva, izraženu kroz peticije i glasanje, oni su upozorili Društvo da će se suočiti sa asimilacijom, ukoliko budu prinuđeni da ostanu pod finskom vlašću. Ostrvljani su nagovestili da, pod takvim okolnostima, situacija možda neće ostati mirna.²⁹⁸

Na drugoj strani u ovom sporu nalazila se Finska, koja se usprotivila bilo kakvoj internacionalizaciji slučaja Olandskih ostrva kroz učešće Društva. Stav Finske bio je da se radi o isključivo unutrašnjem pitanju, te da stoga spoljni akteri treba da se uzdrže od mešanja. Štaviše, Finska je stav da odvajanje Olandskih ostrva mora da se spreči obrazložila time da “želje manjine” ne bi smele da prevladaju nad “ekonomskom i vojnom sigurnošću nacije”.²⁹⁹ Finska je zapravo tvrdila da bi internacionalizacija slučaja Olandskih ostrva i dozvoljavanje secesije stvorili opasan presedan. Takav presedan bi mogao da ugrozi ne samo stabilnost ostalih članova Društva, već i stabilnost svetskog poretka u celini. Ovom argumentacijom Finska je izrazila ono što će postati uobičajeni način istupanja protiv radikalno legitimisanog diskursa samoopredeljenja u narednih deset decenija.

296 LNA: kutija R 545 dokument 5355: 8. jul, 1920: The ‘Aaland Islands question’, zabeleška generalnog sekretara, i kutija R 544 dokument 5350: 7. jul 1920: ‘The Åland Islands’, Priručnici pripremljeni po uputstvu Istorijskog sektora Ministarstva spoljnih poslova, br. 48, H. M. Stationery Office, London, 1920, i The New Europe, 15(192), 17. jun 1920, (ur. R. W. Seton-Watson i A. F. Whyte).

297 ‘The Aaland Islands question. Letter dated 10. jul 1920, from M. Branting’, LNA: kutija R 545 dokument 5396: 10. jul 1920, dostavljeno u cilju informisanja Saveta.

298 LNA: Predstavnici Olandskih ostrva Johan Erikson i August Karlson: ‘Letter, dated 6th June [July?] 1920, from the accredited representatives of the Landsting of the Åland Islands’, kutija R 545 dokument 5303; Johan Erikson Savetu Društva, Stockholm, 24. jul 1920, kutija R 545 dokument 5706.

299 LNA: ‘Brief review of the question of the Åland Islands’ finske delegacije, London, 7. jul 1920, kutija R 545 dokument 5319, br. 609.

U julu 1920. godine, Društvo naroda pokrenulo je postupak na osnovu britanskog pisma, te je uspostavilo Komitet pravnika, sa zadatkom da Savetu Društva pruža savete u vezi s pravnim statusom spora oko Olandskih ostrva.³⁰⁰ Iako je ovaj potez, sam po sebi, predstavljao neku vrstu internacionalizacije, cilj analize Komiteta pravnika bio je da razjasni da li slučaj zahteva dalju međunarodnu akciju. Ovaj međunarodni komitet, koji su činila tri pravnika, imao je zadatak da razmotri dva pitanja: prvo, da li zahtev Olandskih ostrva za plebiscit o odvajanju od Finske i pridruživanju Švedskoj predstavlja međunarodno pitanje u okviru mandata Društva, i drugo, da li Društvo treba da iznese svoje mišljenje o valjanosti sporazuma o demilitarizaciji ostrva, sklopljenog posle Krimskog rata. Komitet pravnika bavio se “samoopredeljenjem” isključivo u odgovoru na prvo od ova dva pitanja.

Po završetku analize, Komitet pravnika podneo je, septembra 1920. godine, svoj izveštaj Savetu Društva. Izveštaj je započinjao prvim pitanjem preformulisanim na sledeći način: “Da li stanovnici Olandskih ostrva, imajući u vidu sadašnje stanje, a na osnovu principa da narodi moraju imati pravo na samoopredeljenje, mogu zahtevati da se ujedine sa Švedskom?”³⁰¹ Preformulisavši inicijalno pitanje, Komitet pravnika postavio je međunarodno značenje “samoopredeljenja” u sam centar problema. U nastavku izveštaja, pod naslovom “Načelo samoopredeljenja i prava naroda”, stajala je sledeća konstatacija: “Iako princip samoopredeljenja naroda igra važnu ulogu u modernoj političkoj misli, posebno od vremena Velikog rata [...] u Povelji Društva naroda ovaj princip se ne pominje.” Shodno tome, Komitet je smatrao da samoopredeljenje ne predstavlja pozitivno pravilo međunarodnog prava.

Odražavajući stav Finske, Komitet pravnika je dalje tvrdio da nacionalne grupe nemaju pravo na razdvajanje “jednostavnim izra-

300 LNA: dokument 5717 u seriji 468, sekcija 11, kutija R 545.

301 League of Nations Official Journal, oktobar 1920, specijalni dodatak br. 3: 'Report of the International Committee of Jurists Entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question' (sa datumom 5. septembar 1920) (u daljem tekstu: 'Jurists 1920'), s. 3.

žavanjem želje”, te da su odluke o zahtevima za otcepljenje u nadležnosti domaćeg prava. Mešanje u poslove države, prenošenjem prava odlučivanja o pitanju samoopredeljenja iz suverene sfere date države u međunarodni domen Društva naroda, “ugrozilo bi interese međunarodne zajednice”.³⁰² Čini se da je Komitet pravnika, rasuđujući na ovaj način, želeo da saopšti da samoopredeljenje, zbog svog potencijala da izazove destabilizaciju, ne treba da ima ulogu u međunarodnim pitanjima.

Istovremeno, Komitet pravnika izjavio je da postoje dve vrste okolnosti pod kojima bi zahtevi za “samoopredeljenje”, kao pitanja od međunarodnog interesa, ipak mogli da se nađu unutar mandata Društva. Prva situacija bi podrazumevala “očiglednu i kontinuiranu zlopotrebu suverene vlasti države, na štetu dela stanovništva te države”. U slučaju takvog razvoja događaja, bilo bi opravdano da se slučaj rešava na međunarodnom nivou, a ne kao unutrašnje pitanje, kako bi se osiguralo njegovo mirno rešavanje. Međutim, po mišljenju Komiteta pravnika, slučaj Olandskih ostrva nije pripadao ovoj kategoriji.

Druga situacija, u kojoj bi “princip samoopredeljenja naroda mogao biti uzet u obzir”, bila bi ona u kojoj pravni status države nije “regularan kada je u pitanju teritorijalni suverenitet”, već je “sa pravnog stanovišta nejasan i neizvestan”.³⁰³ Po mišljenju Komiteta pravnika, ovo *jeste* bilo primenljivo na slučaj Olandskih ostrva, jer međunarodni status Finske nije bio u potpunosti rešen nakon što je ova zemlja stekla nezavisnost. Na osnovu toga, Komitet je zaključio da je slučaj Olandskih ostrva međunarodno pitanje, koje nije u isključivoj nadležnosti domaćeg prava Finske. Shodno tome, o ovom slučaju trebalo je da se odlučuje u okviru nadležnosti Saveta Društva.³⁰⁴

Značajno je da je Komitet pravnika naveo “samoopredeljenje” i prilikom daljeg obrazlaganja pravnog statusa Finske i Olandskih ostrva. Komitet je objasnio da je pravno nejasan status Finske “proizrokovan i potekao od separatističkog pokreta među stanovnicima [Olandskih ostrva], koji su se pozvali na princip ‘narodnog samoopredeljenja’, u kontekstu nedavno stečene nezavisnosti Finske od Ruskog

302 Ibid., s. 5.

303 Ibid., s. 6.

304 Ibid., s. 9, 14.

carstva, te građanskog rata koji je usledio”. Po mišljenju Komiteta pravnika, usled ovih događaja, granice finske suverenosti postale su nejasne, a zahtev ostrvljana za “samoopredeljenje” postao je međunarodno pitanje.³⁰⁵

Drugim rečima, prema Komitetu pravnika, zahtev olandskih ostrvljana za samoopredeljenje nije, sam po sebi, bio od direktnog međunarodnog značaja. Međutim, budući da su njihovi zahtevi za “samoopredeljenje” doprineli unošenju neizvesnosti u pravni status Finske, pitanje njihovog samoopredeljenja time je, na indirektan način, postalo međunarodno pitanje. Ovim je Komitet pravnika sugerisao da bi narodi koji streme samoopredeljenju mogli internacionalizovati svoje zahteve korišćenjem jezika samoopredeljenja, kako bi države u kojima se nalaze doveli u status pravne nesigurnosti. Usled nedefinisanog statusa takvih država, zahtevi naroda bi tada mogli biti preneti sa domaćeg na međunarodni nivo. Na koji bi tačan način trebalo utvrditi postojanje ili stepen pravne nesigurnosti u takvim slučajevima, pitanje je o kome se Komitet pravnika nije izjasnio.

Na ovaj način, Komitet pravnika Društva naroda izneo je dva, naizgled kontradiktorna viđenja uloge samoopredeljenja u međunarodnim pitanjima, posebno u slučaju Olandskih ostrva. S jedne strane, njihov izveštaj isključio je pravni značaj samoopredeljenja samog po sebi, a negirao je i značaj ovog koncepta kada su u pitanju separatiistički sukobi. Navodeći slučajeve zloupotreba od strane države kao suštinski izuzetak od ovog pravila o neprihvatljivosti, Komitet je utvrdio da u slučaju Olandskih ostrva samoopredeljenje nije primenljivo. S druge strane, u izveštaju se navodi da samoopredeljenje *jest*e relevantno za Olandska ostrva, zbog nejasnog pravnog statusa Finske. Pa ipak, impliciranjem da su upravo zahtevi ostrvljana za “samoopredeljenje” ugrozili pravni status Finske, oni su ipak priznali međunarodnu snagu diskursa o “samoopredeljenju”.

Ovo nije bio jedini antagonizam u izveštaju, budući da je postojao još jedan, vezan za odnos između samoopredeljenja i državnosti. Izveštaj Komiteta pravnika u početku je ova dva koncepta postavio na različite konceptualne nivoe, predstavljajući državnost kao međunarodni

305 Ovome su doprinela i vojna događanja koja su usledila nakon odvajanja Finske: *ibid.*, s. 14.

koncept, a samoopredeljenje kao nešto što je primarno pripadalo unutrašnjim problemima jedne države. Zadržavanje pitanja samoopredeljenja u domenu same države čak je bilo predstavljeno kao suštinski značajno za sam pojam državnosti. Prihvatanje da je samoopredeljenje međunarodno, a ne unutrašnje pitanje, bilo bi mešanje u državni suverenitet i “u suprotnosti sa samom idejom oličenom u pojmu ‘država’”.³⁰⁶

Komitet pravnika je zatim dodatno razdvojio jezik “samoopredeljenja” od statusa državnosti, tvrdeći da se ne sme dozvoliti da zahtevi za samoopredeljenje ruše postojeće države i stvaraju nove. U cilju očuvanja međunarodne stabilnosti i nemešanja u postojeće države, o samoopredeljenju ne bi trebalo raspravljati na međunarodnom nivou, niti bi ono smelo da dovede do davanja nove državnosti. Umesto toga, mir treba održavati internim kompromisnim rešenjima, na osnovu “geografskih, ekonomskih i drugih sličnih faktora”.³⁰⁷

Istovremeno, a naizgled u kontradikciji sa prethodnim stavom, Komitet pravnika Društva naroda povezoao je “samoopredeljenje” i “državnost”, jasno iznoseći shvatanje da su se pozivi na samoopredeljenje uvek odnosili na stvaranja nove države. Bez obzira na to da li su takvi zahtevi bili za nezavisnost i odvajanje od neke države ili, kao u slučaju Olandskih ostrva, za ujedinjenje sa nekom postojećom državom, za Komitet pravnika nesumnjiv cilj bio je *stvaranje nove države*. Primetno je da Komitet nije ponudio rešenje koje je smatrao najboljim, a to je bilo pribegavanje manjinskim pravima kao *ostvarenju* samoopredeljenja, već je očekivao da će podnosioci zahteva *odustati* od “samoopredeljenja” u formi državnosti, te umesto njega dobiti manjinska prava. Prema tome, Komitet pravnika nije predložio ono što će, u decenijama koje slede, biti nazivano “unutrašnjim samoopredeljenjem”.

Uspostavljanjem ove paralele, na nivou koncepta i definicije, između samoopredeljenja, sa jedne, i državnosti i političke nezavisnosti, sa druge strane, Komitet pravnika Društva ne samo da je prepoznao radikalni, secesionistički potencijal koncepta samoopredeljenja, već je i osvetlio paradoksalnu, čak i konzervativnu stranu njegovog

306 Ibid., s. 5.

307 Ibid., s. 6.

radikalizma. U krajnjoj liniji, radikalne i naizgled subverzivne manifestacije “samoopredeljenja” u međunarodnom diskursu takođe su bile orijentisane ka državnosti, onako kako se ona uobičajeno shvatala. Kao takve, doprinele su jačanju zajedničkog stava da države, u njihovom tadašnjem formatu (iako ne i u njihovim tadašnjim granicama) vredi očuvati kao temelje međunarodnog poretka.

Na osnovu zaključka Komiteta pravnikâ da su Olandska ostrva međunarodno pitanje, a ne unutrašnja stvar Finske, Društvo naroda se 20. septembra 1920. proglasilo nadležnim za razmatranje ovog slučaja, te je imenovana Komisija međunarodnih izvestilaca sa zadatkom da poseti ostrva, ispita situaciju i preporuči dalje aktivnosti. Nakon svojih istraživanja, izvestioci su 16. aprila 1921. godine Savetu Društva predstavili svoj izveštaj.³⁰⁸ Ovaj izveštaj se slagao sa zaključkom Komiteta pravnikâ da su Olandska ostrva od međunarodnog značaja. Međutim, po mišljenju izvestilaca, glavni razlog što ovo pitanje ima međunarodni značaj nije bilo “samoopredeljenje”, niti nejasan pravni status Finske, već činjenica da je slučaj pretio da destabilizuje odnose između Švedske i Finske.

Izvestioci su se razlikovali od Komiteta pravnikâ i po tome što su ponudili sopstvenu preformulaciju prvog pitanja u slučaju Olandskih ostrva, ne pominjući “samoopredeljenje”. Po njihovim rečima, prvo pitanje ticalo se “prava suvereniteta Finske nad Olandskim ostrvima”.³⁰⁹ Izvestioci su se oprezno pozvali na nešto što su nazvali principom Vudroa Vilsona o “pravu naroda da slobodno raspoložu sopstvenom sudbinom”, i na “princip slobodnog opredeljenja (ili samoopredeljenja)”. U nastavku su, zatim, rekli da je u pitanju “princip pravde i slobode, izražen kroz jednu nejasnu i opštu formulu, koja je dovela do najrazličitijih tumačenja i razlika u mišljenjima”.³¹⁰

Pa ipak, po pitanju međunarodnog značenja “samoopredeljenja”, dva izveštaja Društva imala su vrlo sličan stav. Oba izveštaja su podrazu-

308 LNA: Zapisnici sa drugog zasedanja, 1921, Ekonomska sekcija, Društvo naroda, Plenarna zasedanja i komiteti, Ženeva 1921, s. 84–89.

309 LNA: Komisija izvestilaca Društva naroda: 'Report presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapporteurs', Dokument Saveta Društva naroda B7 21/68/106, 1921 (u daljem tekstu: 'Rapporteurs 1921'), s. 2.

310 Ibid., s. 1 i 3.

mevala da ostvarivanje samoopredeljenja znači stvaranje nove države, kao i da to nije zakonski uređeno pravo. Oba izveštaja takođe su se pozivala na mir, stabilnost i ideju slobode kao nemešanja u postojeće države, tvrdeći da bi cepanje država pozivanjem na “samoopredeljenje” generalno trebalo izbegavati.³¹¹ Izveštaji su, na sličan način, preporučivali mirna rešenja unutar državnih granica, kao što su, na primer, zaštita jezika, svojine i političkih prava *umesto* (a ne kao ostvarenje) samoopredeljenja.³¹² Izvestioci su to saželi rečima koje su podsećale i na reči Komiteta pravnika i na reči Lansinga iz prethodnog poglavlja:

Priznavanje manjinama, bilo jezičkim ili verskim, ili bilo kom drugom delu stanovništva, prava da istupe iz zajednice kojoj pripadaju, jer je to njihova želja ili im to pričinjava zadovoljstvo, značilo bi uništavanje reda i stabilnosti u državama, kao i inaugurisanje anarhije u međunarodnom životu; to bi predstavljalo podržavanje teorije nespojive sa samom idejom države kao jedinstvene teritorijalne i političke celine.³¹³

Takođe, oba izveštaja su na sličan način utvrdila da, s obzirom na to da olandске ostrvljane niko nije ugnjetavao, samoopredeljenje u njihovom slučaju generalno nije primenjivo. Rasuđujući na ovakav način, čini se da su izveštaji sugerisali da olandskim ostrvljanima ne treba odobriti političku slobodu u obliku nezavisne državnosti i samoopredeljenja, jer su već slobodni, budući da se princip nemešanja u njihovom slučaju poštuje. Čini se da je razumevanje “samoopredeljenja” izraženo u dva izveštaja Društva polazilo od pretpostavke da se sloboda može uskratiti samo mešanjem i ugnjetavanjem, ali ne i kroz status neravnopravnosti, u kome bi narod mogao da se nađe u nedostatku sopstvene državnosti.

Izveštaji su, čini se, bili jedinstveni i u stavu da se samoopredeljenje u formi nezavisnosti može realizovati samo u izuzetnim slučajevima, kada se država meša u slobodu grupe, i to na takav način da bi dodeljivanje državnosti predstavljalo rešenje sa najvećim izgledom da doprinese međunarodnoj stabilnosti. Komitet pravnika je izjavio

311 Za izvestioce, v. *ibid.*, s. 3 i 10–11.

312 Na kraju su ove preporuke prihvaćene od strane Društva naroda, pri čemu je Društvo preuzelo ulogu da ih nadgleda.

313 *Ibid.*, s. 4.

da bi takvi slučajevi postali međunarodno pitanje usled pretnje koju predstavljaju međudržavnim odnosima, a izvjestioci su ukazali da bi takvi slučajevi zaista mogli opravdati odobravanje samoopredeljenja. Izvjestioci su zaključili svoj izveštaj tvrdnjom da bi Finska, ukoliko se ne bude pridržavala preporuka za unapređenje unutrašnjih prava olandskih ostrvljana, mogla da otvori put “drugom mogućem rešenju, i to upravo onom koje želimo da eliminišemo”.³¹⁴

Svojim zaključcima u slučaju Olandskih ostrva, izvjestioci i Komitet pravnika Društva naroda priznali su međunarodni značaj jezika “samoopredeljenja”. Slučaj je predstavljao prvi pokušaj jedne ključne međunarodne institucije da iskristališe njegovo značenje. Bez obzira na to, slučaj nije učinio “samoopredeljenje” delom međunarodnog prava, niti je uneo nove ideje u načine na koje je za ovaj koncept tražen legitimitet.

Na primer, dva izveštaja su u prvi plan iznela ono što je, još od Lenjinovog vremena, bilo svojstvo međunarodnog jezika “samoopredeljenja”: njegovo legitimisanje pozivanjem na negativnu ideju slobode, definisanu kao slobodu *od* određenih nepravdi. Po Lenjinovom mišljenju, te nepravde bile su dominacija i neravnopravnost, kao i specifični oblici kapitalističkog i imperijalističkog mešanja u poslove naroda. Vilson je svoj diskurs “samoopredeljenja” takođe legitimisao pozivajući se na negativnu ideju slobode, ali se koncentrisao na osudu opstrukcije delovanja države, posebno u formi rata, izazivanja nereda i ograničenja trgovine. Sve u svemu, pominjanja samoopredeljenja u izveštajima Društva, koja su bila orijentisana na *status quo*, odražavala su pre svega Vilsonovo shvatanje negativno definisane ideje slobode.

Izveštaji Društva naroda potvrdili su Lenjinovo izjednačavanje samoopredeljenja sa uspostavljanjem nove države, pa se činilo da se slažu s njim u stavu da samoopredeljenje može poslužiti kao korektivna mera za određena ograničenja slobode. Međutim, izveštaji Društva naroda, ponovo sa pozicija bližih idejama sadržanim u Vilsonovom diskursu, otvorili su mogućnost da se samoopredeljenje kao korektivna mera realizuje samo u vrlo posebnim slučajevima, kada bi to doprinelo slobodi (bez mešanja) postojećih država i mirnom svetskom poretku.

314 Rapporteurs 1921, s. 13.

POVELJA UJEDINJENIH NACIJA

“Samoopredeljenje” se pojavilo u međunarodnom diskursu u periodu između slučaja Olandskih ostrva i formulisanja Povelje Ujedinjenih nacija 1945. godine. I Wilson i Lenjin omogućili su da ovaj koncept dopre do globalne publike, koja ga je između dva svetska rata koristila na različite načine. Najupečatljivija su bila pozivanja nacističkog režima u Nemačkoj na “samoopredeljenje” iz tridesetih godina prošlog veka. Svestan međunarodne moralne i političke privlačnosti jezika samoopredeljenja u to vreme, nacistički režim pokušao je da ga iskoristi za legitimisanje svoje politike, koja je s vremenom postajala sve agresivnija. Nacisti su sugerisali da će ovaj opštepriznati koncept slobode biti kršen dokle god se u prirodni razvoj naroda bude mešala strana vlast. U praksi, nacistički režim pozivao je na “samoopredeljenje” Nemaca koji su živeli van granica Nemačke, kao deo svojih planova za aneksije.³¹⁵

Iako su zapadne države, u nekim trenucima čak i sa simpatijama, primile k znanju nacistički diskurs “samoopredeljenja”, to nije dovelo do preformulacije ili proširenja ideja koje su sa ovim jezikom već bile povezane na međunarodnom nivou, niti do promena u njegovom globalnom statusu.³¹⁶ Takođe, to nije imalo za posledicu ni bilo kakvu međunarodnu raspravu o značenju ovog koncepta, niti je “samoopredeljenje” uključivano u međunarodne sporazume iz tog vremena.³¹⁷ Začudo, nacistički diskurs o “samoopredeljenju” nije imao za posledicu ni međunarodnu diskreditaciju ovog koncepta. Umesto toga, čini se da su usled nacističke argumentacije i Drugog svetskog rata u celini *manjinska* prava postala upitna. Delom je zbog toga, nakon završetka

315 V. Fisch 2015, s. 164–172 i 175–179; kao i Uriel Abulof: ‘We the Peoples? The Birth and Death of Self-Determination’, Tel Aviv University and Princeton University Woodrow Wilson School, 2010, s. 46–49.

316 FRUS: 1938, Vol. I, General, ‘Annexation of Austria by Germany’, Telegram ambasadora u Nemačkoj državnom sekretaru, Berlin 13. mart 1938, s. 435; 1939, Vol. I, ‘Events leading to war in Europe’, Otpisnik poslova u Nemačkoj državnom sekretaru, Berlin 3. april 1939, s. 109. Bestseller William L. Shirer: *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*, Secker and Warburg, London, 1960. ne bavi se ‘samoopredeljenjem’.

317 V. npr. Minhenski sporazum od 29. septembra 1939, pristupljeno u Avalon projektu, 30. decembra 2012: avalon.law.yale.edu/imt/munich1.asp#art2.

rata, započela međunarodna istorija individualnih ljudskih prava.³¹⁸ Otprilike u isto vreme, a u vezi sa rastućim interesom za ljudska prava nakon Drugog svetskog rata, jezik “samoopredeljenja” ponovo se pojavio na međunarodnoj sceni.

Tek kada je jezik “samoopredeljenja” uključen u Povelju Ujedinjenih nacija 1945. godine, međunarodni status ovog koncepta zaista se promenio. Od tog trenutka “samoopredeljenje” je postalo deo međunarodnog prava. Povelja je bila najznačajniji korak u osnaživanju međunarodno-pravne relevantnosti “samoopredeljenja”, uvećavajući njegov već postojeći politički i moralni autoritet. U svim momentima u kojima je jezik “samoopredeljenja” kasnije postajao značajan u međunarodnim pitanjima na visokom nivou, Povelja je služila kao najrelevantniji referentni tekst za ovaj koncept.

“Samoopredeljenje” se navodi u članu 1, stav 2. Povelje Ujedinjenih nacija kao jedna od “svrha” organizacije. Ovo je ključna referenca na “samoopredeljenje” u Povelji. Koncept je spomenut i u članu 55 Povelje Ujedinjenih nacija o međunarodnoj ekonomskoj i socijalnoj saradnji, ali član 55 samo ponavlja tekst člana 1(2) i predstavlja ekonomsku i socijalnu saradnju kao sredstvo za obezbeđivanje “samoopredeljenja”, koje je član 1(2) već ustanovio kao jednu od svrha Ujedinjenih nacija. Veći značaj člana 1(2) očigledan je i iz činjenice da se on navodio kao ključna referenca za “samoopredeljenje” u svim međunarodnim raspravama koje su sledile.

Prvi sveobuhvatan nacrt Povelje Ujedinjenih nacija formulisan je na konferenciji u Damberton Ouksu 1944. godine, i u njemu “samoopredeljenje” nije pomenuto.³¹⁹ Atlantska povelja iz 1941. godine takođe je ignorisala jezik “samoopredeljenja” pri nabranjanju principa

318 V. Mazower 2004; Mayall 2003, s. 117.

319 Zvanični naziv konferencije bio je “Vašingtonski razgovori o organizovanju međunarodnog mira i bezbednosti”. Za korisne preglede Damberton Ouksa i druge planove za posleratni poredak iz tog vremena, v. Dokumenta Ujedinjenih nacija 1941–1945, Kraljevski institut za međunarodne poslove, London, 1946, kao i Elizabeth Borgwardt: *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights*, Harvard University Press, Cambridge, MA and London, 2005, s. 141–193; Normand and Zaidi 2008; Harley Notter (ur.): *Postwar Foreign Policy Preparation 1939–1945*, Greenwood Press, Westport, CT, 1975 (izvorno 1949).

prema kojima bi trebalo da se upravlja svet posle rata.³²⁰ “Samoopredeljenje” je u nacrt Povelje UN uneto tek na konferenciji u San Francisku 1945. godine.³²¹ U Damberton Ouksu samo su predstavnici “velike četvorke”, koju su činili Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Sovjetski Savez i Kina (a koja je 1945. godine, uključivanjem Francuske, postala “velika petorka”), raspravljali o planovima za globalni poredak. Na konferenciji u San Francisku, održanoj između 25. aprila i 26. juna 1945. godine, u ove razgovore uključili su se državni predstavnici 50 država saveznica iz Drugog svetskog rata.

Ubrzo nakon započinjanja konferencije u San Francisku, četiri države koje su učestvovala na konferenciji u Damberton Ouksu zajednički su podnele 27 amandmana na svoj predlog iz 1944. godine. Jedan od ovih amandmana je u Povelju uključio “samoopredeljenje”, kao jednu od svrha nove svetske organizacije. Prema ovom amandmanu (dodaci predlogu iz Damberton Ouksa označeni kurzivom), Ujedinjene nacije treba da teže “razvoju prijateljskih odnosa među narodima *zasnovanih na poštovanju principa jednakih prava i samoopredeljenja naroda* i preduzimanju drugih odgovarajućih mera za jačanje opšteg mira”.³²² Iako je nekoliko predstavnika drugih država

320 Uprkos suprotnim tvrđenjima istraživača, npr. Cassese 1995, s. 37. Atlantska povelja, 14. avgust 1941, Avalon projekat, pristupljeno 15. februara 2013: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp>. Izgleda da se o samoopredeljenju nije raspravljalo ni na konferenciji u Jalti od 4. do 11. februara 1945. godine. Za izveštaje insajdera v. Edward R. Stettinius: *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*, Jonathan Cape, London, 1950; Clyde Eagleton: ‘The Charter Adopted at San Francisco’, *American Political Science Review*, 39(5), 1945a, s. 934–942.

321 Zvanično, Konferencija Ujedinjenih nacija o međunarodnoj organizaciji (UNCIO). Za formalnu postavku konferencije, v. UNCIO, Vol. XV, United Nations Information Organizations, London, New York, 1945; za predloge i amandmane na osnovu nacrtu iz Damberton Ouksa, v. UNCIO, Vol. III: Dumbarton Oaks Proposals Comments and Proposed Amendments; takođe FRUS, 1945, Vol. I, General, Foreign Relations: ‘The United Nations Conference on International Organization, San Francisco, California, April 25 – June 26 1945’ (u daljem tekstu FRUS SF); Leland M. Goodrich i Edvard Hambro: *The Charter of the United Nations: Commentary and Documents*, Stevens, London, 1949.

322 UN: Dumbarton Oaks to San Francisco, United Nations Information Organisation, London 1945, 5. maj 1945, Doc 2; G/29, s. 622. Predlog koji su podnele četiri sile sadržao je 27 amandmana; takođe ARMSNY, UNCIO kolekcija: S-0981, kutija 14, dokument 3,

takođe predložilo svoje amandmane,³²³ “paket” od 27 amandmana podnetih od strane četiri sile postao je osnova za nastavak rasprave o Povelji.³²⁴ U međuvremenu, većina drugih država povukla je svoje predloge.³²⁵

Nije sasvim jasno zašto su četiri države, koje su izostavile “samoopredeljenje” iz nacрта u Damberton Ouksu, nekoliko meseci kasnije odlučile da taj koncept ipak ugrade u Povelju. Ono što jeste jasno, to je da je inicijativa za njegovo uključivanje u povelju potekla od Sovjetskog Saveza.³²⁶ Početkom maja 1945. godine, Sovjetski Savez uvrstio je jezik “samoopredeljenja” u paket amandmana četiri države, predlažući da se ovaj koncept proglasi svrhom Ujedinjenih nacija u prvom članu Povelje. Sovjetski Savez je takođe predložio da se “samoopredeljenje” pomene i u odeljku Povelje koji se bavi starateljstvom, kolonijalnim aranžmanom koji je bio sličan sistemu mandata.³²⁷

Kada su, ubrzo nakon toga, u San Francisku započele rasprave o tekstu Povelje, sovjetski delegati bili su najdosledniji branioci uključivanja jezika “samoopredeljenja”.³²⁸ Na konferenciji, kao i u drugim prilikama nakon toga, sovjetski predstavnici polagali su pravo

Izveštaji o napretku – sumarni izveštaji za period 1–15. maj 1945, ‘Summary report for May 8’.

323 ARMSNY UNCIO: S-1006, kutija 1, dokument 7, Radna dokumenta, predlozi iz Damberton Ouxsa, komentari i amandmani (15. april – 15. maj 1945).

324 ARMSNY UNCIO: S-0981, sumarni izveštaj za 8. maj; takođe Mary Ann Glendon: ‘The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea’, *Harvard Human Rights Journal*, 16, 2003, s. 27–40.

325 ARMSNY UNCIO: S-1006, kutija 1, dokument 8, Radna dokumenta, predlozi iz Damberton Ouxsa, komentari i amandmani (1. maj – 15. jun 1945).

326 FRUS SF: ‘Minutes of the First Four-Power Consultative sednica on Charter Proposals, held at San Francisco, May 2, 1945, 9 pm’, neformalne beleške, s. 551.

327 Ibid., s. 551, 569; takođe Huntington Gilchrist: ‘Colonial Questions at the San Francisco Conference’, *American Political Science Review*, 39(5), 1945, s. 982–992; Humphrey 1986; Claude 1984, s. 351; Frederic L. Kirgis Jr: ‘The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era’, *American Journal of International Law*, 88(2), 1994, s. 304–310; William Bain: *Between Anarchy and Society: Trusteeship and the Obligations of Power*, Routledge, London, 2006.

328 Kao što je zabeleženo, npr. u ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 5, Radna dokumenta, komisije i tehnički komiteti, sumarni izveštaj Komiteta I/1, ‘Report of second meeting of the drafting committee, Committee I/1/A, 9.30, 16. maj (Komitet I/1/A je bio skoncentrisan na član 1(2)). Sem Sovjetskog Saveza i predstavnika SSR Ukrajine, i Egipat

na ovaj termin i pripisivali sebi zaslugu što se on našao u Povelji Ujedinjenih nacija.³²⁹ Pa ipak, razlozi zbog kojih je Sovjetski Savez ulagao toliki napor da se “samoopredeljenje” uključi u Povelju nisu sami po sebi očigledni. Iako su ponekad govorili u prilog “samoopredeljenju” u San Francisku, sovjetski delegati su taj termin vrlo retko pominjali. Oni nikada o njemu nisu detaljno raspravljali, niti su ga predstavljali kao posebno značajan, a nisu ni objasnili *zašto* bi samoopredeljenje trebalo da bude svrha Ujedinjenih nacija. U jednom trenutku, sovjetski ambasador Andrej Gromiko je čak izjavio da je Sovjetski Savez spreman da u potpunosti odustane od pominjanja “samoopredeljenja”, “u interesu postizanja dogovora” između velikih sila.³³⁰ “Samoopredeljenje” se nije našlo ni u najopširnijem obrazloženju sovjetskog stava prema Ujedinjenim nacijama i Povelji iznetom na završnoj plenarnoj sednici Konferencije u San Francisku.³³¹

Štaviše, kada su predstavnici Sovjetskog Saveza pominjali “samoopredeljenje” u San Francisku, ovaj koncept je pominjan u užem smislu, kao jedan od ciljeva sistema kolonijalnog “starateljstva”. “Starateljstvo” je takođe bilo tačka dnevnog reda, pod kojom se, tokom konferencije, uglavnom raspravljalo o “samoopredeljenju”. Sovjetsko povezivanje “samoopredeljenja” sa starateljstvom u San Francisku bilo je nagovešteno Lenjinovim antiimperijalističkim diskursom iz prethodnog perioda, dok će kasnije postati osnova za rasprave o anticolonijalizmu u Ujedinjenim nacijama, u periodu između 1950. i 1960.

se zalagao za uključivanje “samoopredeljenja” u Povelju: ARMSNY, UNCIO: S-0981, kutija 14, dokument 3, ‘Summary report for May 14’.

329 Npr. 11. jun 1945, v. Mr A. A. Arutiunian (Sovjetski Savez), s. 56–57 u ‘Verbatim minutes of second session of Commission II’ (gde je Smats bio predsednik komisije), 11. jun 1945, UNCIO, Vol. VII, Commission II General Assembly, 1945, s. 56.

330 FRUS SF: ‘Minutes of the Thirteenth Five-Power Informal Consultative Meeting on Proposed Amendment, held at San Francisco, June 2, 1945, 5:30 pm’, ‘Trusteeship Questions’, s. 1113.

331 Ambasador Gromiko na završnoj plenarnoj sednici, 26. juna 1945, Andrew Cordier Papers, Columbia Archives Rare Books and Manuscript Collection, ID: 4078451 (u daljem tekstu: ACP), UNCIO, s. 5–7; takođe Rupert Emerson: ‘Colonialism, Political Development, and the UN’, *International Organization*, 19(3), 1965, s. 484–503, s. 487; Paul Gordon Lauren: ‘First Principles of Racial Equality: History and the Politics and Diplomacy of Human Rights Provisions in the United Nations Charter’, *Human Rights Quarterly*, 1, 1983, s. 1–25, na s. 4.

godine. Međutim, za razliku od Lenjinovih izjava, sovjetski predstavnici nisu se pozivali na “samoopredeljenje” kao na širu ideju slobode i ravnopravnosti za grupe, sem u slučaju starateljstva, niti su naglašavali da ovaj koncept treba da uključuje mogućnost državnosti.³³² Tek kada je Generalna skupština Ujedinjenih nacija (GSUN) usvojila Deklaraciju o dekolonizaciji 1960. godine, veza između “samoopredeljenja” i nezavisnosti kolonija bila je u potpunosti formalizovana.

Značajno je da su i ostale tri države, koje su se pridružile Sovjetskom Savezu kao sponzori amandmana na Povelju koji je sadržao “samoopredeljenje” (Sjedinjene Države, Britanija i Kina), izgledale nezainteresovane da ga brane u San Francisku. Britanija se u početku zalagala za sovjetsku inicijativu da se ovaj izraz uključi u Povelju, ali se potom usprotivila, zajedno sa Francuzima, navodno jer bi takvo pominjanje moglo ugroziti njihovo posedovanje kolonija.³³³ Ipak, Ujedinjeno Kraljevstvo je ubrzo prihvatilo da se u Povelju uključi jezik “samoopredeljenja”, iz pragmatičnih razloga, budući da bi prerađivač člana 1(2) zahtevala previše posla.³³⁴ Kinezi su, takođe, bar jednom prilikom pokušali da izmene formulaciju “samoopredeljenja” u Povelji, ali se činilo da su po ovom pitanju generalno bili nezainteresovani.³³⁵ Očigledno su ove dve države na kraju prihvatile pominjanje “samoopredeljenja” u Povelji samo zato što im je tako bilo najzgodnije.

Ni Sjedinjene Države nisu odavale utisak potpune posvećenosti jeziku “samoopredeljenja” na konferenciji u San Francisku. Čini se da je ova država davala prednost tome da se pitanje samoopredeljenja ni ne uzima u obzir. Međutim, nakon što je dat predlog da se samoopredeljenje uvrsti u Povelju, Amerikancima je izgleda bilo teško da se usprotive.³³⁶ U prvobitnim nacrtima koje su SAD pripremile za konferenciju

332 Npr. ‘Summary of fourth session of Committee II/4’, 14. maj 1945, UNCIO, Vol. X Commission II General Assembly, UN Information Organizations, New York 1945, s. 441.

333 FRUS SF, neformalni zapisnik 2. maj 1945, s. 551; FRUS SF: ‘Minutes of the Sixtieth Meeting of the United States Delegation, San Francisco, Friday, June 1, 1945, 9 am’, neformalne beleške, ‘Trusteeship’, s. 1055.

334 ARMSNY UNCIO: S-1018, ‘Report of second session, 16. maj.

335 Ibid.

336 Ibid. V. i Ruth B. Russell: *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States 1940–1945*, Brookings Institution, Washington, DC, 1958, s. 810.

izbegnuto je pominjanje ovog izraza, uprkos molbama predstavnika civilnog društva da on bude uključen u Povelju.³³⁷ Čudno je da su se, nakon što su bili kosponzori amandmana četiri države na član I(2) u San Francisku, američki delegati odmah potom izjasnili protiv sopstvenog sponzorstva, tvrdeći da jezik “samoopredeljenja” treba izbaciti iz Povelje. U tom trenutku tvrdili su da ova formulacija nije dovoljno jasna.³³⁸

Bez obzira na određenu zabrinutost, koja je i dalje postojala, Amerikanci su još jednom preokrenuli svoj stav i podržali pominjanje “samoopredeljenja” u Povelji.³³⁹ Tog dana, predsednik Frenklin D. Ruzvelt objasnio je američkoj delegaciji u San Francisku da bi trebalo da podrže “samoopredeljenje”. Predsednik je rekao da Sjedinjene Države treba da “preuzmu vođstvo i ukažu orijentalnim narodima da ne podržavamo imperijalnu ulogu šačice neazijata”.³⁴⁰ Zaista, još od doba Vilsona, Amerikanci su bili skloni da “samoopredeljenje” vide kao *svoje*, i kao vrednost koja je u širem smislu povezana sa slobodom i mirom. Po rečima jednog američkog delegata u San Francisku, njegova zemlja jednostavno nije mogla da sebe “dovede u položaj da negira princip ‘samoopredeljenja’”.³⁴¹ Pa ipak, slične promene stavova nastaviće da karakterišu američki diskurs o “samoopredeljenju” i tokom debata o samoopredeljenju u Ujedinjenim nacijama, koje su se odvijale između 1950. i 1960. godine.

337 Uključujući i budućeg prvog predsednika Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, belgijskog socijalistu Pol-Henrija Spaka, FRUS SF: ‘Interest of the United States in the Reaction of Non-Participating Governments to the Dumbarton Oaks Proposals’, ambasador SAD u Belgiji Čarls Sojer državnom sekretaru, 25. novembar 1944, s. 940; takođe Louis B. Sohn: ‘How American International Lawyers Prepared for the San Francisco Bill of Rights’, *American Journal of International Law*, 89, 1995, s. 540–554; Lauren 2011, s. 167 i 171–172; Burgers 1992, s. 474–475.

338 ARMSNY UNCIO: S-1018, ‘Report of second session’, 16. maj, s. 2.

339 O zabrinutostima kojih je i dalje bilo: FRUS SF, s. 546: ‘Review of amendments to Dumbarton Oaks Proposals as suggested by the Soviet Delegation’ (konsultacije četiri sile 2. maja). O promeni stava SAD: ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 5, Radna dokumenta, komisije i tehnički komiteti, Komiteta I/1/A (potkomiteti za nacrt izveštaja), ‘Report of Third sednica of Committee I/1/A (Drafting subcommittee)’, 18. maj 1945, ‘Consideration of outstanding points for Chapter I: Purposes’, s. 3–4.

340 FRUS SF: ‘Minutes of the Forty-Fifth Meeting of the United States Delegation, Held at San Francisco, Friday, May 18, 1945, 9 am’, neformalne beleške, s. 794.

341 FRUS SF: ‘Minutes of the Sixtieth Meeting’, 1. jun, s. 1055.

Manjak entuzijazma za samoopredeljenje koji su iskazala sva četiri sponzora na konferenciji u San Francisku, sugeriše da uključivanje koncepta u Povelju nije proizašlo iz razrađenog plana bilo koga od njih. Moguće je da je Sovjetski Savez jezik “samoopredeljenja” prvobitno uključio u paket amandmana četiri sile kao nešto što se “podrazumeva” kao neupitan deo sovjetske spoljnopolitičke doktrine, koju je Lenjin uspostavio decenijama ranije. “Samoopredeljenje” je potom postalo jedna od predloženih izmena Povelje, u paketu od ukupno 27 izmena, pri čemu su kosponzori nekoliko drugih amandmana smatrali suštinski značajnijim.³⁴²

Uprkos ispoljavanju određene ambivalentnosti, preostala tri kosponzora su potom prećutno pristala na uključivanje “samoopredeljenja” u Povelju. Čak i da su želeli da odbiju, verovatno im to ne bi bilo zgodno. Već 1918. godine Vilson je učvrstio međunarodnu moralnu i političku privlačnost diskursa “samoopredeljenja” i njegovu povezanost sa idealima slobode i mira. U periodu od 1920. do 1921. godine, Društvo naroda osnažilo je značaj ovog koncepta potvrđujući njegov međunarodni značaj na institucionalnom nivou. U vreme konferencije u San Francisku, “samoopredeljenje” je već bilo prepoznato širom sveta kao vrednost sama po sebi.³⁴³

Za razliku od opšte pasivnosti četiri sile u pogledu “samoopredeljenja” na konferenciji u San Francisku, drugi predstavnici na toj konferenciji koristili su taj jezik kada su, početkom maja 1945. godine, počele rasprave o Povelji. Pritom, svi njihovi argumenti tražili su legitimitet pozivajući se na slične ideale mira i međunarodnog poretka. Iz ovoga se može zaključiti da su, u tom trenutku, ovi ideali bili dominantni standardi, što nije neočekivano u kontekstu mirovne konferencije.

342 ARMSNY UNCIO: S-0981, sumarni izveštaj za 8. maj. Tokom konferencije, četiri vlade sponzora podnele su zajednički ukupno 29 amandmana na predlog iz Damberton Ouksa. G. Ko (Kina) u ACP, UNCIO: Plenarna sednica, Doc.1209 (Engleski), P/19, 27. jun 1945, s. 3; takođe William T. R. Fox, ‘Collective Enforcement of Peace and Security’, *American Political Science Review*, 39(5), 1945, s. 970–981.

343 V. Savet za međunarodne poslove: ‘The San Francisco Conference and the Colonial Issue’, Memorandum pripremljen za razmatranje u vezi sa ustanovljavanjem Povelje svetske organizacije na konferenciji Ujedinjenih nacija u San Francisku, Njujork, april 1945, s. 4.

S druge strane, delegati koji su se protivili uključivanju “samoopredeljenja” u Povelju, tvrdili su da bi kodifikacija ovog koncepta ugrozila svetsku stabilnost. Jedna verzija ovog argumenta, koja nije naišla na veliko prihvatanje, sugerisala je da je prethodna upotreba “samoopredeljenja” od strane Hitlera pokazala da je takav jezik pogodan isključivo za podsticanje ratnohuškačkih zloupotreba.³⁴⁴ Argumenti koji su se u debati češće čuli od protivnika kodifikacije ovog koncepta, sugerisali su da bi pominjanje “samoopredeljenja” u Povelji moglo podstaći nered, i to razbijanjem postojećih država, što predstavlja suštinsko mešanje u njihov suverenitet.

Ovaj drugi način rasuđivanja artikulisan je u Komitetu za izradu nacarta Povelje, na inicijativu Kolumbije. “Samoopredeljenje”, tvrdila je Kolumbija, “bilo bi prihvatljivo u tekstu [Povelje] samo ako bi značilo pravo na samoupravu naroda, a ne ako bi značilo pravo na otepljenje.”³⁴⁵ Po mišljenju ove države, ukoliko bi “samoopredeljenje” bilo uključeno u Povelju, bilo bi neophodno da se to razjasni. Iako se Komitet za izradu nacarta složio da samoopredeljenje ne mora podrazumevati secesiju, preciziranje koje je predložila Kolumbija nije uključeno u tekst Povelje. Članovi Komiteta su samo među sobom utvrdili da samoopredeljenje “u potpunosti odgovara volji i željama naroda svuda, i da bi trebalo da bude jasno artikulisano u Povelji”.³⁴⁶

Prema zvaničnom rezimeu sastanka, tokom ove rasprave o nacrtu Povelje unutar Komiteta nekoliko drugih država ponudilo je drugačije argumente, te se “snažno založilo” za uključivanje jezika “samoopredeljenja” u Povelju, tvrdeći da bi to *doprinelo* međunarodnom miru. Sirija je, na primer, smatrala da “ovaj princip svuda u potpunosti odgovara volji naroda, [...] pomogao je Belgiji, Norveškoj, Grčkoj

344 Iran, citirano u ‘Advance progress Report, Fifth Meeting of Commission I, Committee I, 14 May’, ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 3 (-4), Radna dokumenta, komisije i tehnički komiteti, sumarni izveštaji Komiteta I/1; takođe ARMSNY UNCIO: S-0981, kutija 14, dokument 3: Zbirni izveštaj za 14. maj.

345 ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 3 (-4), Sumarni izveštaj sa šestog sastanka Komiteta I/1, 15. maj 1945; takođe, izveštaj o napretku Komiteta I/1 sa šestog sastanka, 15. maj 1945; kao i ARMSNY UNCIO: S-0981, kutija 14, dokument 4, izveštaji u napretku – sumarni izveštaji za period od 15. do 20. maja 1945, dnevni zapis o napretku komisija i komiteta, 15. maj.

346 ARMSNY UNCIO: S-0981, dnevni zapis, 15. maj.

i Siriji u njihovoj borbi za oslobođenje”. Na istom sastanku, Jugoslavija je pogrešno navela “samoopredeljenje” kao “jednu od četrnaest tačaka Vudroa Vilsona” i prihvatila ga kao “kamen temeljac” sopstvenog ustava.³⁴⁷ Primetno je da su takva gledišta, nasuprot načelnom stavu Komiteta, pretpostavljala da bi ostvarivanje “samoopredeljenja” moralo da podrazumeva stvaranje novih država.

S obzirom na povezanost jezika “samoopredeljenja” i kolonijalne slobode, nije iznenađujuće što je Belgija bila zemlja koja se najčvršće zalagala protiv pominjanja “samoopredeljenja” u Povelji. Takav jezik, smatrali su belgijski predstavnici, je “opasan i neprihvatljiv”,³⁴⁸ a kodifikacija ovog koncepta, kao osnove međudržavnih odnosa, uključivanjem u član 1(2), “otvorila bi vrata nedopustivim intervencijama” u unutrašnje poslove država.³⁴⁹ Ipak, čak ni ovi, najoštrij kritičari “samoopredeljenja”, nisu mogli da podrže potpuno odbacivanje ovog koncepta. Nakon što se u početku usprotivila, Belgija je potom predložila da ovaj koncept ostane u Povelji, ali da se njegova primena uslovi očuvanjem “međunarodnog poretka”.³⁵⁰ Međutim, na istom sastanku, Komitet za izradu nacрта odbio je, bez ikakvog obrazloženja, pokušaj Belgije da se za samoopredeljenje vežu određeni uslovi, te je ovaj koncept ostao deo Povelje u verziji iz originalnog amandmana četiri države.

I belgijsko ublažavanje negativnog stava prema jeziku “samoopredeljenja” i sudbina belgijskog i kolumbijskog predloga u San Francisku potvrdili su tadašnju međunarodnu privlačnost ovog jezika. Čini se da je “samoopredeljenje”, u kontekstu 1945. godine, bilo široko prihvaćeno, kao koncept koji predstavlja moralnu i političku vrednost. Oспорavanje samog termina ili ideje povezane s njim smatralo se neprihvatljivim, a takođe je bilo teško otvoreno se zalagati protiv toga da “samoopredeljenje” ima međunarodnu ulogu. Kratka debata

347 ARMSNY UNCIO: S-1018, Sumarni izveštaj sa šeste sednice, 15. maj 1945; kao i izveštaj o napredovanju Komiteta I/1, šesta sednica, 15. maj 1945; takođe UNCIO: S-0981, dnevni zapis, 15. maj.

348 ARMSNY UNCIO: S-1018, 'Report of second session', 16. maj.

349 Belgijski amandman na 1(2), UNCIO, Vol. IV Commission I, General Provisions, UN Information Organizations, London, New York 1945, Doc 374, s. 300.

350 ARMSNY UNCIO: S-0981, sumarni izveštaj za 14. maj; kao i ARMSNY UNCIO: S-1018, 'Advance progress Report', 14. maj. ARMSNY UNCIO: S-1018, 'Report of second session', 16 maj.

u San Francisku o mestu “samoopredeljenja” u Povelji jasno je pokazala prevlađujuće standarde legitimiteta tog vremena, usko odražavajući Vilsonove vizije nemešanja i mira.³⁵¹ Kao i u vreme Vilsonovih izjava, međunarodno okruženje, koje je nosilo ožiljke iz jednog svet-skog rata, pomoglo je da se i 1945. godine “samoopredeljenje” poveže sa liberalno-konzervativnom idejom slobode.

Ideja slobode, na kojoj je počivalo uključivanje “samoopredeljenja” u Povelju, pojavila se tokom konferencije u San Francisku i u nekoliko drugih prilika. Zanimljivo je da je reč “sloboda” jedva pomenuta na konferenciji, a nije ni uključena u konačnu verziju Povelje, osim kao deo fraze “ljudska prava i osnovne slobode”. Kada se, pred kraj konferencije u San Francisku, iranski predstavnik požalio na to što se reč “sloboda” ne pominje u Povelji, predsedavajući tog sastanka, iz SAD, jednostavno je, bez obrazloženja, zaključio raspravu o tom pitanju.³⁵²

Jedna od vrlo retkih zabeleški o eksplicitnom povezivanju slobode i jezika samoopredeljenja na konferenciji datirana je dva dana pre izglasavanja koncepta samoopredeljenja, kao dela člana 1(2). Tokom sastanka Komiteta za nacrt, tog dana, jedan britanski predstavnik izjednačio je “samoopredeljenje” i političku nezavisnost, ali je upozorio da te pojmove ne treba “mešati” sa istinskom slobodom. “Nezavisnost”, rekao je, nije isto što i sloboda i “do nje se dolazi, ako se uopšte i dođe, prirodnim razvojem”. Britanija je želela da jasno stavi do znanja da samoopredeljenje, u formi nezavisnosti, ne treba da se ostvaruje trenutno, već samo (ako se uopšte ostvaruje) sporim, “prirodnim” koracima.³⁵³

351 Za proglašenje mira kao cilja konferencije i UN, v. ACP UNCIO: Plenarna zasedanja, npr. ‘Verbatim minutes of the first plenary session’, 27. april 1945, Doc 15, P/3, kao i ‘Verbatim Minutes of the closing plenary session, Opera House, June 26, 1945’, od 27. juna 1945, Doc. 1209 (Engleski), s. 19; takođe Gromiko, s. 8.

352 Predsedavajući Stetenius izjavio je da će koordinacioni odbor rešiti to pitanje – ali odbor se nikada time nije pozabavio; Adle, Iran, 23. juna 1945, UNCIO, Vol. V Delegation Chairmen Steering Committee Executive Committee, United Nations Information Organizations, London, New York 1945, s. 310. Urugvaj je takođe pozvao na uključivanje reči “sloboda” u Povelju, 14. maj: ARMSNY UNCIO: S-0981, sumarni izveštaj za 14. maj.

353 ‘Summary of fourth sednica of Committee II/4’, 14. maj 1945, UNCIO 1945, Vol. X, s. 440. V. i knjigu filipinskog delegata, Carlos S. Romulo: *I Walked with Heroes*, Holt Rinehart and Winston, New York, 1961, s. 259 i 261–262.

Britanska intervencija podržala je blisku vezu između “samoopredeljenja” i državnosti (čini se, posebno u slučaju kolonija), ali uz nameru da se u implementaciju ovog koncepta uvede “zrelost” kao uslov. Tek nakon što se “prirodno” razvije do stanja pripremljenosti, narodu se može odobriti samoopredeljenje. Ovaj diskurs “samoopredeljenja” nalikovao je Vilsonovom, skoro tri decenije starijem diskursu, i ponoviće se u debatama u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine, a o kojima će biti reči u narednom poglavlju. Pred kraj konferencije u San Francisku, Ujedinjeno Kraljevstvo izrazilo je još veću uznemirenost zbog mogućnosti da samoopredeljenje, u formi državnosti, postane bezuslovni “cilj kome streme sve teritorije”.³⁵⁴ Uprkos izjednačavanju samoopredeljenja sa postizanjem državnosti, naizgled u duhu radikalne ideje slobode, Britanija je, svojim pokušajem da razdvoji “nezavisnost” od “slobode”, indirektno odbacila stav da zavisnost, sama po sebi, može da predstavlja neslobodu, te time pokazala da njeni stavovi zapravo uopšte nisu bili u skladu sa radikalnom idejom slobode.

Iako su učesnici konferencije u San Francisku svoje diskurse o “samoopredeljenju” generalno legitimisali istom liberalno-konzervativnom idejom slobode, oni ipak nisu koristili zajedničku definiciju samoopredeljenja. Zanimljivo je da je na istom sastanku 16. maja 1945. godine, na kome je Komitet u nacrtu usvojio formulaciju predloga četiri sile o “samoopredeljenju”, Komitet istovremeno pozvao na dodatnu raspravu o tome šta ovaj termin *zaista* znači.³⁵⁵ Međutim, takva diskusija na konferenciji nije zabeležena. Možda do nje nije došlo jer su se delegati izjašnjavali protiv toga. Prema predstavniku Ujedinjenog Kraljevstva, rasprava o samoopredeljenju samo bi izazvala neslaganja, sa

354 UNCIO 1945, Vol. X, ‘Summary report of fifteenth sednica of Committee II/4’, 18. jun 1945, s. 562.

355 ARMSNY UNCIO: S-1018, ‘Report of second session’ 16. maj; S-1018, kutija 2, dokument 7, Radna dokumenta, komisije i tehnički komiteti, Komitet I/1/A, misc: ‘Text of Chapter I, as agreed upon by the drafting committee’, 16. maj 1945, kao i Izveštaj sa trećeg sastanka Komiteta I/1/A (Potkomitet za nacrt), 18. maj 1945, 15.05. ARMSNY UNCIO: S-0981, kutija 14, dokument 4, Kancelarija izvršnog sekretara, sumarni izveštaj za 17. maj 1945; takođe Izveštaj Potkomiteta I/1/A za taj isti dan, kao i ARMSNY UNCIO: S-1018, ‘Report of second session’, 16. maj.

čime se složio i predstavnik Sovjetskog Saveza.³⁵⁶ Prilikom posljednje zabeležene upotrebe jezika samoopredeljenja na konferenciji, činilo se da je njegovo značenje ostalo još uvek neodređeno.³⁵⁷

Dva direktna pokušaja na konferenciji da se definiše “samoopredeljenje” nisu učinila ovaj jezik ništa jasnijim. Međutim, ovi kratkotrajni pokušaji istakli su ideje slobode s kojima je ovaj koncept u to vreme bio povezivan. Dva različita komiteta za izradu nacrtu objavila su takve pokušaje pojašnjenja nakon glasanja o uključivanju “samoopredeljenja” u član 1(2), a pre nego što je prihvaćena konačna verzija Povelje.³⁵⁸ Drugi od ova dva teksta, koji su bili datirani 1. juna i 14. juna, bio je pojašnjenje prvog, a izdat je sa više instance u hijerarhiji izrade nacrtu na konferenciji.³⁵⁹

Uprkos tome što je jezik ova dva teksta bio na sličan način neprecizan, merodavniji dokument od 14. juna uključio je tri ključne promene u odnosu na dokument od 1. juna.³⁶⁰ Najpre, u tekstu od 14. juna

356 Džeb, Ujedinjeno Kraljevstvo, ‘Summary report of twenty-second session of Coordination Committee’, 15. jun, UNCIO Vol. XVII Documents of the Coordination Committee, UN Information Organizations, London, New York, 1945, s. 143.

357 Ibid., s. 142–143. Za komentare iz tog vremena, v. Eagleton 1945a, s. 937; Clyde Eagleton: ‘International Law and the Charter of the United Nations’, *American Journal of International Law*, 39(745), 1945b, s. 751–754; George A. Finch: ‘Editorial Comment: The United Nations Charter’, *American Journal of International Law*, 39, 1945, s. 541–546; Mintauts Chakste: ‘Justice and Law in the Charter of the United Nations’, *American Journal of International Law*, 42, 1948, s. 590–598.

358 Povelju je odobrio Koordinacioni komitet 1. i 2. juna (ARMSNY UNCIO: S-1019, kutija I, dokument 6, Povelja, Komisija I/Komitet 1, zapis od 5. juna 1945: Koordinacionom komitetu – Preko Komisije I – ‘Approval of Chapter I by Committee I/1’); taj Komitet imao je krajnju nadležnost da odobrava nacrtu Povelje, ACP UNCIO: ‘Conference Procedure on Drafting Final Charter’, 11. maj 1945, Upravni komitet, ograničeno, Doc. 243 (Engleski), ST/8. Za usvajanje teksta Povelje, v. npr. ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 7, A, misc: ‘Text of Chapter I, as agreed upon by the Drafting Committee’, Doc. 384, I/1/A/5 (2), 18. maj 1945; takođe ACP UNCIO: ‘Tentative Drafts of the Coordination Committee and the Advisory Committee of Jurists, Subject to Final Approval of the Coordination Committee’, 21. jun 1945, Koordinacioni komitet, dokument 1140 Co/179, s. 2.

359 UNCIO 1945, Vol. IV, ‘Report of Rapporteur of Subcommittee I/1/A, Farid Zeineddine, Syria, to Committee I/1, 1 June, 1945’, s. 703–704; takođe ARMSNY UNCIO: S-1018, kutija 2, dokument 1, Radna dokumenta, komisije i tehnički komiteti, Komitet I, generalno, ‘Report submitted to Commission I on behalf of Committee I, working on Preamble, purposes and principles’, 14. jun 1945, s. 13.

360 V. i ‘Verbatim Minutes of the First Plenary Session’, 27. april 1945, ACP, UNCIO, Plenarna zasedanja, Doc. 15, P/3; takođe Hans Kelsen: *The Law of the United Nations*, Praeger,

međunarodni mir je izričito naveden kao nadređen samoopredeljenju, te kao njegov *cilj*. Ovaj tekst je zatim suzio ono što je u tekstu od 1. juna bilo pozivanje na ravnopravnost u širem smislu. Pozivajući se na “prijateljske odnose”, drugi tekst potvrdio je da je samoopredeljenje namenjeno *državama*, a ne “državama, nacijama i narodima”, kako je to stajalo u tekstu od 1. juna. Autori nacrtu u San Francisku su, isto kao i Wilson, države smatrali primarnim akterima i “korisnicima” samoopredeljenja. Takođe, smatrali su ovaj koncept, pre svega, sredstvom za postizanje međunarodne stabilnosti, čime su, još jednom, afirmisali liberalno-konzervativnu ideju slobode kao glavni standard legitimiteta za koncept samoopredeljenja.

Takođe, i nacrt koji su sastavile četiri sile, a koji će postati konačni član 1(2), navodio je “samoopredeljenje” (samo) u kontekstu sistema uređenih međudržavnih odnosa. Svrha Ujedinjenih nacija, prema tom nacrtu, bila je “razvijanje *prijateljskih odnosa među narodima* zasnovanim na poštovanju principa jednakih prava i samoopredeljenja naroda, kao i preduzimanje *drugih odgovarajućih mera za jačanje univerzalnog mira*” (kurziv dodat). U suštini, čini se da su autori nacrtu u San Francisku na samoopredeljenje gledali kao na sinonim za “suverenu ravnopravnost”, što pre svega znači jednako pravo država na nemešanje, kada se upuštaju u međunarodne poslove. Tada, kao i sada, “suverena ravnopravnost” označavala je zaštitu nadležnosti države, posebno prilikom sklapanja međunarodnih sporazuma i pristupanja organizacijama, što predstavlja konceptualizaciju koja suštinski polazi od priznatih država, a ne od naroda ili drugih grupa.³⁶¹

New York, 1950, s. 51–53.

361 Ovo je jasno iz izdanja UNCIO i dokumenata ACP UNCIO, kao i iz Kelsen 1950, s. 51–53; Hans Kelsen: ‘The Preamble of the Charter – A Critical Analysis’, *Journal of Politics*, 8(2), 1946, s. 134–159, posebno s. 149–151; v. i R. Higgins: ‘Postmodern Tribalism and the Right to Secession, Comments’, u Cathrine Brölman i dr. (ur.): *Peoples and Minorities in International Law*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1993, s. 29–35, na s. 29; Cassese 1995, s. 42; Martti Koskenniemi: ‘Legal Cosmopolitanism: Tom Franck’s Messianic World’, *International Law and Politics*, 35, 2002–2003, s. 471–486, na s. 475; William T. R. Fox: ‘The Super-Powers at San Francisco’, *Review of Politics*, 8(1), 1946, s. 115–127, na s. 118; Alan James: ‘The Equality of States: Contemporary Manifestations of an Ancient Doctrine’, *Review of International Studies*, 18(4), 1992, s. 377–391, posebno s. 384–385; Robert A. Klein: *Sovereign Equality Among States: The History of an Idea*, University of Toronto Press, Toronto, 1974; Thomas H. Lee: ‘International Law, International Relations Theory

Iako se u članu 1(2) Povelje “jednaka prava” navode zajedno sa “samoopredeljenjem”, čini se da stvarna ravnopravnost nije bila ideja od posebnog značaja tokom rasprave vezane za definisanje Povelje Ujedinjenih nacija. Jasno je da radikalna ideja slobode kao ravnopravnosti statusa nije bila osnova za razumevanje samoopredeljenja *kao* suverene ravnopravnosti. Umesto toga, autori nacrtu člana 1(2) predložili su da se koncept definiše kao put ka miru, nemešanju i “odsustvu prinude” kada su u pitanju postojeće države, što je predstavljalo stav usklađeniji sa liberalno-konzervativnom idejom slobode.³⁶² Tako se u centru organizacione strukture Ujedinjenih nacija našlo ekskluzivno pravo veta pet stalnih članica Saveta bezbednosti, umesto aranžmana koji bi u većoj meri bio zasnovan na ravnopravnosti.

Ukratko, Povelja Ujedinjenih nacija učinila je da jezik samoopredeljenja postane merodavna međunarodna referentna tačka, te je napravila korak ka tome da ovaj koncept postane pravno operativan. U svetlu dugotrajnih povezivanja samoopredeljenja sa perspektivom državnosti, moglo bi se smatrati da to samo po sebi ima radikalne implikacije. Prihvatanje da se “samoopredeljenje” pomene u Povelji, ključnom dokumentu međunarodnog prava, moglo bi se smatrati otvaranjem mogućnosti narodima da zahtevaju oslobođenje i državnost pozivajući se na ovaj jezik. I zaista, upravo iz ovih razloga, istraživači smatraju da “samoopredeljenje” zapravo predstavlja “međunarodno pravo slobode”.³⁶³

Istovremeno, nijedan od tri istorijska međunarodna momenta koja su analizirana u ovom poglavlju nije promenio ni dinamiku legitimiteta, ni odgovarajuće ideje slobode koje su Vilson i Lenjin prvi povezali sa jezikom samoopredeljenja. U slučajevima Albanije i Olandskih ostrva, radikalne artikulacije “samoopredeljenja” pokrenule su diskurs i rešenja koji su bili naklonjeni liberalno-konzervativnoj ideji,

and Preemptive War: The Vitality of Sovereign Equality Today’, *Law and Contemporary Problems*, 167, Autumn 2004, s. 147–167.

362 Predsednik F. D. Ruzvelt, kada je definisao “samoopredeljenje” u pismu Čerčilu o planiranju posleratnog međunarodnog poretka, FRUS 1944, Vol. III, ‘The British Commonwealth and Europe’, ‘President Roosevelt to the British Prime Minister (Churchill)’, 27. maj 1944, s. 692. Za jedno viđenje rasne ravnopravnosti na konferenciji, v. Lauren 1983.

363 Miéville 2005, s. 268.

što je bio slučaj i kada je Vilson reagovao na Lenjinove izjave. Čak i nakon usvajanja Povelje Ujedinjenih nacija 1945. godine, međunarodna konceptualizacija samoopredeljenja ostala je u granicama koje su postavila ova dva državnika. Ponekad uz eksplicitno pozivanje, sva tri ključna momenta navedena u ovom poglavlju potvrdila su Vilsonov liberalno-konzervativni pojam samoopredeljenja, kao sredstva za obezbeđivanje mira i nemešanja u priznate državne aktere.³⁶⁴ U međuvremenu, radikalna ideja slobode, kao ravnopravnosti statusa, bila je u najvećoj meri gurnuta u stranu. Svaki slučaj razmatran u ovom poglavlju ponavljao je viziju koja je na međunarodnom planu povezivana sa Vilsonovim jezikom “samoopredeljenja”, ali je nije menjao.

Uprkos ulozi jezika “samoopredeljenja” u svakom od ova tri značajna momenta, ideje slobode, ravnopravnosti i mira povezane sa ovim diskursom, kao i njegova uočena značenja, bili su prevashodno implicitni i podrazumevani, kada je, u ovim istorijskim momentima, u Društvu naroda i Povelji Ujedinjenih nacija korišćen jezik “samoopredeljenja”. Ove konceptualne teme još jasnije će se iskristalisati u periodu između 1950. i 1960. godine, kada se, tokom oštih i beskompromisnih rasprava u Ujedinjenim nacijama o ICHR i Deklaraciji o dekolonizaciji, bude raspravljalo i o jeziku samoopredeljenja.

Definisanje “samoopredeljenja”, nesuglasice oko slobode

Pet godina nakon što je Povelja Ujedinjenih nacija uvela nedefinisanu varijantu “samoopredeljenja” u međunarodno pravo, u Ujedinjenim nacijama je započela rasprava o stvarnom značenju ovog koncepta. Ova rasprava pokazala se kao dugotrajan proces. Započela je 1950. godine, u Trećem komitetu GSUN, u kome se diskutovalo da li i na koji način jezik samoopredeljenja treba ugraditi u dva međunarodna pakta o ljudskim pravima (u daljem tekstu: “ICHR”). Zatim je, na plenarnom zasedanju GSUN 1960. godine, raspravljano o Deklaraciji o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima (“Deklaracija o dekolonizaciji”), koju je GSUN, kasnije te godine, usvojila kao Rezoluciju 1514. Obe rasprave u Ujedinjenim nacijama zapravo su

364 Za jednu karakterističnu direktnu referencu na Vilsona, v. čehoslovačkog predstavnika Masarika na završnoj plenarnoj sednici u San Francisku, 26. juna 1945, prema navodu u ACP UNCIO, s. 17; takođe *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 243, Essential Human Rights, januar 1946.

predstavljale jedan “značajan momenat”, dug celu deceniju, tokom koga su se vodile međunarodne rasprave o samoopredeljenju, fokusirane na značaj jezika “samoopredeljenja” i njegov odnos prema idejama slobode.

Ova deceniju duga rasprava o “samoopredeljenju” u Ujedinjenim nacijama bila je podstaknuta nastojanjima da se, nakon Drugog svet-skog rata, usvoji jedan međunarodni pravni akt o ljudskim pravima.³⁶⁵ Budući da je “samoopredeljenje”, zahvaljujući tekstu Povelje Ujedinjenih nacija, tada već bilo deo međunarodnog prava, u ovim diskusijama se raspravljalo o tome kako bi se ovaj jezik mogao dodatno uneti u pravna akta, te o načinu na koji bi se mogao manifestovati u (političkoj) praksi. Diskusije u Ujedinjenim nacijama koje su analizirane u ovom poglavlju, bavile su se samoopredeljenjem kao pravnim i političkim konceptom, i u njima su prikazani različiti pogledi na to kako ovaj koncept treba da se realizuje u pravu i u praksi. U ovim diskusijama, pravna i politička rasprava o “samoopredeljenju” je bila objedinjena, a različiti akteri iznosili su svoje argumente, koji su sadržali i odražavali suprotstavljene ideje slobode.

365 U početku su Ujedinjene nacije planirale da donesu samo jedan pakt o ljudskim pravima, ali su 1954. odlučile da formulišu dva, koja je GSUN konačno usvojila 1966. godine, kao Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (engl. ICCPR) i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (engl. ICESCR). Ova dva pakta, koja se ovde zajednički označavaju sa “ICHR”, stupila su na snagu 1976. godine. Tokom vremena, a pre svega između 1950. i 1955. godine, o samoopredeljenju je, u kontekstu ICHR, pre svega raspravljao Treći komitet GSUN. Iako se tokom ovog perioda “samoopredeljenje” pominjalo i u drugim tekstovima i organima UN, poput Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava (engl. HRC) i plenarnog zasedanja GSUN, uključujući i Rezoluciju 545 (VI) GSUN od 5. februara 1952. godine, kao i Rezoluciju 637 (VII) GSUN (od 16. decembra 1952. godine, u fokusu ovog poglavlja su rasprave Trećeg komiteta o ICHR, jer su one u to vreme sadržale najvažnije i najdetaljnije diskusije o samoopredeljenju u UN. Pored dokumenata navedenih u daljem tekstu, v. zvaničnik UN John s. Humphrey: *Human Rights and the United Nations: A Great Adventure*, Transnational Publishers, New York, 1984, s. 205; Marc J. Bossuyt: *Guide to the 'Travaux Préparatoires' of the International Covenant on Civil and Political Rights*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1987; Matthew Craven: *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on Its Development*, Clarendon, Oxford University Press, Oxford, 1995; Sarah Joseph: *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2004. O diskusijama u kontekstu istorije ljudskih prava, v. Normand i Zaidi, s. 197–242; Moyn 2010, Burke 2010. i Kristen Sellars: *The Rise and Rise of Human Rights*, Sutton, London, 2002.

Već na konferenciji u San Francisku 1945. godine, utvrđeno je da Ekonomski i socijalni savet Ujedinjenih nacija treba da osnuje Komisiju za ljudska prava (HRC), u cilju očuvanja mira i izbegavanja novog rata.³⁶⁶ Imajući u vidu ove ciljeve, HRC je već na svom prvom sastanku, u januaru 1947. godine, donela odluku da pripremi pakt o ljudskim pravima.³⁶⁷ U raspravama o preliminarnom nacrtu pakta u HRC, tokom 1948. godine, "samoopredeljenje" nije spominjano.³⁶⁸ Međutim, naglašeno je, na sličan način kao što je to učinio Vilson nekoliko decenija ranije, da bi "ljudska prava trebalo da budu zaštićena zakonskim rešenjima", kako bi se sprečilo da čovečanstvo ugrožava mir "kroz pobune protiv tiranije i ugnjetavanja". Jedno od ljudskih prava koje je tada bilo istaknuto, bilo je "pravo na vlast koja je u skladu sa voljom naroda".³⁶⁹

Na zasedanju HRC, od maja do juna 1949. godine, Sovjetski Savez je, kao i 1945. godine, preuzeo inicijativu, predlažući da se jezik "samoopredeljenja" uključi u jedan član (u to vreme, po planu, jedinstvenog) pakta o ljudskim pravima.³⁷⁰ Međutim, čini se da su u raspravama i nacrtima koji su sledili nakon toga, ovaj konkretan predlog i sam izraz "samoopredeljenje" bili ignorisani.³⁷¹ U početku su Sovjetski Savez i njegovi saveznici protestovali zbog toga što su drugi nacrti ignorisali "pravo

366 Npr. Din Gildersliv, Sjedinjene Države, u ARMSNY UNCIO: 'Report of Third Meeting of Committee I/1/A, 18 May 1945: Consideration of Outstanding Points for Chapter I: Purposes', S-1018, kutija 2, dokument 5.

367 U početku nazivan 'International Bill of Human Rights', UNDocE/259, 11. februara 1947, 'Economic and Social Council, Human Rights Commission: Report of the Commission on Human Rights to the Economic and Social Council', Ekonomski i socijalni savet Ujedinjenih nacija (engl. ECOSOC), 4. sednica 1947. godine, Serija plenarnih zasedanja, UNDocs E/33/Rev.2, 33/Rev.3, E/251-274/Add.5, UNE 251-2744, s. 2. Ukoliko nije drugačije navedeno, svim citiranim UNDocs pristupljeno je u biblioteci Ujedinjenih nacija u Njujorku.

368 ECOSOC, 6. sednica 1948. godine, 6:4; ECOSOC, 7. sednica 1948. godine, Serija plenarnih zasedanja; ECOSOC, HRC, 1948–1949.

369 ECOSOC, 7. sednica, os. cit., UNDocE/800, 28. jun 1948: Izveštaj sa 3. sednice HRC, aneks A, s. 10, 12.

370 ECOSOC, 9. sednica 1949. godine, UNE 1363–1406: UNDocE/1371; UNDocE/CN.4/350: Izveštaj sa 5. sednice HRC upućen ECOSOC, 9. maj – 20. jun 1949. godine, s. 47.

371 ECOSOC, 11. sednica, 1950, UNE 1678–1687.

naroda i nacija na narodno samoopredeljenje”.³⁷² Međutim, kada su njihovi prigovori ostali bez odgovora, odlučili su da promene svoj fokus. Kada je Sovjetski Savez, nedugo nakon toga, podneo spisak prava koja bi trebalo da se nađu u paktu, među njima nije bilo “samoopredeljenja”.³⁷³

“Samoopredeljenje” je postalo tema šire rasprave u Ujedinjenim nacijama tek 9. novembra 1950. godine, nakon zajedničke inicijative Saudijske Arabije i Avganistana u Trećem komitetu GSUN. Treći komitet je upravo tada postao glavni organ zadužen za izradu nacрта ICHR, a to će i ostati sve do predstavljanja ova dva pakta na plenarnom zasjedanju GSUN 1966. godine. Saudijsko-avganistanski predlog pozvao je GSUN da zatraži od HRC da prouči na koji način bi pravo na samoopredeljenje moglo da se osigura, te da pripremi preporuke za Skupštinu.³⁷⁴ Dok Sovjetski Savez nikada nije objasnio zašto je 1949. godine želeo da uključi “samoopredeljenje” u pakt o ljudskim pravima, saudijski i avganistanski predstavnici dali su šire obrazloženje svog predloga. Delegat Saudijske Arabije Džamil Murad Barudi izjavio je da kolonije i kolonijalne sile treba da budu “partneri” sa “jednakim pravima”, dok je, govoreći u ime Avganistana, Abdul Rahman Pažvak osudio kršenje “osnovnog” “prava naroda na samoopredeljenje”:

Ono je kršeno u ime civilizacije, oslobađanja iz nemaštine i neznanja, kao i u ime demokratije, ali to su bili slabi izgovori. Motivi ljudi koji su upravljali sopstvenom sudbinom bili su različiti od motiva onih koji su upravljali sudbinom drugih, a siromaštvo je bilo poželjnije od ropstva.³⁷⁵

372 GSUN, 5. sednica, 1950/51, Treći komitet, UNA C.3 L.41-153, A/C.3/L.77, 2. novembar 1950; Panjuškin (Sovjetski Savez), 289. sednica Trećeg komiteta, 19. oktobar 1950, u UN R1/1, Zvanični zapisnici GSUN 5, 1950, Treći-četvrti Komitet, s. 114. Izostavljanje “samoopredeljenja” iz nacрта ICHR kritikovali su i predstavnici Poljske, kao i Ukrajine i Beloruske SSR: s. 113, 117, 125, 129.

373 UN R1/1 1950, 297. sednica Trećeg komiteta, 30. oktobar, s. 175–176; takođe ‘Daily Report of 17. novembar 1950’, ARMSNY: S-0923, kutija 12, dokument 8, Dnevni izveštaji Generalne skupštine generalnom sekretaru, 27. septembar – 17. novembar 1950.

374 UNDocA/C.3/L.88, 3. novembar 1950, Avganistan i Saudijska Arabija: ‘Amendment to the Joint Draft Resolution Submitted by Brazil, Turkey and the United States of America [UNDocA/C.3/L.76]’ kao i UNDocA/C.3/L.88/Rev.1 od 7. novembra.

375 UN R1/1 1950, 309. sednica Trećeg komiteta, 9. novembar, s. 240.

Drugim rečima, saudijsko-avganistanska inicijativa da jezik “samoopredeljenja” u Ujedinjenim nacijama bude priznat na višem nivou, bila je legitimisana pozivanjem na ideje ravnopravnosti i slobode od zavisnosti. U daljem obrazloženju, navedeno je da bi slobodu naroda u formi ravnopravne nezavisnosti trebalo ceniti i promovisati bez obzira na, recimo, ekonomske posledice. Kasnije su autori nacрта objasnili da nisu imali nameru da primenu koncepta “samoopredeljenja” u svom predlogu ograniče samo na kolonijalne narode, već je ovaj koncept, po njihovom mišljenju, obuhvatao širu ideju slobode.³⁷⁶ Njihova inicijativa iz 1950. godine stoga je izražavala radikalnu ideju “samoopredeljenja”, mada, čini se, nije proistekla iz Lenjinove specifične socijalističke ideologije. Posle ove inicijative, Barudi i Pažvak su navodno preuzeli “neformalno vođstvo” u Trećem komitetu.³⁷⁷

Zanimljivo je da su, u svetlu Lenjinovog ranijeg zagovaranja samoopredeljenja, sovjetske reakcije na saudijsko-avganistanski nacrt sadržale jedno uže razumevanje ovog koncepta. Pohvaljujući nacrt teksta, Sovjetski Savez je koristio jezik “samoopredeljenja” isključivo onda kada je pominjao izgleda za “samoupravu” u kolonijama kojima su vladale zapadne države, a ne za njihovu punu državnost.³⁷⁸ Sovjetski predstavnici su tvrdili da “samoopredeljenje” treba dozvoliti u cilju “ukidanja svih ograničenja”, posebno za stanovništvo koje je ugnjetavao zapadni kolonijalizam.³⁷⁹ Ovim stavom, sovjetski delegati nagovestili su da samoopredeljenje shvataju, pre svega, kao oružje protiv kolonijalnih protivnika u Hladnom ratu, a koje je legitimno ukoliko doprinosi slobodi naroda od imperijalističkog mešanja. Pritom su ponavljali samo jedan deo Lenjinove ideje o samoopredeljenju, ignorišući delove njegovog šireg tumačenja ovog koncepta. Pa ipak, Sovjet-

376 Pažvak, 4. novembar 1955, UN R1/1, Zvanični zapisnici GSUN 10, 1955, Treći komitet, s. 141.

377 Zvaničnik UN Hamfri, 1984, s. 172.

378 To su učinili tako što su u član 73 (b) Povelje UN, o upravljanju teritorijama koje nisu bile pod samoupravom (engl. NSGT), dodali “samoopredeljenje”. Za raspravu koja je usledila v. UN R1/1 1950, Treći komitet, 309. sednica, 9. novembar, s. 240; takođe W. W. Kulski: ‘The Soviet Interpretation of International Law’, *American Journal of International Law*, 49(4), 1955, s. 518–534.

379 Morozov, Sovjetski Savez, UN R1/1 1950/51, 317. plenarna sednica, 4. decembar 1950, s. 553.

ski Savez će nastaviti da promovise jezik “samoopredeljenja” u svim njegovim formama, tokom čitave decenije rasprava u Ujedinjenim nacijama.

Saudijsko-avganistanska inicijativa bila je pokretač desetogodišnje rasprave o “samoopredeljenju” u Ujedinjenim nacijama. Suprotstavljajući samoopredeljenje zavisnosti i neravnopravnosti, ovaj predlog ukazivao je kako na radikalni pristup politici samoopredeljenja tako i na radikalni način razumevanja slobode u međunarodnim odnosima: on slobodu nije konceptualizovao prvenstveno u smislu slobode država od mešanja, već se, umesto toga, fokusirao na neravnopravan status naroda. Njihova inicijativa izazvala je trenutne i snažne reakcije nekih zapadnih država, uključujući oštre kritike upućene autorima nacrtu.³⁸⁰ Tako su britanski delegati, na primer, istupali protiv saudijsko-avganistanskog predloga, ističući da je “samoopredeljenje [...] neminovno spor i postepen proces”. Francuzi su izjavili da ovaj jezik treba izbaciti iz ICHR, te da Treći komitet o njemu ne treba dalje da raspravlja.³⁸¹ Belgija je ponovila svoj stav iz 1945. godine: “Samoopredeljenje” bi imalo za posledicu “anarhiju, jer stanovništvo još uvek nije dovoljno uznapređovalo da bi moglo da odlučuje o sopstvenoj sudbini”,³⁸² dok su Sjedinjene Države, sa sebi svojstvenom ambivalentnošću, izjavile da, iako “podržavaju princip samoopredeljenja”, ovaj princip bi morao biti isključen iz tekuće rasprave.³⁸³

380 Posebno protiv Barudija: ‘From the UK UN delegation to ER Warner’, Ministarstvo spoljnih poslova, UN odeljenje, novembar 1952, TNA: CO 936/102: 15. januar – 7. decembar 1953, Doc. 26. Treba primetiti da se čini da su se bliskoistočni, latinoamerički, azijski i afrički predstavnici osećali manje u obavezi prema svojim prestonicama nego što je to bio slučaj sa njihovim zapadnim i socijalističkim kolegama: FRUS, 1952–1954, Vol. III, Poslovi UN, Osoblje za planiranje UN, Biro za poslove UN, Vašington, A/MS dokumenta, lot 54 D291 (V), ‘UNA/P master file’, (bez datuma, ali se poziva na novu politiku SAD od 6. aprila 1954, s. 132). No ipak, svi predstavnici su očigledno iznosili zvanične stavove svojih država, a ne svoje privatne stavove.

381 UN R1/1 1950, Treći komitet, 309. sednica, 9. novembar 1950, s. 240.

382 Ibid., kao i 310. sednica, 10. novembar 1950, s. 241.

383 Eleonora Ruzvelt, Treći komitet, 310. sednica, 10. novembar 1950, s. 243. O jednoj donekle ružičastoj perspektivi, v. M. Glen Johnson: ‘The Contributions of Eleanor and Franklin Roosevelt to the Development of International Protection for Human Rights’, *Human Rights Quarterly*, 9, 1987, s. 19–48, posebno s. 27–28. O ambivalentnosti SAD u vezi sa samoopredeljenjem, v. Simpson 2012 i Simpson 2013.

ZAJEDNIČKA OSNOVA

U okviru ovih ranih događaja izneti su pretpostavke, argumenti i standardi legitimiteta koji će biti u igri tokom rasprava o samoopredeljenju u Ujedinjenim nacijama u narednih deset godina. Važno je napomenuti da iako su se argumenti, retorika, politika i pravni stavovi država nekada u velikoj meri razlikovali, njihove osnovne pretpostavke i standardi legitimiteta, u najvećem broju slučajeva, *nisu* bili sukobljeni. Na primer, ključna pretpostavka koju su delili učesnici u raspravi bila je da jezik “samoopredeljenja” pre svega podrazumeva političku nezavisnost i državnost. Iako je tačno da je jedan vrlo mali broj predstavnika u Ujedinjenim nacijama tvrdio da je samoopredeljenje ostvarivo putem demokratske zastupljenosti i individualnih ljudskih prava u postojećim državama, “unutrašnje samoopredeljenje” nikada nije izričito zagovarano tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama.³⁸⁴ Tokom ovih rasprava, jezik “samoopredeljenja” uglavnom je ostajao povezan sa državnošću.

Štaviše, predstavnici država u raspravama u Ujedinjenim nacijama držali su se zajedničke pretpostavke da ključno pitanje koje se postavlja kada je reč o samoopredeljenju jeste dilema da li treba dozvoliti državnost “zavisnim teritorijama”, uglavnom *kolonijama*.³⁸⁵ Iako su zapadne države stalno pokušavale da spreče da kolonijalizam postane predmet rasprave u Ujedinjenim nacijama, one u tome nisu uspele. Većina ovih zemalja je na kraju prihvatila da će se kolonije jednog dana osamostaliti, iako se u velikoj meri nisu slagale oko okolnosti, tempa i vlasti pod kojom bi se to moglo dogoditi.³⁸⁶

384 V. npr. Gilson, Belgija, 643. sednica, 25. oktobar 1955; Hoar, Ujedinjeno Kraljevstvo, 652. sednica, 4. novembar 1955; Houk, Kanada, 674. sednica, 28. novembar 1955, s. 94, 143, 249, respektivno, u UN RI/1 1955, Treći komitet.

385 Uključujući NSGT i teritorije pod starateljstvom. Iako nije bio jednoznačno formalno definisan, termin “zavisna teritorija” korišćen je u okviru Ujedinjenih nacija kao sinonim za “koloniju”, i obuhvatao je NSGT i teritorije pod starateljstvom. V. npr. M. I. Finley: ‘Colonies—An Attempt at a Typology’, *Transactions of the Royal Historical Society, Conference of the Society*, 19. septembar 1975, s. 167–188, na s. 170.

386 O široj raspravi o dekolonizaciji iz tog vremena, v. npr. Frederick Cooper: *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*, University of California Press, London, 2005, s. 213–241; Frederick Cooper: *Decolonization and African Society: The Labor*

Druga zajednička pretpostavka u raspravama bila je da jezik “samoopredeljenja”, uopšteno govoreći, ima određenu pozitivnu moralnu vrednost i određeni nivo međunarodnog autoriteta. Tokom decenije rasprava u Ujedinjenim nacijama, malo država direktno je osporavalo ovu pretpostavku.³⁸⁷ Delegati su međunarodnu težinu “samoopredeljenja” objašnjavali utemeljenjem ovog koncepta u članu I Povelje Ujedinjenih nacija, kao i u zagovaranju Vudroa Vilsona.³⁸⁸ Socijalistički predstavnici iz zemalja Varšavskog pakta pozivali su se na Lenjina, dok su drugi pominjali francusku i američku revoluciju, kao i nezavisnost određenih država, kao dokaz praktičnog značaja samoopredeljenja.³⁸⁹ Ova pominjanja ranijih autoriteta vezanih za “samoopredeljenje” odražavala su konsenzus o međunarodnom

Question in French and British Africa, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Neta Crawford: *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002; Frank Furedi: *Colonial Wars and the Politics of Third World Nationalism*, I.B. Tauris, London, 1994, s. 270; Ray Kiely: *Rethinking Imperialism*, Palgrave, London 2010; Frederick Cooper: ‘Modernizing Bureaucrats, Backward Africans, and the Development Concept’, s. 64–92 u Frederick Cooper and Randall Packard (ur.): *International Development and the Social Sciences: Essays on the History and Politics of Knowledge*, University of California Press, Berkeley, CA, 1997; Claude 1984, s. 361.

387 Benjamin Rivlin: ‘Self-Determination and Colonial Areas’, Međunarodno pomirenje, Karnegi fondacija za međunarodni mir, 501, januar 1955, tvrdio je da su samoopredeljenje “zagovarale sve države članice”, na način “sličan načinu na koji se svi politički kandidati jednoglasno suprotstavljaju grehu” (s. 204).

388 Za pozivanje na Vilsona, v. Caldaris, Grčka, Treći komitet, 572. sednica, 3. novembar 1954, UN R1/1, Zvanični zapisnici GSUN 9, 1954, Treći komitet, s. 150; Aša, Ujedinjena Arapska Republika, 929. plenarna sednica GSUN, 30. novembar 1960, Britanska nacionalna biblioteka, mikrofiš, SPR Mic. E 14, Zvanični zapisnici GSUN 4. hitna i 15. sednica, Plenarna dokumenta, A/4355–A/4682, A/INF; A/L, 1960, kutija br. 1 (u daljem tekstu: ‘BL’), s. 1047; Rosides, Kipar, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, BL, s. 1254. Za Povelju, v. Dag Hamaršeld, ‘Statement by the Secretary-General’, Treći komitet, 633. sednica, 11. oktobar 1955, UN R1/11955, s. 45; Johamovič, Peru, 363. sednica, 10. decembar 1951, kao i Ulrih, Čehoslovačka, 366. sednica, 11. decembar 1951, oba u UN R1/1, Zvanični zapisnici GSUN 6, 52, 2. i 3. zajednički i 3. komitet, s. 100, 118, respektivno; Fekini, Libija, 929. plenarna sednica, 30. novembar 1960, BL, s. 1033.

389 Za pozivanje na Lenjina, v. Zorin, Sovjetski Savez, 925. plenarna sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 981; na američku revoluciju: Tors, Island, 936. plenarna sednica, 5. decembar 1960, BL, s. 1147; na francusku i američku revoluciju, kao i na Vilsona, v. Begum Džehan-Muršid, Pakistan, Treći komitet, 827. sednica, 3. decembar 1957, UN R1/1, Zvanični zapisnici GSUN 12, 1957, 2–3. komitet, s. 320. V. i Robert Waelder: ‘Protest and

značenju ovog koncepta, koji je praktično postignut u raspravama. Uz to, verovatno su i doprinela da do ovog konsenzusa dođe.

Dva nova teksta, značajna za samoopredeljenje, na koja su se učesnici rasprava u Ujedinjenim nacijama takođe pozivali, nastala su tokom 1955. godine. Te godine, autori nacarta ICHR u Trećem komitetu izglasali su nacрте dva pakta, u kojima je preciziran jezik “samoopredeljenja”, čime je učinjen korak napred, mada ne i poslednji, ka pozicioniranju ovog jezika u ICHR i međunarodnom pravu.³⁹⁰ Pored toga, u završnom (neobavezujućem) saopštenju Afričko-azijske konferencije u Bandungu, 1955. godine, “samoopredeljenje” je afirmirano jezikom koji je odražavao jezik korišćen u raspravama u Trećem odboru, tokom prethodnih pet godina.³⁹¹ Jedan od ova dva događaja, konferencija u Bandungu, bio je od ključne važnosti za potvrdu značaja koje je samoopredeljenje imalo za pokret nesvrstanih. Da nije bilo konferencije u Bandungu, nacrt čiji pokrovitelji su bile zemlje Afrike i Azije, a na osnovu koga je 1960. godine doneta Deklaracija o dekolonizaciji GSUN, možda ne bio ni sačinjen.³⁹² Tako su i član o “samoopredeljenju” u nacrtu ICHR i saopštenje iz Bandunga doprineli opštem utisku u Ujedinjenim nacijama da koncept samoopredeljenja ima visoku međunarodnu reputaciju.

U suštini, učesnici rasprava u Ujedinjenim nacijama nisu se samo saglasili oko toga šta “samoopredeljenje” zapravo znači i koji su tekstovi za njega merodavni, već su se oslanjali i na slične standarde

Revolution Against Western Societies’, s. 3–27 u Morton A. Kaplan (ur.): *The Revolution in World Politics*, Wiley, New York, 1962, s. 23.

390 UNDocA/C.3/SR.676, 29. novembar 1955; v. hronologiju zabeleženu u ‘Proceedings of the Third Committee’, UNOGA: SOA 317/1/03 A, ‘Article Relating to the Right of Peoples to Self-Determination’.

391 ‘Final Communiqué of the Asian–African Conference of Bandung’, 24. april 1955. V. i Roland Burke: “The Compelling Dialogue of Freedom”: Human Rights at the Bandung Conference’, *Human Rights Quarterly*, 28, 2006, s. 947–965; Burke 2010, s. 26. O atmosferi i temama raspravljanim u Bandungu, v. Richard Wright: *The Color Curtain: A Report on the Bandung Conference*, Banner Books, New York, [1956] 1994; takođe memoare filipinskog predstavnika, Carlos s. Romulo: *The Meaning of Bandung*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, NC, 1956; Naoko Shimazu: “Diplomacy as Theatre” Recasting the Bandung Conference of 1955 as Cultural History’, Asia Research Institute Working Group Series, br. 164, oktobar 2011.

392 V. npr. Crawford 2002, s. 317.

legitimiteta. Zapadne države bile su najglasniji zagovornici liberalno-konzervativnih standarda, koji će dominirati tom decenijom. One su takođe svoje argumente *protiv* uključivanja “samoopredeljenja” u tekstove Ujedinjenih nacija iznosile detaljnije od onih koji su se zalagali za ovaj koncept. Iako su, kao što će biti pokazano, menjali konkretan tok svog rasuđivanja, zapadni predstavnici su, bez izuzetka, legitimitet tražili pozivajući se na ideale mira i nemešanja. Tokom čitave decenije, u srži njihove argumentacije konstantno je bio stav da kodifikacija “samoopredeljenja” od strane Ujedinjenih nacija nosi rizik izazivanja nestabilnosti, usled mešanja u poslove postojećih država. Britanska delegacija u Ujedinjenim nacijama, u kontekstu britansko-francusko-belgijskih razgovora o “samoopredeljenju”, 27. i 28. maja 1952. godine, sažela je ovaj stav u tvrdnji da je koncept “samoopredeljenja” neefikasan, neostvariv, politički, da izaziva poremećaje i predstavlja pretnju ugovornim obavezama, kao i “ozbiljnu pretnju miru”.³⁹³ Britanija i zemlje Komonvelta, kao i Belgija, Francuska, Italija, Holandija, Portugalija, Španija i Sjedinjene Države, bile su posebno aktivne u zastupanju ovih stavova u raspravama, mada je stav SAD ostao ambivalentan.³⁹⁴

Na drugom kraju spektra ove pravne i političke rasprave, većina afričkih, azijskih i bliskoistočnih država pozivala se zapravo na te iste standarde kada je tražila legitimitet za svoje argumente protiv Zapada a u prilog formalizaciji “samoopredeljenja” od strane Ujedinjenih nacija. Predstavnici ovih država često se nisu slagali sa Zapadom oko činjenica i politike, kao i oko toga koji akteri su politički *relevantni*, jer su uzimali u obzir i narode bez sopstvenih država, a ne samo postojeće države. Međutim, njihov se diskurs implicitno oslanjao na slične ideje slobode. Zapravo, saudijsko-avganistanski nacrt

393 TNA: FO371/101434, 'Draft Brief on "Self-Determination"', 14. jun 1952.

394 V. npr. Ruzvelt, Treći komitet, Dnevni izveštaj, 18. novembar 1952, dodatak, ARMSNY: S-0923, kutija 12, dokument 9, Generalna skupština, Dnevni izveštaji Generalne skupštine generalnom sekretaru, 15. novembar 1952. – 4. mart 1953; Ruzvelt, SAD, Treći komitet 364. sednica, 10. decembar 1951, UN R1/1, 1951–1952, s. 104; takođe Annette Baker Fox: 'International Organization for Colonial Development', *World Politics*, 3(3), 1951, s. 340–368, posebno s. 340–341; James I. Matray: 'Truman's Plan for Victory: National Self-Determination and the Thirty-Eight Parallel Decision in Korea', *The Journal of American History*, 66(2), 1979, s. 314–333.

bio je redak izuzetak u raspravama u Ujedinjenim nacijama, a radikalne ideje koje su u njemu iznete više nikada neće biti tako jasno formulisane. Umesto toga, neki predstavnici nezapadnih država branili su samoopredeljenje *i kao* pitanje ravnopravnosti *i kao* sredstvo za osiguranje mira. Pa ipak, većina se oslanjala na standarde koji su bili još bliži onima koje je podržavao Zapad.³⁹⁵ Predstavnici Afrike, Azije i Bliskog istoka su se, po pravilu, zalagali za samoopredeljenje kao slobodu od ugnjetavanja, eksploatacije i drugih oblika mešanja, naglašavajući, pre svega, da će njegova kodifikacija biti u službi mira u svetu.³⁹⁶ Polazeći od toga da je mir vrhovna vrednost, oni su tvrdili da je zapravo *kršenje* samoopredeljenja kroz nelegitimno mešanje u život potčinjenih naroda ono što je prouzrokovalo nestabilnost, “krvo-proliće i rat”.³⁹⁷

Argumentacija socijalističkih država, koja je podržavala uključivanje “samoopredeljenja” u ICHR i Deklaraciju o dekolonizaciji, u načelu je koristila slične standarde legitimiteta. Zahtev socijalista da se narodi oslobode kolonijalizma *jer* njegova priroda podrazumeva ugnjetavanje i mešanje, predstavljao je odbranu ideje o slobodi kao nemešanju, i to one vrste koju je Lenjin prvi povezao sa samoopredeljenjem. Međutim, ostatak Lenjinovog radikalnog diskursa nije našao svoje mesto u argumentaciji socijalista, tokom decenije rasprava u Ujedinjenim nacijama. Iako su socijalističke države povremeno spominjale “ravnopravnost”, u diskursu “samoopredeljenja” ovih država “mir” je zapravo predstavljan kao važniji.³⁹⁸ Jasno je da su se socijalisti

395 Za pozivanje na oba standarda na plenarnom zasjedanju GSUN 1960. godine, v. BL: Buto, Pakistan 878. sednica, 29. septembar, s. 236, 233; Sukarno, predsednik Republike Indonezije, 880. sednica, 30. septembar, s. 286; takođe Seku Ture, predsednik Gvineje, 896. sednica, 10. oktobar, s. 564, 573; Suvanlasi, Laos, 904. sednica, 13. oktobar, s. 709; Okala, Kamerun, 866. sednica, 21. septembar, s. 29.

396 Tamba, Liberija, Treći komitet 366. sednica, 11. decembar 1951, UN R1/1, Zvanični zapisi GSUN 6, 1951–52, 2. i 3. zajednički i 3. komitet, UN, Njujork, s. 115; Čeng, Kina, Treći komitet 569. sednica, 2. novembar 1954, UN R1/1 1954, s. 135.

397 Radi, Iran, Treći komitet 399. sednica, 23. januar 1952, UN R1/1 1951–52, s. 316. V. i Barudi, Saudijska Arabija, Treći komitet 398. sednica, 22. januar 1952, *ibid.*, s. 310.

398 Uključujući i nacrt deklaracije o kolonizaciji koju je podneo Hruščov, 23. septembra 1960, UNDocA/4502; takođe Fomin, Sovjetski Savez, Treći komitet, 565. sednica, 27. oktobar 1954, pozivajući se istovremeno na ravnopravnost i nemešanje, ali uz isticanje mira kao vrhovnog cilja, UN R1/1 1954, s. 109; sa plenarnog zasjedanja GSUN 1960.

suprotstavljali Zapadu kada su u pitanju bile činjenice, kao i pravna i politička pitanja, poput toga da li kolonijalizam zaista podrazumeva ugnjetavanje, kao i da li bi podrška samoopredeljenju doprinela miru i nemešanju. Pa ipak, tokom rasprava između 1950. i 1960. godine oni nikada nisu osporavali standarde legitimiteta na kojima je zapadni jezik “samoopredeljenja” bio zasnovan.³⁹⁹

Moguće je da su pozivi nezapadnih država na mir i nemešanje u raspravama u Ujedinjenim nacijama bili taktički potezi, usmereni na povećanje šansi za legitimitet njihovih argumenata i ideja, a da je njihov “stvarni” cilj bila ravnopravnost. U svakom slučaju, i sam izbor da se podrška traži u takvim liberalno-konzervativnim idejama pokazuje koliko su visok međunarodni status one u to vreme imale. U potrazi za legitimitetom na međunarodnom planu, države koje su učestvovalе u raspravama u Ujedinjenim nacijama između 1950. i 1960. godine, morale su se pozivati na standarde za koje su očekivale da će biti najubedljiviji za druge učesnike, a koji će istovremeno poboljšati njihov status. Njihov izbor legitimisanja otkrivao je koji su standardi, u to vreme, po njihovom mišljenju bili međunarodno najprivlačniji.

PROTIV “SAMOOPREDELJENJA”

Činjenica da su predstavnici u Ujedinjenim nacijama delili zajedničke osnovne stavove kada se radilo o značenju, autoritetu i standardima legitimiteta jezika “samoopredeljenja”, ne bi trebalo da skrene pažnju sa tačaka oko kojih se nisu slagali. Najvažnije pitanje oko koga su se države razilazile bilo je da li “samoopredeljenje” treba kodifikovati u ICHR i Deklaraciji o dekolonizaciji, čime bi se dodatno učvrstilo mesto ovog jezika u međunarodnom pravu. Argumentaciju, koju su zapadne države iznosile protiv uključivanja ovog izraza, karakterisale su kako fleksibilnost argumenata tako i konceptualna doslednost.

godine, BL: Georgiju-Dež, Rumunija, 872. sednica 27. septembar, s. 140; intervencije socijalista na 902. sednici 12. oktobra, s. 671; Budo, Albanija, 933. sednica, 2. decembar, s. 1085.

399 Uloga koju su mogle imati unutrašnje sovjetske rasprave o spoljnoj politici, kao i o “miru” i “mirnoj koegzistenciji”, izvan je okvira ovog poglavlja; o stavovima socijalista na sednici 1960. godine, v. V. Solodovnikov: ‘At the 15. Session of the UN General Assembly in 1960’, *International Affairs*, 52(4), 2006, s. 188–196; Starushenko 1963, s. 152–154.

Iako su, usled široko priznatog značaja “samoopredeljenja”, zapadni predstavnici ponekad bili primorani da na apstraktnom nivou podrže ovaj jezik, oni su nastavili da se opiru njegovoj pravnoj formalizaciji. I mada su koristili raznovrsne retoričke strategije, njihova argumentacija iznošena je uz stalno pozivanje na liberalno-konzervativne standarde nemešanja i mira.

Jedan aspekt argumentacije zapadnih država usmeren protiv kodifikacije “samoopredeljenja” u tri dokumenta Ujedinjenih nacija, bio je da bi uključivanje takvog jezika bilo neprimereno, iz različitih “tehničkih” razloga. Na primer, predstavnici Zapada insistirali su da nijedan forum Ujedinjenih nacija, ni u kom trenutku, nije bio tehnički kvalifikovan za raspravu o samoopredeljenju.⁴⁰⁰ Interna prepiska između Ujedinjenog Kraljevstva i SAD iz 1955. godine razjasnila je ovaj nejasan, “tehnički” stav, opisujući ga kao svestan pokušaj da se jezik “samoopredeljenja” ukloni sa dnevnog reda Ujedinjenih nacija u interesu održavanja *statusa quo*.⁴⁰¹ Čini se da je ta ista taktika 1960. godine primenjena u cilju izbegavanja rasprave o samoopredeljenju na plenarnom zasedanju GSUN, zbog širokog međunarodnog interesovanja za to konkretno skupštinsko zasedanje.⁴⁰²

Niz drugačijih, ali povezanih “tehničkih” prigovora pojavio se početkom pedesetih godina prošlog veka u raspravama u Ujedinjenim nacijama o uključivanju “samoopredeljenja” u ICHR. U to vreme neki predstavnici tvrdili su da bi uključivanje koncepta “samoopredeljenja” u ova dva pakta sprečilo države da ih ratifikuju, a ovo stanovište zastupali su i zvaničnici Ujedinjenih nacija.⁴⁰³ Štaviše, stav nekoliko zapadnih država bio je da ovom jeziku nije mesto u paktovima, budući

400 Za ranije verzije ovog argumenta, v. Treći komitet 297. sednica, 10. novembar, UN R1/1 1950, s. 243. Za 1960. godinu, v. npr. 898. plenarna sednica GSUN, 10. oktobar, s. 614, kao i 902. sednica, 12. oktobar, BL, s. 671, 674.

401 Zapisnik sa sastanka u britanskom Ministarstvu spoljnih poslova između predstavnika UK i SAD, održanog 30. marta 1955. godine, Zapisnici Ministarstva spoljnih poslova, 1. april 1955. (G. Vorner), citirajući predstavnika SAD u UN Lorda, TNA: FO371, 117561. V. i Inis L. Claude Jr.: ‘Domestic Jurisdiction and Colonialism’, s. 121–135 u Martin Kilson (ur.): *New States in the Modern World*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1975, s. 122, 134.

402 V. diskusiju na 898. sednici, 10. oktobar, BL, od s. 614.

403 Humphrey 1984, s. 129.

da se ICHR tiču individualnih ljudskih prava, dok se “samoopredeljenje” odnosi na grupe. Oni su tvrdili da je samoopredeljenje, u svakom slučaju, manje važno od individualnih ljudskih prava.⁴⁰⁴ Ovaj stav, koji nije bio samo tehnički, iskazivao je prioritet liberalne ideje, a to je zaštita pojedinaca od mešanja države.⁴⁰⁵ Nasuprot ovom stavu, drugi predstavnici tvrdili su da Ujedinjene nacije *treba* u paktovima da proglase “samoopredeljenje” za uslov i “izvor” individualnih ljudskih prava.⁴⁰⁶

Zapadni delegati usprotivili su se uključivanju “samoopredeljenja” u tekstove Ujedinjenih nacija i zbog toga što taj koncept, tehnički gledano, nije (još uvek) bio zakonsko pravo. Po njihovom mišljenju, pravni status “samoopredeljenja” bio je nejasan. Naime, iako je Povelja Ujedinjenih nacija pominjala “samoopredeljenje”, ona je potvrdila njegovo značenje u moralnom i političkom, ali ne i u pravnom smislu. Uz to, Povelja ovaj koncept nije ni definisala. “Samoopredeljenje” je predstavljalo samo “princip”,⁴⁰⁷ “osećaj”,⁴⁰⁸ “snagu”⁴⁰⁹

404 Ovi stavovi ponavljani su tokom svih rasprava o ICHR – npr. Kasen, Francuska, Treći komitet, 309. sednica, 9. novembar 1950, UN R1/1, 1950, s. 244; Kejt Ofiser, Australija, 317. plenarna sednica GSUN, 4. decembar, 1950, UN R1/1 1950–51, ‘Draft First International Covenant on Human Rights and Measures of Implementation: Report of the Third Committee (UNDocA/1559 i Corr:1), s. 555; Iz zapisnika Trećeg komiteta 1954. u UN R1/1 1954: Eliot, Ujedinjeno Kraljevstvo, 562. sednica, 22. oktobar, s. 96; Hud, Australija, 564. sednica, 27. oktobar; Bofor, Holandija, 567. sednica 29. oktobar, s. 103–105; Montgomeri, Kanada, 569. sednica, 2. novembar, s. 133; takođe Lord, Sjedinjene Države, 568. sednica Trećeg komiteta, 1. novembar 1954, UN R1/1 1954, s. 124.

405 Interesantno je da je 1954. godine odbačen pokušaj SAD da u ICHR unese jedan član o pravu na privatnu svojinu: ECOSOC, 17. sednica, 1954, UNE 2567–2576, Izveštaj HRC sa desete sednice, 23. februar – 16. april 1954. u Zvanični zapisnici ECOSOC, 18. sednica, dodatak 8, s. 7. V. i plenarno zasedanje GSUN 1960, BL: Makmilan, Ujedinjeno Kraljevstvo, 877. sednica, 29. septembar, s. 225, kao i Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. sednica, 28. novembar, s. 985.

406 Metju, Indija, Treći komitet, 569. sednica, 1. novembar 1954, UN R1/1 1954, s. 131; takođe Tomašić, Jugoslavija, Treći komitet, 568. sednica, 1. novembar 1954, *ibid.*, s. 126; Barudi, Treći komitet, 309. sednica, 9. novembar 1950, UN R1/1 1950, s. 240, kao i Treći komitet, 10. novembar 1954, UN R1/1 1954, s. 193.

407 De Lašarje, Francuska, 317. plenarna sednica, 4. decembar 1950, UN R1/1 1950–1951, s. 558.

408 Ruzvelt, Sjedinjene Države, u Trećem komitetu, 10. decembar 1951, *os. cit.*, s. 104.

409 Hoar, Ujedinjeno Kraljevstvo, Treći komitet, 642. sednica, 24. oktobar 1955, UN R1/1 1955, s. 90–91.

ili “snažnu potrebu”.⁴¹⁰ Uključivanje tako neodređenog, “neizvodljivog” pojma u ICHR i Deklaraciju o dekolonizaciji značilo bi otvaranje vrata destabilizujućoj samovolji i zloupotrebi.⁴¹¹ Odgovarajući na ovaj stav, predstavnici nezapadnih država isticali su da se i na “slobodu” i “demokratiju” u prošlosti pozivalo sa nejasnim ili sumnjivim namerama, ali da to nije za posledicu imalo napuštanje ovih koncepata.⁴¹²

Kao konačni “tehnički” argument, zapadne države iznele su tvrdnju da bi dalje kodifikovanje jezika “samoopredeljenja” u okviru međunarodnog prava predstavljalo neprimereno mešanje u unutrašnje poslove država, a time i u njihovu slobodu. Formalizacija ovog jezika u dokumentima Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, tvrdili su oni, predstavljala bi mešanje u sve države, namećući im zakonske obaveze, a posebno bi lišila kolonijalne sile njihove pravedne, “interne” kontrole nad njihovim kolonijama.⁴¹³ U odgovoru na ovu tvrdnju, delegat Somalije izjavio je da takvo rasuđivanje “ne treba da se koristi za prikrivanje kontinuirane dominacije nad zavisnim narodima i uskraćivanje njihovog prava na samoopredeljenje”.⁴¹⁴

Zapadne države su, neočekivano, nastavile sa svojim “tehničkim” pokušajima da blokiraju raspravu i kodifikaciju “samoopredeljenja” u Ujedinjenim nacijama, čak i nakon što su ovu bitku izgubile. Ujedinjene nacije su 1952. godine već izglasale da ICHR treba da proglase

410 Predsednik SAD Ajzenhauer, 868. plenarna sednica, 22. septembar 1960, BL, s. 45–46.

411 Npr. Ajzenhauer, 868. plenarna sednica, 22. septembar 1960, BL; Dehus, Belgija, Treći komitet, 371. sednica, 20. decembar 1951, UN R1/1 1950, s. 144, pomenuo je nacistički režim, kao i Korli Smit, Ujedinjeno Kraljevstvo, Treći komitet, 401. sednica, 24. januar 1952, UN R1/1 1951–52 s. 329. Nasuprot tome, jedno pominjanje nacističkog režima u raspravi 1960. godine, bilo je upereno protiv kolonijalizma, a ne “samoopredeljenja”: De Frejta-Vale, Brazil, 934. sednica, 3. decembar 1960, BL, s. 1126.

412 Barudi, Saudijska Arabija, Treći komitet, 648. sednica, 31. oktobar 1955, UN R1/1 1955, s. 121, kao i 25. novembar 1955, UN R1/1 1955, s. 240.

413 Berar, Francuska, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, BL, s. 1259; Kalson, Ujedinjeno Kraljevstvo, 317. plenarna sednica, 4. decembar 1950, UN R1/1 1950–1951, s. 554. V. i FO371/101439 u celosti na TNA, npr. Huard arhivi, 5. decembar 1952; TNA: Zapisnici Ministarstva spoljnih poslova, 12. jul 1955, sa sastanka sa državnim ministrom održanim 8. jula, FO371/117561; kao i bivši ambasador SAD pri UN James J. Vedsvor: *The Glass House: The United Nations in Action*, Praeger, New York, 1966, s. 123.

414 Omar, Somalija, 13. decembar, 1960, BL, s. 1259, 1248–1249.

“samoopredeljenje” pravom “svih naroda”.⁴¹⁵ Umesto da prihvate poraz, skeptični delegati pojačali su napore da Ujedinjene nacije odbace jezik samoopredeljenja.⁴¹⁶ Slična dinamika se ponovo pojavila 1955. godine, kada su Ujedinjene nacije izglasale konkretan član o “samoopredeljenju” u ICHR.⁴¹⁷ Pre tog glasanja, delegacija Velike Britanije izrazila je svoje duboko nezadovoljstvo i zabrinutost zbog izgleda da Ujedinjene nacije prihvate “opasnu doktrinu, da je samoopredeljenje zakonsko ‘pravo’”.⁴¹⁸ Zapadni zvaničnici Ujedinjenih nacija, deleći ova strahovanja, pokušali su da odlože glasanje na neodređeno vreme.⁴¹⁹ Neobično je da se, neposredno pred glasanje 1955. godine, generalni sekretar Ujedinjenih nacija Dag Hamaršeld lično pojavio pred Trećim komitetom, pozivajući na oprez kada je u pitanju koncept “samoopredeljenja”, a za dobrobit svetskog poretka.⁴²⁰

415 UNGS Resolution 545, 1952.

416 Npr. ‘Speech made by Gladwyn Jebb to the Council’ 30. jula 1952, TNA: FO371/101434; FO371/101433, ‘Letter from A. A. Dudley to S. Hoar, Foreign Office’, bez datuma (ali se poziva na članak u *Njujork tajmsu* od 24. aprila 1952); ‘Howard, Foreign Office, to EM West, Colonial Office, 27. jun 1952’, CO 936/100 ‘5 January 1952 – 25 August 1952’, Aneks B. Za Sjedinjene Države, v. dopis ‘Roosevelt, Acting Chairman of the U.S. delegation to the UNGS to the Secretary of State, Paris, Februar 7, 1952’, FRUS 1951, Vol. II ‘The United Nations; the Western Hemisphere’, s. 785, koji se poziva na sastanak sa francuskim ambasadorom.

417 V. izveštaje u internim memorandumima Ujedinjenih nacija od 15. i 29. novembra 1955, koje je Džon Hamfri, direktor Odeljenja za ljudska prava UN, poslao Filipu de Sejnsu, podsekretaru za ekonomska i socijalna pitanja. ‘Proceedings of the Working Party of the Third Committee’ kao i ‘Proceedings of the Third Committee’, oba u UNOGA: SOA 317/1/03 A.

418 ‘Memorandum on Self-Determination’, Delegacija UK, Njujork, 28. septembar 1955, TNA: FO371/117561.

419 Beleške Mehdi Vakila upućene generalnom sekretaru, ‘An Informal Discussion with the Chairman of the Third Committee’, 18. oktobar 1955, UNOGA: SOA 317/1/03 A. V. i UNOGA: SOA 317/1/01A, ‘Draft ICHR and Question of Implementation May 1950 – Dec 1951’; SOA 317/1/01B, 06.1952–03.1953; SOA 317/1/01C, april 1953. – novembar 1955; kao i SOA 317/1/01D, 1955, posebno interni memorandum, 11. februara 1954, Švelba Hamfriju, tadašnjem v.d. generalnog sekretara, Odeljenje za društvena pitanja: ‘The Fate of the Draft Covenants on Human Rights’, kao i dopis Hamfrija Arturu Rodžersu, Udruženje UN u Kanadi, 22. novembar 1955.

420 11. oktobra 1955. godine, UN R1/1 1955, s. 45. V. nacrt izjave: ‘From Humphrey to de Seynes, 13 September 1955 Draft Statement by the Secretary-General to the 3rd Committee’, prilog SOA 317/1/03A. Hamaršeld je, godinu dana ranije, takođe ispoljio

Ova glasanja u Ujedinjenim nacijama o jeziku “samoopredeljenja” iz pedesetih godina prošlog veka pokazala su sve veće međunarodno uvažavanje njegovog značenja, u isto vreme dok su se antikolonijalne simpatije širile svetom.⁴²¹ Činilo se da nakon Drugog svetskog rata očuvanje kolonijalizma u njegovom tadašnjem obliku postaje sve neodrživije. Pedesetih godina prošlog veka ovaj sistem je počeo da se doživljava kao pretnja svetskom miru, a nezavisnost kolonija kao put kojim treba krenuti. S obzirom na povezanost “samoopredeljenja” sa kolonijalnim oslobađanjem, ovakav razvoj događaja osnažio je međunarodnu privlačnost ovog koncepta. Kako je decenija odmicala, a sve više afričkih i azijskih država dobijalo status članica Ujedinjenih nacija, stav u prilog samoopredeljenju u raspravama je postajao sve snažniji.⁴²² U ovakvim uslovima, rasprave u Ujedinjenim nacijama počele su da se bave nečim što je prevazilazilo usko pitanje kodifikacije “samoopredeljenja” u tri teksta Ujedinjenih nacija: diskusije su se ticale političkog i ideološkog vođstva u Hladnom ratu.⁴²³ Tokom pedesetih godina prošlog veka, a posebno tokom kulminirajuće plenarne rasprave u GSUN 1960. godine, delegati u Ujedinjenim nacijama bili

duboku zabrinutost u vezi sa samoopredeljenjem: Generalni sekretar UN: ‘Annual Report on the Work of the Organization’ 1. jul 1953. – 30. jun 1954, UN, New York, 1954, s. xii–xvi.

421 V. npr. Rupert Emerson: *From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1960; Robert H. Jackson: ‘Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory: International Jurisprudence and the Third World’, *International Organization*, 41(4), 1987, s. 519–549, na s. 526.

422 V. npr. Solodovnikov 2006, s. 189; John Sankey: ‘Decolonisation: Cooperation and Confrontation at the United Nations’, s. 90–119 u Erik Jensen i Thomas Fisher (ur.): *The United Kingdom – The United Nations*, Macmillan, London, 1990, s. 100; Lauren 2011, s. 203; David A. Kay: ‘The Politics of Decolonization: The New Nations and the United Nations Political Process’, *International Organization*, 21(4), 1967, s. 786–811, na s. 789; Emerson 1965, s. 484; Mark E. Ellis: ‘The New International Economic Order and General Assembly Resolutions: The Debate over the Legal Effects of General Assembly Resolutions Revisited’, *California Western International Law Journal*, 15, 1985, s. 647–704, na s. 656; Edward McWhinney: *The United Nations and a New World Order for a New Millennium*, Kluwer Law International, The Hague, 2000, s. 9 i 34–35; Glendon 2003; Wilson 1988, s. 67.

423 Za slične tvrdnje u vezi s ljudskim pravima, v. Jennifer Amos: ‘The Soviet Union and the Universal Declaration of Human Rights 1948–1958’, s. 147–165 u Hoffmann (ur.) 2011 s. 147; Eckel 2010, s. 123.

su veoma svesni da su oči sveta uprte u njih, te da je u pitanju moralni prestiž njihovih država.⁴²⁴ U tom kontekstu, otvoreno odbijanje formalizacije “samoopredeljenja” u tri teksta Ujedinjenih nacija postalo je neodrživa strategija za zapadne predstavnike koji su bili skeptični prema ovom konceptu.⁴²⁵

Reagujući na ovakvu međunarodnu klimu, zapadne zemlje su u svojoj argumentaciji počele da daju opštu, principijelnu podršku “samoopredeljenju”, ali su se istovremeno suprotstavljale unošenju ovog koncepta u tekstove Ujedinjenih nacija. Tako su, na primer, tokom diskusija pedesetih godina prošlog veka, zapadni predstavnici tvrdili da jezik “samoopredeljenja”, iako ima svoju vrednost, ne bi trebalo da se nađe u ICHR, budući da su ovi paktovi učinili taj princip nepotrebno “uskim ili krutim”, i da nisu uspeli da ga priznaju kao “univerzalan”.⁴²⁶ Iako se ova vrsta argumentacije protivila formalizaciji “samoopredeljenja” od strane Ujedinjenih nacija u ime odbrane prave, “univerzalne” verzije ovog koncepta, ta strategija je bila prožeta kontradiktornostima.⁴²⁷

424 Npr. *Khrushchev Remembers: The Last Testament*, Strobe Talbott (prev. i ur.), Andre Deutsch, London, 1974. (u daljem tekstu: ‘Khrushchev 1974’), s. 482; Carlos s. Romulo sa Beth Day Romulo: *Forty Years: A Third World Soldier at the UN*, Greenwood Press, New York, 1986, s. 158–159.

425 V. Gontlet, Kancelarija UK za kolonije, 10. jul 1958, u TNA: CO 936/400, 1957–1959, deo B, IRD 123/355/01.

426 Npr. Ruzvelt, Sjedinjene Države, 18. novembar 1952, os. cit., s. 2, 1; Ruzvelt, Sjedinjene Države, Treći komitet 364. sednica 10. decembra 1951. godine, os. cit., s. 104–105; takođe ‘Speech delivered by Mrs Walter Elliot, CBE, November 29, 1957 in the Third Committee’, TNA: FO 371/129971; zapisnik od 13. novembra 1952, u ARMSNY: S-0923, kutija 12, dokument 1, Dnevni izveštaji GSUN, 21. oktobar – 14. novembar 1952, s. 3; Eliot, UK, Treći komitet, 576. sednica, 8. novembar 1954, UN R1/11954, s. 173; Kventin-Bekster, UK, Treći komitet, 649. sednica, 1. novembar 1955, UN R1/11955, s. 124; Hoar, U.K., 652. sednica, 4. novembar 1955, UN R1/11955 s. 142; Delegacija UK u UN, Ministarstvu spoljnih poslova, 10. decembar 1952, TNA: FO371/101439, kao i FO371/107143; takođe Delegacija UK u UN, Ministarstvu spoljnih poslova, 29. decembar 1952, ‘Notes on Third Committee’, u kom se ovo prezentuje kao ključni argument Ujedinjenog Kraljevstva.

427 HRC je, 1955. godine, ponovila ovu retoriku u svojoj izjavi da “postoji načelna saglasnost da je samoopredeljenje univerzalni princip, primenjiv na sve nacije i na sve narode u svim delovima sveta”, HRC, izveštaj sa 11. sednice, 5–29. april 1955, Zvanični zapisnici ECOSOC, 20. sednica, dodatak br. 6, UNE 2727–2737, s. 21.

Na prvi pogled, čini se da je tvrdnja da je “samoopredeljenje” univerzalno imala za cilj da proširi i ojača ovaj koncept, a to bi pak logično podrazumevalo podsticanje drugih da ga prihvate.⁴²⁸ Umesto toga, zapadne države isticale su njegovu širinu kao argument za neprihvatanje. Tako je, na primer, Ujedinjeno Kraljevstvo 1955. godine upozorilo da će manjine širom sveta tražiti secesiju, ukoliko dokumenta Ujedinjenih nacija budu uključila koncept “samoopredeljenja”.⁴²⁹ Nešto kasnije, u internoj britanskoj prepisci, takva upotreba jezika “univerzalnog samoopredeljenja” opisana je kao “oružje”, uz priznanje da je ova strategija imala za cilj da druge države počnu da zaziru od formalizacije i kodifikacije samoopredeljenja od strane Ujedinjenih nacija.⁴³⁰

Isto tako, da su zapadne države samoopredeljenje zaista videle kao univerzalno, onda bi ovaj koncept trebalo da bude i univerzalno primenjiv, čak i u slučaju zapadnih kolonija. Međutim, čini se da su se zapadne države pozivale na “univerzalno samoopredeljenje” kako bi *skrenule* pažnju sa sopstvenog kolonijalizma. To je praktično i priznato na jednom sastanku kolonijalnih sila, krajem 1952. godine:

Najbolji način da se na neki način umanja očekivana antikolonijalna većina, bio bi koncentrisanje na univerzalnost principa samoopredeljenja [...] i pokušaj da se diskusija odvrati od kolonija, kad god se neprimereno naglašava isključivo kolonijalna primena ovog principa.⁴³¹

428 Mnogi su ovu tvrdnju prihvatili doslovno: Antonio Cassese: ‘Political Self-Determination – Old Concepts and New Developments’, s. 137–165 u Cassese (ur.) 1979, na s. 140; Burke 2010, s. 20, 36 i 50–55.

429 Hoar, Ujedinjeno Kraljevstvo, Treći komitet, 642. sednica, 24. oktobar 1955, UN R1/1 1955, s. 90–91.

430 Kancelarija za kolonije (JE Marnham), Ministarstvu spoljnih poslova (GR Gontlet), 5. septembar 1957, TNA: FO371/129971. V. i britanska delegacija u UN ‘Notes on Third Committee’, 29. decembar 1952, os. cit.: “dali smo sve od sebe da razbijemo antikolonijalni front, forsirajući temu univerzalnosti, i ukazujući na opasnost koja suverenim državama pretila od priznavanja neograničenog ‘prava na samoopredeljenje’ svim manjinama i nedefinisanim grupama.” James Peck: *Ideal Illusions: How the U.S. Government Co-opted Human Rights*, Metropolitan Books, New York, 2011. tvrdi da je vlada SAD, nakon UDHR, imala isti pristup prema ljudskim pravima.

431 ‘To the Foreign Office’, 10. decembar 1952, TNA: FO371/101439; v. i Gontlet, Kancelarija za kolonije, 10. jul 1958, os. cit. V. i Crawford 2002, s. 292–341; Cooper 2005; Sellars 2002, s. 87; Kay 1967, s. 808.

Ono što se u argumentaciji zapadnih predstavnika takođe nije slagalo sa bilo kakvom pretenzijom univerzalnosti bilo je to što su oni kao “metu” ostvarivanja slobode i samoopredeljenja predstavljali isključivo svog hladnoratovskog neprijatelja.⁴³² U raspravama u Ujedinjenim nacijama pojavio se, zapravo širok, konsenzus da “imperijalizam” ukida slobodu naroda, te da je iz tog razloga samoopredeljenje opravdano.⁴³³ Činilo se da su zapadne države, koristeći jezik “univerzalnog samoopredeljenja”, pokušavale ne samo da od sebe odvrte pažnju sveta naklonjenog antikolonijalizmu, već i da ga usmere protiv sovjetskog “imperijalizma”.⁴³⁴ Lenjin je 1917. godine ciljao na zapadne zemlje napadajući imperijalizam jezikom “samoopredeljenja”. U raspravama unutar Ujedinjenih nacija u periodu od 1950. do 1960. godine, te iste zapadne zemlje koristile su ovaj diskurs protiv zemlje koju je on nekad vodio. Zapad u ovim raspravama nije odražavao Lenjinovo zalaganje za pravo na samoopredeljenje u formi državnosti, već je zahtevao “unutrašnju” slobodu država Istočnog bloka od sovjetskog mešanja.⁴³⁵

432 Npr. Ruzvelt, 10. decembar 1951, os. cit., s. 105.

433 Posebno u raspravi 1960. godine, v. npr. BL: Šehu, predsednik saveta ministara Narodne Republike Albanije, 871. plenarna sednica, 26. septembar 1960, s. 132; Pažvak, Avganistan, 935. plenarna sednica, 5. decembar 1960, s. 1137. Latinoameričke i afričke zemlje su takođe osuđivale “neokolonijalizam”, pri čemu su mislile na ekonomsko mešanje posle formalnog sticanja nezavisnosti, npr. Benites Vinueza, Ekvador, 933. plenarna sednica, 2. decembar 1960, s. 1100, BL (Robert J. C. Young: *Postcolonialism: An Historical Introduction*, Blackwell, Oxford, 2006, s. 46, međutim, smatra da ovaj termin nije uveden pre 1961. godine). O konceptualnim analizama “imperijalizma”, v. Jane Burbank i Frederick Cooper: *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2010; Kiely 2010; Helge Jordheim i Iver B. Neumann: ‘Empire, Imperialism and Conceptual History’, *Journal of International Relations and Development*, 14(2), 2011, s. 153–185.

434 Ruzvelt, 18. novembar 1952, os. cit., s. 3–4; ‘Telegram from the Department of State to Mission at the United Nations, Washington, October 6, 1960’, FRUS 1958–1960, Vol. II, UN i opšta međunarodna pitanja: “Odeljenje smatra da je važno osigurati što veću podršku u opštoj raspravi, kao i u odboru, za stav da je Sovjetski Savez ostao glavni kolonizator, dok su druga bivša kolonijalna carstva uglavnom likvidirana. Ukoliko bi u GSUN postojala jasna većina za bilo kakvu izjavu kojom se osuđuje kolonijalizam, najbolji kurs koji možemo slediti je da pokušamo da tu deklaraciju okrenemo protiv samih Sovjeta, opisujući ih kao pravog kolonizatora.”

435 Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. plenarna sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 982; Vedsvor, Sjedinjene Države, 869. plenarna sednica, 23. septembar 1960, BL, s. 93 i na plenarnim sednicama GSUN koje su sledile; intervju sa Hruščovom u Sjedinjenim

U vreme rasprave u GSUN 1960. godine, takav način upotrebe jezika slobode i “samoopredeljenja”, za optuživanje hladnoratovskih neprijatelja za imperijalizam, već je postao širi trend. Opšta saglasnost u Ujedinjenim nacijama da imperijalizam ograničava slobodu dovela je do retoričke hladnoratovske bitke oko toga ko su *pravi* imperijalisti. Dok su zapadne države napadale Sovjetski Savez, socijalisti su osuđivali “američki imperijalizam”, a arapske države izraelsko “otelotvorenje” “imperijalizma i kolonijalizma”.⁴³⁶ Uprkos nepomirljivim razlikama, kada su u pitanju bile činjenice i politika, takav jezik pokazao je da postoji konceptualna saglasnost oko toga da je imperijalističko mešanje u države, a ne zavisnost i neravnopravnost naroda, ugrožavalo slobodu, te opravdavalu samoopredeljenje. Sukobljeni argumenti oko toga *koji su oblici* mešanja zasluživali osudu, tražili su da se ista liberalno-konzervativna ideja slobode ponovo uspostavi kao korektiv.⁴³⁷

ZAPADNE DILEME, ZRELOST I “SAMOOPREDELJENJE”

Jedan od ciljeva jezika antiimperijalizma i “univerzalnog samoopredeljenja” koji su koristile zapadne države, bio je diskreditovanje načina na koji se Sovjetski Savez zalagao za oslobođenje kolonija. Strah od širenja komunističke ideologije, kao i od formiranja anti-kolonijalno-socijalističkog saveza, koji je postojao na Zapadu, dobro je dokumentovan.⁴³⁸ Iz ideoloških i taktičkih razloga, Amerikanci

Državama, 9. oktobra 1960. godine u N. S. Khrushchov [sic]: *Disarmament and Colonial Freedom: Speeches and Interviews at United Nations General Assembly Sept–Oct 1960*, Lawrence and Wishart, London 1961, s. 140–141 i 149; takođe Norman A. Graebner: ‘Myth and Reality: America’s Rhetorical Cold War’, s. 20–37; kao i J. Michael Hogan: ‘The Science of Cold War Strategy: Propaganda and Public Opinion in the Eisenhower Administration’s “War of Words”’, s. 134–168, oba u Martin J. Medhurst i H. W. Brands (ur.): *Critical Reflections on the Cold War: Linking Rhetoric and History*, Texas A&M University Press, College Station, TX, 2000.

436 Respektivno, Šehu, Albanija, 871. plenarna sednica, 26. septembar 1960, BL, s. 114; Šukairi, Saudijska Arabija, 899. plenarna sednica, 11. oktobar 1960, BL, s. 626. V. i Louis Henkin: ‘The United Nations and Human Rights’, *International Organization*, 19(3), 1965, s. 504–517, na s. 511.

437 V. npr. Zorin, Sovjetski Savez, 939. plenarna sednica, 7. decembar 1960, BL, s. 1188.

438 V. npr. Jang 2006, s. 171; Steven Metz: ‘American Attitudes Toward Decolonization in Africa’, *Political Science Quarterly*, 99(3), 1984, s. 515–533, posebno s. 518 i 522; Odd Arne Westad: *The Global Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005;

su se isticali u takmičenju sa Sovjetskim Savezom za ulogu glavnog sponzora antikolonijalizma u Ujedinjenim nacijama. Jedan interni američki memorandum je već 1952. godine upozorio da se čini da Sjedinjene Države “neguju kolonijalni sistem starog stila”, “omogućavajući Sovjetima da preuzmu zasluge za podršku i promociju ciljeva zavisnih naroda” i koncept samoopredeljenja.⁴³⁹

Zapravo, kako je decenija proticala, činilo se da su se Sjedinjene Države našle u nezgodnoj situaciji u raspravama unutar Ujedinjenih nacija. Američki ekonomski i politički interesi diktirali su blisku vezu sa evropskim kolonijalnim silama, kao i skeptičan odnos prema jeziku “samoopredeljenja”. S druge strane, Sjedinjene Države nastojale su da budu na strani većine u GSUN, za koju su smatrali da predstavlja izraz “svetskog javnog mnjenja”, političku i “moralnu silu”. Sem toga, Sjedinjene države verovala su da se u toj većini nalaze važni aktuelni i potencijalni strateški saveznici.⁴⁴⁰ U svetlu široke podrške “samo-

Fox 1951, s. 353; Alexander Dallin: ‘The Soviet View of the United Nations’, *International Organization*, 16(1), 1962, s. 20–36; Harold Karan Jacobson: ‘The United Nations and Colonialism: A Tentative Appraisal’, *International Organization*, 16(1), 1962, s. 37–56, na s. 41.

439 ‘Memorandum Prepared in the Bureau of United Nations Affairs’, 21. maj 1952, os. cit., s. 39; takođe, iz istog toma, Osoblje za planiranje UN, Biro za poslove UN, bez datuma, A/MS dokumenta, s. 127, i ‘UNA/P master file’, bez datuma, 1954, s. 130; kao i ambasador SAD Vetsvor, 1966, s. 110; specijalni savetnik (američki) u GSUN, Endru Kordje, takođe je izrazio nezadovoljstvo zbog sovjetske uloge, ali i zbog toga zasedanja GSUN 1960. godine u celini, ACP kutija 55, Dokumenta UN, odlazna korespondencija, hronološka, 1959–1960. V. i Vernon McKay: ‘Too Slow or Too Fast? Political Change in African Trust Territories’, *Foreign Affairs*, 35(2), 1957, s. 295–310; Jacobson 1962, s. 37–56; Metz 1984, s. 515–533; Robert J. McMahon: “By Helping Others, We Help Ourselves”: The Cold War Rhetoric of American Foreign Policy’, s. 233–246 u Medhurst i Brands (ur.) 2000, na s. 235; v. i Robert C. Good: ‘The United States and the Colonial Debate’, s. 224–266 u Arnold Wolfers (ur.): *Alliance Policy in the Cold War*, Johns Hopkins Press, Baltimore, MD, 1959; Simpson 2012; Lynn Boyd Hinds i Theodore Otto Windt Jr: *The Cold War as Rhetoric: The Beginnings, 1945–1950*, Praeger, New York, 1991, s. 19; Theodore Otto Windt Jr: *Presidents and Protesters: Political Rhetoric in the 1960s*, University of Alabama Press, Tuscaloosa, AL, 1990, s. 4; Jacobson 1962, s. 39; Martin J. Medhurst i dr. (ur.): *Cold War Rhetoric: Strategy, Metaphor, and Ideology*, Michigan State University Press, East Lansing, MI, 1997.

440 FRUS 1952–1954, ‘Memorandum by the American UN Planning Staff to the Planning Adviser, Bureau of UN Affairs, William Sanders’, dodatak: ‘Principal Stresses and Strains Facing the U.S. in the UN’, Vašington, DC, 27. jul 1953, s. 87.

opredeljenju” u Ujedinjenim nacijama, Sjedinjene Države želele su da ostave utisak da su vlasnik i začetnik ovog koncepta.⁴⁴¹ Američka istorija, predstava koju su SAD imale o sebi, kao i široka podrška samoopredeljenju, takođe su otežavale suprotstavljanje uključivanju ovog koncepta u tekstove Ujedinjenih nacija.⁴⁴² Kako se pozicija SAD razvijala, moglo se desiti da samoopredeljenje na kraju bude branjeno kao sredstvo za postizanje svetskog mira i ostvarenje američkih interesa.⁴⁴³

Kao rezultat tako različitih vrsta pritiska, američki diskurs o pitanjima kolonijalizma i samoopredeljenja u raspravama unutar Ujedinjenih nacija i dalje je bio kolebljiv. Tokom decenije, američki predstavnici su *istovremeno* hvalili evropsku kolonijalnu vladavinu, a sa druge strane iznosili tvrdnje kako su Sjedinjene Države “neprestano nastojale” da ostvare samoopredeljenje “iz senke, pokušavajući da ubede velike sile”.⁴⁴⁴ Dvojaki signali ove vrste izazivali su ljutnju njihovih britanskih saveznika, koji su smatrali da su Amerikanci prebrzo odustali od imperije, te da u Ujedinjenim nacijama podržavaju samoopredeljenje samo iz straha od konkurentskog sovjetskog uticaja u kolonijalnom svetu.⁴⁴⁵ Američki Stejt department priznao je

441 'Draft Report Prepared by Lincoln Bloomfield', Vašington, DC, 9. februar 1956, FRUS, 1955–1957, Vol. XI, UN i opšta međunarodna pitanja, s. 52–57.

442 'Minutes of Twenty-ninth Meeting of the United States Delegation to the General Assembly, Paris, December 10, 1951', FRUS, 1951, Vol. II, 'The United Nations; the Western Hemisphere', s. 776; intervju sa Kordjeom, 30. oktobar 1963, Kancelarija za istraživanje usmene istorije, Univerzitet Kolumbija, Projekat usmene istorije Daga Hamaršelda 'Recollections of Dag Hammarskjöld and the United Nations, by Andrew W. Cordier', s. 76.

443 'Action Program for Improvement in U.S. Participation in the United Nations General Assembly', u 'Memorandum from the Assistant Secretary of State for International Organization Affairs (Wilcox) to the Representative at the United Nations (Lodge)', Vašington, DC, 7. maj 1956, FRUS 1955–1957, s. 67–70.

444 'Speech by the Honourable Mrs Oswald B. Lord United States Alternate Representative, in Committee III, on Self-Determination' 28. novembar 1957, TNA FO 371/129971; Vedsvor 1966, s. 110–112.

445 Hoar, Atliju, 23. februar 1955, TNA: FO371/117561; FO 371/117566, zapisnici od 24. i 25. oktobra 1955. godine, kao i FO371/129971 Kancelarija za kolonije Ministarstvu spoljnih poslova, 5. septembar 1957. Međutim, Ujedinjenom Kraljevstvu je takođe bilo važno da “obezbedi punu saradnju Amerikanaca”, kako bi za sobom povukli druge da glasaju zajedno sa Ujedinjenim Kraljevstvom u UN: Ministarstvo spoljnih poslova, 9. jul 1959,

1955. godine da im je “pitanje samoopredeljenja [...] donelo veoma velike poteškoće u Ujedinjenim nacijama”.⁴⁴⁶ Suštinski bez jasnog stava prema rezoluciji, američka ambivalentnost oko samoopredeljenja nastaviće se sve do glasanja o Deklaracija o dekolonizaciji 1960. godine, pa čak i nakon toga.⁴⁴⁷

Podrazumeva se da je sve приметnije antikolonijalno raspoloženje u Ujedinjenim nacijama, tokom rasprava o samoopredeljenju, dovelo i druge zapadne države u nezgodan položaj, posebno one koje su i dalje kontrolisale kolonije. Svesni naklonosti većine članica Ujedinjenih nacija, neke od ovih zapadnih država su pokušale da manevrišu, zauzimajući stav koji je samoopredeljenje predstavljao kao pozitivan princip, ali uz istovremeno naglašavanje da ga kolonijalne sile mogu odobriti samo u pojedinačnim slučajevima, a ne putem njegovog uključivanja u međunarodno pravo. Ovi zapadni predstavnici izjavljivali su da samo kolonijalne sile mogu da odobre samoopredeljenje kolonijalnim narodima, i to u trenutku kada ovi narodi dostignu dovoljnu “zrelost”.⁴⁴⁸ Međutim, dok kolonijalne države ne budu odlučile da

misiji UK pri UN, TNA: CO 936/400; takođe Nigel J. Ashton: ‘Anglo–American Revival and Empire During the Macmillan Years, 1957–63’, s. 164–185 u Martin Lynn (ur.): *The British Empire in the 1950s: Retreat or Revival?*, Palgrave Macmillan, London, 2006.

446 ‘Action Program’, FRUS 1955–1957, s. 67–70.

447 V. i W. R. Louis (zajedno sa Ronald Robinson): ‘The Imperialism of Decolonization’, s. 451–502 u W. R. Louis (ur.): *End of British Imperialism: The Scramble for Empires, Suez, and Decolonization. Collected Essays*, I.B. Tauris, London, 2006; Kenton J. Clymer: ‘The Education of William Phillips: Self-Determination and American Policy Toward India 1942–45’, *Diplomatic History*, 1984, s. 13–35; Sarah Ellen Graham: ‘American Propaganda, the Anglo-American Alliance, and the “Delicate Question” of Indian Self-Determination’, *Diplomatic History*, 2009, s. 223–259; Anne Foster, *Projections of Power: the United States and Europe in Colonial Southeast Asia, 1919–1941*, Durham, NC, 2011. O stavovima savremenika, v. npr. Charles Wolf Jr.: *United States and the Third World: Problems and Analysis*, Little, Brown, Boston, MA, 1967; Wolfers (ur.) 1959, posebno Good 1959; Lincoln s. Bloomfield: *The United Nations and U. S. Foreign Policy: A New Look at the National Interest*, Little, Brown, Boston, MA; 1967; Claude 1984 (izvorno 1964), s. 362.

448 Dehus, Belgija, Treći komitet, 361. sednica, 7. decembar 1951, UN R1/1 1950/51, s. 83. Rasizam svojstven ovakvom stavu ponekad je, u raspravama u Ujedinjenim nacijama, bio usmeren i prema predstavnicima nezapadnih država, npr. FRUS, Osoblje za planiranje UN, ‘UNA/P master file’, 1954, s. 132. O akademskim stavovima iz tog vremena, v. Fox 1951, s. 340–368; John Fletcher-Cooke: ‘Some Reflections on the International

okončaju kolonijalizam, niko ne bi trebalo da se meša u poslove donosiocima odluka na Zapadu, pa ni u pitanja “njihovih” kolonija.

Ističući *zrelost* kao preduslov za samoopredeljenje i državnost, zapadne države su pokazale da na svoje “zavisne teritorije” gledaju kao na decu nesposobnu za nezavisnost.⁴⁴⁹ Shodno tome, sve dok kolonijalnim narodima budu nedostajali veštine i iskustvo potrebno za samostalnu egzistenciju, oni moraju biti zavisni, te podređeni “roditeljskoj” kolonijalnoj administraciji. Dokle god bude trajala njihova “nezrelost”, kolonijama će biti potrebna obrazovna obuka. Tek kada, pod kolonijalnom vlašću, dostignu “punoletstvo”, kolonije bi mogle, pod odgovarajućim uslovima, da postanu nezavisne.⁴⁵⁰ Ovakvi stavovi ponavljali su rasuđivanje slično Vilsonovom diskursu o samoopredeljenju, koji je on koristio i na konferenciji u San Francisku.

Čini se da je suština ovog stava bila u tome da će, tek nakon što kolonijalni narodi postanu dovoljno zreli, biti *bezbedno* pustiti ih da se sami brinu o sebi. Manje zainteresovane da čuju mišljenje kolonijalnih naroda, a više da vode brigu o njihovim interesima (zapravo o onome što su kolonijalne sile definisale kao njihove interese), zapadne države su takođe smatrale da *jeste* u interesu kolonija da ih njihovi kolonizatori štite od samoopredeljenja, sve dok za to ne budu spremne.⁴⁵¹ Po njima, pre nagljeno ukidanje kolonijalne uprave moglo bi da podstakne neodgovorno i destabilizujuće ponašanje, a to nikome ne bi pomoglo. Kako su to Sjedinjene Države formulisale, “neograničena primena” samoopredeljenja “mogla bi proizvesti kaos”, a takođe

Trusteeship System, with Particular Reference to its Impact in the Governments and Peoples of the Trust Territories’, *International Organization* 13(3), 1959, s. 422–430 i ‘Trusteeship and Non-Self-Governing Territories’, *International Organization*, 16(1), 1962, s. 137–182; Bloomfield 1967, s. 203.

449 BL: Kuv de Mirvil, Francuska, 864. plenarna sednica, 20. septembar 1960, s. 8, kao i veći deo izjava tog dana; takođe Kristijansen, Danska, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, s. 1262; Kordje je izneo sličan stav u intervjuu od 30. oktobra 1963, Projekat usmene istorije Hamaršelda, s. 75; v. i William Bain: ‘The Political Theory of Trusteeship and the Twilight of International Equality’, *International Relations*, 17(1), 2003, s. 59–77.

450 V. i Vedsvor 1966, s. 152–153.

451 Npr. Šanan, Novi Zeland, 932. plenarna sednica, 2. decembar 1960, BL, s. 1073; Belgija, Treći komitet, 310. sednica, 10. novembar 1950, UN R1/1 1950, s. 241.

i “ugroziti međunarodni mir i bezbednost”. U stvari, “pravo na samoopredeljenje, ako se ne primenjuje mudro, moglo bi ugroziti mir i uništiti slobodu”.⁴⁵²

Ovo zapadnjačko gledište o “dečijoj” prirodi kolonijalne zavisnosti prikazivalo je nastavak kolonijalizma kao altruističku aktivnost, koja je koristila svetskom poretku u celini. Diskurs kolonijalnih sila tokom rasprave u GSUN 1960. godine odražavao je jezik Smatsovog predloga iz 1918. godine. Ove zemlje su, naime, tvrdile da su one preuzele izuzetnu odgovornost za obrazovanje svojih “zavisnih naroda”, a sve u cilju obezbeđenja mira u svetu.⁴⁵³ Iz tih razloga, čini se da su kolonijalne države očekivale da će im se aplaudirati kada njihove bivše kolonije jednog dana stignu do samoopredeljenja. Kada su, na otvaranju zasedanja GSUN 1960. godine, 16 afričkih država i Kipar prihvaćeni kao nove članice Ujedinjenih nacija, zapadni predstavnici su pohvalili sopstveno “krunsko dostignuće”, oslobađanje svojih zavisnih naroda.⁴⁵⁴ Takvo samohvalisanje verovatno je bilo motivisano kako željom da se prikupe poeni u Hladnom ratu tako i željom da se ukupan rezultat zapadnog kolonijalizma, čiji legitimitet je očigledno bio na izmaku, prikaže kao pozitivan. Mnoge države koje su tek stekle nezavisnost takođe su koristile sličnu retoriku. Odajući priznanje svojim bivšim kolonizatorima, one su procese sticanja nezavisnosti svojih zemalja predstavljale kao opravdane, zahvaljujući odgovornoj, a pre svega mirnoj upravi kolonizatora.⁴⁵⁵

452 Ruzvelt, 18. novembar 1952, os. cit., s. 3, 6.

453 De Lekerika, Španija, 886. plenarna sednica, 4. oktobar 1960, s. 391–392, 396, BL; Plimsol, Australija, 933. plenarna sednica, 2. decembar 1960, s. 1090–1091; Kristijansen, Danska, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, s. 1262; takođe Klod 1984, s. 370; o jednom viđenju modernizacije, David C. Gordon: *Self-Determination and History in the Third World*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1971.

454 Kuv de Mirvil, Francuska, 864. plenarna sednica, 20. septembar 1960, BL, s. 8; v. i Vinji, Belgija, 869. plenarna sednica, 23. septembar 1960, BL, s. 85; Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 98; bivši šef Afričkog odeljenja u Kancelariji za kolonije UK, Andrew Cohen: *British Policy in Changing Africa*, Routledge & Kegan Paul, London, 1959, npr. s. 35–36, 90, 106.

455 Na 866. plenarnoj sednici, 21. septembra 1960, BL, s. 33–35, bilo je puno takvih pohvala, npr. od strane predstavnika Gornje Volte i Konga (Brazavil); o pravdanjima sa te iste sednica, v. Barns, Liberija, kao i Rakotomalala, Madagaskar, na 893. plenarnoj sednici,

Ovaj diskurs, koji je bio fokusiran na zrelost, nametao je stav da se, kada su u pitanju zavisnost i samoopredeljenje, radi o različitim *fazama*. Oni koji su se oslanjali na takav jezik sugerisali su da su se kolonije u svom tadašnjem, zavisnom stadijumu nalazile na samom početku evolutivnog razvoja, koji bi mogao, jednog dana, posle obuke i pripreme, prirodnim putem sazreti u fazu samoopredeljenja i državnosti.⁴⁵⁶ Sa te tačke gledišta, podređenost kolonijalnih naroda bila je rezultat njihovog neadekvatnog razvoja, a ne, na primer, interesa kolonijalnih sila za očuvanje sistema neravnopravnosti. Štaviše, prema ovom modelu, kolonijalni narodi mogli su dostići fazu samoopredeljenja samo postepeno, i to pod okolnostima koje su odredili njihovi napredniji starijaci, kolonijalne sile. Ukoliko nezavisnost ne bi sticali postepeno, vođeni svojim kolonizatorima, kolonijalni narodi bi zbog nedostatka odgovarajućih sposobnosti mogli da ugroze svetski mir.⁴⁵⁷

Ključno je da iz ove perspektive kolonijama zapadnih država nije nedostajala sloboda. Prema logici diskursa zapadnih država, samo je mešanje, posebno sovjetskog "imperijalističkog" tipa, moglo oduzeti slobodu, dok su, tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama, ove zemlje izbegavale da na bilo koji način sugerišu da se mešaju u svoje kolonije.⁴⁵⁸ Kada su delegati socijalističkih država tvrdili da zapadni kolonijalizam eksploatiše i ugnjetava kolonijalne narode, što predstavlja mešanje i uskraćivanje slobode, čak i prema standardima samog Zapada, predstavnici zapadnih država oštro su odgovarali.⁴⁵⁹

7. oktobra 1960, BL, s. 531–532; Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 982.

456 Martino, Italija, 937. plenarna sednica, 6. decembar 1960, BL, s. 1165–1166; takođe Vedsvor, Sjedinjene Države, 937. plenarna sednica, 6. decembar 1960, BL, s. 1157. O britanskim stavovima, v. npr. Philip Murphy: *Party Politics and Decolonization: The Conservative Party and British Colonial Policy in Tropical Africa, 1964*, Clarendon Press, Oxford, 1995; Partha Sarathi Gupta: *Imperialism and the British Labour Movement, 1914–1964*, Macmillan, London, 1975. O stavovima SAD iz tog vremena, v. Max F. Millikan i Donald L. M. Blackmer (ur.): *The Emerging Nations: Their Growth and United States Policy*, Little, Brown, Boston, MA, 1961.

457 Tors, Island, 936. plenarna sednica, 5. decembar 1960, BL, s. 1147, 1149; Benites Vinueca, Ekvador, 933. plenarna sednica, 2. decembar 1960, BL, s. 1102.

458 Npr. De Leckerika, Španija, 886. plenarna sednica, 4. oktobar 1960, BL, s. 392.

459 V. raspravu koju je pokrenuo Zorin, Sovjetski Savez, 939. plenarna sednica, 7. decembar 1960, BL, s. 1187.

Kolonijalne sile nisu insistirale na tome da je kolonijalni odnos ravnopravan, već su neravnopravnost, koja je bila u prirodi tog odnosa, predstavljale kao nešto što nije relevantno za pitanje slobode kolonija.⁴⁶⁰ Tokom čitave decenije, zapadne države su nastavljale da neravnopravan, zavisan status svojih kolonija predstavljaju kao posledicu nedostatka kapaciteta kolonijalnih naroda, a ne odsustva slobode.

Predstavnici zapadnih država su zapravo tvrdili da je kolonijalizam *doprinosisio* slobodi kolonijalnih naroda, kao mirnom odsustvu mešanja, bez obzira na njihov podređeni status.⁴⁶¹ Kao što je to činio i Vilson u prošlosti, diskurs zapadnih država, tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama, predstavljao je mir i stabilan poredak kao viši oblik slobode, odnosno kao zaštitu od mešanja. Budući da je kolonijalizam, prema ovom zapadnjačkom pogledu, obezbeđivao mir, on nije bio isključivo u službi međunarodne stabilnosti, već i u službi slobode kolonijalnih naroda.⁴⁶² Na kraju rasprave 1960. godine, Francuska je eksplicitno branila kolonijalizam, na osnovu toga što on promoviše slobodu kao odsustvo mešanja.⁴⁶³

Veoma mali broj argumenata koji su išli u prilog uključivanju “samoopredeljenja” u tri teksta Ujedinjenih nacija, osporavao je tvrdnju Zapada da je, za ostvarivanje ovog koncepta u formi nezavisnosti, potrebno dodati određene uslove. Nekoliko predstavnika nezapadnih država, na primer, tvrdilo je da kolonijalni narodi nisu nezreli, niti su “siromašni i necivilizovani”, već da se radi o kulturnim i obrazovanim

460 Za retka pozivanja na ravnopravnost, v. BL: Neš, premijer Novog Zelanda, 886. plenarna sednica, 4. oktobar 1960, s. 398; Garin, Portugalija, 892. plenarna sednica, 7. oktobar 1960, s. 505. O retorici ravnopravnosti u okviru imperijalnog sistema i zahtevima za jednaka građanska prava, uključujući i one koji su dolazili iz radničkih organizacija, v. Cooper 2005, s. 202, 205, 214–218 i 227.

461 BL: Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 947. plenarna sednica, 14. decembar 1960, s. 1275; Garin, Portugalija, 947. plenarna sednica, 14. decembar 1960, s. 1280.

462 Npr. Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 902. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, BL, s. 674; Vedsvor, Sjedinjene Države, 869. plenarna sednica, 23. septembar, BL, s. 93. V. i ‘Draft Brief on “Self-Determination”’, britanske delegacije u UN, 14. jun 1952, TNA: FO371/101434.

463 Bernard, Francuska, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, BL, s. 1258.

narodima, sa dugom istorijom i tradicijom.⁴⁶⁴ Ovo nije predstavljalo osporavanje principa da sprovođenje samoopredeljenja zahteva odgovarajući nivo “zrelosti”, niti stava da je nedostatak zrelosti opravdan razlog da se kolonijama dodeli podređeni, zavisni status.⁴⁶⁵ Oni su samo osporavali činjenično stanje koje je Zapad predočio kada je u pitanju nivo sposobnosti koji su kolonije posedovale, te tvrdili da su kolonijalni narodi već bili dovoljno zreli za državnost. Umesto osporavanja autoriteta zapadnih donosioca odluka u pogledu samoopredeljenja, takvom argumentacijom zatraženo je od Zapada da prizna da su uslovi za implementaciju ovog koncepta ispunjeni.

SAMOOPREDELJENJE I RADIKALNA SLOBODA

U vreme rasprave u GSUN 1960. godine, diskurs o “samoopredeljenju” nekih predstavnika nezapadnih država već je dobio radikalniji prizvuk. U toj raspravi, nekoliko država indirektno je odbacilo paternalizam zapadnog jezika samoopredeljenja, uporedivši kolonije sa *robovima*, a ne sa *decom*.⁴⁶⁶ Poređenje statusa kolonija sa statusom robova značilo je konceptualizaciju kolonijalizma kao odnosa neravnopravnosti, u kojem akter nižeg ranga zavisi od nadređenog aktera za donošenje bilo kojih odluka, kao i za sva pravila. Po ovom shvaćanju, kolonijalna zavisnost nepravedno je lišila kolonijalne narode

464 BL: Viržopranoto, Indonezija, 936. sednica, 5. decembar, s. 1150; Av, Mali, 931. sednica, 1. decembar, s. 1065; Roa, Kuba, 937. sednica, 6. decembar, s. 1169; Ismail, Gvineja, 902. sednica, 12. oktobar, s. 680; Kadar, Mađarska, 883. sednica, 3. oktobar, s. 333.

465 Čak je i najoštrij kritičar Zapada u raspravama u Ujedinjenim nacijama, sovjetski lider Hruščov, smatrao da je “neophodno sazreti da bi se shvatile visine do kojih može da dosegne ljudsko društvo”: Hruščov, Sovjetski Savez, 902. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, BL, s. 688.

466 Na plenarnim sednicama 1960. godine, npr. BL: Mazurov, BSSR, 893. sednica, 7. oktobar, s. 531; predsednik Gane Nkrumah, 869. sednica, 23. septembar, s. 61; Ismael Ture iz Gvineje, 902. sednica, 12. oktobar, s. 680. Takođe Tamba, Liberija, Treći komitet, 366. sednica, 11. decembar 1951, UN R1/1 1951–1952, s. 115. Zapadne države, a posebno evropske kolonijalne sile, odgovorile su ljutito: npr. Garin, Portugalija, 892. plenarna sednica, 7. oktobar 1960, BL, s. 508. In 1952, Britanija se žalila (‘From W. A Morris to A. A. Dudley, 21 May 1952’ TNA: FO371/101434) da je “pominjanje porobljavanja naroda toliko očigledno uvredljivo da je svakako neprihvatljivo za brojne države”. U zapisnicima od 5. januara do 25. avgusta 1952. godine (TNA: CO 936/100) tvrdi se da se pominjanjem “ropstva” zavisnih naroda prikriva činjenica da su ljudi manje slobodni u komunističkim zemljama.

moći da upravljaju sopstvenim poslovima, te ih je zakonom stavila u ničim ograničenu zavisnost od proizvoljne volje njihovih kolonijalnih gospodara. Važno je napomenuti da je, iz ove perspektive, kolonijalna zavisnost predstavljala pitanje *statusa*, a ne *faze*, jer je odražavala institucionalizovanu neravnopravnost, a ne stepen nerazvijenosti.

Ovaj diskurs predstavljao je “zavisne” narode kao *ipso facto* neslobodne, upravo zbog njihovog statusa neravnopravnosti i zavisnosti od volje njihovih kolonijalnih gospodara.⁴⁶⁷ Bez mogućnosti da upravlja svojim, samoopredeljenim političkim telom, kolonijalno stanovništvo je bilo podređeno svojim vladarima, te nije bilo ravnopravno sa drugim, nezavisnim narodima. Za razliku od stavova koje je prihvatao Zapad, po ovom gledištu, za lišavanje slobode nije neophodno mešanje. Većina radikalno legitimisanih argumenata tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama smatrala je da kolonijalizam *takođe* podrazumeva mešanje, ugnjetavanje i eksploataciju, i to one vrste koju je Lenjin osudio. Međutim, poput Lenjina, ni oni ovo nisu predstavljali kao suštinsko pitanje. Kolonijalizam bi narode lišavao slobode čak i u odsustvu mešanja. Bez obzira na to kako su kolonijalne sile zapravo postupale, one su *mogle* u bilo kom trenutku proizvoljno da koriste svoju moć nad kolonijalnim narodima. Kolonije su postale neslobodne time što nisu imale načina da predvide ili utiču na sile ili zakone kojima su bile podređene.⁴⁶⁸

Shodno ovakvom rasuđivanju, navodne koristi kolonijalizma za kolonijalne narode, kao i stepen razvoja ovih naroda, nisu relevantni faktori za pitanje njihove slobode. Ovakav stav zauzelo je nekoliko predstavnika država tokom decenije rasprava u Ujedinjenim nacijama. Rečima predstavnika Cejlona na zasedanju 1960. godine, “Dobra uprava nikada ne može biti zamena za samoupravu”.⁴⁶⁹ Bez obzira na

467 Sa plenarnog zasedanja GSUN 1960. godine, npr. BL: Gromiko, Sovjetski Savez, 864. sednica, 20. septembar, s. 13; Ture, Gvineja, 865. sednica, 20. septembar, s. 23; Kastro, Kuba, 871. sednica 26. septembar, s. 135; Sosa Rodrigez, Venecuela, 939. sednica, 7. decembar, s. 1199.

468 V. i BL 1960: Ture, Gvineja, 912. sednica, 8. novembar, s. 827, i 902. sednica 12. oktobar, s. 680; Rifai, Jordan, 930. sednica, 1. decembar, s. 1056.

469 Klod Korea, Cejlon, 901. plenarna sednica, 12. oktobar, 1960, BL, s. 665; v. i Ba, Mali, 901. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, BL, s. 654. Postavljeno je i pitanje kome je razvoj kolonija od koristi kada je Kuper, predstavnik Liberije, primetio: “Krava se hrani ne zbog

to da li bi kolonijalizam mogao doneti pozitivne rezultate, kolonijama se uskraćuje sloboda zbog prirode kolonijalizma, koja podrazumeva zavisnost i neravnopravnost, a ne zbog metoda ili ishoda kolonijalne uprave. Sem toga, kao što je jedan drugi predstavnik u UN izjavio 1954. godine, čak i u slučaju da su kapaciteti manjkavi ili potencijalno destabilizujući, “bolje je dozvoliti narodu da sam greši nego da drugi greše za njega”.⁴⁷⁰ Zrelost, iz ove perspektive, nije bila preduslov za državnost. Samoopredeljenje nije bilo pitanje postepenog dostizanja određene faze razvoja, već je značilo slobodu kao pravno i faktički zagaranтовan status ravnopravnosti.⁴⁷¹ To bi moralo da podrazumeva opciju ostvarivanja nezavisne državnosti *bez dodatnih uslova*.

Za razliku od zapadne preokupacije idealima mira i stabilnog poretka, ovaj suprotstavljeni diskurs “samoopredeljenja” nije predstavljao mir kao viši tip slobode, ili kao važniji od slobode u formi ravnopravnosti. Po rečima predstavnika Senegala u Ujedinjenim nacijama, koji je 1960. godine ilustrovao ovaj stav, mir “nije sam po sebi dobra stvar”.⁴⁷² Na zasedanju GSUN 1960. godine, razne socijalističke i nezapadne države otvoreno su proklamovale da se oslobođenje može legitimno postići nasilnim sredstvima, ukoliko su ona neophodna za ostvarenje slobode. Neki su hvalili krvave, “nemilosrdne ratove” za oslobađanje kolonija,⁴⁷³ a drugi su govorili da je emancipacija kolonija “uvek bila rezultat pritiska”.⁴⁷⁴ To je jedan predstavnik sažeo rečima: “narodi pod dominacijom imaju pravo da sruše tu dominaciju, čak i silom oružja”.⁴⁷⁵

dobrobiti same krave, već zbog mleka koje daje”: 902. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, s. 682.

470 De Baros, Brazil, Treći komitet, 565. sednica, 27. oktobar 1954, UN R1/1 1954, s. 111. Prisetimo se i gore pomenute Pažvakove izjave “bolje je siromaštvo od ropstva”, os. cit.

471 V. npr. Barudi, Treći komitet, 362. sednica, 8. decembar 1951, UN R1/1 1951–1952, s. 95; BL: Buketa, Maroko, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, s. 1249–1253; Premijer Senegala Mamaku Dia, 940. plenarna sednica, 8. decembar 1960, s. 1201–1202.

472 Mamaku Dia, Senegal, 940. plenarna sednica, 8. decembar 1960, BL, s. 1201–1202.

473 Buketa, Maroko, 945. plenarna sednica, 13. decembar 1960, BL, s. 1252.

474 Av, Mali, 874. sednica, 28. septembar 1960, BL, s. 679.

475 Šukairi, Saudijska Arabija, 927. sednica, 29. novembar 1960, BL, s. 1012; izjava Hruščova od 13. oktobra 1960, citirana u Khrushchev 1961, s. 184.

Iako su takve izjave odražavale određene aspekte Lenjinovog jezika “samoopredeljenja”, one su podrazumevale i jednu ključnu razliku. Nije sporno da je Lenjin podržavao upotrebu nasilja (ako je to bilo potrebno) za postizanje samoopredeljenja, te da je povezoao ovaj koncept sa perspektivom postizanja državnosti, što je uključivalo i kolonijalne narode. Ali Lenjin je takođe insistirao da samoopredeljenje, u krajnjem ishodu, *ne bi* trebalo da dovede do državnosti. Za njega je krajnji cilj bila sloboda kao ravnopravnost u internacionalističkom socijalizmu. Nasuprot tome, radikalni diskurs u raspravama u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine kretao je od pretpostavke da je upravo državnost glavni cilj samoopredeljenja.

DEFINICIJA “SAMOOPREDELJENJA”?

Od tri teksta koja su proizašla iz rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine, vezu između “samoopredeljenja” i kolonijalne nezavisnosti formalizovala je Deklaracija o dekolonizaciji GSUN, doneta 1960. godine. Zbog toga su istraživači ovu formalizaciju opisivali kao “praktično amandman na Povelju”.⁴⁷⁶ Istovremeno, druga dva teksta (ICHR) jednostavno su ponovila formulu identičnu onoj iz Deklaracije o dekolonizaciji, s tim što je samoopredeljenje smešteno u okvire ljudskih prava.⁴⁷⁷ GSUN je o Deklaraciji o dekolonizaciji raspravljala na plenarnom zasjedanju između septembra i decembra 1960. godine, u vreme kada je međunarodni ugled tog tela bio na vrhuncu.⁴⁷⁸ Po mišljenju samih učesnika,

⁴⁷⁶ Emerson 1965, s. 493; takođe Samuel A. Bleicher: ‘The Legal Significance of Recitation of General Assembly Resolutions’, *American Journal of International Law*, 63, 1969, s. 444–478, na s. 444; Louis 2006a, s. 186.

⁴⁷⁷ Za kratke diskusije, v. Christian Tomuschat: ‘Democratic Pluralism: The Right to Political Opposition’, s. 27–47 u Allan Rosas i Jan Helgesen (ur.): *The Strength of Diversity: Human Rights and Pluralist Democracy*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1992, s. 40; James Crawford: ‘Democracy and the Body of International Law’, s. 91–122 u Fox i Roth 2000b, s. 94–95; Burke 2010, s. 37; Craven 1995, s. 24.

⁴⁷⁸ Za neka svedočenja insajdera, v. James J. Vedsvor: *The Price of Peace*, Praeger, New York, 1962, s. 11–12; Vedsvor 1966, s. 106–109; Khrushchev 1974, s. 462, 468, 471 i 479–482; Khrushchov 1961. Celovit audio zapis sednice od 14. decembra 1960. godine, na kojoj je usvojena Deklaracija o dekolonizaciji, postoji u audiovizuelnoj biblioteci Ujedinjenih nacija, pristupljeno 23. jula 2012, untreaty.un.org/cod/avl/ha/dicc/dicc_audio.html. O GSUN u to vreme, v. Miguel Marin-Bosch: ‘How Nations Vote in the General Assembly

to zasedanje GSUN bilo je “događaj od presudnog značaja za istoriju čovečanstva”.⁴⁷⁹ Na otvaranju zasedanja, Ujedinjene nacije su prihvatile 17 država kao svoje nove članice, što je dodatno istaklo značaj ovog trenutka. Tokom plenarnih sednica koje su usledile, predstavnici država u Ujedinjenim nacijama pozivali su se na “samoopredeljenje” tokom rasprava o nacrtima Deklaracije o dekolonizaciji, kao i prilikom svojih obraćanja povodom prijema novih članica u Ujedinjene nacije. Od tadašnjih 99 država članica Ujedinjenih nacija, njih 79 je učestvovalo u raspravi, uključujući šefove država i ministre spoljnih poslova.⁴⁸⁰

Kao i 1945. i 1949. godine, Sovjetski Savez je bio taj koji je jezik “samoopredeljenja” uveo u ovu međunarodnu raspravu 1960. godine. Naime, 23. septembra te godine, tri dana nakon uvodne sednice plenarnog zasedanja GSUN, Sovjetski Savez je podneo nacrt “Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima”. Pozivajući se na princip “samoopredeljenja” u Povelji Ujedinjenih nacija, ovaj predlog na 14 stranica pozvao je na “konačno i potpuno oslobođenje naroda koji čame u kolonijalnom ropstvu”.⁴⁸¹ Zaoštravajući već ionako svadljivu retoriku u Ujedinjenim nacijama, ovaj nacrt je opisao kolonijalne narode kao narode koji žive pod “sramotnim kolonijalnim režimom”, “u uslovima kolonijalnog ugnjetavanja i eksploatacije”.⁴⁸²

of the United Nations’, *International Organization*, 41(4), 1987, s. 705–724, na s. 705; Kay 1967, s. 786; Emerson 1965, s. 496; Alston 1984, s. 608; Erik Voeten: ‘Clashes in the Assembly’, *International Organization*, 54(2), 2000, s. 185–215; N. G. Onuf: ‘Professor Falk on the Quasi-legislative Competence of the General Assembly’, *American Journal of International Law*, 6, s. 349–355; Bleicher 1969; Obed Asamoah: ‘The Legal Effects of Resolutions of the General Assembly’, *Columbia Journal of Transnational Law*, 3, 1963, s. 210–230, na s. 214; Ellis 1985.

479 Sosa Rodrigez, Venecuela, 939. plenarna sednica, 7. decembar 1960, BL, s. 1198.

480 ARMSNY: ‘Statements Regarding the Secretary-General and the Secretariat Made in the General Debate at the Fifteenth Session of the General Assembly’, Dokumenta generalnog sekretara o pitanjima Generalne skupštine: U Tant [izjave 01/09//1960-01/10/1960], S-0856, kutija 5, dokument 8, Acc Dag/1/5.2.1.3, ‘Statements 01/09//1960-01/10/1960’. Za izveštavanje medija, v. posebno praćenje od strane *Njujork tajmsa* od 20. septembra do 15. decembra 1960.

481 UNDocA/4502, BL verzija, s. 1, 2, 13. Za svedočenje Hruščova o podnetom predlogu, v. Khrushchev 1974, s. 481–482.

482 UNDocA/4502, s. 1; UNDocA/4501, BL verzija, bez oznake stranica.

Detaljno opisujući nerazvijenost, nestabilnost i opšte strahote izazvane kolonijalizmom, sovjetski nacrt je pohvalio hrabru nacionalnooslobodilačku borbu narodâ širom sveta.⁴⁸³

Iako “radikalno” suprotstavljen zapadnoj kolonijalnoj *politici*, sovjetski nacrt je konceptualno nalikovao zapadnom diskursu u Ujedinjenim nacijama. Poput Zapada, sovjetski nacrt nastojao je da legitimše svoj stav o samoopredeljenju navodeći mir kao ključnu vrednost. Umesto da promoviše samoopredeljenje kao pitanje ravnopravnosti, nacrt je isticao “izuzetno važan cilj obezbeđivanja snažnog i trajnog mira u svetu”.⁴⁸⁴ Međutim, način na koji se mešanje osuđivalo u sovjetskom nacrtu bio je drugačiji. Zapadni diskurs je hvalio slobodu kao mir i nemešanje u postojeće države. Nasuprot tome, nacrt Sovjetskog Saveza osudio je mešanje u formi ugnjetavanja i eksploatacije kolonijalnih naroda, naroda bez sopstvene države. Time su očuvani delovi Lenjinovog diskursa o “samoopredeljenju”, kojim je zagovarano oslobađanje kolonija, kao pitanja od značaja za slobodu od mešanja.

Kada je, u oktobru 1960. godine, započela rasprava u UNGS o nacrtu Sovjetskog Saveza, većina u Generalnoj skupštini odmah je podržala preduzimanje akcije od strane Ujedinjenih nacija po pitanju kolonijalne nezavisnosti, kao i suštinu nacarta Sovjetskog Saveza.⁴⁸⁵ Socijalisti, kao i većina afričkih i azijskih predstavnika, zatražili su da Ujedinjene nacije podrže samoopredeljenje u formi državnost za kolonije, pri čemu su neki od njih oštro kritikovali evropski kolonijalizam zbog “zločina”, “ugnjjetavanja”,⁴⁸⁶ kao i zbog toga što je bio “omražen”.⁴⁸⁷ Rasprava je pokrenula možda i najžešću javnu razmenu stavova tokom čitavog Hladnog rata. O tome rečito govori navodna epizoda “lupanja cipelom” u okviru rasprave, tokom koje je, kako se tvrdi, sovjetski lider Nikita Hruščov skinuo jednu cipelu i lupao njome

483 UNDocA/4502, s. 1.

484 Ibid., s. 14.

485 V. zapisnike sa 898. sednice održane 10. oktobra 1960. godine, kao i sa sednice koja je neposredno sledila, BL, s. 614.

486 Ba, Mali, 901. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, BL, s. 654.

487 Kuper, Liberija, 902. plenarna sednica, 12. oktobar 1960, BL, s. 681.

u znak protesta zbog navoda Filipina da je Sovjetski Savez “progutao” narode istočne Evrope.⁴⁸⁸

Shvatajući verovatno da se Ujedinjene nacije spremaju da formališu “samoopredeljenje” kao princip kolonijalne slobode, zapadne države su ponovo promenile svoju argumentaciju. Počele su da govore da postoji mogućnost da je kolonijalizam, iako je u velikoj meri bio od koristi kolonijalnim narodima, dostigao svoju krajnju tačku.⁴⁸⁹ Budući da su kolonijalne sile uspele da dovedu većinu kolonija do zrelosti, one su sada bile spremne da im odobre samoopredeljenje “korak po korak”,⁴⁹⁰ kako bi se “izbegli neredi i kaos”.⁴⁹¹ Po rečima jednog predstavnika Velike Britanije, ako se posmatra “objektivno”, kolonijalizam možda “umire [samo] u smislu u kome Feniks umire, u trenutku svoje najveće slave, kada rađa nove narode”.⁴⁹²

Iako je sovjetski nacrt možda pokrenuo raspravu o samoopredeljenju na plenarnom zasedanju UNGS 1960. godine, taj tekst, na kraju, ipak neće biti usvojen kao konačna Deklaracija o dekolonizaciji. Velika grupa afričkih i azijskih država predstavila je Generalnoj skupštini 28. novembra 1960. godine sopstveni, identično naslovljen, alternativni

488 Zvanični transkripti UN ovu epizodu nisu zabeležili, ali se govorilo da se ona dogodila na 902. plenarnoj sednici 12. oktobra, na kojoj je takođe došlo do najžešćih razmena stavova tokom čitave decenije rasprava u UN (BL, s. 671–690). O incidentu je sledećeg dana izvestio *Njujork tajms*, a sam incident slikovito je prepričan u ACP 1959–1960, npr. pisma upućena A. Dž. Brambau, Florida, 16. oktobar 1960; Dr V. F. Švalmu, Indijana, 21. oktobar 1960; R. V. Bolingeru, dekanu, Mančester koledž, Indijana, 16. oktobar 1960; kao i Vedsvor 1966, s. 107. V. i Lorenzo Sumulong, BL, s. 682; takođe Khrushchev 1974, s. 471, koji samo primećuje da su sovjetski delegati, kada su zapadni delegati na zasedanju GSUN počeli da “lupaju o svoje stolove i prave buku”, “počeli da im uzvraćaju istom merom”.

489 Za takve ocene i priznanja, v. BL 1960: Plimsol, Australija, 933. plenarna sednica, 2. decembar, s. 1090–1091; Kristiansen, Danska, 945. plenarna sednica, 13. decembar, s. 1262; Vedsvor, Sjedinjene Države, 869. sednica, 23. septembar, s. 93; Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. sednica, 28. novembar, s. 983, 986; Senji, Italija, 874. sednica, 28. septembar, s. 199; takođe ‘Paper Prepared by the Assistant Legal Adviser for United Nations Affairs’ (Miker), Njujork, 4. oktobar 1960, iz ‘US Policy and the 15th General Assembly’, FRUS 1958–1959, Vol. II, s. 389.

490 Vedsvor, Sjedinjene Države, 937. plenarna sednica, 6. decembar 1960, BL, s. 1157.

491 Martino, Italija, 937. plenarna sednica, 6. decembar 1960, BL, s. 1165–1166.

492 Ormsbi-Gor, Ujedinjeno Kraljevstvo, 925. plenarna sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 983.

nacrt deklaracije.⁴⁹³ Ovaj potez, objasnili su njegovi sponzori, bio je pokušaj da se spreči da kolonijalna nezavisnost bude predmet automatskog glasanja, u skladu sa hladnoratovskim blokovima.⁴⁹⁴ Osim nešto malo zapadnog skepticizma, ovaj novi nacrt odmah je dobio još širu podršku UNGS. Dve nedelje kasnije, 14. decembra 1960. godine, UNGS je usvojila ovaj nacrt kao Deklaraciju o dekolonizaciji: 89 država glasalo je za, nijedna protiv, dok su Australija, Belgija, Dominikanska Republika, Francuska, Portugalija, Španija, Britanija, Južnoafrička Unija i Sjedinjene Države bile uzdržane.⁴⁹⁵

Odluka SAD da se uzdrže od glasanja otkrila je dugogodišnju ambivalentnost ove zemlje u odnosu na jezik “samoopredeljenja”. Američka delegacija bila je zapravo uključena u izradu nacrtu afričko-azijskog predloga u nedeljama koje su prethodile glasanju.⁴⁹⁶ Kakav

493 UNDocA/L.323, podnet u ime Avganistana, Burme, Kambodže, Cejlona, Čada, Etiopije, Gane, Gvineje, Indije, Indonezije, Irana, Iraka, Jordana, Libana, Liberije, Libije, Maroka, Nepala, Nigerije, Pakistana, Saudijske Arabije, Sudana, Togo, Tunisa i Turske. Na kraju su 43 afričke i azijske države navedene kao sponzori ovog nacrtu. Sem ovog nacrtu i sovjetskog nacrtu, Honduras je podneo sopstveni nacrt, koji nije dobio podršku, a koji je Honduras kasnije opisao kao “dodatak” afričko-azijskom nacrtu (za koji je i glasao): UNDocA/L.324/REV.2, 7. decembar 1960; Mila Bermudez, Honduras, 937. plenarna sednica, 6. decembar 1960, BL, s. 1157.

494 Nong Kimni, Kambodža, 926. plenarna sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 989; UNDocA/L.323. O mišljenjima u UN u skladu hladnoratovskim blokovima, v. Dallin 1962; Talbot C. Imlay: ‘International Socialism and Decolonization during the 1950s: Competing Rights and the Postcolonial Order,’ *American Historical Review*, 118(4), 2013.

495 947. plenarna sednica, 14. decembar 1960, BL, s. 1274; UNDocA/L.323; Rezolucija 1514 GSUN; Humphrey 1984; Romulo zajedno sa Romulo 1986, s. 158–159. Iako je glasao za rezoluciju, Sovjetski Savez je kasnije opisao vlastiti nacrt kao nacrt koji ima “daleko veći opseg i suštinu, jasnoću i doslednost”; pismo delegacije Sovjetskog Saveza (V. Zorin) od 30. decembra 1960. godine, sa izjavom Hruščova od 27. decembra 1960. godine, 4. januar 1961, ARMSNY: S-0856, kutija 5, dokument 8, ‘Record 10631, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, TR410, Jan 1960 – Dec 1963’, s. 5.

496 Palar, Indonezija, tvrdio je da je izrada nacrtu trajala četiri nedelje: 947. plenarna sednica, 14. decembar 1960, BL, s. 1279. Indonezija je predsedavala afričko-azijskom radnom grupom koja je izradila nacrt deklaracije, v. Sukarđo Wirđopranoto, stalni predstavnik Indonezije u UN, Mongi Slimu, predsedniku Generalne skupštine, ARMSNY: 699/0101, 6. decembar 1961, TR 412/1, ‘Special Committee of Seventeen Members on the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples (GA Res 1514 [XV]), januar 1960. – decembar 1963, S-0443-0088,

je tačno bio uticaj SAD na ovaj tekst nije jasno, ali su Amerikanci svoje komentare dali već 9. novembra. Sjedinjene Države su, naizgled, saradivale sa Ujedinjenim Kraljevstvom, kako bi iz nacрта bili izostavljeni bilo kakvi konačni datumi za kolonijalnu nezavisnost, ali i kako bi se fokus sa zapadnog kolonijalizma preusmerio na sovjetsko mešanje.⁴⁹⁷ Kada su afričko-azijski sponzori predali svoj tekst UNGS, američki Stejt department interno ga je opisao kao “značajno poboljšanje u odnosu na prethodne nacрте”.⁴⁹⁸

Samo šest dana pre glasanja o deklaraciji, američki državni sekretar i američka delegacija u Ujedinjenim nacijama izjavili su da podržavaju nacrt pod afričko-azijskim sponzorstvom.⁴⁹⁹ Iako je predsednik Dvajt D. Ajzenhauer bio suzdržan, pa je čak razmatrao mogućnost da se zemljama koje planiraju da glasaju za deklaraciju zapreti povlačenjem pomoći, ipak je zaključio da bi pozitivan stav prema nacrtu Deklaracije možda bio ispravan.⁵⁰⁰ Međutim, izgleda da je sledećeg dana britanski premijer Harold Makmilan ubedio Ajzenhauera da se uzdrži od glasanja, naizgled zarad očuvanja angloameričke harmonije.⁵⁰¹

10636. Kay 1967, s. 790, međutim, tvrdi da je afričko-azijska grupa započela neformalnu diskusiju već 10. oktobra 1960. godine, dok su Sjedinjene Države tvrdile da je ona započela oko 1. novembra: Telegram Stejt departmenta misiji u UN, Vašington, 1. novembar 1960, FRUS 1958–1960, Vol. II, s. 431–432. Američki Stejt department je, 1. novembra 1960. godine, preneo svojoj delegaciji u UN stav da se opasna antikolonijalna atmosfera, koju je Sovjetski Savez stvorio svojim nacrtom, može rešiti podnošenjem “kontrarezolucije”, te predložio konsultacije sa četiri države, od kojih su dve, Turska i Tunis, bile među inicijalnim kosponsorima nacрта od 28. novembra, Telegram Stejt departmenta, os. cit.

497 Telegram Stejt departmenta misiji SAD u UN, 25. novembar 1960, FRUS 1958–1960, Vol. II, s. 447, u kome se pominju razgovori SAD – UK; Telegram Stejt departmenta misiji SAD u UN, Vašington, 4. novembar 1960, s. 433; Telegram Stejt departmenta misiji SAD u UN, 30. novembar 1960, s. 450; Telegram misije SAD u UN (čiji je autor Vedsvor) Stejt departmentu, 14. decembar 1960, 1 sat posle ponoći, Njujork, s. 458.

498 Stejt department misiji SAD u UN, 30. novembar 1960, *ibid.*, s. 450.

499 Memorandum državnog sekretara (Kristijana A. Hertera) predsednikovom sekretaru (A. Gudpasteru), Vašington, 8. decembar, *ibid.*, s. 454.

500 ‘Memorandum of a Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State’, Vašington, 8. decembar 1960, *ibid.*, s. 456.

501 *Ibid.*, napomena urednika.

Uzdržavanjem od glasanja, Sjedinjene Države pridružile su se kolonijalnim silama, koje su bile protiv većine u Ujedinjenim nacijama. To nije bilo u skladu sa ambicijama SAD da igraju ulogu promotera slobode u Ujedinjenim nacijama, niti sa njihovom brigom za sopstveni imidž u Hladnom ratu.⁵⁰² Čak je i američkoj delegaciji u Ujedinjenim nacijama bilo nelagodno. Jedan predstavnik preduzeo je neobičan korak, kojim je izrazio svoje neslaganje sa zvaničnim stavom svoje zemlje, tako što je ustao i aplaudirao kada je UNGS usvojila Deklaraciju.⁵⁰³ Objašnjavajući glasanje svoje zemlje na plenarnom zasjedanju UNGS, američki ambasador u Ujedinjenim nacijama Džejms J. Vedsvor potvrdio je američku “podršku slobodi” i “osnovnim principima” deklaracije pre nego što je prešao na hvaljenje zapadnih kolonijalnih sila i osudu sovjetskog imperijalizma.⁵⁰⁴ Međutim, u telegramu Stejt departmentu narednog dana, Vedsvor je priznao da je bio “šokiran i obeshrabren” vašingtonskim “preokretom u posljednjem trenutku”, i upozorio da su delegacije u UNGS snažno, emotivno i negativno reagovala na odluku SAD da se uzdrže od glasanja.⁵⁰⁵ Sjedinjene Države su, zapravo, ponovo preokrenule svoj stav 1961. godine, kada su izrazile snažnu podršku Deklaraciji i glasale za njenu primenu.⁵⁰⁶ Na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija te godine, novoizabrani američki predsjednik Džon F. Kenedi izjavio je da “plima samoopredeljenja, koja tako snažno narasta, ima naše simpatije i našu podršku”.⁵⁰⁷

502 Vedsvor 1966, s. 181; Telegram Stejt departmenta misiji SAD u UN, 30. novembar 1960, FRUS 1958–1960, Vol. II, s. 450. Posebno je Hruščov time bio zadovoljan: Khrushchev 1974, s. 482.

503 *Njujork tajms*, 15. decembar, 1960.

504 Vedsvor, US, 947. plenarna sednica, 14. decembar 1960, BL, s. 1281–1284.

505 Telegram misije SAD u UN (čiji je autor Vedsvor) Stejt departmentu, Njujork, 15. decembar 1960, FRUS 1958–1960, Vol. II, s. 458, 460. Za Vedsvorov stav o “samoopredeljenju”, v. njegove memoare iz 1966. godine, s. 141–153.

506 Za primenu Deklaracije glasale su i Australija, Belgija i Dominikanska Republika.

507 ‘The Situation with Regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples’, stalni predstavnik SAD u UN predsjedniku GS, 25. novembar 1961, ARMSNY: S-0443-0088, 10631, TR410, ‘Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Jan 1960 – Dec 1963’, UNDocA/4985, s. 12.

To što su i evropske kolonijalne sile odabrale da budu uzdržane, umesto da glasaju protiv, kako su najavile pre glasanja, najverovatnije nije odražavalo isključivo želju da se izbegne provociranje naklonosti sveta prema samoopredeljenju. Ove države verovatno su uzele u obzir i to što su jezik i standardi legitimiteta konačnog dokumenta bili usklađeniji sa njihovim stavovima nego što je to bio sovjetski predlog. Konačna verzija Deklaracije o dekolonizaciji predstavila je kolonijalizam samo kao zastareo, a ne kao nešto što zaslužuje moralnu osudu⁵⁰⁸, a kao vrhovni cilj istakla je *mir*.⁵⁰⁹ Ovaj dokument takođe je osudio i “svaki pokušaj usmeren na delimično ili potpuno narušavanje nacionalnog jedinstva i teritorijalnog integriteta neke države”. I mada su ovakvi stavovi bili u skladu sa stavovima zapadnih država, formalni sponzori ovog dokumenta su i sami svakako cenili vrednosti mira i nemešanja, jer su mnogi od njih težili da ojačaju novostečenu nezavisnost svojih država i mimo formalnog članstva u Ujedinjenim nacijama.

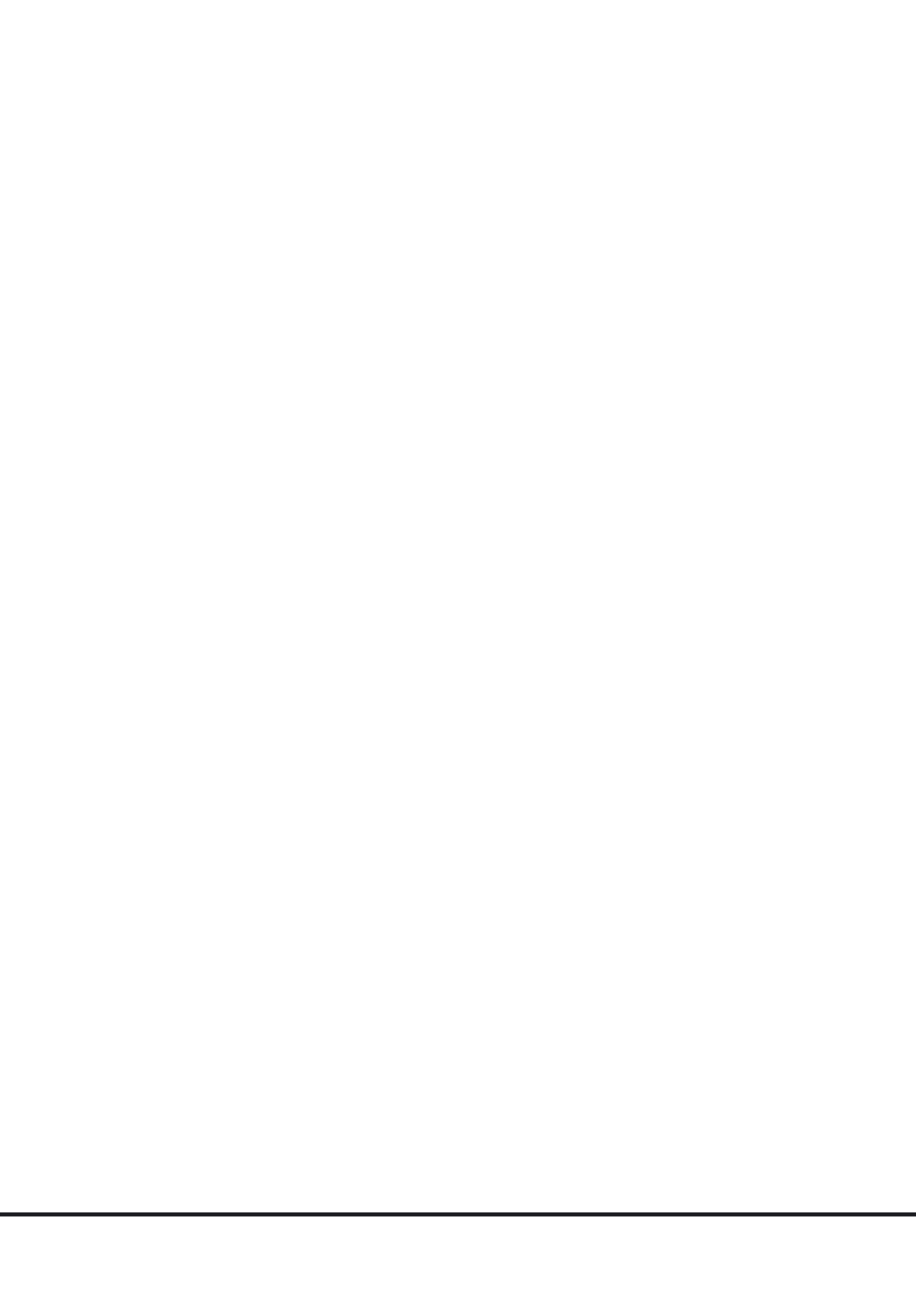
Deklaracija o dekolonizaciji iz 1960. godine učvrstila je vezu “samoopredeljenja” sa nezavisnom državnošću na međunarodnom planu, te učinila ovaj termin ostvarivim delom međunarodnog prava. Pritom je, takođe, ograničila opseg primenjivosti ovog koncepta na *kolonije*. U pravnom i političkom smislu, Deklaracija je bila od prelomnog značaja. Međutim, taj značajan “moment”, rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine, dodao je malo toga novog u konceptualnom smislu. I u ovom slučaju radikalna formulacija “samoopredeljenja” podstakla je liberalno-konzervativne pokušaje da se taj koncept preuzme. Diskurs “samoopredeljenja” država tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama nije izlazio iz konceptualnih granica koje su postavili Vilson i Lenjin, a najvažniji dokument ovog “momenta”, Deklaracija o dekolonizaciji iz 1960. godine, nije proglasio samoopredeljenje za široko primenljivu ideju slobode

508 V. i Nong Kimni, Kambodža, 926. plenarna sednica, 28. novembar 1960, BL, s. 989.

509 Što su činili svi njeni sponzori, BL 1960, npr. Vakil, Iran, 926. plenarna sednica, 28. novembar, s. 992; Obeid, Sudan, 935. plenarna sednica, 5. decembar, s. 1133; kao Džavad, Irak, 937. plenarna sednica, 6. decembar, s. 1173; to su činili i socijalistički predstavnici: Nosek, Čehoslovačka, 926. plenarna sednica, 28. novembar, s. 996; kao i Zorin, Sovjetski Savez, 939. plenarna sednica, 7. decembar, s. 1188.

od neravnopravnosti, zavisnosti ili dominacije. Koristeći jezik koji je osnažio ustaljena shvatanja mira, državnosti i nemešanja, kao i postojeće (kolonijalne) granice, Deklaracija se oslanjala na liberalno-konzervativne ideje, koje je Vilson na međunarodnom planu povezivao sa “samoopredeljenjem”.

Linije koje su u ovom “momentu” povučene po pitanju međunarodnog značenja diskursa “samoopredeljenja” ostale su uglavnom netaknute sve do raspada Sovjetskog Saveza i socijalističke Jugoslavije devedesetih godina prošlog veka. Nakon ovih događaja, pitanje radikalnog potencijala samoopredeljenja, izvan kolonijalnog konteksta, ponovo je počelo da dobija na značaju u međunarodnoj politici i međunarodnom pravu. Kao rezultat ovih okolnosti, postupak pred Međunarodnim sudom pravde od 2008. do 2010. godine, povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, učinio je da se diskurs samoopredeljenja u znatnoj meri ponovo oprobava i preispituje.

NA SUDU

“SAMOOPREDELJENJE” I SLOBODA U POSTUPKU O KOSOVU PRED MSP

U periodu između 2008. i 2010. godine, rasprava u Ujedinjenim nacijama ponovo je dovela jezik “samoopredeljenja” u samo središte međunarodnih zbivanja. Ovog puta, povod je bio postupak pred glavnim sudom Ujedinjenih nacija, Međunarodnim sudom pravde (MSP), povodom proglašenja nezavisnosti Kosova. Kosovo je 17. februara 2008. godine proglasilo nezavisnost, a Srbija je u odgovoru na to zatražila savetodavno mišljenje MSP o njegovoj zakonitosti.⁵¹⁰ Tokom postupka koji je usledio, na desetine država raspravljalo je o tom pitanju, uključujući, prvi put u istoriji suda, svih pet stalnih članica Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija (UNSB).⁵¹¹ Statut MSP dozvoljava bilo kojoj državi da pokrene postupak ove vrste, pa činjenica da se ovaj

510 Rezolucija GSUN 63/3, 8. oktobar 2008. Na GSUN, 77 država je glasalo da se predmet uputi MSP, 74 države su bile uzdržane, a 6 je glasalo protiv.

511 Svoje pisane argumente, 37 država (uključujući Kosovo) podnelo je MSP do aprila 2009. godine, a do jula je podneto još 15 dodatnih pisanih komentara. U decembru 2009. godine, sud je saslušao usmene argumente 29 država. U ovom poglavlju pismeni podnesci država označavaju se njihovim imenom, pisani komentari sa “komentar”, a usmeni prilozi sa “usmeno”. Sud je Kosovo nazivao “autorima deklaracije o nezavisnosti”, a ne “državom”, a njegovi podnesci su se nazivali, na jedinstven način, “prilozima”. Međutim, radi jednostavnosti, Kosovo će se, odavde pa nadalje, nazivati “zemljom” ili “državom”, a njegovi doprinosi “podnescima”. Do decembra 2015. godine Kosovo je kao nezavisnu državu priznalo 111 članica UN. Ako nije drugačije naznačeno, svi citirani materijali MSP preuzeti su sa njegove veb-stranice www.icj-cij.org.

predmet našao pred sudom nije sama po sebi bila značajna. Ono što je postupak učinilo izuzetnim jeste veliki broj država koje su u njemu učestvovala, i često, i upadljivo, pominjanje “samoopredeljenja”.

Za razliku od rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine, učesnici u postupku o Kosovu pred MSP nisu se prvenstveno bavili kodifikacijom “samoopredeljenja” u međunarodnom pravu, niti je sud od njih tražio da raspravljaju o “samoopredeljenju”. Kao i u svim drugim postupcima pred MSP, učesnici u postupku o Kosovu bili su predstavnici država i sudije ovog suda. U delegaciji svake države bili su diplomate te države i pravni stručnjaci, od kojih neki nisu imali državljanstvo države koju su predstavljali pred MSP, već neke druge. Nakon što je Stalni arbitražni sud predložio kandidate za 15 sudija MSP, svaki od njih posebno je biran na funkciju u trajanju od devet godina, kako od strane UNGS tako i od strane UNSB.⁵¹² Svih 15 sudija u predmetu o Kosovu učestvovalo je u postupku sve do zaključnog glasanja, ali je neposredno pred glasanje jedan od sudija podneo ostavku, te je o konačnom savetodavnom mišljenju glasalo 14 sudija. Prema Statutu MSP, trebalo je da sudije “predstavljaju glavne forme civilizacije, kao i glavne pravne sisteme u svetu”⁵¹³, i da dolaze iz širokog spektra država. Jasno je da sudije MSP nisu govorile u ime sopstvenih vlada, već je njihov zadatak bio da predmet Kosova razmatraju nezavisno, u svetlu primenjivog međunarodnog prava.

Pitanje koje je Srbija postavila MSP prilikom pokretanja postupka bilo je: “Da li je jednostrano proglašenje nezavisnosti od strane privremenih institucija samouprave na Kosovu u skladu sa međunarodnim pravom?”⁵¹⁴ U svom konačnom savetodavnom mišljenju, MSP je zaključio da proglašenjem nezavisnosti Kosovo *nije* prekršilo

512 Statut MSP, član 4.

513 Ibid., s. 9.

514 Rezolucija GSUN 63/3 2008. Način na koji je Srbija formulisala pitanje je kritikovan, npr. u Theodore Christakis: ‘The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say About Secession?’, *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 73–86, na s. 75; Hurst Hannum: ‘The Advisory Opinion on Kosovo: An Opportunity Lost, or a Poisoned Chalice Refused?’, *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 155–161; Roland Tricot i Barrie Sander: ‘The Broader Consequences of the International Court of Justice’s Advisory Opinion on the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo’, *Columbia Journal of Transnational Law*, 49, 2011, s. 321–363.

međunarodno pravo, pri čemu je “samoopredeljenje” u ovom mišljenju samo kratko pomenuto.⁵¹⁵ Međutim, tokom postupka većina država, kao i neke sudije, pokrenule su pitanje da li se i kako “samoopredeljenje” može primeniti u slučaju Kosova.⁵¹⁶ Iako je malo ko nedvosmisleno tvrdio da je to moguće, učesnici u raspravi, objašnjavajući svoje stavove, otkrivali su kako konceptualizuju “samoopredeljenje”, a indirektno i ideje slobode na koje se koncept pozivao. Zapravo, postupak o Kosovu pred MSP postao je najopširnija međunarodna rasprava o samoopredeljenju nakon rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu između 1950. i 1960. godine. U ovom postupku ispoljila su se različita međunarodna pravna tumačenja “samoopredeljenja”, njegov mogući politički uticaj, kao i ideje slobode, koje se sa ovim jezikom povezuju na međunarodnom planu. Nijedan kasniji međunarodni sudski postupak od visokog značaja nije na sličan način obuhvatio teme od interesa za ovu knjigu.

ISTORIJSKA I PRAVNA POZADINA

“Samoopredeljenje” je, naravno, bilo pominjano na međunarodnoj sceni tokom decenija između rasprava u Ujedinjenim nacijama, u periodu od 1950. do 1960. godine, i postupka o Kosovu pred MSP. Pa ipak, nijedan događaj u tom međuperiodu nije vratio ovaj jezik u središte međunarodnih zbivanja kao što je bio slučaj tokom Prvog svetskog rata, u vreme formulisanja Povelje Ujedinjenih nacija, ili tokom rasprava u Ujedinjenim nacijama u periodu od 1950. do 1960. godine. Pritom, pominjanja “samoopredeljenja” u tom međuperiodu nisu ni

515 ‘Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo’, MSP (u daljem tekstu: ‘Konačno mišljenje’), 22. jul 2010.

516 Troje od četvoro sudija, koje su glasale protiv mišljenja suda, podnelo je izdvojena mišljenja, dok je četvoro od deset sudija, koje su glasale u prilog mišljenju suda, podnelo svoja posebna mišljenja. Dvoje sudija je podnelo izjave. Iako su ovi tekstovi bili bez pravne snage, oni su značajni jer prenose obrazloženja nekih od najcenjenijih i najuticajnijih svetskih umova u međunarodnom pravu. Nakon toga, istraživači su ovaj slučaj opisivali kao slučaj “samoopredeljenja”: Kaiyan H. Kaikobad: ‘Another Frozen Conflict: Kosovo’s Unilateral Declaration of Independence and International Law’, s. 55–85 u James Summers (ur.): *Kosovo: A Precedent? The Declaration of Independence, the Advisory Opinion and Implications for Statehood, Self-Determination and Minority Rights*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2011, s. 55; Richard Caplan: ‘The ICJ’s Advisory Opinion on Kosovo’, *Peace Brief* 55, Institut za mir SAD, 17. septembar 2010, s. 3.

osporavala, ni rasvetljavala značenje ovog koncepta, niti su kao svoje standarde legitimiteta nagoveštavala bilo kakve ideje slobode koje bi se razlikovale od ideja uvedenih u međunarodnom diskursu koji je prethodio.

Tako je, na primer, “samoopredeljenje” pomenuto u kontekstu nezavisnosti baltičkih država od Sovjetskog Saveza, kao i tokom ponovnog ujedinjenja Nemačke. Ali to su bili slučajevi sporazumnog samoopredeljenja, te nisu doveli do dublje međunarodne rasprave o njegovom stvarnom značenju. Štaviše, ni u jednom od ovih slučajeva nisu se iskristalisale nove konceptualizacije, niti su razrađivane stare: prilikom nemačkog samoopredeljenja, realizovan je scenario koji je delimično bio sličan zahtevu postavljenom u slučaju Olandskih ostrva, nekoliko decenija ranije, a samoopredeljenjem Estonije, Letonije i Litvanije “obnovljena” je njihova već priznata državnost, nakon sovjetske okupacije.⁵¹⁷ U postupcima pred MSP, “samoopredeljenje” se konkretno pominjalo u slučajevima Istočnog Timora (1995) i Palestine (2004).⁵¹⁸ Budući da je Istočni Timor formalno bio kolonija, u potvrdi njegovog samoopredeljenja od strane suda samo je ponovljen okvir u kome se ovaj koncept našao u deklaraciji iz 1960. godine,⁵¹⁹ a u postupku o Palestini, MSP je, bez ulaženja u detalje, jednostavno potvrdio da Palestinci imaju pravo na samoopredeljenje.⁵²⁰

Sve dok postupak o Kosovu pred MSP nije započeo 2008. godine, nije bilo sigurno da li će slučaj Kosova vratiti “samoopredeljenje” na međunarodnu agendu. Albansko stanovništvo na Kosovu nastojalo je da se oslobodi vladavine Srbije još od okupacije 1912. godine, najpre

517 V. izjavu ministara spoljnih poslova Evropske zajednice, Brisel, 27. avgust 1991; Lauri Mälksoo: *Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the Soviet Union*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2003; Malksoo 1999.

518 ‘East Timor (Portugalija v. Australija)’ i ‘Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory’, MSP. “Samoopredeljenje” je bilo pitanje od interesa i u drugim postupcima pred MSP, npr. ‘Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, Advisory Opinion’, MSP, 21. jun 1971.

519 Presuda u slučaju Istočnog Timora, MSP, 30. jun 1995, s. 105–106; kao i obrazloženje suda, s. 103.

520 Takođe, da Izrael izgradnjom zida krši to pravo; v. i usmene argumente iznete od 23. do 25. februara 2004. godine, Savetodavno mišljenje MSP o Palestini, 9. jul 2004.

tražeći ujedinjenje sa drugim prostorima naseljenim Albancima, a kasnije tražeći da Kosovo bude priznato kao ravnopravna republika u okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu Jugoslavija). Od devedesetih godina prošlog veka Kosovo je zahtevalo posebnu državnost, a to je i potvrđeno na referendumu 1991. godine. Međutim, iako su međunarodne institucije, uključujući Društvo naroda i Ujedinjene nacije, bile upoznate sa situacijom kosovskih Albanaca, njihovi zahtevi nisu registrovani kao snažni apeli za “samoopredeljenje”.⁵²¹ Uključivanje Kosova u “prvu Jugoslaviju”, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, osnovanu 1918. godine, svakako nije imalo veze sa ovim konceptom.⁵²² Kada je, 1943. godine, stvorena socijalistička Jugoslavija, Kosovo je postalo “autonomna pokrajina” u okviru Srbije, sa statusom podređenim statusu republike u ovoj federaciji.⁵²³

Međunarodne institucije i države ignorisale su zahteve Kosova za samoopredeljenje, čak i kad se jugoslovenska federacija raspala, početkom devedesetih godina prošlog veka.⁵²⁴ Uprkos povećanoj

521 Za UN, v. u daljem tekstu; za Društvo naroda, v. glavu 3, kao i britanska dokumenta iz 1919. godine, uključujući u TNA: FO608/47, pismo Idit Duram Ministarstvu spoljnih poslova, 18. februar 1919, preneto 26. februara, 4–6, kao i ostale izveštaje, uključujući 9 i 119, u tom istom dokumentu, kao i FO608/30, 76/2/8–79/1/1 1919, korespondenciju britanskih posmatrača na terenu upućenu Ministarstvu spoljnih poslova, juna i jula 1919; takođe, zapisnike od februara do aprila 1919. godine u FO608/47.

522 V. ‘South Eastern Europe and the Balkans’, TNA: FO925/30210, s. 13 i s. 2.

523 Ni zahtevom, na “Bujanskoj konferenciji” 1943–1944. godine, da im se odobri “samoopredeljenje” i pravo na uniju sa Albanijom, kosovski Albanci nisu ostvarili ovaj cilj; v. Blerim Reka: *UNMIK as an International Governance in Post-War Kosovo: NATO's Intervention, UN Administration and Kosovar Aspirations*, Logos, Skoplje, 2003, s. 42–43. Za opšti istorijski okvir, v. Channer 2012.

524 Akademski tekstovi o Jugoslaviji, njenom raspadu i istoriji Kosova su brojni, a uključuju posebno: Susan Woodward: *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*, Brookings Institution, Washington, 1995; Sabrina Ramet: *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962–1991*, Indiana University Press, Bloomington, IN, 1992; Noel Malcolm: *Kosovo. A Short History*, Macmillan, London, 1998; Denisa Kostovicova: *Kosovo: The Politics of Identity and Space*, Routledge, London, 2005; Besnik Pula: ‘The Emergence of the Kosovo “Parallel State” 1988–1992’, *Nationalities Papers*, 32(4), 2004, s. 797–826; Richard Caplan: ‘International Diplomacy and the Crisis in Kosovo’, *International Affairs*, 74(4), 1998, s. 745–761; Weller 2009; John Williams: *Legitimacy in International Relations and the Rise and Fall of Yugoslavia*, St. Martin's Press, London, 1998; Bogdan

represiji srpske države, kao i kosovskom referendumu iz 1991. godine i apelima Kosova za međunarodno priznanje, nije bilo nikakvih rezultata.⁵²⁵ U to vreme je rat u punom zamahu u drugim delovima Jugoslavije predstavljao gorući izazov, što je bacilo u senku nenasilni otpor koji je albansko stanovništvo na Kosovu pružalo Srbiji. U trenucima kada se Kosovo uopšte pominjalo u međunarodnim raspravama početkom devedesetih godina prošlog veka, izgledalo je da su njegove šanse za državnost bile isključene.⁵²⁶ Čini se da je najneposrednija međunarodna inicijativa vezana za Kosovo u to vreme bila “božićno upozorenje”, koje je, u jednoj rečenici, i to ne javno, odlazeći američki predsednik Džordž Buš uputio srpskom lideru Slobodanu Miloševiću, 24. decembra 1992. godine. Buš je tada izjavio da će Sjedinjene Države primeniti silu protiv Srbije ukoliko ova zemlja izazove sukob na Kosovu.⁵²⁷ Kako nije najavljivalo bilo kakvu jasnu međunarodnu akciju, niti je pominjalo “samoopredeljenje”, ovo upozorenje je nagovestilo da bi jedini način na koji bi Kosovo moglo postati predmet međunarodne pažnje visokog značaja bio da nasilje na Kosovu postane još ozbiljnija i šira pretnja bezbednosti.

Jezik “samoopredeljenja”, koji se *posredno* ticao Kosova, pojavio se na međunarodnoj sceni 1991. godine, kada je Evropska zajednica (EC), te godine, zadužila Badinterovu komisiju da dá pravnu ocenu raspada

Denitch: *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia*, University of Minnesota Press, London, 1994; Josip Glaurdic: *The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven, CT, 2011.

525 V. 'Letter from Dr Rugova to Lord Carrington, Peace Conference on Yugoslavia, 22 December 1991', u kome se pominje Deklaracija EK o Jugoslaviji od 16. decembra 1991. godine, kojom se jugoslovenske republike pozivaju da podnesu zahtev za priznavanje, i navode se kriterijumi za priznavanje, u Heike Krieger (ur.): *The Kosovo Conflict and International Law: An Analytical Documentation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 118. Za samu deklaraciju, v. Danilo Turk: 'Recognition of states: A Comment', *European Journal of International Law*, 4, 1993, s. 66–71, Aneks 2, na s. 73.

526 V. npr. Krieger (ur.) 1999, s. 120; Marc Weller (ur.): *The Crisis in Kosovo 1989–1999: From the Dissolution of Yugoslavia to Rambouillet and the Outbreak of Hostilities*, Documents and Analysis Publishing, Cambridge, 1999, s. 48.

527 Citirano u Barton Gellman: 'Slaughter in Racak Changed Kosovo Policy', *Washington Post*, 18. april 1999.

Jugoslavije, u čijem sastavu je Kosovo tada još uvek bilo.⁵²⁸ Od novembra 1991. do jula 1992. godine ta Komisija je donela deset mišljenja o pravnim mogućnostima za međunarodno priznavanje bivših jugoslovenskih republika kao nezavisnih država, kao i, u kratkim crtama, o primenjivosti “samoopredeljenja” na Srbe u Bosni i Hrvatskoj. Iako se ni u jednom od ovih mišljenja nije pominjalo Kosovo, niti su ona bila pravno obavezujuća, države koje su učestvovala u postupku pred MSP u periodu od 2008. do 2010. godine pozivale su se na mišljenja Badinterove komisije kao merodavna za pravna pitanja u slučaju Kosova.⁵²⁹

U svom prvom mišljenju, Badinterova komisija je iznela stav da je Jugoslavija “u procesu raspada”, a u svom osmom mišljenju, da je taj proces završen.⁵³⁰ To je značilo da se zemlje bivše Jugoslavije nisu *otcepile od Jugoslavije*, već da su tu federaciju *nasledile*, kao zasebne države, te da iz tog razloga njihovi potezi nisu stvorili presedan za ostale grupe u svetu koje traže nezavisnost. Jezik prvog i osmog mišljenja takođe je nagovestio da Badinterova komisija nezavisnost bivših jugoslovenskih republika ne vidi kao pitanje samoopredeljenja. Mada se Nemačka iapk pozvala na “samoopredeljenje” kada je, ubrzo nakon što je Komisija donela svoje prvo mišljenje, priznala Sloveniju i Hrvatsku kao nezavisne države, druge države su se klonile takvog jezika.⁵³¹

528 Zvanično, Arbitražna komisija Mirovne konferencije o Jugoslaviji, poznata kao “Badinterova komisija”, prema svom predsedniku Robertu Badinteru, koji je ujedno bio i predsednik francuskog Vrhovnog suda. Mišljenja su data na zahtev predsedavajućeg Jugoslovenske mirovne konferencije lorda Karingtona.

529 Na strani Srbije: Kipar, s. 31; Rumunija, s. 37; Rusija, s. 16; Srbija, s. 179; usmeno, s. 79; Španija, s. 18; Venecuela usmeno, s. 6; a na strani Kosova: Austrija usmeno, s. 2; Danska usmeno, s. 12–13; Sjedinjene Države, s. 55; Kosovo, s. 148–156; komentar, s. 66. Peter Hilpold: ‘The Kosovo Case and International Law: Looking for Applicable Theories’, *Chinese Journal of International Law*, 8(1), 2009, s. 47–61 takođe smatra da su mišljenja Badinterove komisije merodavna.

530 Mišljenje br. 1, reprodukovano u Alain Pellet: ‘The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples’, *European Journal of International Law*, 3, 1992, s. 178–185, na s. 183; Mišljenje br. 8 u Turk 1993, s. 88.

531 V. Richard Caplan: *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Carey Levine: ‘The Legacy of Humpty Dumpty: The Role of Recognition in the Dissolution of Yugoslavia’, s. 126–135 u Metta Spencer (ur.): *The Lessons of Yugoslavia*, Elsevier Science, New York, 2000; Mikulas Fabry: *Recognizing States: International Society and the Establishment of New States Since 1776*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Verovatno su to činile iz straha da bi se u protivnom smatralo da priznaju kako smisao samoopredeljenja može biti stvaranje novih država i van kolonijalnog konteksta, što bi moglo da postane neželjeni precedan za druge secesionističke zahteve.

Iako se nije direktno bavilo tim pitanjima, treće mišljenje Badinterove komisije takođe je imalo određenog uticaja na kasniju raspravu u MSP o samoopredeljenju i državnosti Kosova. Prema ovom mišljenju, granice između jugoslovenskih republika i “eventualno drugih susednih nezavisnih država ne smeju se menjati osim slobodno postignutim dogovorom”.⁵³² Ovo mišljenje je potvrdilo princip *uti possidetis*, koji je MSP u jednom drugom kontekstu, 1986. godine, definisao kao princip očuvanja granica bivših kolonija u trenutku sticanja nezavisnosti.⁵³³ Ne precizirajući kako se ovaj princip može primeniti na slučaj Jugoslavije, koji nije imao veze sa kolonijama, treće mišljenje ostavilo je otvorenim pitanje da li bi se Kosovo jednog dana moglo naći među “susednim nezavisnim državama”. Međutim, nijedno mišljenje nije se odnosilo na granice jugoslovenskih entiteta koji nisu bili republike, kao što je to bio slučaj sa Kosovom.⁵³⁴

Samo je drugo mišljenje Badinterove komisije eksplicitno koristilo jezik “samoopredeljenja”, i to prilikom procene mogućnosti primene ovog koncepta na srpsko stanovništvo u Bosni i Hrvatskoj.⁵³⁵ U tom mišljenju iznet je stav da su ICHR iz 1966. godine “utvrdili da je načelo prava na samoopredeljenje u službi zaštite ljudskih prava. Na osnovu tog prava, svaki pojedinac može izabrati da pripada bilo kojoj etničkoj, verskoj ili jezičkoj zajednici, po svojoj želji”.⁵³⁶ Polazeći od toga, drugo mišljenje je pozvalo na dodeljivanje manjinskih i drugih unutrašnjih prava Srbima u Bosni i Hrvatskoj, kao i na načelno priznavanje “identiteta” “etničkih, verskih ili jezičkih zajednica”. Iako

532 Reprodukovano u Pellet 1992, s. 185.

533 The ‘Frontier Dispute, Judgment’, MSP, 22. decembar, 1986 (Burkina Faso v Mali), s. 17.

534 O nejasnoćama po pitanju granica u ovom mišljenju, v. Peter Radan: *The Breakup of Yugoslavia and International Law*, Routledge, London, 2002, s. 217–220 and 222–223; Martyn Rady: ‘Self-Determination and the Dissolution of Yugoslavia’, *Ethnic and Racial Studies*, 19(2), 1996, s. 379–390, na s. 386; Caplan 2005, s. 69–71.

535 U Pellet 1992, s. 183–184.

536 Ibid., s. 184.

nije odbacio ideju da bi takve zajednice *takođe* mogle steći nezavisnost, neuobičajeni jezik ovog mišljenja naizgled je prihvatio ideju samoopredeljenja iz ugla “ljudskih prava”, po kojoj bi se taj koncept realizovao kroz garantovanje individualnih ljudskih prava, umesto putem secesije.⁵³⁷ Međutim, ni ovo mišljenje se nije pozabavilo slučajem Kosova.

Način na koji je međunarodna zajednica postupala u ratu na Kosovu 1998. i 1999. godine *takođe* nije pružio nikakve definitivne smernice po pitanju Kosova i “samoopredeljenja”. Kako nije bilo obuhvaćeno pristupom međunarodne zajednice ratu u Bosni, Kosovo je počelo da privlači njenu pažnju tek kada je sam rat na Kosovu ugrozio stabilnost šireg regiona.⁵³⁸ Od 1997. godine, Oslobođilačka vojska Kosova (OVK) počela je da napada srpske policijske i vojne snage, u cilju postizanja nezavisnosti od srpske države.⁵³⁹ Srbija je na ovo odgovorila masovnim nasiljem. Reagujući na eskalaciju, međunarodna zajednica se uključila 1998. godine. Kako se rat pogoršavao, na konferenciji u Rambujeu, u Francuskoj, početkom 1999. godine okupili su se ključni međunarodni akteri, kao i predstavnici Kosova i Srbije. U sporazumima koji su proizašli iz konferencije u Rambujeu navodi se, između ostalog, da budući status Kosova treba da bude utvrđen uz konsultovanje “volje naroda”, kao i na osnovu drugih faktora ovog slučaja.⁵⁴⁰ Nakon što su američki predstavnici uverili kosovsku delegaciju

537 V. i Hurst Hannum: ‘Self-Determination, Yugoslavia, and Europe: Old Wine in New Bottles?’, *Transnational Law and Contemporary Problems*, 3, 1993a, s. 57–69; Payam Akhavan: ‘Self-Determination and the Disintegration of Yugoslavia: What Lessons for the International Community?’, s. 227–248 u Clark i Williamson (ur.) 1996; James Ker-Lindsay: ‘Not Such a “Sui Generis” Case After All: Assessing the ICJ Opinion on Kosovo’, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 39(1), 2011, s. 1–11, na s. 2.

538 Za početke međunarodnog angažovanja, v. Caplan 1998, *takođe* Krieger (ur.) 1999 kao i Weller (ur.) 1999, u kojima su reprodukovana originalna dokumenta. Zabrinutost za regionalnu stabilnost porasla je nakon sloma koji je Albanija doživela 1997. godine, a koji je za posledicu imao povećan priliv oružja na Kosovo, kao i usled činjenice da su u svim susednim državama, Makedoniji, Crnoj Gori, kao i samoj Srbiji, postojale značajne, nezadovoljne albanske manjine. Za jedno novinarsko viđenje, v. Judah 2002.

539 Konkretno, pripadnici OVK su polagali zakletvu da će se boriti za “oslobođenje i ujedinjenje svih okupiranih albanskih teritorija” (citirano u Channer 2012, s. 81).

540 V. Weller (ur.) 1999, s. 245. Međunarodni predstavnici na konferenciji bili su uglavnom iz “kontakt grupe”, koju su činile Francuska, Nemačka, Italija, Rusija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Države.

da to podrazumeva referendum o nezavisnosti za tri godine, Kosovo je sporazume prihvatilo, dok ih je Srbija odbila.⁵⁴¹ Iako je formalno značenje pozivanja na “volju naroda” bilo nejasno, a sporazumi nisu imali neposrednu pravnu snagu, ovaj dokument će takođe biti citiran, u kratkim crtama, tokom postupka pred MSP, a u cilju podrške nezavisnosti Kosova.⁵⁴²

Ubrzo po završetku konferencije u Rambujeu, NATO je pokrenuo kampanju bombardovanja Srbije. Prema rečima generalnog sekretara NATO, ova kampanja je pokrenuta “ne da bi se osvojila ili sačuvala teritorija, već da bi se zaštitile vrednosti na kojima se alijansa zasniva”.⁵⁴³ U međuvremenu, zahtevi Kosova za samoopredeljenje nisu razmatrani,⁵⁴⁴ dok je teritorijalni integritet “Savezne Republike Jugoslavije” (SRJ) potvrđen.⁵⁴⁵ Međunarodni dokumenti, usvojeni kada se rat na Kosovu, u junu 1999. godine, završio, nisu pominjali “samoopredeljenje”.⁵⁴⁶ NATO je kampanju bombardovanja sprovodio u ime mira, regionalne stabilnosti i međunarodne bezbednosti, a ne da bi se samoopredeljenje Kosova ostvarilo u formi državnosti. Izbegavajući jezik “samoopredeljenja” tokom rata na Kosovu, međunarodni akteri nagovestili su da takav jezik smatraju istovremeno nejasnim i potencijalno opasnim, zbog mogućnosti da se stvori presedan ukoliko bi se akteri na njega pozvali u kontekstu koji nije povezan sa kolonijama.

541 Weller (ur.) 1999, s. 232; intervjui 2006. godine sa učesnicima skupa u Rambujeu, pod uslovom anonimnosti. Sve originalne intervjuje koji se pominju u ovoj glavi obavila je autorka, pod uslovom anonimnosti.

542 Francuska, s. 29.

543 Javier Solana: ‘NATO’s success in Kosovo’, *Foreign Affairs*, 78, 1999, s. 114–120, na s. 114.

544 V. Dosije o kontekstu MSP u predmetu Kosova, Deo II, A, 12. novembar 1998, S/1998/1068, ‘Report of the Secretary-General Prepared Pursuant to Resolutions 1160 (1998), 1199 (1998) and 1203 (1998) of the Security Council’, s. 3; za jedno viđenje iz tog vremena, v. International Crisis Group: *Intermediate Sovereignty as a Basis for Resolving the Kosovo Crisis*, Balkans Report No. 46, Brisel, 9. novembar 1998.

545 Weller (ur.) 1999, s. 216. SRJ je bila uspostavljena 1992. godine, ali je međunarodno priznata tek 2000. godine. U 2003. godini transformisana je u Državnu zajednicu Srbija i Crna Gora, koja se raspala proglašenjem nezavisnosti Crne Gore 2006. godine.

546 V. Rezoluciju 1244 UNSB (1999) i “Vojno-tehnički sporazum” (“Kumanovski sporazum”) između NATO KFOR i Savezne Republike Jugoslavije, uz učešće Srbije, od 9. juna 1999. godine.

Raspad Jugoslavije devedesetih godina prošlog veka, kao i rat na Kosovu 1998. i 1999. godine, pokrenuli su ključna pitanja o tome kojim standardima se rukovodilo, odnosno kojim standardima treba da se rukovodi rešavanje međunarodnih pitanja nakon Hladnog rata, uključujući standarde koji se odnose na teritorijalni integritet, nemešanje i ljudska prava.⁵⁴⁷ Stavovi država prema ovim širim pitanjima odražavali su se u njihovim ulogama u jugoslovenskim ratovima devedesetih godina prošlog veka, uključujući i njihovu ulogu na Kosovu. U postupku o Kosovu pred MSP u periodu od 2008. do 2010. godine argumenti i stavovi država učesnica bili su blisko povezani sa argumentima i stavovima koje su ove države iznosile devedesetih godina prošlog veka, što ukazuje na to da je postupak pred MSP predstavljao arenu u kojoj su one pokušavale da legitimišu i svoje ranije političke i pravne stavove. Postupak pred MSP stoga je imao veliki značaj za više zemalja, a ne samo za Kosovo i Srbiju, te je bio pažljivo praćen širom sveta.⁵⁴⁸

547 Za analizu jednog od pravnih savetnika Kosova u Rambujeu, v. Marc Weller: 'The Rambouillet Conference on Kosovo', *International Affairs*, 75(2), 1999, s. 211–251, posebno s. 213–218; takođe Martti Koskenniemi: "'The Lady Doth Protest Too Much": Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law', *Modern Law Review*, 65(2), 2002, s. 159–175; Christopher Coker: *Humane Warfare*, Routledge, London 2001; Slavoj Žižek: 'Against the Double Blackmail', Lacan Dot Com, 1999, pristupljeno 30. januara 2011, na www.lacan.com/kosovo.htm; Julie A. Mertus: *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*, University of California Press, Berkeley, CA, 1999; Antonio Cassese: 'Ex iniuria ius oritur: Are We Moving Towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?', *European Journal of International Law*, 10, 1999, s. 23–30. Opšta literatura o kosovskom ratu je obimna, većim delom veoma polemična i koncentrisana na NATO intervenciju protiv Srbije 1999. godine; npr. Ivo H. Daalder and Michael E. O'Hanlon: *Winning Ugly. NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington, DC, 2000; Alex Bellamy: *Kosovo and International Society*, Palgrave, London 2002; Ted Galen Carpenter (ur.): *NATO's Empty Victory*, Cato Institute, Washington, DC, 2000; Philip Hammond i Edward S. Herman (ur.): *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London 2000; Michael Ignatieff: *Virtual War: Kosovo and Beyond*, Holt, New York, 2000; Noam Chomsky: *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*, Pluto Press, London, 1999; James Gow: *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes*, Queen's University Press, Kingston, 2003.

548 Za različita viđenja, v. Björn Arp: 'The ICJ Advisory Opinion on the Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo and the International Protection of Minorities', *German Law Journal*, 11(8), 2010, s. 847–866, na s. 847; Thomas Burri: 'The Kosovo Opinion and Secession: The Sounds of Silence and Missing Links', *German Law Journal*, 11(8), 2010, s. 881–890, posebno

POČETAK POSTUPKA PRED MSP

Međunarodna pozadina postupka pred MSP može donekle objasniti intenzitet sa kojim su države u njemu učestvovala. Nakon što je Kosovo proglasilo nezavisnost u februaru 2008. godine, zapadne države su se isticale u javnoj odbrani i priznanju kosovske državnosti, te nastavile da igraju ključnu ulogu u njegovoj međunarodnoj upravi, zajedno sa drugim, nezapadnim državama.⁵⁴⁹ Iako su obe "strane" tokom postupka pred MSP koristile jezik "samoopredeljenja", njime su se najviše bavile države koje su podržavale Kosovo. Na suprotnoj strani u postupku bile su države koje su imale bliske ekonomske i političke veze sa Srbijom, kao i one koje su bile zabrinute zbog secesionističkih zahteva unutar svojnih teritorija. Ove države bile su posebno glasne u iznošenju argumentacije protiv državnosti Kosova, čak i pre nego što je postupak započeo.⁵⁵⁰ U tom kontekstu, postupak pred MSP postao je forum za detaljna razmatranja kako pravnih tako i politič-

s. 881–882; Dan Bilefski: 'World Court Rules Kosovo Declaration was Legal', *New York Times*, 22. jul 2010; Vuk Jeremic (ministar spoljnih poslova Srbije): 'Kosovo's Disastrous Precedent; Serbia Will Never Recognize this Unilateral Declaration of Independence; We Seek Peaceful Compromise', *Wall Street Journal*, 27. jul 2010; Hashim Thaci (premier Kosova): 'To Kosovans, Blair is a True Hero', *The Guardian*, 2. septembar 2010; 'Kosovo Independence Move Not Illegal, Says UN Court', *BBC World News*, 22. jul 2010; *China Daily*: 'ICJ Ruling Not to Change Russia's Stance on Kosovo', 23. jul 2010; *Taipei Times*: 'ICJ's Kosovo Decision Is Vague and Very Limited', 28. jul 2010; *Tehran Times*: 'Will Ruling on Kosovo Entice other Regions?', 24. jul 2010; *Radio Free Europe/Radio Liberty (RFERL)*: 'Tartarstan Nationalist Leader Encouraged by Court Ruling on Kosovo', 26. jul 2010; RFERL: 'Karabakh Armenians Buoyed by Kosovo "Precedent"', 27. jul 2010; RFERL: 'Transdnierster Hails Court Ruling on Kosovo', 28. jul 2010; Joshua Keating: 'So Kosovo is Legal. What Happens Now?' *Foreign Policy Blog*, 22. jul 2010; International Crisis Group: 'Kosovo and Serbia after the ICJ Opinion', Europe Report No. 206, 26. avgust 2010.

549 Značajno je da su ove zemlje, posebno Sjedinjene Države i veći deo Evropske unije, takođe bile u središtu NATO intervencije protiv Srbije zbog Kosova 1999. godine. V. npr. Stephen Tierney: 'The Long Intervention in Kosovo: A Self-Determination Imperative?', s. 249–278 u Summers (ur.) 2011. For Kosovo's recognition, v. npr. Gary Wilson: 'Self-Determination, Recognition and the Problem of Kosovo', *Netherlands International Law Review*, 2009, s. 455–481; Grace Bolton & Gezim Visoka: 'Recognizing Kosovo's Independence: Remedial Secession or Earned Sovereignty?', *South East European Studies at Oxford*, Occasional Paper 11/10, oktobar 2010. U daljem tekstu ponovo ću se vratiti na izgradnju državnosti Kosova.

550 Na primer, Kina, Kipar, Rusija i Španija.

kih pitanja, kao i za iznošenje nesuglasica u vezi s njima.⁵⁵¹ Iako samo “savetodavnog” karaktera, postupak pred MSP je, u ovom kontekstu, pokrenuo borbu oko legitimiteta širih standarda i politika država, kako u prošlosti tako i u datom trenutku, a za koje su učesnici mogli očekivati merodavnu presudu u konačnom mišljenju suda.

Međutim, pre nego što su države počele da iznose svoje argumente u postupku o Kosovu, u UN je, tokom 2008. i 2009. godine, pripremljen *dosije o kontekstu*, u kome su se našla šira pitanja koja su Ujedinjene nacije smatrale povezanim sa ovim postupkom, što je bila standardna procedura u pripremi za savetodavne postupke pred MSP. Svi materijali, sadržani u dosijeu, u njega su uključeni sa ciljem da se “razjasni pitanje o kojem je zatraženo savetodavno mišljenje Suda”.⁵⁵² Imajući ovo na umu, čini se veoma značajnim da su Ujedinjene nacije odlučile da se u dosijeu nađu svi ključni međunarodnopravni tekstovi koji su se odnosili na “samoopredeljenje”: Povelja UN iz 1945. godine, Deklaracija o dekolonizaciji iz 1960. godine, ICHR iz 1966. godine, kao i Deklaracija o prijateljskim odnosima iz 1970. godine. Pored toga, dosije je sadržao i Mišljenja br. 1, 2 i 8 Badinterove komisije, kao i sporazum iz Rambujea.⁵⁵³

Među materijalima koji su se našli u dosijeu o kontekstu, posebno se ističe Deklaracija o dekolonizaciji iz 1960. godine. Ta deklaracija proglasila je nezavisnost kolonija, pozivajući se na “samoopredeljenje”. Međunarodno pravo nikada nije definisalo Kosovo kao “koloniju”. Činilo se da je “samoopredeljenje” jedina veza između Deklaracije iz

551 Kao što je navedeno u uvodu, u svakom slučaju nema mnogo smisla praviti razliku između diskursa međunarodne politike i međunarodnog prava. Za pominjanja slučaja Kosova u ovom kontekstu, v. Christopher J. Borgen: ‘The Language of Law and the Practice of Politics: Great Powers and the Rhetoric of Self-Determination in the Cases of Kosovo and South Ossetia’, *Chicago Journal of International Law*, 10, 2009, s. 1–33; Veton Surroi: ‘The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: The Beginning of a New Road’, *ISS Opinion*, septembar 2010, s. 1.

552 Dosije o kontekstu MSP, Uvodna napomena, s. 1, kao i Statut MSP, 65(2). MSP je zatražio izradu dosijea 17. oktobra 2008, a Kancelarija Ujedinjenih nacija za pravna pitanja sastavila ga je, u ime generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, i dostavila MSP 30. januara 2009. godine: Konačno mišljenje, s. 5, Uvodna napomena za dosije, pogrešno datirana 10. oktobra 2008; korespondencija autorke sa osobljem MSP, 17. septembar 2012.

553 Respektivno, III-C, ‘Regional Instruments in the Context of the Former Yugoslavia’, s. 5–14; i II-B, ‘Security Council Resolution 1244 (1999)’, s. 5–88.

1960. godine i postupka o Kosovu pred MSP, kao i objašnjenje zašto se ovaj dokument našao u dosijeu. Zanimljivo je da, mada je i samo Kosovo pre slučaja pred MSP koristilo jezik “samoopredeljenja” u svojim zahtevima za državnost, ni Ujedinjene nacije niti bilo koja druga ključna međunarodna institucija nisu zapravo razmatrale Kosovo u tom smislu. Izborom materijala za dosije o kontekstu, a posebno uključivanjem Deklaracije o dekolonizaciji, Ujedinjene nacije su nagovestile da samoopredeljenje, kada je u pitanju deklaracija o nezavisnosti Kosova, *jest*e vredno rasprave.

Države učesnice u postupku o Kosovu pred MSP imale su pristup dosijeu Ujedinjenih nacija pre nego što su Sudu predale svoje prve argumente.⁵⁵⁴ Sadržaj dosijea, prema tome, nije ukazivao samo na merodavan stav Ujedinjenih nacija u odnosu na zakone, pitanja i koncepte koje su UN smatrale relevantnim za pitanje zakonitosti deklaracije o nezavisnosti Kosova. On je takođe otkrivao šta su učesnici postupka *znali* o tumačenjima i očekivanjima Ujedinjenih nacija pre nego što su formalizovali sopstveno mišljenje. Dosije je na efikasan način informisao učesnike o tome u kom pravcu su Ujedinjene nacije predviđale da će se slučaj kretati, kao i kojim pitanjima očekuju da će se podnesci baviti. Nakon čitanja dosijea, učesnici su mogli da zaključe da Ujedinjene nacije očekuju od njih da se pozabave “samoopredeljenjem”, te da razjasne na koji način se ovaj koncept odnosi na Kosovo.

S obzirom na to da države i međunarodne institucije, u načelu, zahtev za nezavisnost Kosova nisu videle kao zahtev za dekolonizaciju, činjenica da je ovaj slučaj smatran pitanjem “samoopredeljenja” imala je radikalne konotacije.⁵⁵⁵ Deklaracija o dekolonizaciji iz 1960. godine ograničila je vezu između “samoopredeljenja” i političke nezavisnosti samo na kolonije, te legitimisala međunarodnu ulogu tog pojma liberalno-konzervativnom idejom slobode. U vreme postupka o Kosovu, nije bilo uobičajeno da se “samoopredeljenje” povezuje sa radikalnom idejom slobode, u formi ravnopravnosti i državnosti za nekolonijalne,

554 Intervju putem Skajpa sa pravnim savetnikom u postupku, 17. septembar 2012; Konačno mišljenje, s. 5. Dosije je takođe bio dostupan na veb-prezentaciji Suda.

555 Kosovo komentar, s. 81, kao i Švajcarska, s. 20, međutim, tvrdili su da je Kosovo NSGT. V. i Brad Simpson: ‘The Biafran Secession and the Limits of Self-Determination’, *Journal of Genocide Research*, 16(2–3), 2014, s. 337–354.

nedržavne grupe. Predstavljanjem zahteva naroda nekolonijalnog Kosova za državnost kao pitanja “samoopredeljenja”, ovaj diskurs je ponovo povezan sa radikalnom idejom slobode.

Jedan drugi dokument uključen u dosije o kontekstu napravio je, na sličan način, radikalnu vezu između Kosova i “samoopredeljenja”. U pitanju je bila deklaracija koju je usvojila skupština Kosova 2005. godine. U svojoj preambuli, ova deklaracija pozvala se na potvrdu prava naroda na samoopredeljenje u Povelji Ujedinjenih nacija, te izrazila “legitimnu težnju stanovništva Kosova da živi u slobodi i miru sa drugim narodima”. Deklaracija je zatim pozvala na referendum i zatražila nezavisnost za Kosovo, i time suštinski iznela radikalni zahtev za slobodu i samoopredeljenje kroz ostvarivanje statusa Kosova koji bi bio ravnopravan sa statusom drugih nezavisnih država.⁵⁵⁶

Kosovo je, takođe, u svoj prvi podnesak u postupku pred MSP uvrstilo jedan dokument koji je izrazio radikalnu ideju slobode. Taj dokument je sadržao zapisnik sa sastanka 2008. godine, na kome je usvojena deklaracija o nezavisnosti Kosova. U tekstu same deklaracije o nezavisnosti, koju su uglavnom formulisali Amerikanci,⁵⁵⁷ “sloboda” se pojavila samo u vidu obećanja da će se “poštovati ljudska prava i osnovne slobode svih [...] građana”, dok “samoopredeljenje” nije bilo ni pomenuto.⁵⁵⁸ Međutim, na sastanku na kome je proglašena nezavisnost došlo je do snažnijeg pozivanja na “slobodu”. Na tom sastanku, jezik “slobode” koristili su predsednik, premijer, kao i predsednik skupštine Kosova.⁵⁵⁹ Predsednik skupštine je izjavio: “Stvarni mir i sloboda mogu postojati samo između međusobno ravnopravnih.” Ističući želju Kosova da doprinosi miru, kosovski predstavnici su takođe navodili “žrtvu” koju je podnela OVK, gerilska vojska koja

556 Deklaracija od 17. novembra 2005. godine, Dosije o kontekstu MSP, II-I, neostraničeno.

557 Intervjui na Kosovu, 2010. i 2012. godine; Susan Woodward: ‘Varieties of State-Building in the Balkans: A Case for Shifting Focus’ s. 47–54 u Martina Fischer i Beatrix Schmelzle (ur.): *Building Peace in the Absence of States: Challenging the Discourse on State Failure*, Berghof Handbook Dialogue Series, Berlin, 2009, s. 50.

558 ‘Kosovo Declaration of Independence’, 17. februar 2008, Dosije o kontekstu, II-H, neostraničeno.

559 ‘Extraordinary session of the Assembly of Kosovo, held on 17 February 2008’, Kosovo, Aneks 2: Predsednik parlamenta Jakup Krasnići, s. 226/2; Premijer Tači, s. 228/4; Predsednik Fatmir Sejdiu, s. 232/8.

se devedesetih godina prošlog veka prihvatila oružja kako bi okončala srpsku vladavinu.⁵⁶⁰

Mora se pretpostaviti da su učesnici u postupku pred MSP proučili i dosije o kontekstu Ujedinjenih nacija i ovaj zapisnik iz 2008. godine pre nego što su formulisali svoje argumente. Imajući ovo na umu, široka upotreba jezika “samoopredeljenja” u slučaju MSP postaje manje iznenađujuća. Doslovna interpretacija pitanja postavljeno Sudu (koju su neki učesnici sporili⁵⁶¹) podrazumevala bi bavljenje isključivo kosovskom *deklaracijom* o nezavisnosti, a ne širim pitanjem nezavisne državnosti ili primenljivosti “samoopredeljenja”. Međutim, argumenti izneti tokom postupka bili u usredsređeni gotovo isključivo na ta šira pitanja.⁵⁶² Kada je, na kraju, Sud doneo jedno usko formulisano mišljenje, koje nije razjasnilo značaj samoopredeljenja, pretrpeo je zbog toga javne kritike.⁵⁶³ Čini se da su radikalne aluzije u dosijeu Ujedinjenih nacija, kao i ranije artikulacije kosovskih zahteva, dovele do formiranja stava da se, u postupku pred MSP, međunarodno značenje “samoopredeljenja” našlo na prekretnici.⁵⁶⁴

560 Ibid., s. 226/2, Krasnići.

561 Na primer, Rusija usmeno, s. 40; takođe sudije Trindade, s. 13; Jusuf, s. 5; Sima, s. 2, i Sepulveda-Amor, s. 7 – koji su svi glasali u prilog konačnog mišljenja.

562 Jedan viši pravni savetnik primetio je da njegov tim nikada nije ni pomišljao da se *ne* pozabavi samoopredeljenjem. Argumenti nekoliko država, međutim, jednostavno su naglašavali da međunarodno pravo nema šta da kaže o deklaracijama o nezavisnosti.

563 Na primer, u posebnom mišljenju sudije Jusufa, s. 5; Burri 2010, s. 882; Daphné Richemond-Barak: ‘The International Court of Justice on Kosovo: Missed Opportunity or Dispute “Settlement”?’, *Hague Yearbook of International Law*, 2011, neostraničeno, <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004244689/BP000002.xml>; ‘Recent International Advisory Opinion’, *Harvard Law Review*, 124, 2010, s. 1098–1105; John R. Ablan: ‘Signal and Affirm: How the United Nations Should Articulate the Right to Remedial Secession’, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 45, 2012, s. 211–244, posebno s. 212 i 217. Za jednu odbranu pristupa suda, v. Marc Weller: ‘Modesty Can Be a Virtue: Judicial Economy in the ICJ Kosovo Opinion?’, *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 127–147.

564 Burundi usmeno, s. 39, to je u okviru postupka izrazio na najdirektniji način.

"Unutrašnje samoopredeljenje"

Kao i tokom rasprava u UN u periodu od 1950. do 1960. godine, učesnici u postupku o Kosovu pred MSP delili su neke zajedničke pretpostavke o međunarodnom značenju "samoopredeljenja", mada se nisu slagali oko praktičnog i pravnog značaja ovog koncepta. Jedna od uobičajenih pretpostavki u postupku pred MSP bila je da, u nekolonijalnom kontekstu samoopredeljenje treba pre svega sprovesti bez stvaranja nove države. U nekolonijalnim okruženjima, ostvarivanje samoopredeljenja bi prvenstveno moralo biti "unutrašnje". Zbog ove zajedničke pretpostavke, postupak o Kosovu pred MSP postao je najznačajniji događaj na kome su iznošeni međunarodni argumenti i stavovi o "unutrašnjem samoopredeljenju". Takođe, postupak pred MSP predstavljao je i prvu opširnu upotrebu ove fraze i raspravu o njoj kao o pitanju od visokog značaja na međunarodnom planu. "Unutrašnje samoopredeljenje" nije pojam koji je potekao iz međunarodnog prava, već pojam koji je dobio na značaju u nauci posebno od devedesetih godina prošlog veka. Najjasniji pravni izraz "unutrašnjeg samoopredeljenja" mogla bi biti Deklaracija o pravima autohtonih naroda UNGS iz 2007. godine, ali čak ni u toj deklaraciji ova konkretna formulacija nije korišćena.⁵⁶⁵ I u akademskim i u pravničkim krugovima ostalo je nejasno šta "unutrašnje samoopredeljenje" može doneti novo u odnosu na odomaćene pojmove kao što su "ljudska prava" ili "demokratija", odnosno od kakve bi koristi ono moglo biti u slučajevima kada narodi zahtevaju samoopredeljenje u formi državnosti.

S obzirom na neodređenu suštinu i nepotvrđeni pravni status "unutrašnjeg samoopredeljenja", neobično je da su države u postupku pred MSP iznele gotovo identične stavove o opštem sadržaju ove ideje. Po njihovim izjavama, "unutrašnje samoopredeljenje" podrazumevalo

565 Rezolucija GSUN 61/295, 2007. Njen član 46(1) formulisan je na isti način kao i u ICHR. Ova deklaracija nije uključena u dosije o kontekstu u slučaju Kosova, i samo se nekoliko država na nju eksplicitno pozvalo: Malkolm Šo za Srbiju, s. 67; Kosovo, s. 41; kao i Džejms Kraford u ime Ujedinjenog Kraljevstva, s. 53.

je pravo na “participaciju”,⁵⁶⁶ predstavničku vladu,⁵⁶⁷ poštovanje ljudskih prava,⁵⁶⁸ kao i ravnopravnost građana pred zakonom u postojećoj državi.⁵⁶⁹ I mada su neki pominjali i teritorijalnu “autonomiju” kao način ostvarivanja “unutrašnjeg samoopredeljenja”,⁵⁷⁰ učesnici u raspravi su u najvećoj meri izjavljivali da se ovaj pojam odnosi na *individualna*, a ne grupna prava, kao i da bi trebalo da se ostvaruje pre svega politički, u okviru postojećih struktura, a ne teritorijalno. Takođe su bili složni i u tome što su uglavnom davali prednost “unutrašnjem samoopredeljenju” u odnosu na nezavisnost. Međutim, do razilaženja je došlo oko toga šta je sve to značilo u konkretnom slučaju Kosova.

Započecemo sa argumentima u korist stava Srbije, koja se usprotivila zakonitosti deklaracije o nezavisnosti Kosova. Mnogi od ovih argumenata tvrdili su da iako bi Kosovo moglo imati pravo na “unutrašnje samoopredeljenje”, to bi ga onemogućilo da dobije zasebnu državnost. Po rečima Srbije, “uživanje unutrašnjeg samoopredeljenja, po svojoj logici, ne dozvoljava uživanje spoljnog samoopredeljenja, jer je ovo prvo, zapravo, primenjivo samo u okviru teritorije države koja je u pitanju”.⁵⁷¹ Prema tome, jedini oblik samoopredeljenja koji bi mogao biti odobren Kosovu sprečio bi ga da stekne punu nezavisnost. Veoma mali broj podržavalaca Srbije, a koji su priznavali da se narodu može dodeliti samoopredeljenje u formi nezavisnosti u izuzetnim, nekolonijalnim slučajevima, trudile su se da istaknu da Kosovo ne predstavlja takav slučaj.⁵⁷²

Iz te perspektive, glavni razlog zašto se nije moglo dozvoliti da “samoopredeljenje” dovede do državnosti Kosova bio je to što princip teritorijalnog integriteta isključuje takve ishode, u interesu

566 Albanija, s. 19, kao i Bolivija usmeno, s. 11.

567 Na primer, Holandija, s. 9.

568 Na primer, Rumunija, s. 23.

569 Na primer, Venecuela usmeno, s. 12.

570 Nemačka, s. 33; Finska, s. 3; Bolivija usmeno, s. 11, kao i Belorusija usmeno, s. 29, Albanija, s. 39, su takođe nagoveštavale tu mogućnost.

571 Srbija komentar, s. 139.

572 Posebno Rumunija i Rusija. Manje direktno, Belorusija i Burundi izneli su sličnu argumentaciju.

međunarodne stabilnosti. Kao vrhovni garant svetskog mira, teritorijalni integritet je uvek trijumfovao nad samoopredeljenjem.⁵⁷³ Dopuštanje izuzetaka od ovog pravila ugrozilo bi međunarodni mir, te predstavljalo mešanje u slobodu država da odlučuju o svojim poslovima.⁵⁷⁴ Posebno, prihvatanje samoopredeljenja Kosova u formi državnosti, kršenjem principa teritorijalnog integriteta, stvorilo bi alarmantan presedan za ostale grupe koje traže secesiju, i time ugrozilo međunarodni poredak.⁵⁷⁵ Na kraju postupka pred MSP, jedan od sudija u ovom postupku rezimirao je ovu zabrinutost, jezikom tako sličnim argumentima koje je Lansing koristio suprotstavljajući se Vilsonu, gotovo sto godina ranije, da njegov stav vredi citirati u potpunosti:

Međunarodno pravo ne daje pravo etničkim, jezičkim ili verskim grupama da se izdvoje iz teritorije države čiji su deo, bez pristanka te države, samo izražavanjem svoje želje da to učine. Prihvatanje

573 Egipat 2009, s. 20 (Egipat je promenio svoj stav nakon pada predsednika Mubaraqa, te je 2013. godine priznao Kosovo; v. takođe argumente Argentine, Bolivije, Brazila, Kine, Irana, Rumunije, Srbije, Španije, Venecuele, Vijetnama i sudije Korome. Od rata na Kosovu, istraživači zastupaju stav da su tenzije između teritorijalnog integriteta i samoopredeljenja od ključnog značaja za slučaj Kosova; npr. Weller 1999, s. 213; Elizabeth Chadwick: 'Post-World War 2 Exercises of Self-Determination: "Peaceful", "Friendly", and "Other"', s. 213–247 u Summers (ur.) 2011, na s. 221; Ablan 2012, s. 222; Koskeniemi 2002, s. 163 i 167.

574 Azerbejdžan, Bolivija, Brazil, Kina, Kipar, Egipat, Iran, Libija, Rumunija, Rusija, Srbija, Španija, Venecuela, Vijetnam, kao i potpredsednik Tomka i sudija Koroma, izneli su argumente ove vrste.

575 Kipar komentar 2009, s. 14–15; v. i argumente Argentine, Bolivije, Irana, Srbije, Španije, kao i sudija Sotnikova i Korome. Pitanje presedana se široko raspravljalo u akademskim krugovima, ponekad na izrazito alarmantan način, v. npr. Miodrag A. Jovanovic: 'Is Kosovo and Metohija Indeed a "Unique Case"?', s. 345–374, i Snezana Trifunovska: 'The Impact of the "Kosovo Precedent" on Self-Determination Struggles', s. 375–393, oba u Summers (ur.) 2011; Thomas Fleiner: 'The Unilateral Secession of Kosovo as a Precedent in International Law', s. 1–23 u Ulrich Fastenrath i dr. (ur.): *From Bilateralism to Community Interest: Essays in Honour of Bruno Simma*, Oxford University Press, Oxford, 2011; Ralph Wilde: 'Self-Determination, Secession, and Dispute Settlement after the Kosovo Advisory Opinion', *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 149–154, na s. 152; Marcelo G. Kohen i Katherine del Mar (oboje su bili pravni savetnici u pravnom timu Srbije): 'The Kosovo Advisory Opinion and UNSCR 1244 (1999): A Declaration of "Independence from International Law"?', *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 109–126, na s. 123; Ker-Lindsay 2011, s. 3 i 7.

drugačijeg stava, odnosno dozvoljavanje bilo kojoj etničkoj, jezičkoj ili verskoj grupi da proglasi nezavisnost, te se izdvoji iz teritorije države čiji je deo, van konteksta dekolonizacije, stvara veoma opasan presedan. Zapravo, to predstavlja ništa manje od poručivanja bilo kojoj disidentskoj grupi širom sveta da je slobodna da zaobiđe međunarodno pravo tako što će jednostavno delovati na određeni način i izraditi jednostranu deklaraciju o nezavisnosti, koristeći određene termine. Mišljenje suda [da deklaracijom o nezavisnosti Kosova nije prekršeno međunarodno pravo] služiloće kao vodič i uputstvo za secesionističke grupe širom sveta, a stabilnost međunarodnog prava biće ozbiljno narušena.⁵⁷⁶

U ovom odlomku iznet je još jedan argument koji su učesnici na strani Srbije često isticali u postupku pred MSP⁵⁷⁷: da je kosovska tvrdnja o samoopredeljenju i nezavisnosti bila nelegitimna, jer je njegovo stanovništvo predstavljalo nekolonijalnu grupu, koju nijedna mero-davna međunarodna institucija nije definisala kao "narod". Kao što je, u kratkim crtama, pomenuto u 1. poglavlju, potraga za pravim i opštedefinisanim "samo", odnosno jedinicom sa pravom na samoopredeljenje, bila je, tokom vremena, glavna preokupacija naučnika i analitičara koji su se interesovali za ovaj koncept. U postupku pred MSP, mnogi učesnici su izjavljivali da se samo kolonija može smatrati za "narod" koji ima pravo na državnost na osnovu samoopredeljenja.⁵⁷⁸ Oni su tvrdili da kosovski Albanci nisu kolonizovan narod, već manjina u Srbiji, čija prava nisu šira od ljudskih prava u toj državi.⁵⁷⁹ Međunarodno priznanje u formi političkog entiteta obično predstavlja *cilj* proglašenja nezavisnosti. Međutim, ovim argumentom Srbija i

576 Sudija Koroma, s. 2.

577 Na primer, Argentina, Rusija, Srbija i Španija.

578 Belorusija, Bolivija, Kipar, Egipat, Rumunija, Slovenija, Venecuela, kao i sudija Koroma. Neki su, s tim u vezi, navodili Deklaraciju o dekolonizaciji iz 1960. godine: npr. Belorusija usmeno 2009, s. 29; Bolivija komentar 2009, s. 3; usmeno, s. 11; Kina, s. 4. Srbija, s. 190, tvrdile su da je Deklaracija iz 1960. godine "postavila uslove" za međunarodni diskurs o "samoopredeljenju"; v. takođe s. 216. Kosovo (komentar, s. 63) i Ujedinjeno Kraljevstvo (s. 89) izneli su slične stavove.

579 V. argumente Argentine, Azerbejdžana, Belorusije, Kipra, Egipta, Irana, Rumunije, Rusije, Srbije, Slovenije i Venecuele.

njeni podržavaoci zahtevali su da se neka vrsta međunarodnog priznanja (da je određena grupa – narod) dobije *pre* proglašenja nezavisnosti.

Podrška “unutrašnjem samoopredeljenju” bila je deo sasvim drugačijeg načina rasuđivanja među pristalicama Kosova. Argumenti ove strane naginjali su tome da tvrde da je proglašenje nezavisnosti Kosova bilo legalno, a njegova državnost legitimna, s obzirom na to da se Srbija devedesetih godina prošlog veka represijom umešala u “unutrašnje samoopredeljenje” Kosova.⁵⁸⁰ Jasno je da je ova argumentacija, kojom je Kosovo prihvaćeno kao nezavisna država, bila u suprotnosti sa načinom na koji je Srbija predstavila činjenice, kao i sa njenim političkom stavom. Međutim, i ova argumentacija je, u cilju podrške Kosova, u prvi plan stavila “unutrašnje samoopredeljenje”. Samo *zato što* su i *nakon što* su prekršena individualna prava, a “unutrašnje samoopredeljenje” postalo neodrživo, državnost se pojavila kao opravdano rešenje za Kosovo.

Važno je reći da su, iznoseći ovu argumentaciju, podržavaoci Kosova retko tvrdili da je Kosovo kroz nezavisnost ostvarilo svoje samoopredeljenje, ili da je državnost Kosova legitimna zato što predstavlja izraz samoopredeljenja. Umesto toga, oni su smatrali da bi samoopredeljenje moglo (i trebalo) da se ostvaruje interno, bez secesije, i oklevali su da priznaju da taj koncept može značiti stvaranje države kada nisu u pitanju kolonije.⁵⁸¹ Sem jedne zemlje (Finske, o kojoj će kasnije biti više reči), učesnice u postupku pred MSP bile su, u načelu, oprezne kada je u pitanju bio jezik “samoopredeljenja”, a neke su ga u potpunosti izbegavale.⁵⁸² Nekoliko učesnica, među kojima je bilo i Kosovo, čak je zamolilo Sud da ignoriše “samoopredeljenje” prilikom davanja svog konačnog savetodavnog mišljenja.⁵⁸³ Jedna učesnica, koja je podržavala Kosovo, izričito je izjavila da državnost

580 Albanija, Danska, Estonija, Finska, Nemačka, Holandija i Švajcarska iznosile su argumentaciju u tom smislu.

581 V. npr. podneske Albanije, Finske, Jordana, Holandije i Švajcarske.

582 Posebno Austrija, s. 22 i usmeno, s. 6–7, 9 i 11, koja je tvrdila da se međunarodno pravo ne bavi deklaracijama o nezavisnosti (pa ih samim tim i ne zabranjuje).

583 To su učinile Albanija, Austrija, Danska, Norveška i Ujedinjeno Kraljevstvo.

Kosova nije zasnovana na samoopredeljenju, jer samo kolonije mogu dobiti nezavisnost po tom osnovu.⁵⁸⁴

***Sui generis* i “korektivno samoopredeljenje”**

Skoro sve pristalice Kosova su se, u suštini, oslanjale na argument koji je bio u suprotnosti sa načelnom podrškom “samoopredeljenju” kroz stvaranje nove države. Oni su smatrali da legitimitet kosovske državnosti ne proističe iz široke ideje samoopredeljenja u formi nezavisnosti, već iz kombinacije jedinstvenih karakteristika ovog slučaja. Nezavisnost Kosova bila je opravdana *sui generis*, naime, to je bio jedinstven izuzetak od opšteg pravila da se narodima *ne* dozvoljava da stvore vlastitu državu.⁵⁸⁵ Gotovo polovina onih koji su promovisali ovu *sui generis* argumentaciju u postupku pred MSP, nije uopšte ni pominjala “samoopredeljenje”,⁵⁸⁶ dok su ostali u toj grupi, uključujući i samo Kosovo, navodili “samoopredeljenje” isključivo kao argument od sekundarnog značaja.⁵⁸⁷ Ovaj “krunski argument”⁵⁸⁸ onih koji su podržavali Kosovo, implicitno je sadržao i stav da slučaj Kosova nije ni pitanje ravnopravnosti, jer su ga njegove jedinstvene karakteristike već izdvojile kao poseban slučaj.

Obrazlažući zašto je nezavisnost Kosova bila tako redak primer odstupanja od pravila, države su u postupku pred MSP naglašavale brutalnost Srbije od 1989. godine pa nadalje, posebno u ratu 1998. i 1999. godine, te navodile druge karakteristike koje su, po njihovom tvrdjenju, slučaj učinile jedinstvenim. Nasilni raspad Jugoslavije, status

584 Japan, s. 4–5.

585 Danska, Nemačka, Irska, Kosovo, Letonija, Maldivi, Holandija, Poljska, Slovenija i Ujedinjeno Kraljevstvo izneli su takvu argumentaciju. Izvan postupka pred MSP, na takav način diskutovali su pripadnici međunarodne uprave na Kosovu nakon sticanja nezavisnosti, npr. međunarodni civilni predstavnik (engl. ICO) Pieter Feith: ‘Consolidating Kosovo’s European Future: Tracing Next Steps’, LSE, 13. maj 2009. (audio).

586 To jest, Bugarska, Hrvatska, Češka Republika, Francuska, Luksemburg i Sjedinjene Države. Ujedinjeno Kraljevstvo je takođe izbegavalo da pomene “samoopredeljenje” u desetinama stranica pisanih podnesaka, mada ga je kratko pomenulo na samom kraju usmene izjave.

587 To je bio slučaj sa Danskom, Nemačkom, Irskom, Letonijom, Maldivima, Poljskom, Slovenijom i Kosovom.

588 Srbija, komentar, s. 209.

Kosova nakon 1999. godine pod međunarodnom upravom, kao i dugogodišnji pregovori o statusu pod okriljem Ujedinjenih nacija, koji su na kraju bili bezuspešni, nisu ostavili Kosovu drugu mogućnost osim da proglasi nezavisnost.⁵⁸⁹ Neki su tome dodavali i druge elemente koje su smatrali *sui generis* elementima: specijalni status Kosova u okviru jugoslovenske federacije,⁵⁹⁰ ceo istorijat Kosova nakon 1912. godine,⁵⁹¹ činjenicu da se nalazilo pod srpskom okupacijom,⁵⁹² izraženu želju naroda Kosova da stekne nezavisnost,⁵⁹³ kao i posvećenost Kosova manjinskim pravima nakon sticanja nezavisnosti.⁵⁹⁴ Jedna država smatrala je da je Rezolucija 1244 UNSB iz 1999. godine, definišući uslove za položaj Kosova nakon rata, možda izuzetno otvorila mogućnost za njegovu državnost, indirektnom potvrdom sporazuma iz Rambujea, koji se pozivaju na “volju naroda”.⁵⁹⁵

Jasno je da se nijedna od ovih karakteristika, sama za sebe, ne bi mogla kvalifikovati kao *sui generis*. Tokom istorije, nebrojene grupe su bile ugnjetavane i uskraćivana su im unutrašnja prava. Mnogi su zahtevali “samoopredeljenje” i nezavisnost. Pregovori vođeni pod međunarodnim okriljem u nekim slučajevima nisu bili uspešni. Bilo je i drugih slučajeva, pored Kosova koji su takođe uključivali međunarodnu upravu, kao što su Istočni Timor i Bosna, kao i, u prethodnom periodu, mandate i starateljstva. Štaviše, okupacija nije ništa novo, a skorašnji primer su baltičke države. Takođe, posebne karakteristike kosovskog slučaja nisu bile intuitivno potpuno prepoznatljive. Na primer, njegov formalni status u okviru Jugoslavije bio je isti kao i status druge srpske pokrajine u ovoj federaciji, Vojvodine. Tek kad se sagledaju zajedno, karakteristike kosovskog slučaja nesumnjivo predstavljaju “nešto” jedinstveno. Međutim, *nikada* dva slučaja neće imati potpuno isti skup karakteristika. Kako su istakli učesnici postupka

589 Danska, Nemačka, Irska, Kosovo, Letonija, Maldivi, Holandija, Poljska, Slovenija i Ujedinjeno Kraljevstvo izneli su takve argumente.

590 Danska usmeno, s. 47; Irska, s. 10; Japan, s. 6; Poljska, s. 5, 16.

591 Nemačka 2009, s. 27.

592 Kosovo usmeno, s. 16.

593 Irska 2009, s. 11; Japan, s. 7.

594 Francuska 2009, s. 29; Japan, s. 7; Letonija, s. 1–2.

595 Francuska 2009, s. 29.

pred MSP, i na jednoj i na drugoj strani, svaki slučaj će uključivati posebnu kombinaciju karakteristika.⁵⁹⁶

Čini se da je namera, koja je stajala iza argumenta da je nezavisnost Kosova legitimna *sui generis*, bila da se preduprede i neutrališu upozorenja podržavalaca Srbije da će slučaj stvoriti opasan presedan, te dovesti do destabilizirajućih izazova za postojeći međunarodni poredak. Mada su podržavaoci Kosova takođe isticali mir i stabilnost kao svoj glavni cilj, oni su, najvećim delom, tvrdili da će u ovom jedinstvenom slučaju upravo nezavisnost istinski biti u službi mira.⁵⁹⁷ Štaviše, budući da se slučaj Kosova nije mogao uporediti ni sa jednim drugim, prihvatanje državnosti Kosova bi ojačalo, a ne podrivalo opšte pravilo da su standardna rešenja ta koja ne izazivaju poremećaje. Prihvatanje državnosti Kosova, po osnovu *sui generis*, ne bi stvorilo presedan za ostale grupe koje traže nezavisnost, već bi značilo da ovakvo rešenje, u načelu, *ne* predstavlja priželjkivani rezultat.⁵⁹⁸ Iznoseći argumente da je nezavisnost Kosova bila opravdana samo kao krajnje rešenje, u jedinstvenim okolnostima, njegove pristalice su implicitno nagoveštavale da bi, u slučajevima kada ne postoje takve jedinstvene karakteristike, rezultat trebalo da bude *status quo*.

Ovi načini rasuđivanja pokazali su da su obe strane u raspravama pred MSP koristile mir i stabilan poredak kao svoje glavne standarde legitimiteta. Imajući u vidu opštu dinamiku legitimisanja u diskursima ove vrste, od svih učesnika u postupku pred MSP se očekivalo da iznose argumentaciju pozivajući se na ideale za koje su smatrali da će biti najsnažniji i najuverljiviji na forumima na kojima su nastupali.⁵⁹⁹ Očigledno je da su, pred najvišim međunarodnim sudom, na dnevnom redu bili mir i međunarodna stabilnost. Zapravo, tokom postupka o Kosovu pred MSP, nekoliko učesnika je čak modifikovalo

596 Kipar komentar, s. 13; Finska usmeno, s. 58.

597 Na ovaj način diskutovali su Albanija, Bugarska, Češka Republika, Danska, Estonija, Francuska, Nemačka, Irska, Jordan, Kosovo, Holandija, Norveška, Saudijska Arabija, Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Države, kao i sudije Sepulveda-Amor i Jusuf.

598 V. sudija Kankado Trindade, s. 16.

599 Izvori koji su bili uključeni u pripremu nacрта argumenata učesnika takođe su objasnili da je svaka od strana u predmetu "koordinisala" svoje argumente pre finalizacije svojih podnesaka (intervjui autorke, 2012).

svoj diskurs u pravcu bližeg usklađivanja svojih standarda legitimiteta sa ovim liberalno-konzervativnim stavovima. Na primer, u svom najranijem podnesku Albanija je tvrdila da je Kosovo putem nezavisnosti ostvarilo svoje “samoopredeljenje”.⁶⁰⁰ Nasuprot tome, završna izjava Albanije opisala je državnost za Kosovo kao imperativ “mira i stabilnosti”.⁶⁰¹

Kosovo je takođe izmenilo svoj diskurs. Skupštinska deklaracija iz 2005. godine, kao i ranije navedeni zapisnik iz 2008. godine, pokazali su da je Kosovo pre početka postupka pred MSP svoj zahtev za nezavisnost iznosilo pozivajući se na “samoopredeljenje”, slobodu kao ravnopravnost, te oslobađanje korišćenjem sile, ukoliko je potrebno. Međutim, kada je tražilo legitimitet za svoju državnost u međunarodnom okruženju MSP, Kosovo se pozivalo na drugačije standarde, za koje su njegovi predstavnici očekivali da će tamo biti cenjeni.⁶⁰² Kosovo je tada uputilo molbu sudu da se ne bavi “samoopredeljenjem”,⁶⁰³ i založilo se da mu se nezavisnost odobri u korist mira i regionalne stabilnosti.⁶⁰⁴ Ponavljajući elemente rasprave u Ujedinjenim nacijama iz 1960. godine, Kosovo je implicitno tvrdilo da je zasluženno stiglo do “faze” nezavisnosti, zahvaljujući represiji Srbije u prethodnom periodu, kao i sopstvenoj posvećenosti mirnoj budućnosti.⁶⁰⁵ Kosovo je pred sudom tvrdilo da njegova nezavisnost ne stvara presedan za secesiju, već da “podrazumeva jedinstvene karakteristike za koje ne treba očekivati da će se ponoviti u drugim slučajevima”.⁶⁰⁶

Ovaj široko citirani argument, da je nezavisnost Kosova bila zakonita *sui generis*, zbog represije Srbije i dobiti koju donosi međunarodnoj stabilnosti, zvučao je kao argumentacija za “korektivnu”

600 Albanija, s. 39, 56; v. takođe njen komentar, s. 48.

601 Albanija usmeno, s. 18. V. i Jordan, Holandija, Saudijska Arabija i Švajcarska; kao i Nemačka, s. 43.

602 Izvori iz prve ruke objasnili su da je Kosovo izbegavalo pominjanje “samoopredeljenja” i “slobode” u MSP, kako bi ublažilo strah drugih država od toga da ovaj slučaj ne postane presedan za secesiju. Intervju autorke, septembar 2012.

603 Kosovo komentar, s. 86.

604 Kosovo usmeno, s. 9, 11; Kosovo, s. 190.

605 V. posebno Hisenijev deo u usmenoj izjavi, s. 6–13 i 35; takođe Kosovo, s. 9–60.

606 Kosovo komentar, s. 125.

secesiju ili “korektivno samoopredeljenje”, pojam koji je nekoliko učesnika pomenulo u postupku pred MSP.⁶⁰⁷ “Korektivna” secesija je akademski, a ne pravni pojam, a podrazumeva postizanje samoopredeljenja u formi nezavisnosti, kao krajnjeg sredstva protiv represije. Istraživači u oblasti međunarodnog prava i političke filozofije raspravljali su, posebno tokom devedesetih godina prošlog veka, o tome da li bi korektivna secesija mogla biti jedan od načina da se legitimise samoopredeljenje u formi nezavisnosti, izvan okvira dekolonizacije.⁶⁰⁸ Po njihovom mišljenju, zahtevi za državnost koji traže legitimitet pozivajući se na težak oblik mešanja bili bi opravdani od zahteva koji

607 Ujedinjeno Kraljevstvo kao i Ujedinjeno Kraljevstvo komentar, Albanija usmeno; uz usmene kontraargumente Azerbejdžana, Kine, Rumunije, Srbije i Španije.

608 Allen Buchanan's 1991 *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*, Westview Press, Boulder, CO, 1991, izneo je značajnu argumentaciju, v. i Hannum 1993b, s. 60–62; Crawford 2006; Burke A. Hendrix: *Ownership, Authority, and Self-Determination*, Pennsylvania State University Press, University Park, PA, 2008; Cassese 1995, s. 359–360; Michel Seymour: 'Secession as a Remedial Right', *Inquiry*, 50(4), 2007, s. 395–423; Summers 2007, s. 343–344; Anthony Whelan: 'Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement', *International and Comparative Law Quarterly*, 43(1), 1994, s. 99–115; Thomas Musgrave: *Self-Determination and National Minorities*, Clarendon Press, Oxford, 1997, s. 258; Simon Caney: 'Self-Government and Secession: The Case of Nations', *Journal of Political Philosophy*, 5(4), 1997, s. 351–372; Nicolaus Tideman: 'Secession as a Human Right', *Journal of Moral Philosophy*, 1(1), 2004, s. 9–19; David Copp: 'International Law and Morality in the Theory of Secession', *Journal of Ethics* (2), 1998, s. 219–245; Buchheit 1978, s. 220–223; J. Oloka-Onyango, J.: 'Heretical Reflections on the Right to Self-Determination: Prospects and Problems for a Democratic Global Future in the New Millennium', *American University International Law Review*, 15(1), 1999, s. 151–208. Za istraživače koji su se pozivali na Kosovo, v. Mindia Vashakmadze i Matthias Lipphold: "Nothing but a Road Towards Secession"? – The International Court of Justice's Advisory Opinion on Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo', *Goettingen Journal of International Law*, 2, 2010, s. 619–647, na s. 635; Brewer, Evan M.: 'To Break Free from Tyranny and Oppression: Proposing a Model for Remedial Right to Secession in the Wake of the Kosovo Advisory Opinion', *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 45, 2012, s. 245–292; Elena Cirkovic: 'An Analysis of the Advisory Opinion on Kosovo's Unilateral Declaration of Independence', *German Law Journal*, 11(8), 2010, s. 895–912; Weller 2008b, s. 88; Ablan 2012; Sienho Yee: 'Notes on the International Court of Justice (Part 4): The Kosovo Advisory Opinion', *Chinese Journal of International Law*, 9, 2010, s. 763–782, na s. 777. Većina istraživača objašnjava korektivnu secesiju pozivajući se na samoopredeljenje; Klabbers 2006, s. 198, međutim, predstavlja izuzetak, tvrdeći da se radi o dva odvojena prava.

su prvenstveno nacionalno ili etnički artikulisani.⁶⁰⁹ Vredi napomenuti da će zahtevi za korektivnom secesijom uvek tražiti neku vrstu izuzetnog, *sui generis* statusa, tvrdeći da je grupa koja je u pitanju bila izložena posebnoj represiji.

Obrazlažući da je nezavisnost Kosova poseban, korektivan slučaj, nekoliko učesnika u raspravi u MSP u prilog tome je navodilo Deklaraciju UN o prijateljskim odnosima iz 1970. godine.⁶¹⁰ “Klauzula o očuvanju” u ovoj deklaraciji proklamovala je garantovanje teritorijalnog integriteta (samo) za države koje imaju predstavničke vlade, i koje se “ponašaju u skladu sa načelom ravnopravnosti i samoopredeljenja naroda”. Za podržavaoce Kosova to je značilo da države koje se *nisu* ponašale na ovaj način, uključujući Srbiju, nisu uživale pravnu zaštitu od secesije. I oni koji su iznosili argumente *protiv* Kosova u postupku pred MSP, takođe su navodili Deklaraciju o prijateljskim odnosima, ali u suprotnom smislu: po njihovom mišljenju, ta deklaracija je štiti-tila teritorijalni integritet svih država od secesije, uključujući i pokušaje koji se pozivaju na “samoopredeljenje”.⁶¹¹ Međutim, bez obzira na to da li je ova deklaracija pružala određeni stepen pravne podrške “korektivnom” samoopredeljenju, takav pojam nije predstavljao ništa novo u međunarodnom diskursu. “Korektivna” komponenta bila je deo jezika “samoopredeljenja” još otkako je Lenjin taj koncept predstavio kao korektiv protiv kolonijalnog i kapitalističkog ugnjetavanja.

Kada su podržavaoci Kosova pokušavali da legitimišu svoju argumentaciju za nezavisnost kao “korektivnu nezavisnost”, oslanjali su se na standarde slične onima koje su koristili oni koji su podržavali

609 V. i Buchanan: ‘Theories of Secession’, *Philosophy and Public Affairs*, 26(1), 1997, s. 31–61; ‘The Right to Self-Determination: Analytical and Moral Foundations’, *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 8(2), 1991, s. 41–50; ‘What’s so Special about Nations?’ s. 283–310 u Jocelyne Couture i dr. (ur.): *Rethinking Nationalism, Canadian Journal of Philosophy*, Supp. Vol. 22, University of Calgary Press, Calgary, 1996, s. 293–294.

610 To jest, Rezolucija 2625 GSUN, 1970; Albanija komentar, s. 33; usmeno, s. 16, 19; Jordan usmeno, s. 34, Holandija, s. 7–8; Poljska, s. 24; Švajcarska, s. 14; kao i sudija Trindade, s. 54, a deklaraciju je naveo i Jusuf, s. 4; takođe Ujedinjeno Kraljevstvo, s. 90–91.

611 Belorusija usmeno, s. 30; Bolivija komentar, s. 3; usmeno, s. 11; Brazil, s. 2; Kina, s. 4; usmeno, s. 35; Kipar komentar, s. 7; usmeno, s. 39; Srbija, s. 214, 230; Španija, s. 17; Venecuela, s. 2; usmeno, s. 16. V. i sudija Koroma, s. 7.

Srbiju. Srbija je odbacila državnost za Kosovo, označavajući ga kao presedan, koji će dovesti do pretnji teritorijalnom integritetu svih država, a time i njihovoj slobodi od mešanja. “Korektivni” argumenti u prilog državnosti Kosova takođe su uzimali u obzir nemešanje, mada su se koncentrisali na slobodu od mešanja za nedržavne grupe, a ne za postojeće države. Korektivni model počivao je na ideji da se grupi može odobriti samoopredeljenje u formi nezavisnosti samo ako je mešanje u njenu slobodu bilo posebno brutalno, te nije bilo drugog izlaza. U takvom slučaju mešanje može opravdati korigovanje gubitka slobode te grupe, i to odobravanjem državnosti. Tako bi mešanje, izuzetno, poslužilo i postojećim državama i međunarodnom poretku u celini da dozvole da samoopredeljenje dovede do nezavisnosti, kako bi se sprečili širi nemiri.

Jedina zemlja koja se na neposredan način zalagala za nezavisnost Kosova kao pitanje “samoopredeljenja”, Finska, legitimisala je svoju argumentaciju na taj način. Po finskom stanovištu, teritorijalni integritet se uvek mora “odmeravati u odnosu na suprotstavljene vrednosti, među kojima je i pravo potlačenih da traže samoopredeljenje putem nezavisnosti”.⁶¹² Finska je smatrala da nema razloga da se “pravo na secesiju ograniči na dekolonizaciju”, te da je “samoopredeljenje” uvek podrazumevalo mogućnost stvaranja nove države.⁶¹³ Slučaj Olandskih ostrva u Društvu naroda, izjavila je Finska, jasno je utvrdio da “tradicionalni zakon samoopredeljenja” dozvoljava nezavisnost kada “državi nedostaju volja ili moć da usvoji i primeni pravedne i efikasne garancije” za jedan narod.⁶¹⁴ U suštini, argument Finske za samoopredeljenje Kosova u formi državnosti bio je odbrana korektivnog oslobađanja Kosova od mešanja Srbije.

Nezavisnost i međunarodna izgradnja države

U trenutku kada su oni koji su podržavali Kosovo u MSP 2009. godine, tvrdili da je njegova državnost legitimna kao izuzetan slučaj korektiva protiv srpskog mešanja, Kosovo je bilo nezavisno više od godinu dana. Njegova nezavisnost bila je proglašena i široko priznata

612 Finska usmeno, s. 60, izneo Marti Koskeniemi.

613 Ibid., s. 62, 64.

614 Ibid., s. 61.

(mada konkretno ne od strane Ujedinjenih nacija, Rusije i Kine) u februaru prethodne godine. Logika podržavalaca Kosova u MSP podrazumevala je da je, u trenutku kad se vodio postupak, Kosovo bilo slobodno, te bi korektivna državnost ponovo utvrdila tu slobodu i okončala mešanje Srbije. Zanimljivo je da su mnogi od onih koji su iznosili ovaj argument, uključujući većinu zapadnih zemalja, u tom trenutku već deset godina bili uključeni u upravljanje Kosovom kroz projekat *međunarodne izgradnje države*.

“Međunarodna izgradnja države” je prvenstveno akademski termin, koji se koristi za različite intervencije, od vojnih projekata, preko mirovnih i razvojnih projekata, pa do “međunarodnih teritorijalnih uprava”, poput onih koje su funkcionisale na Kosovu, u Bosni i Istočnom Timoru.⁶¹⁵ Namenjena rešavanju međunarodnih bezbednosnih izazova putem “izgradnje” stabilne države, međunarodna izgradnja države uključivala je međunarodne donosioce odluka, koji su preuzimali lokalnu upravu, ali bez odgovornosti na lokalnom nivou.⁶¹⁶ Na

615 Za različite pristupe međunarodnoj izgradnji države, v. David Chandler (ur.): *Statebuilding and Intervention: Policies, Practices and Paradigms*, Routledge, London, 2008; Shahrbanou Tadjbakhsh (ur.): *Rethinking the Liberal Peace: External Models and Local Alternatives*, Routledge, London, 2011; Susanna Campbell i dr. (ur.): *A Liberal Peace? The Problems and Practices of Peacebuilding*, Zed Books, London, 2011; Roland Paris i Timothy D. Sisk (ur.): *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*, Routledge, London, 2009; Dominik Zaum: *The Sovereignty Paradox: The Norms and Politics of International Statebuilding*, Oxford University Press, Oxford, 2007; Shahar Hameiri: ‘Capacity and its Fallacies: International State Building as State Transformation’, *Millennium*, 38(1), 2009, s. 55–81; David Chandler: *International Statebuilding: The Rise of Post-Liberal Governance*, Routledge, Oxford, 2010; Simon Chesterman: *You, the People: The United Nations, Transitional Administration, and State-Building*, Oxford University Press, Oxford, 2004; za pregled konkretno vezan za Kosovo, v. Rita Augestad Knudsen: ‘Privatization in Kosovo: “Liberal Peace” in Practice’, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 7(3), 2013, s. 287–307; Ralph Wilde, ‘From Danzig to East Timor and Beyond: The Role of International Territorial Administration’, *American Journal of International Law*, 95(3), 2001, s. 583–605; Simon Chesterman, ‘East Timor in Transition: Self-Determination, Statebuilding, and the United Nations’, *International Peacekeeping*, 9(1), 2002, s. 45–76. Termin “izgradnja nacije” se takođe ponekad koristi, što dodatno doprinosi terminološkoj konfuziji, v. npr. Michael Ignatieff: *Empire Lite: NationBuilding in Bosnia, Kosovo and Afghanistan*, Vintage, London 2003.

616 V. npr. Aleksandar Morimov: *Accountability of International Organizations in Post-Conflict Governance Missions*, Boom Juridische Uitgevers, The Hague, 2005; Rebecca

ekonomskom planu, projekti međunarodne izgradnje država imali su tendenciju da budu izrazito neoliberalni.⁶¹⁷ Novija istraživanja upozoravaju na sličnosti između ove novije varijante međunarodne izgradnje države i ranijih aranžmana, poput starateljstva i kolonijalizma.⁶¹⁸

Ujedinjene nacije pokrenule su projekat međunarodne izgradnje države na Kosovu neposredno nakon rata 1999. godine.⁶¹⁹ Pod vođstvom Misije privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK), u ovaj projekat bile su uključene NATO snage KFOR, Evropska unija i OEBS. Pored preuzimanja kontrole nad kosovskom administracijom, rekonstrukcijom, razvojem i vojnom bezbednošću, projekat izgradnje države dodelio je šefu misije UNMIK sva zakonodavna, izvršna i pravosudna ovlašćenja.⁶²⁰ Ovim je projekat u isto

Everly: 'The Regulation of International Territorial Administration in Bosnia and Herzegovina and Kosovo', Trinity College, 2006; Lindsey Cameron: *Accountability of International Organisations Engaged in the Administration of Territory*, University Centre for International Humanitarian Law, The Hague, 2006; Florian Hoffmann i Frédéric Mégret: 'Fostering Human Rights Accountability: An Ombudsperson for the United Nations?', *Global Governance*, 11(1), 2005, s. 43–64; 'Accountability of International Organisations', izveštaji Međunarodnog udruženja pravnika, npr. drugi izveštaj, konferencija u Londonu, 2000; izveštaj sa konferencije u Nju Delhiju, 2002; takođe završni izveštaj konferencije u Berlinu, 2004; za Kosovo, v. Gezim Visoka: 'The "Kafkaesque Accountability" of International Governance in Kosovo', *Journal of Intervention and Statebuilding*, 6(2), 2012, s. 189–212; Robert Muharremi: 'The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law', *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, 70, 2010b, s. 357–379; Marshall, David & Shelley Inglis: 'The Disempowerment of Human Rights-Based Justice in the United Nations Mission in Kosovo', *Harvard Human Rights Journal*, 16(84), 2003, s. 95–146.

617 V. npr. Eric Herring: 'Neoliberalism Versus Peacebuilding in Iraq', s. 47–62 u Michael Pugh i dr. (ur.): *Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, na s. 48; Michael Pugh: 'The Political Economy of Peacebuilding: A Critical Theory Perspective', *International Journal of Peace Studies*, 10(2), s. 23–42; Hameiri 2009.

618 David Chandler: *Empire in Denial: The Politics of State-Building*, Pluto Press, London, 2006; Bain 2006; Richard Caplan: 'From Collapsing States to Neo-Trusteeship: The Limits to Solving the Problem of "Precarious Statehood" in the 21st Century', *Third World Quarterly*, 28(2), 2007, s. 231–244. V. i Memorandum of the Inquiry u PWW 1984, Vol. 45, s. 466.

619 Rezolucija UNSB 1244, 10. jun 1999.

620 Propis UNMIK 1999/1, 25. jul 1999. V. i UNMIK na unmik.unmissions.org, pristupljeno 20. januara 2011.

vreme suspendovao suverenitet Srbije nad Kosovom, ali i zabranio stanovništvu Kosova da vodi sopstvene poslove, mada je, od 2001. godine, Kosovo imalo lokalnu vladu sa ograničenim ovlašćenjima pod mandatom UNMIK.⁶²¹

Ovaj projekat međunarodne izgradnje države nastavljen je nakon proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine. Jedna stalna članica UNSB, Rusija, izjavila je da neće dozvoliti da se UNMIK povuče sa Kosova, smatrajući da bi takvo povlačenje bilo indirektno prihvatanje nezavisnosti Kosova. Umesto toga, 2008. godine uspostavljene su dve dodatne međunarodne kancelarije sa izvršnim ovlašćenjima na Kosovu.⁶²² Cilj međunarodnog projekta nakon proglašenja nezavisnosti bio je da očuva mir, obezbedi pravnu državu i sprovede "Ahtisarijev plan" iz 2007. godine.⁶²³ Kao rezultat dve godine pregovora o statusu koje su vodile Ujedinjene nacije, Ahtisarijev plan odobrili su kosovsko rukovodstvo, generalni sekretar Ujedinjenih nacija i nekoliko država, uključujući Sjedinjene Države i većinu članica Evropske unije. Plan je preporučivao uslovnu ili "nadgledanu" nezavisnost Kosova, uz kontinuiranu međunarodnu upravu, a sadržao je detaljne, nepopularne, opsežne reforme, uključujući "decentralizaciju" na "etničkom osnovu".⁶²⁴ Proglašenje nezavisnosti Kosova iz 2008. godine, kao

621 UNMIK je ustanovljen na osnovu poglavlja VII Povelje Ujedinjenih nacija, u kome se odobrava svaka akcija koju Savet bezbednosti smatra neophodnom "za održavanje ili obnavljanje međunarodnog mira i bezbednosti", uključujući i akcije koje su u suprotnosti sa suverenitetom države. Povelja UN, poglavlje VII, član 39.

622 Misija Evropske unije za vladavinu prava (engl. EULEX) i ICO, sa širokim ovlašćenjima nalik na ovlašćenja koja imaju UNMIK i Kancelarija visokog predstavnika u Bosni. Kancelarija ICO je zatvorena 10. septembra 2012. godine, dok su EULEX, KFOR i UNMIK i dalje zadržali svoja ovlašćenja.

623 'Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement', 26. mart 2007, poznat pod imenom svog glavnog arhitekta, specijalnog izaslanika UN i bivšeg predsednika Finske Martija Ahtisarija. Za ciljeve EULEX, KFOR i ICO nakon proglašenja nezavisnosti v. www.eulex-kosovo.eu; jfcnaples.nato.int/kfor.

624 V. i 'Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status', 26. mart 2007; takođe Denisa Kostovicova: 'Legitimacy and International Administration: The Ahtisaari Settlement for Kosovo from a Human Security Perspective', *International Peacekeeping*, 15(5), 2008, s. 631–647. V. i B92: 'International Reactions to Status Proposal', 2. februar 2007.

i njegov ustav, koji su formulisali zapadni predstavnici, potvrdili su Ahtisarijev plan kao vrhovni pravni dokument Kosova.⁶²⁵

Sve ovo značilo je da je Kosovo, čak i nakon proglašenja nezavisnosti, bilo vezano za projekat međunarodne izgradnje države, koji je imao široka ovlašćenja u pogledu uprave i zakonodavstva Kosova. Građani Kosova nisu bili ravnopravni sa međunarodnim zvaničnicima koji su upravljali njihovom zemljom, niti su imali presudnu reč kada su bili u pitanju zakoni njihove države. Štaviše, kako “nezavisno” Kosovo nije dobilo puno međunarodno priznanje, niti je postalo članica Ujedinjenih nacija, ono, kao entitet, nije uživalo međunarodnu ravnopravnost sa drugim državama. Kosovo je i dalje bilo “zavisno”, u smislu koji se pominjao u raspravi o dekolonizaciji u Ujedinjenim nacijama 1960. godine, odnosno na način sličan onome na koji je Vilson konceptualizovao narode pod mandatom: Kosovo je ostalo podređeno međunarodnoj upravi, koja je uspostavljena u ime pružanja pomoći njegovom razvoju i zaštite njegove slobode u miru.⁶²⁶ Jezikom sličnim onom koji je korišćen u raspravi u UNGS 1960. godine, učesnici u postupku pred MSP takođe su upoređivali Kosovo pod međunarodnom upravom sa detetom koje je dato u ruke staratelja.⁶²⁷

Činjenica da je međunarodna izgradnja države i dalje dominirala Kosovom, te isključivala njegove građane iz upravljanja i donošenja zakona, ni u jednom trenutku u toku postupka pred MSP nije bila predstavljena kao ograničavanje kosovske slobode ili samoopredeljenja.⁶²⁸ Podržavaoci Kosova svakako nisu iznosili argumente protiv međunarodne izgradnje države na Kosovu. Naprotiv, upravo su oni bili glavni realizatori tog međunarodnog projekta. Izgleda da su oni koji su Kosovo podržavali pretpostavljali da je, kada je korektiv državnosti prekinuo mešanje Srbije, Kosovo postalo slobodno, jer je jedino

625 Deklaracija o nezavisnosti, 17. februar 2008; Ustav Republike Kosovo, ratifikovan 9. aprila, stupio na snagu 15. juna 2008. godine, član 143.

626 V. sudija Kankado Trindade, s. 69, 53. Španija komentar, s. 5 je tvrdila da je međunarodna uprava Kosovu već odobrila “samoopredeljenje”.

627 Kipar usmeno, s. 45; Sjedinjene Države usmeno, s. 38.

628 Jedino je Srbija, s. 202, pokrenula ovo pitanje, ali samo kako bi tvrdila da Kosovo ne ispunjava kriterijume za državnost. Za jedno drugačije viđenje kriterijuma za državnost, v. Češka Republika, s. 5.

mešanje moglo ograničiti njegovu slobodu. Međunarodna izgradnja države, po njihovom mišljenju, nije bila nešto što predstavljala “mešanje”. Čak suprotno: neki podržavaoci Kosova u MSP nagoveštavali su da kontinuiranu međunarodnu izgradnju države na Kosovu vide kao *uslov* za legitimitet njene nezavisnosti.⁶²⁹ U ranijim značajnim međunarodnim momentima samoopredeljenja, zapadni predstavnici predstavljali su “zrelost” kao uslov za državnost, a za dobrobit mira. Podržavaoci Kosova u MSP su, sa svoje strane, tražili trajnu subordinaciju međunarodnoj izgradnji države kao garanciju stabilnosti.

Da “nezavisnost” ove vrste možda zapravo ne zaslužuje da bude nazvana ovim terminom, nije bio jedini paradoks u njihovom stavu. Veliki broj podržavalaca Kosova legitimisao je njegovu državnost kao korektiv protiv mešanja, pozivajući se na uskraćivanje unutrašnjih prava Kosova u prošlosti, i *u isto vreme* zagovarao ili podržavao trajno uskraćivanje unutrašnjih prava Kosova koja je međunarodna izgradnja države podrazumevala. Možda je ovo rasuđivanje vratilo jezik “samoopredeljenja” na sam početak njegove pojave u međunarodnoj politici: nakon Prvog svetskog rata Vilson je realizaciju svoje verzije “samoopredeljenja” video kroz sistem mandata, sa međunarodnom upravom nad teritorijama, a u interesu svetskog poretka. Po istom osnovu legitimiteta, nastavljena je savremena međunarodna izgradnja države na Kosovu.

629 Bugarska usmeno, s. 22; Hrvatska usmeno, s. 51; Estonija, s. 12; Francuska, s. 29; Nemačka, s. 43; Irska, s. 11; Japan, s. 6; Kosovo, s. 189; Luksemburg, s. 2; Norveška, s. 17; Slovenija, s. 1; Ujedinjeno Kraljevstvo, s. 12; Sjedinjene Države, s. 34. Ujedinjeno Kraljevstvo, s. 14, kao i Sjedinjene Države, s. 35–36, smatrali su da je posvećenost Kosova evropskim integracijama dodatno doprinela legitimitetu njegove državnosti. Sudija Jusuf, u svom posebnom mišljenju, izneo je stav da je Kosovo, zbog godina provedenih pod međunarodnom upravom, možda, izuzetno, postalo slučaj za samoopredeljenje. s. 4. V. i sudija Kankado Trindade, s. 53, 69.

ZAVRŠNA REČ

Najautoritativniji izraz jezika “samoopredeljenja”, i s njim povezanih ideja slobode, u okviru postupka pred MSP ponuđen je u Save-todavnom mišljenju suda od 22. jula 2010. godine. Sama reč “sloboda” retko je pominjana tokom postupka pred MSP, a i ta pominjanja bila su ili irelevantna⁶³⁰ ili u okviru standardne fraze koja se koristila u UN, “ljudska prava i osnovne slobode”.⁶³¹ Isto tako, niko tokom postupka nije pokušavao da legitimiše kosovsku državnost u smislu “ravno-pravnosti”. Poput “slobode”, i “ravnopravnost” se pominjala retko i usputno, a i tada obično u smislu ravnopravnosti pojedinaca pred domaćim zakonima, a ne međunarodne ravnopravnosti naroda, grupa ili drugih kolektiva.⁶³² Koristeći jezik koji se pozivao na neke ideje iz Povelje Ujedinjenih nacija, nekoliko učesnika je takođe pome-nulo “suverenu ravnopravnost”, zajedno sa teritorijalnim integrite-tom država, tvrdeći da Kosovu ne treba dozvoliti da krši suverenitet Srbije.⁶³³

Može izgledati da se, u svom operativnom delu, konačno mišljenje MSP usko koncentrisalo na *deklaraciju* o nezavisnosti Kosova, a ne na njegovu državnost, i pritom se osvrnulo na veoma malo argumenata iznetih u postupku, a koji su sažeto navedeni u ovom poglavlju. Usvo-jeno sa deset glasova od četrnaest, mišljenje suda navelo je da kosov-ska deklaracija nije prekršila međunarodno pravo, ali nije objasnilo međunarodno značenje “samoopredeljenja”, niti je razjasnilo da li Kosovo ima pravo na nezavisnost. Mišljenje je prepustilo pojedinač-nim državama da odluče, pre iz političkih nego pravnih razloga, da li će potvrditi državnost Kosova tako što će mu odobriti diplomatsko priznanje. Prema mišljenju MSP, sva ova pitanja bila su izvan nad-ležnosti suda.⁶³⁴ Umesto toga, MSP je zaključio da, s obzirom na to da mu ni opšte međunarodno pravo, ni zakoni koji se posebno odnose

630 Belorusija usmeno, s. 32; Sjedinjene Države usmeno, s. 23.

631 Austrija usmeno, s. 10; Venecuela usmeno, s. 16; sudija Trindade, s. 22–26 i 60.

632 Od strane Albanije, s. 19; Azerbejdžana, s. 21.

633 Španija usmeno, s. 11; Kipar usmeno, s. 39; Vijetnam usmeno, s. 17.

634 Konačno mišljenje, s. 31.

na Kosovo, nisu zabranjivali da proglasi nezavisnost,⁶³⁵ Kosovo svojom deklaracijom o nezavisnosti nije prekršilo međunarodno pravo. Ovaj “minimalistički” pristup odmah je doživio kritike akademske javnosti, kao i jednog broja sudija koje su učestvovala u postupku.⁶³⁶

Međutim, ako se mišljenje suda pažljivije pogleda, može se uočiti da je njegov jezik samo naizgled uzak, a da je zapravo izrazio šire ideje o značenju i ulozi samoopredeljenja i slobode u međunarodnim pitanjima. Na primer, u mišljenju MSP navedeno je da je “međunarodno pravo samoopredeljenja” stvorilo “pravo na nezavisnost za narode na teritorijama na kojima ne postoji samouprava, kao i za narode koji su izloženi potčinjavanju, dominaciji i eksploataciji od strane drugih naroda [...] Veliki broj novih država je nastao kao rezultat ostvarivanja ovog prava.”⁶³⁷ Iako se može činiti da ova formulacija samo reflektuje Deklaraciju o dekolonizaciji iz 1960. godine, u mišljenju MSP nije naveden nijedan drugi način ostvarivanja samoopredeljenja, osim kroz stvaranje novih država. Iz jezika suda bi se tako moglo zaključiti da ne postoji “unutrašnja” varijanta samoopredeljenja, te da jezik samoopredeljenja podrazumeva nezavisnost.

Sem toga, mišljenje suda nije predstavilo Kosovo kao slučaj *sui generis*. Ono je raspravljalo o slučaju kao o pitanju koje je jednako pravno relevantno kao i drugi slučajevi. Tamo gde je to bilo relevantno, mišljenje suda uporedilo je slučaj Kosova sa prethodnim slučajevima, te donelo zaključak, kao i za prethodne slučajeve, u svetlu zakona.⁶³⁸ Ono što je moglo biti *sui generis* jeste to što je toliko mnogo učesnika govorilo o “samoopredeljenju” u svojoj argumentaciji pred sudom, u ovom slučaju zahteva za nezavisnost koji nije uključivao koloniju.

635 Posebno, Rezolucija 1244 UNSC (1999).

636 Za kritike sudija, v. Trindade, s. 13; Sima, s. 1; Sepulveda-Amor, s. 6; Skotnikov, s. 6. Austrija i Ujedinjeno Kraljevstvo su, međutim, sami izneli takvu “minimalističku” argumentaciju, a usmenu verziju Ujedinjenog Kraljevstva predstavio je Džejms Kraford. Za sažetke mišljenja, v. Robert Muharremi: ‘A Note on the ICJ Advisory Opinion on Kosovo’, *German Law Journal*, 11(8), 2010a, s. 867–880, posebno s. 871–874; Univerziteti koledž u Londonu: ‘What the Kosovo Advisory Opinion Means for the Rest of the World’, panel koji je organizovao Ralf Vajld, 25. marta 2011. godine, uz učešće Marka Milanovića (iz pravnog tima Srbije), Ane Peters i Kerima Kerimija (iz pravnog tima Kosova).

637 Konačno mišljenje, s. 30.

638 Na primer, *ibid.*, s. 30–31.

Takođe, šire međunarodno postupanje kada je u pitanju Kosovo bilo je u nekim aspektima osobeno. Međutim, ne postoje dva ista slučaja. Konačno, ništa u mišljenju suda nije ukazivalo na to da Kosovo *neće* predstavljati pravni presedan, te je ovo pitanje ostalo otvoreno.

Štaviše, čini se da je odeljak o “činjeničnoj pozadini” u mišljenju MSP, u kome je dat sažetak slučaja, bio mnogo više u skladu sa slikom koju je tokom postupka predstavilo Kosovo, navodeći istorijat represije, upravu Ujedinjenih nacija i iscrpljivanje drugih opeija, nego sa izveštajem koji je podnela Srbija. Možda je ovo podrazumevalo neku naklonost prema “korektivnom” slučaju, mada sud nije koristio takav jezik.⁶³⁹ U tom odeljku o “činjeničnoj pozadini”, u mišljenju je naveden Sporazum iz Rambujea, a pomenuta je i “volja naroda”, iako se i jedno i drugo izuzetno retko pojavljivalo u argumentima država tokom postupka.⁶⁴⁰ U mišljenju se dalje zaključuje da se princip teritorijalnog integriteta odnosi samo na *međudržavne* odnose, i stoga ne sprečava nedržavne aktere da proglase nezavisnost.⁶⁴¹

U mišljenju MSP, ideje sa širim implikacijama po slobodu i samoopredeljenje iznete su prvenstveno u vezi sa pitanjem “identiteta autora deklaracije o nezavisnosti”. Ovo pitanje se odnosilo na to ko, odnosno *koji akter* je zapravo proglasio Kosovo nezavisnim, što će se pokazati kao najspornije od svih pitanja pokrenutih u postupku.⁶⁴² Tokom postupka, Srbija je tvrdila da je deklaraciju o nezavisnosti donela “privremena” skupština Kosova, 2008. godine, te da je, s obzirom na to da je ovu skupštinu uspostavio UNMIK, ona bila obavezana pravnim okvirom UNMIK. Iz ovo razloga, deklaracija o nezavisnosti

639 Ibid., s. 21–29.

640 Ibid., s. 40.

641 V. i Dov Jacobs: ‘International Court of Justice, Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion of 22 July 2010’, *International and Comparative Law Quarterly*, 60(3), 2011, s. 799–810, na s. 805; Oliver Corten: ‘Territorial Integrity Narrowly Interpreted: Reasserting the Classical Interstate Paradigm of International Law’, *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 87–89; Anne Peters: ‘Does Kosovo Lie in the Lotus-Land of Freedom?’, *Leiden Journal of International Law*, 24(1), 2011, s. 95–108; Muharremi 2010.

642 Konačno mišljenje, s. 36; v. izdvojena mišljenja sudija Benune, s. 8; Korome, s. 2; Skotnikova, s. 4; izjava potpredsednika Tomke, s. 3–4; posebna mišljenja Sepulveda-Amora, s. 5–6; Jusufa, s. 6; kao i Kohen i del Mar 2011; Ker-Lindsay 2011, s. 6.

izašla je van mandata datog skupštini i stoga je bila nezakonita.⁶⁴³ Da je sud prihvatio ovo gledište, njegovo mišljenje bi verovatno utvrdilo da je, proglašenjem nezavisnosti, međunarodno pravo prekršeno.

Ono što je najvažnije, sud je zaključio da nezavisnost, 2008. godine, *nije* proglasila skupština Kosova, već “osobe koje su zajedno delovale u svojstvu predstavnika naroda Kosova izvan okvira privremene uprave”.⁶⁴⁴ Jedna implikacija ovog stava je da oni koji su proglasili nezavisnost 2008. godine nisu predstavljali “narod” *zato što* ih je prvobitno konstituisao UNMIK, već naprotiv, kada su proglašavali nezavisnost, oni su predstavljali narod Kosova *izvan* okvira UNMIK. Ne ulazeći u detalje, Sud je na ovaj način indirektno istakao demokratska ograničenja UNMIK (a možda i međunarodne izgradnje države kao takve), kao strukture koja nije bila ni izabrana, ni odgovorna, ni popularna, a koja je lokalne lidere dovela na izborima koji su bili kompromitovani optužbama o prevarama, kao i slabim odzivom.⁶⁴⁵ Ovaj deo zaključka suda ukazao je da se, pod uobičajenim okolnostima, pojedinci koji su se 17. februara 2008. godine sastali u zgradi Skupštine Kosova ne bi mogli opisati kao narodni predstavnici. Ali kada su, i *zato što* su, postupili po jasno izraženoj želji naroda Kosova da stekne nezavisnost, te proglasili Kosovo nezavisnim, oni su postali “predstavnici naroda”.⁶⁴⁶

643 *Ultra vires*, u pravnom žargonu; za sažetak, v. Srbija, komentar, s. 21–26.

644 Konačno mišljenje, s. 39.

645 V. Reuters: ‘Record Low Turnout Under 45 Percent in Kosovo Election’, <https://www.reuters.com/article/uk-serbia-kosovo-turnout/record-low-turnout-under-45-percent-in-kosovo-election-idUKL1731845620071118>; takođe B92: ‘Voting Ends in Kosovo, Serbs stage boycott’, www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2007&mm=11&dd=17&nav_id=45477; oba 17. novembra 2007, pristupljeno 26. septembra 2012. Istraživanja su pokazala da je, u vreme deklaracije, manje od 30% stanovništva bilo zadovoljno radom UNMIK (Razvojni program Ujedinjenih nacija, Izveštaj o ranom upozoravanju, EWR 20, 2008, s. 17); intervjui vođeni na Kosovu nakon izbora 2007. i 2010. godine.

646 Sudija Benuna, u svom posebno mišljenju, s. 9, doveo je u pitanje reprezentativnost deklaracije, navodeći kao argument da u predizbornoj kampanji 2007. godine pitanje nezavisnosti nije pokretano. Međutim, najmanje od devedesetih godina prošlog veka pa nadalje, širok spektar predstavnika političkog i civilnog društva na Kosovu jednoglasno je tražio nezavisnost, a referendum iz 1991. godine to je i potvrdio. Istraživanja autorke na Kosovu od 2006. do 2008. godine. Odmah nakon usvajanja deklaracije, u jednoj anketi skoro 90% ispitanika izjavilo je da je zadovoljno načinom na koji je

Upravo je po tom pitanju jezik mišljenja MSP bio najradikalniji. Naime, po mišljenu MSP, osobe koje su se okupile na Kosovu prilikom proglašavanja nezavisnosti, ne samo da su predstavljale narod Kosova, već su i “delovale [...] van okvira privremene uprave”. Postupajući po volji naroda, ovi “autori” postavili su sebe, a moglo bi se reći i narod koji su predstavljali, izvan pravnog poretka u kome su obično delovali. Budući da Sud nije sugerisao da su time zakoračili u pravni vakuum, zaključak bi bio da je ovim činom uspostavljen *novi* pravni i politički poredak. Drugim rečima, tim činom ovi predstavnici su od Kosova učinili onu “jedinicu samoopredeljenja” koja je predodređena za državnost.

Stoga je, u svom mišljenju o Kosovu, najviši međunarodni sud, MSP, priznao moć kolektivne akcije zasnovane na volji naroda za slobodu i samoopredeljenje, budući da je Kosovo artikulisalo svoje zahteve pre nego što je postupak pred sudom započeo. Sud je prepoznao da se predstavnici naroda mogu osloboditi pravnog i političkog sistema dominacije i zavisnosti, te delati kao sila koja konstituiše novi poredak. Na taj način, postupak pred MSP takođe je ukazao na to kako “samoopredeljenje” ima potencijal da potkopa međunarodno pravo iznutra. Iako Kosovo ovim činom nije odmah postiglo punu međunarodnu ravnopravnost sa drugim državama, mišljenje suda nije zabranilo Kosovu da takav status dostigne. MSP je tako svojim zaključcima vratio radikalnu ideju slobode u međunarodni diskurs o “samoopredeljenju”.

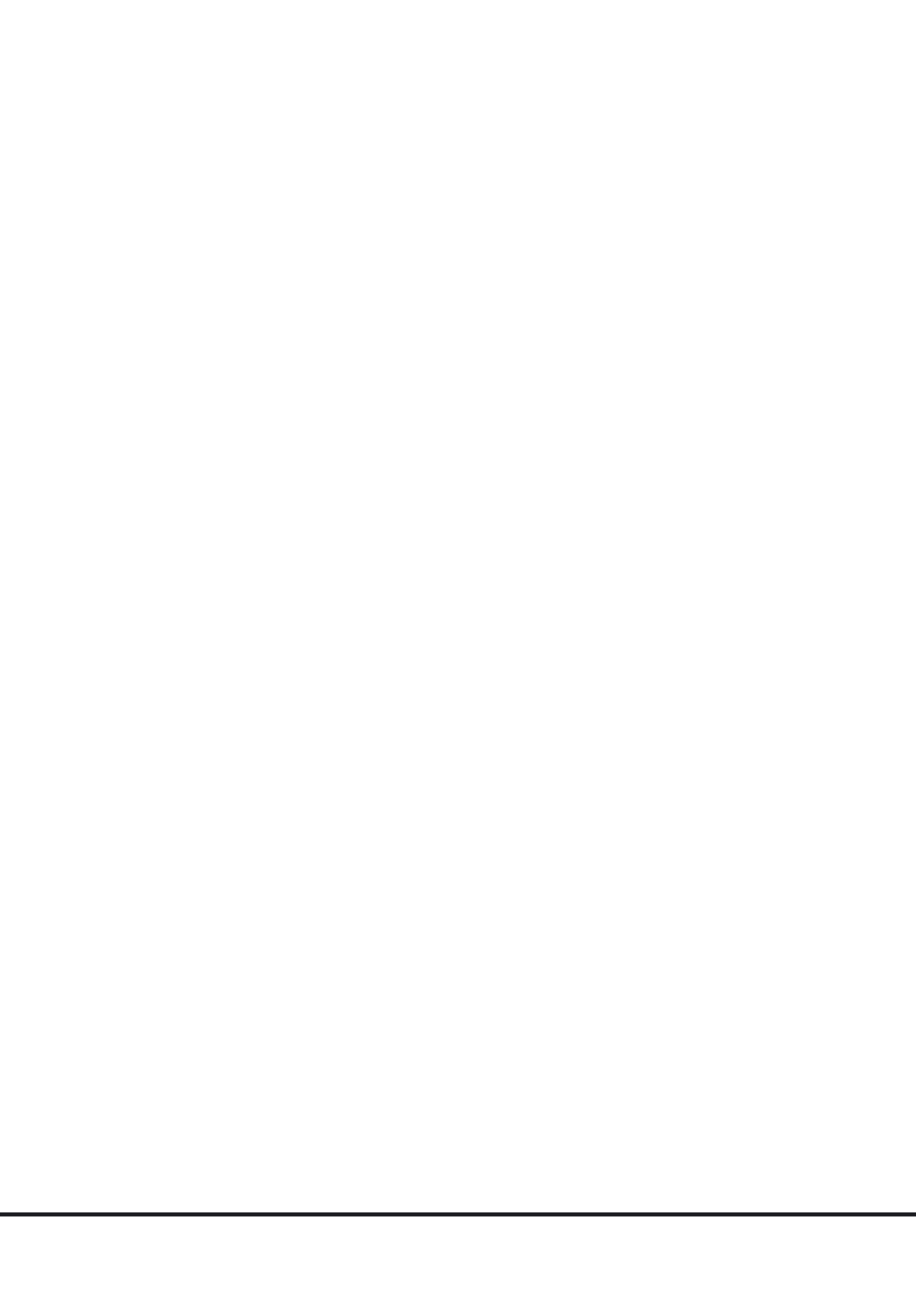
Politički i pravni argumenti izneti u postupku o Kosovu pred MSP nisu imali značajne posledice. Postupak nije imao vidljiv uticaj na situaciju na terenu na Kosovu, a sa stanovišta međunarodnog prava, postupak se možda ne bi ni mogao smatrati ilustracijom postojećeg *opinio juris*.⁶⁴⁷ Stavovi država mogli su obavezati jedino same te države, ako i to, a nejasno je da li je ili kako je ovaj slučaj mogao stvoriti pravni presedan. Politički i pravni argumenti u ovom slučaju nisu dali konkretna uputstva u pogledu postkolonijalne primenljivosti samoopredeljenja, odnosno šta bi “unutrašnje” ili “korektivno” samoopredeljenje

proglašena nezavisnost, EWR 2008, s. 21; Balkan Gallup: ‘Insights and Perceptions, Voices of the Balkans’, Brisel, 2008, s. 56–58.

647 Intervjui autorke sa pravnim zastupnicima u predmetu, septembar 2012.

moglo da znači. Politički i pravno, slučaj Kosova je ponovo ojačao jezik “samoopredeljenja” na međunarodnoj sceni, ali je takođe produbio njegov nedefinisani i sporni položaj.

Pa ipak, na konceptualnom nivou, postupak o Kosovu pred MSP je, na jedinstven način, preneo različite načine razumevanja jezika samoopredeljenja i ideja slobode u međunarodnoj zajednici. Radikalna ideja slobode, izražena jezikom “samoopredeljenja”, još jednom je inicirala liberalno-konzervativne pokušaje da se diskurs samoopredeljenja transformiše u viziju koja je manje izazovna za uspostavljene međunarodne odnose. Podstaknuti radikalnim zahtevima Kosova, argumenti i ideje obe strane u postupku tražili su svoj legitimitet pozivajući se na standarde mira, reda i nemešanja. Pa ipak, mada je postupak izložio radikalni diskurs “samoopredeljenja” ponovnim pokušajima odbacivanja i preformulisanja, on je istovremeno ukazao na njegovu trajnu snagu. Na kraju, savetodavno mišljenje MSP priznalo je konstitutivnu moć naroda koji deluje na osnovu svoje volje za slobodu kao ravnopravnost i za samoopredeljenje. Time je najnoviji značajan međunarodni momenat samoopredeljenja dobio radikalni završetak.

ZAKLJUČCI

BORBA OKO SLOBODE U ZNAČAJNIM MOMENTIMA SAMOOPREDELJENJA

SUPROTSTAVLJENE IDEJE

Od početka XX veka, međunarodni diskurs o “samoopredeljenju” u sebi je sadržao borbu između dve ideje slobode. Kad god je “samoopredeljenje” postajalo značajno za jezik međunarodne politike i prava, neslaganja oko značenja i uloge ovog termina odražavala su širu borbu oko toga šta sloboda zapravo znači. Čini se da je ova uloga “samoopredeljenja” u međunarodnom diskursu bila povezana sa činjenicom da je ovaj jezik, po pravilu, dolazio na dnevni red u trenucima kada bi međunarodni standardi postajali nestabilni, a države i institucije počinjale da se nadmeću kako bi ih redefinisale. Prvi svetski rat i ono što je odmah za njim sledilo, odnosno okruženje pred kraj i nakon Drugog svetskog rata, zatim globalni proces dekolonizacije, kao i novo bezbednosno okruženje koje je nastalo nakon Hladnog rata, predstavljali su takve kontekste. U ovim okolnostima, diskurs o “samoopredeljenju” postajao je važan deo sukobljavanja ideja na međunarodnoj sceni. S vremenom je “samoopredeljenje” formalno uznapredovalo, od moralnog i političkog principa do zakonskog, primenjivog prava. Kako je percepcija moći ovog jezika na međunarodnom nivou rasla tako je rastao i njegov značaj za aktere na međunarodnoj sceni kada je u pitanju bilo legitimisanje njihovih argumenata i stavova povezanih

sa “samoopredeljenjem”. Pritom, ideje slobode ostajale su primaran izbor za legitimisanje argumenata i stavova ovih aktera.

Tokom poslednjih sto godina, izjave o “samoopredeljenju” težile su da se konceptualno grupišu oko dve “referentne ose”, *slobode u formi mira* nasuprot *slobodi u formi ravnopravnosti*, zavisno od toga da li je naglasak bio na liberalno-konzervativnoj ili na radikalnoj ideji slobode. Oni koji su pominjali “samoopredeljenje” pokazivali su naklonost ka radikalnoj ideji slobode, ako i kada su se pozivali na vrednosti kao što su ravnopravnost i odsustvo dominacije i zavisnosti, odnosno kada su odbacivali određene oblike mešanja u poslove (nedržavnih) naroda. U svakom od glavnih istorijskih momenata, koji su analizirani u ovoj knjizi, radikalno formulisani argumenti bili su uvek u prilog samoopredeljenju. Oni su dosledno predstavljali novu državnost kao cilj ovog koncepta, pokazujući istovremeno znatno manje brige za očuvanje mira. Nasuprot tome, liberalno-konzervativni diskurs o “samoopredeljenju” tražio je legitimitet pozivajući se na ideje slobode u formi mira, stabilnog poretka i nemešanja u poslove postojećih država. Argumenti ovog diskursa, koji su samo ponekad bili u korist “samoopredeljenja”, dok su mu se obično suprotstavljali, davali su prednost rešenjima koja ne bi ugrožavala postojeće države, a koja bi se mogla primenjivati na miran način.

Odražavajući borbu između ove dve ideje, svaki od značajnih “momenata samoopredeljenja” tokom poslednjih sto godina odvijao se prema sličnoj dinamici: artikulacija “samoopredeljenja” koju bi međunarodni akteri legitimisali u odnosu na radikalnu ideju slobode podstakla bi pokušaje da se značenje ovog jezika prevedu u liberalno-konzervativne okvire. Ovakvo prisvajanje značenja jezika “samoopredeljenja” prvi put se dogodilo kada je Vilson “samoopredeljenje” pomenuo u odgovoru na prethodni, Lenjinov diskurs. Taj značajni momenat, u kojem je Vilson internacionalizovao jezik “samoopredeljenja”, završio se tako što je, na globalnom nivou, ovaj termin čvrsto povezan sa Vilsonovim idejama mira, prirodnog poretka i političke “zrelosti”. Preuzimajući uspešno Lenjinov radikalni diskurs o “samoopredeljenju”, Vilson je stvorio osnovu da pri pominjanju ovog termina na međunarodnoj sceni, u periodu koji je sledio, liberalno-konzervativna ideja slobode postane dominantna.

I u značajnim momentima samoopredeljenja koji su usledili, radikalne artikulacije podsticale su liberalno-konzervativne reakcije i ishode. Tako su i slučajevi Albanije i Olandskih ostrva prvi put došli na međunarodnu agendu na osnovu radikalno artikulisanih zahteva naroda za samoopredeljenje, a oba su se završila u skladu sa onim što su postojeće države utvrdile da će najviše odgovarati postojećem poretku. Slučaj Olandskih ostrva pred Društvom naroda je, pored toga, otvorio put ka međunarodnoj kodifikaciji “samoopredeljenja” u Povelji Ujedinjenih nacija iz 1945. godine, dokumentu koji je postao otelotvorenje liberalno-konzervativne ideje. Ista dinamika ponovila se u Ujedinjenim nacijama 1950. godine, kada je jedna inicijativa vezana za “samoopredeljenje”, legitimisana na radikalna način, pokrenula deset godina pokušaja, uglavnom liberalno-konzervativnih, da se ovaj jezik preuzme i ispuni neradikalnim sadržajem. Ovaj dugi značajan momenat završio se uključivanjem “samoopredeljenja” u međunarodno-pravne dokumente Ujedinjenih nacija, u kojima je ovaj jezik formulisana u liberalno-konzervativnom smislu. Činjenica da je, tokom poslednjih sto godina, liberalno-konzervativna ideja slobode bila ta koja je ugrađivana u ključne dokumente međunarodnog prava u kojima se pominje “samoopredeljenje”, potvrđuje sveukupnu dominaciju ove ideje na međunarodnom planu.

Konačno, i podsticaj za postupak o Kosovu pred MSP takođe je potekao iz radikalnih zahteva naroda Kosova za slobodu, u formi ravnopravnosti, samoopredeljenja i državnosti. Međutim, u skladu sa obrascem koji se više puta ponovio tokom postupka pred MSP, sve države učesnice reagovala su na zahtev Kosova koristeći jezik “samoopredeljenja” na načine koji nisu ugrožavali ustaljene forme stabilnosti i nemešanja. Pa ipak, način na koji se taj značajni momenat završio 2010. godine, pružio je ključnim aspektima radikalne ideje slobode snažnu podršku, koja je do tada bila ignorisana. Značajno je da je MSP, kao najvažniji međunarodni sud, u svom završnom savetodavnom mišljenju, donetom te godine, implicitno potvrdio da bi narodi koji zahtevaju slobodu pozivajući se na “samoopredeljenje” mogli stvarati nove države. Međutim, izuzev ovog najnovijeg slučaja, svi drugi značajni momenti samoopredeljenja u XX i XXI veku, koji su analizirani u ovoj knjizi, završili su se proglašavanjem liberalno-konzervativne ideje slobode za merodavniju.

Osim uvođenja pomenute dinamike u pominjanje “samoopredeljenja” na međunarodnoj sceni, lider socijalista Lenjin i predsednik SAD Vilson predstavljali su, grubo rečeno, oličenje dve ideje slobode, i to Lenjin radikalne, a Vilson liberalno-konzervativne ideje. Razume se, nijedan od njih dvojice nije bi tvorac jezika “samoopredeljenja”, niti ove dve ideje slobode. No bez obzira na to, obojica su imala značajnu ulogu u obezbeđivanju da se koncept “samoopredeljenja” nađe u međunarodnom diskursu na visokom nivou, kao i u postavljanju osnova za način na koji će ovaj koncept kasnije biti pominjan. Njihova dva diskursa o “samoopredeljenju” predstavljala su početnu tačku istorijskog razvoja ovog termina u međunarodnim poslovima.

U skladu sa dominacijom liberalno-konzervativne ideje u međunarodnom diskursu, značajna pominjanja “samoopredeljenja” na međunarodnom planu u periodu nakon Lenjinovog i Vilsonovog vremena ponavljala su konzervativnu mešavinu ideja povezanih sa ovom dvojicom državnika, dodajući malo toga novog. Na primer, kao što je već pomenuto, glavni međunarodno-pravni dokumenti koji su se pozivali na “samoopredeljenje” oslanjali su se na Vilsonovo uvažavanje poretka i slobode, u formi mira i nemešanja, u čijem središtu su bile postojeće države. Sa druge strane, tokom postupka o Kosovu pred MSP izražene su najkonzervativnije Lenjinove ideje. Neke države učesnice tom prilikom su nagovestile, na isti način na koji je to činila Lenjinova antiimperijalistička retorika, da bi samoopredeljenje u formi secesije moglo biti legitimno, i to isključivo u usko definisanim slučajevima mešanja. Međutim, *forme* tog mešanja, isticane u postupku pred MSP, jasno su se razlikovale od onih koje je Lenjin predlagao. Pa ipak, iz obe perspektive, prag za realizaciju koncepta samoopredeljenja u formi stvaranja nove države bio je “konzervativno” visok.

U celini posmatrano, dominacija liberalno-konzervativne ideje slobode u međunarodnom diskursu o “samoopredeljenju” u XX i XXI veku podrazumevala je stav da miran *ishod* predstavlja snažniji izvor legitimiteta od *statusa* ravnopravnosti aktera. Istovremeno, a uprkos očigledno širem uvažavanju liberalno-konzervativne ideje slobode u poslednjih sto godina međunarodnog diskursa, više puta ponavljani obrazac radikalnih artikulacija, koje su pratila liberalno-konzervativnih prisvajanja koncepta “samoopredeljenja”, pokazao je snagu

radikalne ideje. Radikalna ideja slobode bila je ta koja je, u međunarodnim pitanjima, jezik samoopredeljenja održavala u životu, dovodeći ga, u određenim trenucima, u prvi plan. Čini se da su u svakoj od ovih prelomnih tačaka, nakon početnih radikalnih formulacija, diskursom koji bi usledio dominirali snažni liberalno-konzervativni pokušaji da se jezik “samoopredeljenja” neutrališe. Ovi pokušaji bili su motivisani težnjom da se ovaj jezik odvoji od svog radikalizma, te da se razblaži ili oslabi.

SUPROTSTAVLJENI AKTERI

Moglo bi se očekivati da će liberalno-konzervativne vrednosti, a to su pre svega stabilnost i nemešanje u poslove postojećih političkih aktera, privući one koji imaju korist od poredaka koji funkcionišu na takvoj osnovi, te da će oni te vrednosti promovisati. Nasuprot tome, za radikalnu ravnopravnost bi se moglo pretpostaviti da će privući one koji sebe vide kao manje privilegovane, kao i one koji se zalažu za promene u postojećim hijerarhijskim odnosima. Stoga nije iznenađujuće da su upravo oni koji su davali prednost postojećim sistemima, te od njih imali koristi, svojim diskursom o “samoopredeljenju” promovisali na međunarodnoj sceni liberalno-konzervativnu ideju. Preovlađivanje ove ideje je stoga ukazivalo na jačanje postojećih poredaka i struktura, kao i aktera koji su već bili dovoljno snažni. Takođe, to je podrazumevalo da su, u svakom trenutku, akteri koji su već bili u prednosti uspevali da nametnu normativne stavove kojima su oni naginjali, a posebno stavove o značenju slobode, kao međunarodne standarde po kojima su se upravljali argumenti i ideje o “samoopredeljenju”.

Diskurs o “samoopredeljenju” na visokom nivou predstavljao je, zapravo, deo konsolidacije međunarodnog poretka XX veka, jer se pretežno pozivao na liberalno-konzervativnu ideju, koja u načelu nije dovodila u pitanje one koji su već zauzimali čvrste pozicije. Konkretno, pretežno su zapadne države bile te koje su, svojim jezikom “samoopredeljenja”, najupornije promovisale liberalno-konzervativnu ideju slobode. Međutim, bilo bi previše pojednostavljeno smatrati da međunarodna dominacija ove ideje predstavlja “zapadnjački” trijumf. Nezapadne države su takođe zagovarale tu istu orijentaciju, kao i, što nije ništa manje važno, Generalna skupština Ujedinjenih

nacija u celini, 1960. godine. Posmatrati diskurs takvih aktera kao proizvod “zapadnjačke” moći značilo bi bezrazložno im osporiti sposobnost da delaju samostalno. Treba pretpostaviti da su svi akteri, širom geopolitičkog spektra, koji su u svom diskursu o “samoopredeljenju” u nekom trenutku izražavali liberalno-konzervativnu ideju, imali svoje razloge za ovakav stav. Detaljnije proučavanje konkretnih razloga zbog kojih su državni i institucionalni predstavnici tokom vremena govorili o “samoopredeljenju” na način na koji su to činili, nije bilo u fokusu ove knjige. U načelu, međutim, logika legitimisanja, kojom se upravljao diskurs svih onih koji su u različitim momentima govorili o “samoopredeljenju”, navodila bi aktere da se pozivaju na ideju slobode za koju su mislili da će u datom trenutku biti najuverljivija za njihovu publiku, te podići njihov vlastiti ugled.

Zapravo, ne samo zapadne države, već gotovo svi državni akteri koji su pominjali “samoopredeljenje” tokom rešavanja međunarodnih pitanja u poslednjih sto godina, legitimisali su svoje argumente i ideje pozivajući se na standarde mira, stabilnosti i nemešanja. Nasuprot tome, nedržavni akteri, koji su želeli samoopredeljenje, kao i nekolicina državnih aktera, obično su se oslanjali na radikalnu ideju kada su pozivali na ravnopravnost naroda kroz stvaranje novih država. Stoga, nadmoć liberalno-konzervativne ideje u međunarodnom diskursu o samoopredeljenju nagoveštava da je u pitanju nešto više od učvršćivanja međunarodnog ugleda konkretnih, već privilegovanih država. Ova nadmoć takođe ukazuje na jačanje same ideje i međunarodnog statusa *državnosti*, kao i odgovarajuće odsustvo međunarodnog priznavanja nedržavnih grupa kao potencijalnih aktera političke slobode.⁶⁴⁸

U stvari, obe ideje o slobodi koje su korišćene za legitimisanje međunarodnog diskursa o “samoopredeljenju” zapravo su jačale države, kao glavne organizacione jedinice u međunarodnim poslovima. Praktična rešenja, koja su obe ideje nudile kao poželjna za pitanje samoopredeljenja, davala su prioritet konceptu državnosti, s tim što se nisu slagala u tome da li u svakom momentu treba zaštititi samo postojeće države ili dozvoliti stvaranje novih država. Liberalno-konzervativna ideja očigledno je davala prednost rešavanju sukoba

648 V. i Nina Caspersen: ‘The Pursuit of International Recognition After Kosovo’, *Global Governance* 21, s. 393–412, 2015.

vezanih za samoopredeljenje unutar postojećih državnih granica, a samo bi izuzetno dozvoljavala stvaranje novih država, ukoliko bi to koristilo međunarodnom poretku. Pozivajući na uspostavljanje *novih* država, radikalna ideja se takođe koncentrisala na državnost, koju bi grupa koja traži slobodu ostvarila bilo putem secesije, bilo putem ujedinjenja sa već postojećom državom.⁶⁴⁹ U svom najranijem obliku, u Lenjinovom diskursu radikalna ideja je nagoveštavala da bi samoopredeljenje u formi državnosti bilo tek korak na putu ka ravnopravnosti u okviru internacionalističkog socijalizma. Međutim, ova “najradikalnija” varijanta radikalne ideje neće opstati u međunarodnom diskursu “samoopredeljenja” nakon Lenjinovog vremena.

Iako je međunarodni jezik “samoopredeljenja” ukazivao na pristup rešavanju svetskih pitanja koji je orijentisan na državu, međunarodno pravo XX veka, kao i istraživači u oblasti prava i međunarodnih odnosa, počeli su da posvećuju sve veću pažnju pojedincima.⁶⁵⁰ Tokom XX veka, ovo fokusiranje na pojedince kodifikovano je u međunarodnom pravu u domenu ljudskih prava, a takođe se odražavalo i u formulacijama samoopredeljenja u “unutrašnjem” smislu, što je za učesnike u postupku o Kosovu pred MSP predstavljalo najpoželjnije rešenje.⁶⁵¹ Međutim, takvo prihvatanje pojedinaca za pravne subjekte u rešavanju međunarodnih pitanja bilo je prvenstveno ograničeno na njihov status (potencijalnih) žrtava kršenja ljudskih prava, te im nije dodelilo šire mogućnosti delovanja. Ovaj razvoj događaja takođe je korespondirao sa dominacijom liberalno-konzervativne ideje u međunarodnom diskursu o “samoopredeljenju”, uključujući njen, u

649 Za stavove međunarodnog prava o secesiji u kontekstu samoopredeljenja, nakon Kosova, v. Milena Sterio: ‘Self-Determination and Secession Under International Law: The New Framework’, *International Law & Comparative Law*, 21, 2014–2015; Christian Walter i dr.: *Self-Determination and Secession in International Law*, Oxford University Press, London, 2014.

650 Za neka korisna gledišta, v. Costas Douzinas: ‘The Paradoxes of Human Rights’, *Constellations*, 20(1), 2013, s. 51–67; Samuel Moyn: ‘Personalism, Community, and the Origins of Human Rights’, s. 85–106 u Hoffmann (ur.): *Human Rights in the Twentieth Century*, 2011; Simpson 2013.

651 V. Moyn 2010. o istorijatu međunarodnih ljudskih prava, za koji smatra da je započeo 1977. godine, s. 4, 121; takođe Eva Erman: ‘Human Rights Do Not Make Global Democracy’, *Contemporary Political Theory*, 10(4), 2011 s. 463–481.

osnovi liberalni fokus na slobodu kao nemešanje, kao i na pojedince kao osnovne izvore politike, morala i zakona. No ostaje da se vidi da li je ovaj razvoj događaja možda bio po cenu radikalnijih vizija slobode ili je pak omogućio da se njihova privlačnost proširi.⁶⁵²

U svakom slučaju, nakon završetka Hladnog rata, međunarodna orijentacija na individualna ljudska prava u XX veku postala je povezana sa ponovnom konceptualizacijom međunarodne bezbednosti. Nakon fokusiranja na odbranu, tokom Hladnog rata, bezbednost je, barem privremeno i delimično, prenetu u okviru *zaštite naroda* (od mešanja države) i odbrane “vrednosti”.⁶⁵³ Vojna intervencija na Kosovu 1999. godine, zatim tamošnji projekat međunarodne izgradnje države koji je usledio, kao i pojava koncepta “Obaveze da se pruži zaštita” (R2P, uveden 2001. godine), predstavljali su manifestaciju ovog trenda.⁶⁵⁴ Na prelazu u novi milenijum, ovaj bezbednosni program našao se na meti kritika zbog naglašavanja teških situacija u kojima se nalaze pojedinci, a u cilju legitimisanja intervencija u “neuspelim” državama od strane onih koji su bili na čelu “međunarodne zajednice”. Tvrđilo se da takve intervencije na kraju sprovode moćne države protiv onih za koje smatraju da im predstavljaju pretnju, ili da ih destabilizuju, pojavama koje predstavljaju “mešanje”, kao što su priliv izbeglica, terorizam ili organizovani kriminal.⁶⁵⁵

652 Za različite stavove, v. Marks 2000; Boaventura De Sosa Santos: *Towards a New Legal Common Sense*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, posebno poglavlje 9, ‘Can Law Be Emancipatory?’; Jürgen Habermas: ‘The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights’, *Metaphilosophy*, 41(4), 2010, s. 464–480; Douzinas 2013; Samuel Moyn: ‘Human Rights and the Age of Inequality’, s. 13–18 u Douthett Lettinga i Lars van Troost (ur.): *Can Human Rights Bring Social Justice? Twelve Essays*, Amnesty International Netherlands, October 2015.

653 Za ove događaje iz perspektive “samoopredeljenja”, v. James Mayall: ‘Non-intervention, Self-Determination and the “New World Order”’, *International Affairs*, 67(3), 1991, s. 421–429; v. i Coker 2000; Andrew Williams: *Failed Imagination? New World Orders of the Twentieth Century*, Manchester University Press, Manchester, 1998.

654 International Development Research Centre: *International Commission on Intervention and State Sovereignty: The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa, 2001.

655 Na primer, Morten Bøås i Kathleen Jennings: ‘Insecurity and Development: The Rhetoric of the “Failed State”’, *European Journal of Development Research*, 17, 2005, s. 385–395.

“JEDINICE” SAMOOPREDELJENJA I SLOBODA DANAS

Reklo bi se da su se današnje međunarodne bezbednosne paradigme već poprilično udaljile od takvih, pomalo anahronih preokupacija, očigledno se vraćajući na suštinskije odnose snaga, koji određuju međunarodne intervencije, saveze i diskurse pojedinih država. Međutim, čini se da su, nakon Hladnog rata, davanjem prioriteta na međunarodnom planu državama kao glavnim akterima, kao i pojedincima kao (jedinim) potencijalnim žrtvama, trajno potisnuti u stranu akteri koji tipično zahtevaju samoopredeljenje.⁶⁵⁶ Između nivoa izolovanih pojedinaca, u svojstvu (potencijalnih) žrtava sa stanovišta ljudskih prava, i nesmetanog delovanja postojećih država, malo je konceptualnog prostora ostalo za *kolektive*. Paralelni razvoj, u kome je došlo do prepoznavanja mogućeg statusa pojedinca kao žrtve, kao i jačanja ideje o državnosti kao osnove za rešavanje svetskih pitanja, izgleda da je, na duži rok, potvrdio da se grupe koje su se konstituisale svojom kolektivnom voljom za “samoopredeljenje” ne računaju na međunarodnom nivou ne kao potencijalni akteri sticanja slobode.⁶⁵⁷

Na nivou međunarodnog prava nedržavne grupe najčešće se priznaju ukoliko se definišu u smislu njihovog identiteta unutar same grupe, obično shvaćenog u “nacionalnom” ili “etničkom” smislu, što se ogleda, na primer, u značajnoj kodifikaciji manjinskih prava i prava autohtonih naroda, a ne kao grupe stvorene na (političkoj) osnovi želje za samoopredeljenjem. Međutim, ono što možda deluje kontradiktorno kada su u pitanju *podnosioci zahteva* za samoopredeljenje jeste to što njihove zajedničke interne grupne karakteristike, bilo da su definisane na nacionalnoj osnovi ili na neki drugi način, često *nisu* predstavljale toliko snažan faktor u njihovim pokušajima da legitimišu svoje zahteve. Umesto toga, podnosioci zahteva za samoopredeljenje težili su da se konstituišu i traže legitimitet pozivajući se na specifični politički kontekst u kojem su, kao kolektiv, izrazili želju

656 V. i Jane Hofbauer: *Sovereignty in the Exercise of the Right to Self-Determination*, posebno ‘The Right to Self-Determination’, Queen Mary Studies in International Law, 27, 2016; Kathleen Gallagher Cunningham: *Inside the Politics of Self-Determination*, Oxford University Press, London, 2014.

657 V. i Rancière 2001, s. 5–6.

za radikalnim oslobađanjem. Na primer, Kosovo naseljavaju uglavnom Albanci, ali ima i Albanaca koji žive van Kosova. Međutim, tokom postupka pred MSP, a i van njega, Kosovo je zagovaralo nezavisnost uglavnom zahtevajući slobodu u formi ravnopravnosti, kao i pozivajući se na okupaciju i represiju od strane Srbije. Slično tome, kada su bivši kolonijalni narodi zahtevali slobodu u raspravama unutar Ujedinjenih nacija, u periodu između 1950. i 1960. godine, oni su obično isticali prirodu kolonijalizma, koju čine dominacija i mešanje, a ne interne karakteristike sopstvene grupe, bilo "etničke" ili neke druge.

Vredi naglasiti da se ni Lenjin ni Vilson, koji su uveli jezik "samoopredeljenja" u rešavanje međunarodnih pitanja na visokom nivou, na početku nisu bavili internim karakteristikama potencijalnih podnosilaca zahteva za samoopredeljenje. Kao što je opisano u ovoj knjizi, Lenjin je legitimisao svoje zalaganje za "samoopredeljenje" u odnosu na šire ekonomske, geopolitičke i istorijske okolnosti u kojima bi se ovakvi zahtevi mogli pojaviti. Čak i kada se zalagao za samoopredeljenje kolonija, Lenjin je isticao političku i ekonomsku prirodu kolonijalne neslobode, a ne interne grupne specifičnosti kolonijalnih naroda. Vilson je u suštini imao slično viđenje. Iako je izneo neke "nacionalno" definisane kriterijume za postavljanje granica, Vilson ih nije predstavio kao suštinski značajne za njegovu konceptualizaciju "samoopredeljenja", niti se takvih kriterijuma pridržavao u praksi. Oslanjajući se na ideje slobode u svojim diskursima o "samoopredeljenju", ni Vilson ni Lenjin nisu u prvi plan stavljali karakteristike potencijalnih korisnika "samoopredeljenja". Obojica su u svojim idejama o samoopredeljenju postavljali značajne uslove, ali se ti mnogobrojni uslovi uglavnom nisu doticali identiteta potencijalnih podnosilaca zahteva za samoopredeljenje.

Sve do rasprave i usvajanja Deklaracije o dekolonizaciji Ujedinjenih nacija 1960. godine, interne grupne karakteristike potencijalnih korisnika samoopredeljenja nisu bile predmet međunarodnog interesovanja. Ta deklaracija nije naglasila suštinu kolonijalizma kao strukturne neravnopravnosti, niti joj je cilj bio da ga razgrađuje po tom osnovu.⁶⁵⁸ Umesto toga, deklaracija je suzila primenu

658 V. i Anna Stiliz: 'Decolonization and Self-Determination', *Social Philosophy and Policy*, 32(1), 2015, s. 1–24.

samoopredeljenja na kolonijalne narode, koji su zajednički živeli u posebno definisanim kolonijalnim granicama, a u kojima su bili izloženi mešanju od strane određenih, “zastarelih” kolonijalnih režima. Ova deklaracija nije obuhvatila podnosiocima zahteva za samoopredeljenje čiji bi identitet bio definisan na neki drugi način, niti se na njih odnosila. Kodifikacijom takvog okvira u kome “samoopredeljenje” može dovesti do državnosti, Deklaracija o dekolonizaciji nagovestila je da će argumenti izneti u vezi sa aspektima identiteta podnosilaca zahteva, a posebno da su oni žrtve nelegitimnog mešanja, verovatnije biti merodavni i uspešni. Odražavajući takav razvoj događaja, veliki broj država u postupku o Kosovu pred MSP predstavio je identitet “autora” kosovske deklaracije o nezavisnosti, kao i pitanje da li se ili nije Srbija mešala u poslove Kosova, kao presudne za utvrđivanje legitimiteta zahteva Kosova za državnost.

Kao što je kratko napomenuto ranije u ovoj knjizi, određivanje opšte definicije identiteta podnosioca zahteva za samoopredeljenje predstavljalo je glavnu preokupaciju istraživača koji se bave “samoopredeljenjem”, a često je bilo artikulisano kao traganje za “jedinicom” samoopredeljenja. Do sada je mnogo analitičke energije potrošeno na formulisanje generičkih kriterijuma koji bi nekoj grupi ljudi omogućili samoopredeljenje. Najvažniji među njima su kriterijumi koje sama ta grupa mora da ispunjava kako bi postala “jedinica samoopredeljenja”. Često povezujući samoopredeljenje sa idejama nacije i nacionalno definisanim karakteristikama,⁶⁵⁹ mnogi istraživači zainteresovani za ovo pitanje tvrdili su da ta “jedinica”, da bi bila uzeta u obzir, mora biti formirana po nacionalnom principu.⁶⁶⁰ Međutim, ne samo da je ova

659 Na primer, Michael Walzer: ‘The New Tribalism: Notes on a Difficult Problem’, *Dissent*, Spring 1992, s. 164–171; Jeff Spinner: *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity, and Nationality in the Liberal State*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 1994, npr. s. 142; članke u David Wippman (ur.): *International Law and Ethnic Conflict*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1998 osim Lea Brilmayer (‘The Institutional and Instrumental Value of Nationalism’, s. 58–85), na s. 59; R. J. Johnston et al.: *Nationalism, Self-Determination and Political Geography*, Routledge, London, 1988.

660 Musgrave 1997, s. 102–117; Cobban 1969; Ian Brownlie: ‘The Rights of Peoples in Modern International Law’, s. 1–16 u Crawford (ur.): 1988, na s. 5. U Couture i dr. (ur.): 1996, David Miller: ‘Secession and the Principle of Nationality’, s. 261–282 smatra ovo pozitivnim, na s. 265, dok ga Omar Dahbour: ‘The Nation-State as a Political Community: A Critique of the Communitarian Argument for National Self-Determination’, s. 311–344 smatra

pretpostavka imala slabu podršku u poslednjih sto godina diskursa o “samoopredeljenju”, već se čini nepotrebnim da se takav zahtev za identitet uopšte postavlja. U konceptualnom smislu, kada se zahtev za političku slobodu postavi u formi poziva na “samoopredeljenje”, politička “jedinica” već u nekom smislu postoji, jer je konstituisana ovim pozivom, bez obzira na interne grupne karakteristike podnosioca zahteva (nacionalne, “etničke” ili neke druge).⁶⁶¹ Istorijat “samoopredeljenja” u međunarodnom diskursu sugerije da ovu “jedinicu” konceptualno konstituišu težnje i karakteristike samoopredeljenja, koje su okrenute budućnosti, a ne trenutni karakter njegovih subjekata.

Ova knjiga završava se postupkom o Kosovu pred MSP koji je vođen u periodu između 2008. i 2010. godine, a koji predstavlja poslednji značajan momenat samoopredeljenja u međunarodnom diskursu na visokom nivou.⁶⁶² Budući da je taj postupak okončan pre skoro jedne decenije, možda bi vredelo vrlo kratko se osvrnuti na to kako je, u današnjem međunarodnom okruženju, pozivanje na “samoopredeljenje” postalo mnogo ređe, dok je “sloboda” ostala važan standard legitimiteta, kako u međunarodnom tako i u unutrašnjem diskursu. Dve ideje slobode se i danas mogu detektovati u jeziku međunarodnih odnosa, mada se čini da je način na koji se one ispoljavaju do te mere promenjen da više nije prepoznatljiv, kada se uporedi sa tim kako su te ideje predstavljane u diskursu o “samoopredeljenju” tokom XX i početkom XXI veka.

negativnim, na s. 339. Nathaniel Berman: 'Sovereignty in Abeyance: Self-Determination and International Law', *Wisconsin International Law Journal*, 7(1), 1988/1989, s. 51–105, na s. 53; Norman 2006, s. 183. Stephanie Lawson: 'Self-Determination as Ethnocracy: Perspectives from the South Pacific', s. 153–175 u Sellers 1996.

661 Peter Hallward: 'The Will of the People: Notes Towards a Dialectical Voluntarism', *Radical Philosophy*, 155, May/June 2009, s. 17–29, na s. 18. To što je ovo obično značilo prisustvo na određenoj teritoriji, pitanje je van opsega ove knjige; Robert David Sack: *Human Territoriality: Its Theory and History*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986; Brilmayer 1991; Lea Ypi: 'What's Wrong with Colonialism', *Philosophy & Public Affairs*, 41(2), 2013, s. 158–191.

662 Ni skorašnji tekstovi Yonah Alexander i Robert A Friedlander (ur.): *Self-Determination: National, Regional and Global Dimensions*, Routledge, London, 2019; ili Redie Bereketeb: *Self-Determination and Secession in Africa: The Postcolonial Side*, Routledge, New York, 2015, na primer, zapravo ne daju razlog da se dodaju neki noviji značajni momenti istorijatu samoopredeljenja, mada neki mogu tvrditi da bi trebalo dodati Južnu Osetiju, Abhaziju ili Krim, npr. *Self-Determination and Secession in International Law of a Globalized World*, Juan FE Espinosa, Springer, Cham, 2017.

Liberalno-konzervativna ideja slobode, koja je dominirala istorijskim momentima koji su analizirani u ovoj knjizi, i dalje se pojavljuje u diskursu, ali sada, čini se, češće u vezi sa unutrašnjim nego međunarodnim pitanjima. Iako je, pre samo nekoliko godina, povezivanje epiteta “liberalni” i “konzervativni” moglo izgledati kao neobična sintagma za označavanje idejnih opredeljenja, posebno u severnoameričkom kontekstu, čini se da se ova veza danas podrazumeva. Povezivanje “liberalne” ekonomske agende sa “konzervativnom” vrednosnom orijentacijom postalo je standardan deo politike, posebno na unutrašnjem planu, u različitim zapadnim državama, ali i šire. Štaviše, čini se da sloboda kao nemešanje u poslove postojećih država i (određenih kvalifikovanih) pojedinaca ostaje podrazumevani način konceptualizacije slobode. Drugim rečima, i *kombinacija* liberalizma i konzervativizma, i dominacija ove specifične ideje slobode, pojavljuju se u današnje vreme kao sve ustaljenije komponente rešavanja svetskih pitanja. Ovaj razvoj događaja predstavlja nastavak diskurzivne putanje liberalno-konzervativne ideje tokom poslednjih 100 godina.

U međuvremenu, čini se da je jedan paradoksalni rezultat dominantne uloge liberalno-konzervativne ideje u međunarodnom diskursu o “samoopredeljenju” XX i XXI veka bio dodatna radikalizacija radikalne ideje. Preovlađivanje liberalno-konzervativne ideje u novijoj međunarodnoj istoriji sugerisalo je da je mešanje, koje je na međunarodnom nivou povezano sa ratom, nestabilnošću i bezbednosnim pretnjama postojećim državama, primarno zlo koje treba izbegavati. Sa ovog stanovišta, pretnje uspostavljenom redu opravdavaju preduzimanje bilo koje akcije neophodne za očuvanje mira, a u tom kontekstu, radikalne artikulacije “samoopredeljenja” zaista postaju akutna pretnja. Konačno, takav diskurs ima za cilj da se umeša u postojeće sisteme, a mogao bi čak i da podrži upotrebu sile za postizanje slobode u formi ravnopravnosti i secesije. U svetu kojim dominira liberalno-konzervativna ideja *slobode u formi mira*, samoopredeljenje postaje bezbednosni problem.⁶⁶³ U takvom okruženju, liberalno-kon-

663 Na primer, Kyle Beardsley i dr.: ‘Resolving Civil Wars Before They Start: The UN Security Council and Conflict Prevention in Self-Determination Disputes’, *British Journal of Political Science*, 47(3), 2017, s. 675–697. Ovaj razvoj događaja odgovara je širim međunarodnim trendovima, uključujući smanjivanje rizika za međunarodni razvoj

zervativno stanovište može radikalno samoopredeljenje videti kao fundamentalnu pretnju, zbog koje bi možda ipak bilo poželjnije podnosiocima zahteva za samoopredeljenje dopustiti da uspostave novu državu. Slučaj Kosova može poslužiti za ilustriranje ovog stanovišta, kroz priznanje MSP da narod, koji je konstituisan kroz želju za radikalnim samoopredeljenjem, može uspeti da sebe postavi izvan postojećeg pravnog i političkog poretka, te da stvori novi.

Prenošenje “radikalizovane” varijante radikalne ideje u unutrašnje domene različitih država, van konteksta diskursa “samoopredeljenja”, poprimilo je sasvim drugačiju formu. Čini se da je jedna mutirana verzija radikalne ideje slobode uočljiva na “radikalno desnoj” strani političkog spektra širom sveta, uključujući i mnoge zapadne zemlje. Ono što je naizgled zajedničko takvim nedavnim pozivanjima na radikalnu ideju jeste navodna posvećenost ideji slobode u formi ravnopravnog statusa, dok se očuvanje mira ne ističe kao prioritet, a granice za korisnike kojima je ova “ravnopravnost” namenjena definišu se sve uže. Čini se da je, na taj način, uklonjena ranija zabrinutost radikalne ideje za one koji imaju niži status i manje političke i ekonomske moći, kao i njena prvobitna težnja da omogući osnaživanje onih koji su tokom istorije bili obespravljeni i potlačeni. Umesto toga, današnji desničarski “radikali” uvode nov pristup, zagovarajući delimično viziju za konstituisanje *isključujuće* ideje “naroda” ili “sebe”, protiv dominantne “elite”, ponekad u ime slobode kao “istinske” ravnopravnosti. Izazovi koje je ovaj razvoj stvorio za one koji su se tokom istorije zalagali za radikalnu ravnopravnost daleko su izvan okvira ove knjige. U međuvremenu, dve ideje slobode u diskursu o rešavanju unutrašnjih i međunarodnih pitanja u svetu nastavljaju svojim putem, a suštinska pitanja u vezi sa uticajem slobode i “samoopredeljenja”, kao i vlasništvom nad ovim konceptima, ostaju otvorena, možda i trajno.

i međunarodnu izgradnju države u eri pred kraj i nakon Hladnog rata, npr. Mark Duffield: *Development, Security and Unending War: Governing the World of Peoples*, Polity Press, Cambridge, 2007.

O AUTORKI

Dr Rita Augestad Knudsen je viši istraživač u Norveškom institutu za međunarodne poslove (NUPI), u Grupi za bezbednost i odbranu. Trenutno radi prvenstveno na borbi protiv terorizma i proceni rizika, i direktorka je Konzorcijuma za istraživanje terorizma i međunarodnog kriminala. Njene prethodne publikacije uključuju analize međunarodne bezbednosne saradnje u vezi sa sankcijama i međunarodne izgradnje države. Njena prva knjiga nosi naslov “Sveobuhvatne sankcije UN protiv SRJ”, (2008).

